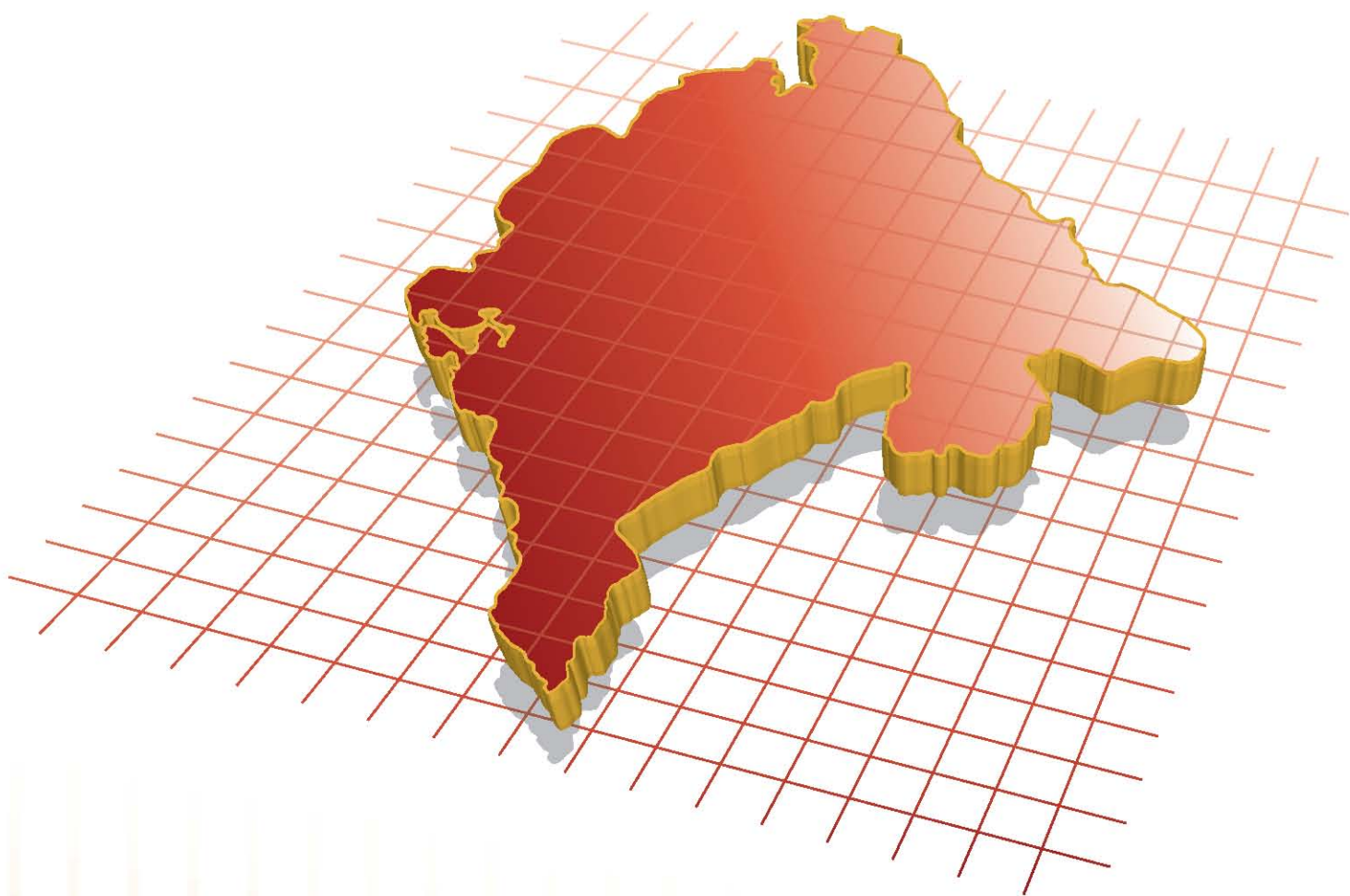




*Crna Gora*  
*Ministarstvo za ekonomski razvoj*



**PROSTORNI PLAN CRNE GORE**  
**DO 2020. GODINE**

**PROSTORNI PLAN CRNE GORE**  
- Predlog -

Podgorica, decembar 2007. godine



**Naslov dokumenta:** Prostorni plan Crne Gore do 2020. godine – Predlog

**Naručilac:** Ministarstvo za ekonomski razvoj (Ugovor br. 01/367/2/02 od 09. 12. 2002. god.)

**Nosilac ugovora:** „Montenegroinženjering” Podgorica

**Tehnička pomoć:** GTZ Njemačka organizacija za tehničku pomoć

**Obrađivači:**

„Montenegroinženjering”, Podgorica, direktor Ratimir Mugoša  
Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije, Beograd, direktor dr Nenad Spasić  
Urbanistički inštitut Republike Slovenije, direktor dr Kaliopa Dimitrovska Andrews

**Uži tim za izradu i sintezu Plana:**

Ratimir Mugoša, dia	<i>Koordinator izrade, glavni planer</i>
Ivan Stanić, u dia,	
dr Miodrag Vujošević, dipl. ecc.	
Predrag Bulajić, dipl. ing. el.	
mr Svetislav Popović, dia	
dr Vasilije Radulović, dipl. ing. geo.	

**Širi tim za izradu i sintezu Plana:**

Vasilije Đurović, dia	<i>Organizacija i uređenje prostora</i>
dr Kaliopa Dimitrovska Andrews, u dia	
dr Nenad Spasić, dia	
Ksenija Vukmanović, dia	
Dragana Čenić, dia	
dr Vasilije Radulović, dipl. ing. geo.	<i>Prirodne karakteristike prostora</i>
dr Maja Baćović, dipl. ecc.	<i>Demografija</i>
mr Vasilije Bušković, dipl. biolog	<i>Kvaliteti prirodne sredine i zaštita prirode</i>
dr Ljubiša Kuzović, dipl. ing. saob.	<i>Saobraćaj – privredna djelatnost</i>
dr Draženko Glavić, dipl. ing. saob.	
Simeun Matović, dipl. ing. građ.	<i>Saobraćaj – tehnička infrastruktura</i>
Vukašin Radičević, dipl. ing. građ.	
dr Nenad Đajić, dipl. ing. maš.	<i>Energetika</i>
Radovan Maretić, dipl. ing. hidro.	<i>Vodoprivreda</i>
Veselin Perović, dipl. ing. hidro.	
dr Božidar Šišević, dipl. ecc.	<i>Poljoprivreda</i>
mr Darko Dubak, dipl. ing. šum.	<i>Šumarstvo</i>
Dragoljub Marković, dipl. ing. šum.	
dr Rade Ratković, dipl. ecc.	<i>Turizam</i>
dr Ilija Lalošević, dia	<i>Kulturna baština</i>
Tanja Vujović, dipl. etnolog	
Sandra Manojlović, dipl. ecc.	<i>Međunarodno okruženje</i>

Željko Maraš, dipl. ing. el.  
Zoran Marković, dipl. ing. el.

*Telekomunikacije*

Sladana Vujović, dipl. ing. saobr.

*Poštanski saobraćaj*

dr Batrić Milanović, dipl. ing. el.  
mr Veliša Šupić, dipl. ing. geo.  
Jadranka Mihaljević, dipl. ing. građ

*Elementarne nepogode, hazardi i rizici*

Dušan Pavićević, dipl. ing. meteo

*Podneblje i klima*

Branka Gogić, dipl. planer

*Prostorno planiranje*

Predrag Bulajić, dipl. ing. el.  
Ivana Ivanović, dipl. mat.  
Mladen Stojanović, dipl. ing. el.

*GIS (Baza podataka, tabele i indikatori)*

**Konsultanti:**

dr Veljko Martinović, dipl. ing. šum.  
dr Božidar Stojanović, dipl. ing. tehn.  
dr Slavka Zeković, dipl. planer  
dr Dušan Pajović, dipl. pravnik  
dr Ksenija Petovar, dipl. sociolog  
dr Vladimir Depolo, dipl. ing. saobr.  
dr Vlada Stevanović, dipl. biolog.  
dr Breda Mihelić, istoričar umjetnosti  
dr Richard Sendi, uđia  
mr Milena Tržan, dipl. ecc.

*Šumarstvo*  
*Upravljanje otpadom*  
*Zemljišna politika*  
*Zakonska regulativa*  
*Demografija*  
*Saobraćaj*  
*Prirodna sredina*  
*Spomenici kulture*  
*Stambena politika*  
*Urbana ekonomija*

**Tehnička obrada i grafički prilozi:**

Saša Šljivančanin  
Igor Vlahović

*Kartografija*

**Lektor:**

Borka Čevriz

**Montenegroinženjering,**  
direktor, Ratimir Mugoša

## **Predstavnici Sektora za planiranje prostora i prostorni razvoj, Ministarstvo za ekonomski razvoj**

Budislava Kuč, dipl. arh.

Vesna Rakčević, dipl. arh.

Ana Jovetić, dipl. planer

Vojislavka Popović, dipl. planer

## **Tehnička pomoć - GTZ tim:**

dr Stefan Draeger, geograf

mr Sanja Lješković Mitrović, pejzažni arhitekta

Aleksandra Kiković, dipl. ecc.

## **Komisija za stručnu ocjenu Prostornog Plana Crne Gore:**

Prof. dr Radovan Bakić, dipl. geograf , Predsjednik Komisije

Prof. dr Mihailo Burić, dipl. hidrogeolog

Prof. dr Božidar Milić, dipl. ing. arh.

Mileta Bojović, dipl. ing. arh.

Ljubica Lazarević, dipl. ing. građ.

Prof. dr Branislav Glavatović, dipl. ing. geoph.

Prof. dr Branko Radojčić, dipl. geograf

Prof. dr Vukić Pulević, dipl. biolog

dr Radomir Milović, dipl. ing. el.

Prof. dr Borislav Uskoković, dipl. ecc.

Prof. dr Milinko Pasinović, dipl. geograf

Prof. dr Veselin Vukotić, dipl. ecc.

Prof. dr Novak Jauković, dipl. ing. el.

dr Čedomir Marković, dipl. arheolog

Ana Mišurović, spec. toks. hem.

Prof. dr Staniša Ivanović, dipl. geolog

mr Gojko Nikolić, dipl. geograf

Branislav Šoć, dipl. ing. šumarstva

Milan Bošković, dipl. ing. građ.

dr Miodrag Kaluđerović, dipl. ing. rudarstva

mr Dragica Mijanović, prof. geografije i istorije

mr Ratko Andrijašević, dipl. ing. el.

Radosav Martinović, general

Vesna Radovanović, dipl. pravnik, sekretar Komisije



## **PROJEKAT SS –AE**

### **SEKTORSKE STUDIJE – ANALIZE I EKSPERTIZE ZA POTREBE PROSTORNOG PLANA REPUBLIKE CRNE GORE**

#### **STRUKTURA I SASTAV *PLANERSKOG TIMA* PROJEKTA SS-AE**

##### PROJEKTNI TIM

Prof. dr Radenko Pejović, rukovodilac tima

Prof. dr Mitar Mišović, član tima

Svetlana Kostić - Jovanović, član tima

Tanja Perović, sekretar tima

##### GLAVNI EKSPERT PROJEKTA

Prof Božidar S. Pavićević

##### KLJUČNI EKSPERTI SEKTORSKIH (SS-AE)

Prof. dr Mićko Radulović	(SS-AE) 4.1. :Prirodne karakteristike
Prof. dr Jelisava Kalezić	(SS-AE) 4.2.: Organizacija i uređenje prostora
mr Zlatko Bulić	(SS-AE) 4.3.: Prirodne i pejzažne vrijednosti prostora i zaštita prirode
Prof. dr Aleksandar Ćorović	(SS-AE) 4.4.: Vodoprivreda i hidrotehnički sistemi
Prof. dr Petar Živković	(SS-AE) 4.5.: Upravljanje otpadom
Prof. dr Janko Gogić	(SS-AE) 4.6.: PRIVREDA Sintetička (SS-AE) 4.6/o: Ocjena stanja i pravci privrednog razvoja Crne Gore
Prof. dr Ratomir Živaljević	Subsektorska (SS-AE) 4.6/1: Energetika
Prof. dr Rade Ratković	Subsektorska (SS-AE) 4.6/2: Turizam
dr Budimir Fuštić	Subsektorska (SS-AE) 4.6/3: Poljoprivreda, šumarstvo, lov i ribolov
Prof. dr Marija Radulović	Subsektorska (SS-AE) 4.6/4: Pomorska privreda
Prof. dr Miodrag Bulatović	Subsektorska (SS-AE) 4.6/5: Rudarstvo i industrija
Prof. dr Božo Mihailović	Subsektorska (SS-AE) 4.6/6: Trgovina, bankarstvo, agencije i ostale usluge
Prof. dr Ljubiša Kuzović, dipl. inž.	(SS-AE) 4.7: Saobraćaj i komunikacije
dr Milica Kostić, član CANU	(SS-AE) 4.8: Razvoj društvenih djelatnosti
Prof. dr Žarko Božović	(SS-AE) 4.9: Demografski razvoj Crne Gore
mr Svetislav G. Popović	(SS-AE) 4.10: Urbanizacija, razvoj naselja i funkcija urbanih centara
mr Ilija Lalošević	(SS-AE) 4.11: Kulturna baština
dr Božidar S. Pavićević	(SS-AE) 4.12: Seizmički rizik i rizik od drugih akcidenata
dr Vukajlo Vlahović	(SS-AE) 4.13. Odbrana i civilna zaštita
Prof. dr Miroljub Kojović	Studijska osnova SS-AE





## S A D R Ź A J

UVOD .....	1
0.1. Zakonski osnov i primijenjene procedure u toku izrade Prostornog plana .....	1
0.2. Karakter Prostornog plana Crne Gore.....	1
0.3. Ključni termini.....	3
A – OCJENA STANJA PROSTORNOG RAZVOJA.....	5
1. OCJENA OSTVARIVANJA PROSTORNOG PLANA CRNE GORE.....	7
1.1. Prirodne vrijednosti i kulturna baština .....	7
1.2. Demografska kretanja i prostorne i urbanističke strukture .....	7
1.3. Privredni razvoj .....	8
1.4. Infrastrukturni i komunalni sistemi .....	9
1.5. Seizmički rizik i rizik od drugih akcidenata .....	11
1.6. Predviđeni i ostvareni razvoj regiona .....	11
2. ISKUSTVA IZ PROCESA PLANIRANJA I DOSADAŠNJEG UPRAVLJANJA RAZVOJEM.....	13
2.1. Sistem prostornog planiranja i uređenja prostora na državnom i lokalnom nivou.....	13
2.2. Stanje izrade prostorno – planske dokumentacije.....	14
2.3. Zemljišna politika .....	14
2.4. Bilans površina po namjeni .....	15
2.5. Informatička podloga za upravljanje prostorom.....	16
3. GLAVNI FAKTORI PROSTORNOG RAZVOJA.....	18
3.1. Položaj Crne Gore.....	18
3.2. Prirodni uslovi.....	18
3.2.1. Geološka osnova .....	18
3.2.2. Mineralne sirovine .....	21
3.2.3. Geoseizmički uslovi.....	25
3.2.4. Geomorfološki faktori .....	28
3.2.5. Klima kao potencijal razvoja.....	28
3.2.6. Hidrološka osnova razvoja.....	29
3.2.7. Pedološki potencijali .....	29
3.2.8. Flora i fauna kao činioci razvoja .....	30
3.2.9. Pejzažne i ambijentalne vrijednosti.....	30
3.3. Stanovništvo.....	53
3.3.1. Broj stanovnika Crne Gore po regionima i opštinama.....	53
3.3.2. Stanje razvijenosti osnovnih demografskih struktura .....	54
3.3.3. Glavni demografski problemi .....	55
3.4. Naselja.....	55
3.4.1. Sistem i mreža naselja .....	55
3.4.2. Dostignuti nivo urbanizacije i glavni problemi gradova.....	56
3.4.3. Stanje razvoja seoskih naselja.....	59
3.5. Privredni razvoj.....	60
3.5.1. Opšte odlike privrednog razvoja .....	60

3.5.2. Glavni procesi u globalnom razvoju privrede .....	60
3.5.3. Nivo razvoja po privrednim granama i glavni problemi.....	61
3.5.3.1. Rudarstvo i industrija .....	61
3.5.3.2. Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo.....	61
3.5.3.3. Turizam .....	64
3.5.3.4. Pomorska privreda.....	65
3.5.3.5. Ostala privreda.....	65
3.6. Opremljenost prostora društvenim djelatnostima i dostignuti nivo razvoja.....	66
3.6.1. Opšte stanje opremljenosti i razvijenosti .....	66
3.6.2. Nivo razvoja obrazovno vaspitnih institucija.....	66
3.6.3. Stanje razvoja naučnih djelatnosti .....	67
3.6.4. Opšte stanje razvoja kulture i fizičke kulture.....	67
3.6.5. Nivo razvoja zdravstva .....	68
3.6.6. Stanje razvoja socijalne i dječje zaštite .....	68
3.7. Opremljenost prostora tehničkim infrastrukturnim sistemima i nivo razvoja.....	69
3.7.1. Saobraćaj.....	69
3.7.1.1. Drumski saobraćaj .....	69
3.7.1.2. Željeznički saobraćaj .....	69
3.7.1.3. Vodni saobraćaj .....	70
3.7.1.4. Vazdušni saobraćaj.....	70
3.7.1.5. Telekomunikacije .....	73
3.7.1.6. Poštanski saobraćaj .....	73
3.7.2. Energetski sistemi .....	74
3.7.2.1. Ocjena stanja razvoja .....	74
3.7.2.2. Potencijali i ograničenja .....	75
3.7.3. Vodni resursi .....	76
3.7.3.1. Korišćenje voda u hidroenergetske svrhe.....	76
3.7.3.2. Korišćenje voda za vodosnabdijevanje.....	76
3.7.3.3. Korišćenje voda za navodnjavanje .....	77
3.7.3.4. Korišćenje voda za akvakulturu.....	77
3.7.3.5. Korišćenje voda u industriji.....	77
3.7.3.6. Flaširanje vode .....	77
3.7.3.7. Zaštita voda od zagađivanja.....	77
3.7.3.8. Zaštita od voda.....	78
3.7.4. Upravljanje otpadom .....	78
3.7.5. Odbrana i zaštita .....	79
3.7.6. Seizmički hazard i seizmički rizik.....	80
3.8. Stanje životne sredine i kulturnog nasljeđa, glavni problemi.....	81
3.8.1. Opšte stanje i problemi životne sredine .....	81
3.8.2. Stanje i problemi prirodne baštine .....	81
3.8.3. Stanje i problemi kulturnog nasljeđa .....	82
3.9. Sintezna ocjena stanja po regionima .....	84
3.9.1. Primorski region.....	84
3.9.2. Središnji region .....	85
3.9.3. Sjeverni region .....	86
3.10. Specifični problemi i konflikti razvoja .....	86
3.10.1. Problemi nivoa otvorenosti prema okruženju .....	86
3.10.2. Problemi unutrašnje povezanosti.....	87
3.10.3. Kontrola upravljanja seizmičkim rizikom .....	87
3.10.4. Problemi usklađivanja održivog razvoja .....	88
3.10.5. Ublažavanje regionalnih razlika .....	90
3.10.6. Investiciona ograničenja .....	90
3.10.7. Konflikti u namjeni i korišćenju prostora .....	91

<b>B - PROJEKCIJA RAZVOJA I KONCEPTI ORGANIZACIJE, UREĐENJA I KORIŠĆENJA PROSTORA CRNE GORE .....</b>	<b>93</b>
<b>1. OSNOVNE POSTAVKE PROSTORNOG PLANA (OSNOVE DUGOROČNE ORGANIZACIJE PROSTORA).....</b>	<b>95</b>
1.1. Održivi razvoj kao vodeće opredjeljenje Prostornog plana.....	95
1.2. Projekcija opšteg razvoja.....	95
1.2.1. Projekcija ekonomskog i društvenog razvoja.....	95
1.2.2. Ekonomska razmjena sa inostranstvom i projekcija uvoza i izvoza roba i usluga .....	96
1.3. Razvojni ciljevi.....	96
1.3.1. Opšti principi i ciljevi razvoja .....	96
1.3.2. Specifični principi i ciljevi Prostornog plana po sektorima .....	98
1.3.2.1. Ekonomski razvoj.....	98
1.3.2.2. Društveni razvoj .....	102
1.3.2.3. Tehnički infrastrukturni sistemi .....	104
1.3.2.4. Specifični aspekti prostornog razvoja.....	108
1.3.3. Opšti ciljevi prostornog razvoja Crne Gore.....	110
1.3.3.1. Razvoj strukture naselja .....	110
1.3.3.2. Kulturno nasljeđe .....	112
1.3.3.3. Prirodna baština .....	113
1.4. Polazišta i principi organizacije uređenja i korišćenja prostora.....	115
1.5. Položaj i pravci prostornog razvoja Crne Gore u odnosu na okruženje .....	115
1.6. Korišćenje međunarodnih konvencija u prostornom razvoju.....	116
1.7. Oblasti i modaliteti prekogranične saradnje u oblasti prostornog planiranja .....	116
<b>2. KONCEPT ORGANIZACIJE UREĐENJA I KORIŠĆENJA PROSTORA .....</b>	<b>117</b>
2.1. Opšta struktura i strategija uravnoteženog prostornog razvoja.....	117
2.2. Projekcija stanovništva i njegovog razmještaja u prostoru.....	118
2.3. Koncept prostornog razvoja mreže naselja i javne infrastrukture.....	120
2.3.1. Osnove dugoročne politike urbanizacije.....	120
2.3.2. Policentrični razvoj urbanog sistema i seoskih naselja .....	121
2.3.3. Urbanistička i graditeljska prepoznatljivost gradskih i seoskih naselja Crne Gore .....	125
2.3.4. Osnovi koncepta razvoja stanovanja .....	125
2.4. Prostorni koncept razvoja privrednih djelatnosti .....	126
2.4.1. Prostorni koncept razvoja industrije i rudarstva.....	126
2.4.2. Prostorni koncept razvoja poljoprivrede i šumarstva.....	127
2.4.3. Prostorni koncept razvoja turizma .....	128
2.4.3.1. Primorski region.....	128
2.4.3.2. Središnji i Sjeverni region.....	130
2.4.4. Prostorni koncept razvoja pomorske privrede.....	132
2.5. Prostorni koncept razvoja društvenih djelatnosti .....	132
2.5.1. Opšte polazne tačke koncepta prostornog razvoja .....	132
2.5.2. Koncept prostornog razvoja obrazovno-pedagoških institucija .....	132
2.5.3. Koncept prostornog razvoja naučnih aktivnosti .....	132
2.5.4. Koncept prostornog razvoja kulture i fizičke kulture .....	132
2.5.5. Koncept prostornog razvoja zdravstvenih institucija .....	133
2.5.6. Koncept prostornog razvoja socijalne i dječje zaštite .....	133
2.6. Prostorni koncept razvoja tehničkih infrastrukturnih sistema .....	133
2.6.1. Prostorni koncept razvoja saobraćajne infrastrukture.....	133
2.6.2. Prostorni koncept razvoja energetske infrastrukture .....	137
2.6.3. Prostorni koncept razvoja hidrotehničke infrastrukture.....	139
2.6.4. Prostorni koncept upravljanja otpadom .....	139

2.7. Područja i zone od javnog interesa .....	142
2.8. Koncesiona područja.....	142
2.9. Koncept zaštite kulturne i prirodne baštine .....	143
2.9.1. Koncept zaštite kulturne baštine .....	143
2.9.2. Koncept zaštite prirodne baštine.....	143
2.10. Koncept uređenja degradirane i ugrožene životne sredine .....	144
2.11. Zaštita od prirodnih hazarda i industrijskih havarija .....	145
2.11.1. Prostorna ograničenja razvoja na područjima potencijalnih nepogoda, hazarda (rizika), ili drugih nesreća.....	145
2.11.2. Mjere za smanjenje seizmičkog rizika.....	146
2.12. Osnove zaštite od interesa za odbranu.....	146
2.12.1. Odbrana i zaštita .....	146
<b>3. SMJERNICE I MJERE ZA REALIZACIJE PROSTORNOG PLANA .....</b>	<b>147</b>
3.1. Načini, faze i dinamika realizacije.....	147
3.2. Smjernice za sprovođenje Prostornog plana .....	147
3.3. Smjernice za korišćenje zemljišta i zemljišna politika .....	148
3.4. Smjernice i pretpostavke za izradu prostornih planova opština i generalnih urbanističkih planova .....	149
3.4.1. Politike za prostorni razvoj Crne Gore .....	149
3.4.2. Razvojne zone Primorskog regiona.....	149
3.4.2.1. Politike za prostorni razvoj Primorskog regiona .....	149
3.4.2.2. Razvojne zone Primorskog regiona.....	150
3.4.3. Razvojne zone Središnjeg regiona.....	155
3.4.3.1. Politike za prostorni plan Središnjeg regiona .....	155
3.4.3.2. Razvojne zone Središnjeg regiona.....	155
3.4.4. Razvojne zone Sjevernog regiona.....	158
3.4.4.1. Politike za prostorno planiranje Sjevernog regiona.....	158
3.4.4.2. Razvojne zone Sjevernog regiona.....	159
3.4.5. Funkcionalne cjeline –prekogranične razvojne zone .....	166
3.5. Smjernice za izradu planova područja od posebnog značaja .....	167
3.6. Smjernice za izbor programa održivog razvoja .....	169
3.7. Smjernice lokalnoj samoupravi za sprovođenje plana .....	169
3.8. Institucionalna informatička podrška za ostvarivanje Prostornog plana.....	170
<b>4. Preporuke za realizaciju plana .....</b>	<b>171</b>
4.1. Zakonsko obezbjeđenje uslova za realizaciju plana .....	171
4.2. Predlog prioriternih akcija .....	171
4.3. Aspekti institucionalne podrške implementaciji Prostornog plana Crne Gore .....	172
4.3.1. Obaveze tijela, organizacija i institucija u toku realizacije Plana .....	172
4.3.2. Obezbeđenje studija neophodnih za realizaciju Plana .....	173
<b>Anex – Pregled namjene korišćenja prostora i bilansa prirodnih resursa i potencijala .....</b>	<b>175</b>
<b>Izvori/Literatura .....</b>	<b>179</b>

**SPISAK PREGLEDNIH KARATA**

<b>Pregledna karta 01.</b>	Administrativna podjela CG
<b>Pregledna karta 02.</b>	Litološko-stratigrafska karta CG
<b>Pregledna karta 03.</b>	Hidrogeološka karta CG
<b>Pregledna karta 04.</b>	Pregledna inženjersko geološka
<b>Pregledna karta 05.</b>	Pregledna karta važnijih i većih ležišta pozemnih voda
<b>Pregledna karta 06.</b>	Rudna bogatstva
<b>Pregledna karta 07.</b>	Erozija
<b>Pregledna karta 08.</b>	Klimatske zone
<b>Pregledna karta 09.</b>	Karta izohijeta
<b>Pregledna karta 10.</b>	Ambijentalne zone
<b>Pregledna karta 11.</b>	Pedološka karta
<b>Pregledna karta 12.</b>	Vegetacijska karta
<b>Pregledna karta 13.</b>	Postojeća mreža naselja
<b>Pregledna karta 14.</b>	Saobraćajna infrastruktura
<b>Pregledna karta 15.</b>	Koncept prostornog razvoja Crne Gore, policentričan i ekološki održiv regionalni razvoj

**SPISAK TABELA**

<b>Tabela 1</b>	- Stanovništvo Crne Gore prema popisima
<b>Tabela 2</b>	- Regionalna struktura stanovništva Crne Gore (1961. - 2003)
<b>Tabela 3</b>	- Stanovništvo Crne Gore prema popisima i broj građana u inostranstvu
<b>Tabela 4</b>	- Uporedni pregled kategorija sela po broju stanovnika (1948/2003)
<b>Tabela 5</b>	- Distribucija smještajnih kapaciteta po regijama i opštinama
<b>Tabela 6</b>	- Lučka infrastruktura
<b>Tabela 7</b>	- Proizvodnja električne energije u Crnoj Gori po obimu i tipu u GWh
<b>Tabela 8</b>	- Potrošnja električne energije u Crnoj Gori po obimu i tipu u GWh
<b>Tabela 9</b>	- Količina otpada po vrsti nastanka
<b>Tabela 10</b>	- Pregled zaštićenih spomenika kulture po kategorijama i vrstama u opštinama
<b>Tabela 11</b>	- Projekcija prisutnog stanovništva po opštinama
<b>Tabela 12</b>	- Projekcija stalnog stanovništva po regionima
<b>Tabela 13</b>	- Projekcija važnijih starosnih, funkcionalnih kontigenata stanovništva po opštinama
<b>Tabela 14</b>	- Pregled površina po namjeni korišćenja u Crnoj Gori
<b>Tabela 15</b>	- Pregled najvažnijih neobnovljivih mineralnih sirovina
<b>Tabela 16</b>	- Pregled najvažnijih izvorišta vode procijenjene izdašnosti
<b>Tabela 17</b>	- Pregled korišćenja voda crpljenjem iz podzemnih izdani
<b>Tabela 18</b>	- Pregled obnovljivih hidroenergetskih resursa
<b>Tabela 19</b>	- Pregled neobnovljivih elektroenergetskih resursa
<b>Tabela 20</b>	- Pregled površina po namjeni korišćenja na regionalnom i opštinskom nivou
<b>Tabela 21</b>	- Pregled površina urbanih i ruralnih naselja

## SPISAK GRAFIKONA I SLIKA

- Grafik 1.** Učešće industrije u formiranju društvenog proizvoda 1952 - 2003. godine
- Grafik 2.** Stepen urbanizacije po opštinama
- Slika 1.** Karta epicentara zemljotresa za period XV-XXI vijek sa magnitudom iznad 5.0 jedinica Rihterove skale
- Slika 2.** Seizmička rejonizacija Crne Gore
- Slika 3.** Karta seizmičkog hazarda Crne Gore, za povratni period od 100 godina, sa parametrom očekivanog maksimalnog ubrzanja tla (u djelovima sile zemljine teže) uz vjerovatnoću od 70 % neprevazilaženja događaja
- Slika 4.** Međuopštinske deponije za čvrsti komunalni otpad i reciklažni centri

## UVOD

### 0.1. Zakonski osnov i primijenjene procedure u toku izrade Prostornog plana

Na osnovu Odluke Skupštine Crne Gore od 13. 9. 2001. godine („Službeni list“ br. 45/01) proces izrade Prostornog plana Crne Gore (u daljem tekstu Plana) je počeo 2002. godine kada je Ministarstvo zaštite životne sredine i uređenja prostora dodijelilo ugovor o izradi Plana Holdingu Montenegroinženjering. Kao što je definisano u Odluci Skupštine, Plan će biti na snazi do 2020. godine.

Zakonski osnov za izradu Plana je član 5. starog Zakona o planiranju i uređenju prostora, iako je novi Zakon o planiranju i uređenju prostora stupio na snagu 05. 05. 2005. godine ("Sl. list RCG", br. 28/05 od 05.05.2005). Svakako, izrada Plana je u skladu sa odredbama starog Zakona, jer je njegova izrada počela prije usvajanja novog, važećeg Zakona. I pored toga, uslovi propisani važećim zakonom, su adekvatno uzeti u obzir.

Struktura i sadržaj Plana su rezultat metodologije koja je utvrđena Radnim projektom i organizacije rada zasnovane na prethodnom a usaglašene sa aktuelnim zakonodavstvom. Procedura usklađivanja je sprovedena kroz sveobuhvatna razmatranja i usaglašavanja između naručioca, Stručne komisije za ocjenu plana i Obradivača i konačno promjenom strukture i dopunom teksta definisane od strane naručioca u dokumentu br. 08-1226/06 od 03.04.2006. godine. Plan je prikazan kao logičan sklop opisnog i grafičkog dijela.

U prvom opisnom dijelu „Ocjena stanja prostornog razvoja“ predstavljeni su rezultati analize ostvarenja prethodnog Plana i pregled prethodnih iskustava planiranja i upravljanja razvojem. Urađen je pregled trenutne organizacije i korišćenja prostora, počevši od prirodnih uslova do prikaza ostvarenog nivoa razvoja po svim oblastima. Na kraju, data je procjena stanja sa potencijalima, ograničenjima i uočenim konfliktima, koja je prvenstveno predstavljena kroz analizu stanja životne sredine.

U drugom dijelu data je „Projekcija razvoja i koncepti organizacije, razvoja i korišćenja prostora Crne Gore“. Projekcija razvoja zasniva se na polaznim osnovama i ciljevima definisanim odrađenom analizom i dostignutim socio-ekonomskim razvojem. Koncepti organizacije i razvoja prostora se u početnom dijelu oslanjaju na postojeću strukturu organizacije i uređenja prostora, a u skladu su sa postojećim principima održivog razvoja.

Polazeći od ovih principa Planom se ostvaruje međusektorsko usaglašavanje uključujući smjernice za prostorno-planske dokumente nižeg reda, odnosno prostorni razvoj Crne Gore je definisan na integrativan i balansiran način. Zbog toga, posmatrano sa prostornog aspekta, se pružaju uslovi za ubrzan i ravnomjerniji socioekonomski razvoj.

Plan je urađen na osnovu dostupne dokumentacije. Najveći problem je veliki nedostatak tačnih podataka, što utiče na nedostatak čvrste osnove za kreiranje strategije prostornog razvoja. Vrijeme do izrade sljedećeg Plana se mora iskoristiti za kompletiranje potrebnih baza podataka i za uspostavljanje sistema upravljanja informacijama o prostoru koji dobro funkcioniše.

### 0.2. Karakter Prostornog plana Crne Gore

Prethodni, za izradu Plana obavezujući, Zakon o planiranju i uređenju prostora članom 5. propisuje: “Prostornim planom Republike, u skladu sa prirodnim i društvenim prilikama i potrebama kao i dugoročnim ciljevima ekonomskog razvoja, definiše se osnova za prostorni razvoj teritorije Republike i organizuje se prostorni razvoj“.

Ova definicija je u potpunosti u skladu sa definicijom datom u članu 19. novog Zakona o planiranju i uređenju prostora „Prostorni plan Republike je strateški dokument i opšta osnova organizacije i uređenja prostora Republike. Prostornim planom Crne Gore određuju se državni ciljevi i mjere prostornog razvoja, u skladu sa ukupnim ekonomskim, socijalnim, ekološkim i kulturno-istorijskim razvojem Republike.“

Prateći definicije date starim i novim Zakonom, funkcija Plana se ogleda u tome da pruži okvir za prostorni razvoj teritorije Crne Gore što podrazumijeva definisanje:

- Opštih principa i ciljeva prostornog razvoja zasnovanih na održivom razvoju;
- Posebnih ciljeva područja i potpodručja i odgovarajućih principa prostornog razvoja zasnovanih na održivom razvoju;
- Posebnih ciljeva i principa sektora i podsektora koji se tiču održivog prostornog razvoja i razvoja u vezi sa prostorom;



- Smjernica koje se moraju uzeti u obzir prilikom kreiranja sektorskih politika i detaljnijih prostorno-planskih dokumenata na državnom i lokalnom nivou;

Prostorni plan Crne Gore ne treba razumijeti kao „razvojni plan“, ili čak kao „investicioni plan“. Prostornim planom se ne može odrediti realizacija investicija na posebnim lokacijama (na primjer izgradnja hidrocentrala ili izgradnja/dogradnja puteva). **Svako određivanje lokaliteta se radi u skladu sa načelnom svrsishodnošću određene lokacije za određeno korišćenje (na primjer zaštita prirode, razvoj naselja, saobraćajnica, turizam, akumulacije) sa ciljem da se sačuvaju odgovarajuće lokacije od drugih vidova korišćenja koji su konfliktni ili imaju značajne negativne uticaje na identifikovano prioritetno korišćenje.**

Prostorni plan, takođe, ne može dati precizne podatke o kapacitetima turističkih objekata (smještaj, ski-liftovi, marine itd.) koje bi trebalo sačuvati u određenim područjima u Crnoj Gori u periodu trajanja Plana. U Planu treba definisati područja koja su pogodna za razvoj turizma ili posebnih segmenata turizma te lokacije za velike turističke objekte poput marina. Davanjem principa razvoja ovih područja i lokacija, poštuju se ekološki i društveni kapaciteti nosivosti i obezbjeđuje se održivi razvoj. Brojke pomenute u tekstu – npr. one koje se odnose na broj smještajnih jedinica – daju maksimalne vrijednosti u skladu sa sektorskim dokumentima poput Master plana za razvoj turizma, a ne broj smještajnih jedinica koje treba izgraditi u toku trajanja ovog Plana. Hoće li se određeno korišćenje realizovati ili ne nije predmet Prostornog plana, već sektorskog planiranja, kao i daljih analiza uticaja na životnu sredinu, socijalne prihvatljivosti i ekonomske djelotvornosti. Što su ograničenja za korišćenje prostora veća važnije je korišćenje ovog planskog instrumenta kojim se čuvaju odgovarajuće lokacije. Veličina, topografija, prirodne vrijednosti i stvorene strukture u Crnoj Gori zahtijevaju pažljivo korišćenje raspoloživih resursa. Lokacije i područja adekvatna za određene vidove korišćenja se moraju sačuvati od nenamjenskog korišćenja, što podrazumijeva potrebu zaštite jedinstvenih i vrijednih prirodnih resursa, kao i očuvanje odgovarajućih lokacija i područja, čime se obezbjeđuje dugoročni ekonomski razvoj i smanjenje društvenih dispariteta.

Prostorni plan Crne Gore, dakle, jeste opšti strateški okvir za održivi prostorni razvoj, kao osnova za usklađivanje raznih opštih i sektorskih politika koje imaju (i) prostorne posljedice.

Drugi važan element prostornog razvoja Crne Gore je široko rasprostranjena nelegalna gradnja i neadekvatna upotreba zemljišta, što stvara ogromnu prepreku održivom razvoju Crne Gore. Odredbama Prostornog plana ne može se zaustaviti praksa nelegalne gradnje i neadekvatnog korišćenja zemljišta koja predstavlja kršenje postojećih zakona. Samo se izmjenama odgovarajućih zakona i propisa, te jačanjem inspeksijskih službi, može doći do poboljšanja postojeće situacije u vezi sa ovim pitanjem.

**Zadatak Prostornog plana je da verifikuje sektorske potrebe u pogledu dugoročnog prostornog razvoja koristeći integrativni odnosno međusektorski pristup u skladu sa optimalnim korišćenjem prostora kao ograničenog i svakako neobnovljivog resursa.** Ovo često vodi ka sljedećem:

- Konflikti između sektorskih potreba koji moraju biti balansirani i riješeni u skladu sa definisanim opštim principima prostornog razvoja, i
- Zanemarivanje posebnih sektorskih predloga u korist drugih vidova korišćenja lokacija i područja koji više odgovaraju zahtjevima principa i ciljeva održivog razvoja.

Osnov za bilo koje rješenje konflikata (sektorskih) interesa u okviru izrade Prostornog plana su principi održivog razvoja i ustavna obaveza „Crna Gora ekološka država“.

Prostorni plan ne može zamijeniti sektorske politike. Po Zakonu o planiranju i uređenju prostora, Prostorni plan Crne Gore treba izraditi uzimajući u obzir programe i strategije ekonomskog i društvenog razvoja, kao i zaštitu životne sredine. Međutim, tokom izrade Prostornog plana uočen je problem definisanja granice nadležnosti između prostornog planiranja kao međusektorskog integrativnog pristupa i sektorskih politika. Pitanje je koliko daleko prostorno planiranje može zamijeniti ili čak nadomjestiti sektorsku politiku ukoliko ona ne postoji ili ako se smatra neadekvatnom u odnosu na principe i ciljeve Prostornog plana.

U slučaju izrade Prostornog plana situacija je jako kompleksna. Niz sektorskih strategija je u procesu izrade, usvajanja ili čak nijesu ni započete. Neke sektorske strategije nijesu urađene u saradnji sa prostornim planiranjem i takve su nepodobne za korišćenje za osnovu razmatranja sektora u Planu. Prostorni plan ne može i ne treba da zamijeni sektorske strategije. U periodu nagle tranzicije, Prostorni plan može samo dati strateški okvir i mora osigurati da prostorno planiranje prati ustavna određenja i održivi razvoj, što se može postići formulisanjem i postavljanjem ciljeva, principa i smjernica koji su dovoljno strogi da upravljaju i organizuju prostorni razvoj. Drugi bitan aspekt je redovna revizija Plana kojom se odražavaju promjene i izazovi i prije 2020. godine.

U skladu sa gore navedenom funkcijom Plana, mora se jasno navesti da se Plan ne realizuje direktno, već uzimanjem u obzir ciljeva, principa i smjernica od strane sektorskih dokumenata i detaljnijih prostorno-planskih dokumenata. Prostorni plan ne precizira direktne zakonske obaveze za stanovništvo, već samo za javnu upravu na državnom i lokalnom nivou, kao i za posebne privatne investitore.

Ako se gore navedeno ima u vidu, jasno je da se pitanja koja su u nadležnosti lokalnih planskih dokumenata ili sektorske nadležnosti (poput promocije ruralnog turizma, bio-poljoprivrede, obrazovanja, definisanja kulturnih dobara itd.) ne mogu riješiti Prostornim planom. Isto važi za pitanja poput nelegalne gradnje, koja su predmet poštovanja postojećih zakona i propisa. Nasuprot tome, uspješno i efikasno realizovanje ciljeva, principa i smjernica definisanih Prostornim planom, koji odražavaju potrebe i zahtjeve održivog razvoja, u potpunosti zavise od poštovanja zakona i propisa od strane svih aktera i sprovođenja zakonski propisanih kontrolnih mehanizama.

Zadatak Prostornog plana je da obezbijedi strateški okvir za opšti prostorni razvoj Crne Gore do 2020. godine i da stvori jasno definisane koridore po kojima se sektorsko planiranje i detaljnije prostorno planiranje moraju kretati, što znači da spisak prioriteta i intervencija ili plan aktivnosti ne mogu biti sastavni dio Prostornog plana. Smjernice i preporuke za realizaciju potrebnih institucionalnih usaglašavanja, dalja konceptualna i zakonska razjašnjenja i promociju hitno potrebnih javnih investicija biće date kako bi se postigla realizacija definisanih ciljeva. Sama realizacija zavisi od sektorskih i lokalnih vlasti.

### 0.3. Ključni termini

<b>Održivi razvoj:</b>	Održivi razvoj generalno opisuje pristup koji podrazumijeva uzimanje u obzir zaštitu životne sredine, ekonomskog razvoja i društvenih potreba (trougao održivosti).
<b>Opšti princip:</b>	Opšti princip, kao vrhovno pravilo, podrazumijeva iskaze o razvoju, organizaciji i obezbjeđenju područja značajnog za Crnu Goru, nezavisno do posebnih uslova određenih područja ili sektora i daje instrukcije pratećim planskim i odlučujućim procesima.
<b>Sektorski princip:</b>	Sektorski princip podrazumijeva iskaze o razvoju, organizaciji i obezbjeđenju područja značajnog za Crnu Goru, odnosno za određeni sektor ili podsektor i daje instrukcije pratećim planskim i odlučujućim procesima; sektorski i princip područja se obično kombinuju u jedan princip.
<b>Područni princip:</b>	Princip područja podrazumijeva iskaze o razvoju, organizaciji i obezbjeđenju određene teritorije ili lokaliteta i daje instrukcije pratećim planskim i odlučujućim procesima; sektorski i princip područja se obično kombinuju u jedan princip.
<b>Opšti cilj:</b>	Opšti cilj daje obavezujuće odredbe za razvoj, organizaciju i obezbjeđenje područja od značaja za Crnu Goru, i nezavisno od posebnih uslova u posebnim područjima ili sektorima.
<b>Sektorski cilj:</b>	Sektorski cilj daje iskaz o razvoju, organizaciji i obezbjeđenju područja značajnog za Crnu Goru odnosno za određeni sektor ili podsektor i daje instrukcije pratećim planskim i odlučujućim procesima; sektorski i cilj područja se obično kombinuju u jedan cilj.
<b>Cilj područja:</b>	Cilj područja podrazumijeva iskaze o razvoju, organizaciji i obezbjeđenju određene teritorije ili lokaliteta i daje instrukcije pratećim planskim i odlučujućim procesima; sektorski i cilj područja se obično kombinuju u jedan cilj.
<b>Smjernice:</b>	Smjernice opisuju pravila, korake, procedure i/ili institucionalne strukture potrebne za ostvarenje principa i/ili ciljeva za razvoj, organizaciju i obezbjeđenje prostora (prostorni razvoj), a obuhvata i usmjerenja koja se odnose na razne vrste podrški koje

su neophodne za ostvarivanje strateških ciljeva Plana (npr. institucionalnu, organizacionu, informatičku, istraživačku i dr.)

**Detaljniji prostorno-planski dokumenti:** Pojam „detaljniji prostorno-planski dokumenti“ obuhvata sve prostorno-planske dokumente u skladu sa odredbama Zakona o planiranju i uređenju prostora, osim Prostornog plana Crne Gore, u smislu „planova nižeg reda“, a to su:

Na državnom nivou:

- prostorni plan područja posebne namjene;
- detaljni prostorni plan;
- studija lokacije.

Na lokalnom nivou:

- prostorni plan jedinice lokalne samouprave;
- generalni urbanistički plan;
- detaljni urbanistički plan;
- urbanistički projekat;
- lokalna studija lokacije.

Nivo detaljnosti mora biti u skladu sa odredbama datim u odgovarajućim članovima Zakona o planiranju i uređenju prostora. Pored odredbi prema navedenom Zakonu, može obuhvatiti i druge planove, programe i projekte razvoja, npr. regionalne planove održivog reda, programe zaštite životne sredine za posebna područja itd.

**Sektorski planski dokumenti:**

Pojam „sektorski planski dokumenti“ obuhvata sve dokumente koji se rade u okviru sektorskih aktivnosti i sektorskog razvoja, što podrazumijeva sve vrste strateških dokumenata, poput razvojnih strategija i programa, master planova itd, kao i sve operativne dokumente, kao što su projekti i investicioni predlozi.

## **A – OCJENA STANJA PROSTORNOG RAZVOJA**



# 1. OCJENA OSTVARIVANJA PROSTORNOG PLANA CRNE GORE

Prvi prostorni plan Crne Gore<sup>1</sup> donesen je 1986. godine, a u dva navrata, 1991. i 1997. rađene su izmjene i dopune. Analiza planiranog, te stepen ostvarenosti, u nastavku su dati po oblastima.

## 1.1. Prirodne vrijednosti i kulturna baština

**Prirodne i pejzažne vrijednosti** - Posmatrajući period od donošenja prvog PPRCG (1986) do danas, može se konstatovati da nije sprovedeno stavljanje pod zaštitu planiranih zaštićenih područja prirode, posebno onih veće površine, izuzimajući Nacionalni park „Skadarsko jezero” (1986). Naime, sva novoformirana zaštićena područja prirode u ovom periodu su relativno skromnih površina, zbog čega nije došlo do značajnijeg povećanja učešća zaštićenih područja prirode u ukupnoj teritoriji Crne Gore.

**Kulturna baština** - U toku realizacije PPRCG nijesu konačno realizovane preporuke i predlozi mjera zaštite kulturne baštine. Naprotiv, očita su veoma česta odstupanja, kako od principa zaštite registrovane kulturne baštine, tako i njenog neposrednog, takođe evidentiranog i potencijalno zaštićenog okruženja.

## 1.2. Demografska kretanja i prostorne i urbanističke strukture

**Ocjena stanja demografskih kretanja** - Prema izmjenama i dopunama PPRCG iz 1997. godine, predviđeno je da će u Crnoj Gori živjeti 648.000 stanovnika: u Primorskom regionu 149.000; u Središnjem 279.000; i u Sjevernom 220.000. Prema popisu iz 2003. godine ta projekcija nije ostvarena, budući da je ukupno stanovništvo dostiglo 620.145. U Sjevernom regionu je došlo do pada ukupnog broja stanovnika na 194.879, a osim toga, ovaj region bilježi negativne promjene za sve ključne demografske parametre. Negativan prirodni priraštaj ostvaren je u svim opštinama Sjevernog regiona, osim u opštini Rožaje. U tom regionu je naglašen i porast učešća starog stanovništva u ukupnoj populaciji.

Planska projekcija demografskih kretanja skoro je u potpunosti potvrđena za Središnji, a približno je ostvarena za Primorski region. Smanjena je gustina naseljenosti u vangradskim naseljima i u ruralnim područjima.

**Organizacija i uređenje prostora** - Iako je od donošenja PPRCG urađen i donijet veliki broj prostornih i urbanističkih planova na nižim nivoima planiranja, ciljevi organizacije i uređenja prostora nijesu u potpunosti realizovani. Nesumnjivo je da je i samo postojanje tih planova izvršilo pozitivan uticaj. Odstupanja od planskih postavki PPRCG u najvećoj mjeri su rezultat dejstva faktora iz tri grupe: 1) Ekonomskih ograničenja u proteklom periodu; 2) Nepostojanja zaokruženog implementacijskog instrumentarija u prostornom i urbanističkom planiranju; 3) Neusklađenosti prostorno-planske i razvojne politike, naročito u dijelu implementacije.

Izmjenama i dopunama PPRCG iz 1997. godine definisan je policentrični model organizacije i uređenja prostora. Kao vodeći urbani centri u ovom modelu organizacije označeni su Podgorica (državni centar), Bar, konurbacija gradova Boke Kotorske, Nikšić, Cetinje, Bijelo Polje, Berane i Pljevlja (centri sa regionalnim i subregionalnim funkcijama). Za ostale opštinske centre planirano je da, osim opštinskih, imaju i neke specijalizovane funkcije. Definisan je i veći broj subopštinskih centara. Ovim modelom bilo je predviđeno da se oko većih urbanih centara formiraju funkcionalne cjeline koje će obuhvatiti i ruralna područja u zoni definisanih polova razvoja. Rang urbanih centara iz PPRCG je samo donekle ostvaren. Rang centra subregionalnog značaja dostigao je Kotor, dok su Cetinje, Pljevlja i Berane strukturalno i privredno izrazito zaostajali. Podgorica se razvijala kao centar nacionalnog ranga, a Bar kao regionalni centar šireg značaja.

U PPRCG definisana su tri regiona, koji se izdvajaju po prirodnim karakteristikama, načinu korišćenja i uređenja prostora, privrednim aktivnostima i različitim komparativnim prednostima za razvoj: **1) Primorski region** (opštine Herceg Novi, Kotor, Tivat, Budva, Bar i Ulcinj). **2) Središnji region** (opštine Podgorica, Danilovgrad, Nikšić i Cetinje). **3) Sjeverni region** (opštine Plužine, Šavnik, Žabljak, Pljevlja, Mojkovac, Kolašin, Bijelo Polje, Berane, Andrijevica, Plav i Rožaje). Planom predviđena regionalna izdiferenciranost potvrdila se samo jednim dijelom. Predviđeni demografski rast urbanog stanovništva ostvaren je samo u Središnjem regionu, u nešto manjoj mjeri i u Primorskom regionu, dok je Sjeverni region dodatno smanjio svoje učešće u ukupnom broju stanovnika (uprkos dolasku izbjeglica i raseljenih lica). U Središnjem regionu formira se urbano-ruralni

<sup>1</sup> U nastavku PPRCG.

kontinuum na pravcu Tuzi – Podgorica – Danilovgrad – Nikšić, i na pravcu Podgorica – Cetinje – Budva. U Primorskom regionu već je većim dijelom formirana planski predviđena konurbacija gradova.

U pogledu društvenoekonomskog razvoja, regionalne razlike su povećane. U Sjevernom regionu opštine raspolažu neznatnim dijelom prihoda od koncesija na sirovine, što je zapravo njihov jedini stabilni prihod (Od 2004. godine opštine raspolažu i prihodima od poreza na nekretnine).

**Društvene djelatnosti** - Osim za nauku, u svim drugim oblastima društvenih djelatnosti većinom su ostvarena predviđanja iz Izmjena i dopuna Plana (1997). Problem, međutim, ostaje prostorna neravnomjernost u mreži usluga.

**Ekosistem kao komponenta prostorne strukture** - U PPRCG određena su područja na kojima se zasniva ekološka ravnoteža prostora Crne Gore, sa sljedećim specijalnim funkcijama: 1) Područja suštinski važna za održavanje i zaštitu hidroloških uslova (slivna područja, izvorišta glavnih rijeka i zaštitni pojasevi oko jezera i vodenih akumulacija); 2) Područja važnih mikroklimatskih uticaja (planinski vijenci i veliki šumski kompleksi); 3) Područja posebnih ambijentalnih vrijednosti; 4) Područja značajna za zaštitu flore i faune, posebno rijetkih, endemskih i ugroženih vrsta i 5) Koridori koji povezuju različite zaštićene zone, nacionalne i regionalne parkove, koji su čvorišta ekosistema.

Planirani sistem primarnih i sekundarnih ekoloških koridora, međutim, još nije uspostavljen na neophodnim nivoima: 1) U institucionalnom pogledu, nijesu utvrđene nadležnosti i mjere za realizaciju planskih opredjeljenja za formiranje ekoloških koridora, kao i kontrola tih mjera; 2) U planskom pogledu, kasni izrada PPPN za ekološke koridore, a usklađivanje sa planovima nižeg reda na konkretnom prostoru nije dovoljno koordinisano i 3) U operativnom pogledu, izostaje strukturni razvoj ekoloških koridora.

**Integritet prostorne strukture** - U PPRCG (1986) i Izmjenama i dopunama (1997), predviđena je veća integrisanost strukture uređenja prostora Crne Gore. Osnovne poluge ovakvog koncepta trebalo je da budu: 1) Poboljšanje tehničke infrastrukture; 2) Osnivanje mreže subopštinskih servisnih centara i 3) Unapređenje male privrede i turizma. Evidentno je da ovi ciljevi nijesu ostvareni.

**Povezanost sa susjednim područjima** - Ocjena ostvarivanja: 1) Izmjenama i dopunama PPRCG (1997) naglašeno je da, u periodu koji je obuhvaćen Planom (do 2000. godine), neće biti moguće obezbijediti značajnije poboljšanje veza između Crne Gore i okruženja, pa time ni potpuno aktiviranje kapaciteta Luke Bar, što se kasnije i ostvarilo; 2) I dalje ostaje poseban i veoma složen problem regulacije Skadarskog jezera i rijeke Bojane i odredbe PPRCG moraju biti zamijenjene novim pristupima; 3) U toku je formiranje turističkih zona u području Durmitora i Bjelasice, dok je za osnivanje Nacionalnog parka „Prokletije” neophodna saradnja sa Albanijom i Kosovom/Srbijom; 4) Razrješenje statusa Kosova i Metohije je preduslov za uspostavljanje normalnih saobraćajnih veza sa ovim regionom, te sa Grčkom, Makedonijom, Bugarskom i dalje.

**Otvorenost ka postplanskom razvoju** - U PPRCG i Izmjenama i dopunama, posebno je naglašena neophodnost strogo rezervisanja prostora za realizaciju projekata koji nijesu mogli biti započeti do 2000. godine, zbog ekonomskih teškoća tokom devedesetih godina. Istaknuta je potreba čuvanja koridora definisanih za razvoj saobraćajnica, prostora za hidroakumulacije, zona ležišta ruda i mineralnih sirovina i područja za razvoj poljoprivrede i turizma. Ove planske postavke samo su djelimično realizovane, ali nijesu napuštene.

### 1.3. Privredni razvoj

Realizovan je veoma mali broj strateških ciljeva PPRCG iz 1986. godine i Izmjena i dopuna iz 1997. godine: 1) Od 1989. do 1995. godine BDP je prepolovljen, naglo se povećao broj nezaposlenih, narasla je tzv. siva ekonomija, drastično opao životni standard većeg dijela stanovništva, nije došlo do ublažavanja teritorijalnih razlika u razvijenosti, već do njihovog povećanja, intenzivirane su migracije iz Sjevernog u Središnji i Primorski region raspoloživi razvojni resursi se koriste nedovoljno, itd; 2) Tek nakon 1996. godine došlo je do postepenog oporavka privrede, iako je ona 2004. godine dostigla samo 72% društvenog proizvoda iz 1989. godine; 3) Posljednjih godina intenziviran je proces privatizacije, čime se stvaraju preduslovi za funkcionisanje integralnog tržišta i ostvarivanje trajnog privrednog i drugog rasta; 4) U toku su institucionalna i organizaciona prilagođavanja u oblasti zaštite životne sredine i organizacije i uređenja prostora.

**Energetika** - U odnosu na odredbe PPRCG, nije realizovan nijedan planirani energetska objekat, prvenstveno zbog ekonomske situacije i nedostatka sredstava za investicije.

**Turizam** - Nakon pada u prvoj polovini devedesetih godina, i postepenog oporavka u drugoj polovini decenije, posljednjih godina zabilježen je znatan rast u ovoj oblasti.<sup>2</sup>

**Poljoprivreda** - Ciljevi i postavke PPRCG i Izmjena i dopuna, kao i Zelene strategije (1991), nijesu u svemu realizovani: 1) Poljoprivredna proizvodnja je stagnirala ili nazadovala zbog razgradnje agrokompleska društvenog sektora, ali i vraćanja zemljišta prvobitnim vlasnicima; 2) Projektovana prosječna godišnja stopa rasta od 7%, evidentno, nije bila realna; 3) Nijesu ostvarena predviđena očekivanja u pogledu aktiviranja zemljišta, izgradnje prerađivačkih pogona i aktiviranja drugih potencijala; 4) Nije došlo do potpunijeg korišćenja raspoloživih potencijala; 5) Kao krajnji rezultat, umjesto planiranog smanjenja deficita hrane, on je povećan, izuzev kod svega nekoliko proizvoda (krompir i drugo sezonsko povrće, jagnjeće meso i ljekovito bilje i šumski plodovi), gdje su ostvareni tržišni viškovi.

**Šumarstvo** - Ciljevi i postavke Prostornog plana RCG (1986) kao i planovi gazdovanja šumama (Opšte osnove) u proteklom periodu nijesu u potpunosti realizovani. Najveća zaostajanja zabilježena su u proizvodnji drvnih sortimenata, obnovi i podizanju novih šuma i izgradnji šumskih komunikacija. Minimalna investiranja u tehničko-tehnološki razvoj šumarstva i drvne industrije, te spori proces njihove tranzicije u ovom periodu, nepovoljno su uticali na ostvarivanje planiranih radova i stanje šumskog fonda.

Međutim, u posljednje vrijeme bilježi se trend rasta u svim segmentima. Sječa se kreće u granicama dozvoljenog sječivog etata, otvorena su dva nova rasadnika, značajno se investiralo u razvoj tehnologije. Posvećuje se značajna pažnja planiranju u šumarstvu, rasadničkoj proizvodnji i nabavci savremene opreme u šumarstvu i preradi drveta, što se pozitivno odrazilo na finansijske efekte i nova upošljavanja. Proces privatizacije preduzeća iz oblasti šumarstva i drvoprerade je završen.

Otpočeo je proces uvođenja priznatih FSC standarda u šumarstvu, kao i primjena GIS-a. Započelo se i sa nacionalnom inventurom šuma i izradom nacionalne šumarske politike.

**Lov** - Održivo gazdovanje šumama podrazumijeva istovremeno održivo gazdovanje divljačima, odnosno stvaranje optimalnih uslova za unapređivanje stanja autohtone divljači. U tom pogledu se planirani ciljevi samo djelimično ostvaruju.

**Ribolov** - U ovoj oblasti ostvaren je znatan napredak: 1) Izrada ribarskih osnova i njihova primjena doprinijela je racionalnijem gazdovanju pojedinih ribolovnih revira; 2) Poboľšan je odnos prema životnoj sredini; Kao problemi, izdvojili su se: 1) Procedura postavljanja i proglašavanja opštih i specijalnih rezervata prirode nije sprovedena do kraja; 2) I dalje problem predstavlja nedovoljna kontrola i sprečavanje krivolova.

U sektoru morskog ribarstva vrši se monitoring resura, procjenjuje se biomasa tih resursa i predlaže biološki dozvoljeni nivo korišćenja. Donešeni su Zakoni o slatkovodnom i morskome ribarstvu, usaglašeni sa Zakonima Zemalja EU

**Pomorska privreda** - Nijedan od ključnih ciljeva u ovoj oblasti nije ostvaren: 1) Učešće brodarstva u BDP-u Crne Gore, koje je 1980. godine iznosilo 24%, ne samo da nije povećano, već je 1989. godine smanjeno na 16,4%, da bi danas Crna Gore u potpunosti ostala bez trgovačke flote, 2) Izostalo je pozitivno djelovanje morskog brodarstva na razvoj spoljne trgovine i tranzita zemlje. 3) Izostalo je pozitivno djelovanje morskog brodarstva na veće korišćenje Luke Bar, željezničkog i drumskog saobraćaja, kao i drugih pomorsko-privrednih uslužnih djelatnosti. 4) Planirano povećanje prevoznih kapaciteta i proširenje izgradnje dijela operativne obale na prelazu Verige, samo je djelimično realizovano, kroz parcijalno uređenje dijela operativne obale. 5) Planirano povećanje kapaciteta obalne plovidbe do granice koja omogućava realizaciju do 15% ekonomskog efekta od prekomorske plovidbe, takođe nije ostvareno.

## 1.4. Infrastrukturni i komunalni sistemi

Prostornim planom SR Crne Gore do 2000. godine, utvrđena je, prvi put, opšta osnova organizacije i uređenja prostora Crne Gore u cjelini. Definisana je i prostorna koncepcija dugoročnog razvoja saobraćajne infrastrukture, koja je, kroz predviđeno poboljšanje veza Crne Gore sa ekonomskim prostorom zemlje (ondašnje SFRJ), regionalnih i međuopštinskih veza i lokalne pristupačnosti, tretirana kao jedan od ključnih preduslova za postizanje Planom postavljenih ciljeva razvoja, posebno u odnosu na ravnomjerniji regionalni razvoj.

**Drumski saobraćaj** - Po Prostornom planu Republike Crne Gore do 2000. godine iz 1986. godine, dugoročni razvoj drumskog saobraćaja do 2000. godine i dalje zasnivao se na razvoju putne mreže čiju okosnicu čine jedan

<sup>2</sup> Detaljna analiza data je u dijelu o dosadašnjem razvoju turizma, kao i u djelu o regionalnom razvoju.



jaki transferzalni pravac magistralnog značaja (Petrovac-Titograd-Matešev-Andrijevića, sa krakom od Mateševa za vezu sa putem Kolašin-Mojkovac-Bijelo Polje-Prijepolje) i tri longitudinalna pravca. Izmijenjeni i dopunjeni prostorni koncept dugoročnog razvoja putne mreže iz 1991. godine, uvodi drugi jaki transferzalni pravac (Prijepolje-Pljevlja-Žabljak-Nikšić-Trebinje-Dubrovnik, sa krakom iz Pljevalja za Prijepolje i iz Nikšića za Cetinje, odnosno Boku Kotorsku). Sa potvrđenim ranije definisanim longitudinalnim pravcima povezivanja, formiran je osnovni sistem puteva magistralnog značaja na teritoriji Crne Gore. Izmjenama i dopunama Plana iz 1992. godine, osim magistralnih i regionalnih puteva, predviđaju se i autoputevi i tzv. magistrala za brzi motorni saobraćaj u primorju. Put rezervisan za saobraćaj motornih vozila – brza saobraćajnica je: Ulcinj - zaleđe Bara - zaleđe Budve - zaleđe Tivta – varijantni prelaz preko Bokokotorskog zaliva - priključak na Jadranski autoput u rejonu Herceg Novog. Izmjenama i dopunama Prostornog plana Republike iz 1997, sa stanovišta drumskog saobraćaja, u potpunosti su preuzeta rješenja položaja budućih autoputeva iz ranijih izmjena i dopuna PPR-a (1991. god.). Mreža magistralnih i regionalnih puteva uglavnom je ostala nepromijenjena. Jedina veća izmjena u vezi je sa izmjenama dijela trase puta: Prijepolje-Pljevlja-Žabljak-Šavnik-Brezna (veza sa magistralnim putem Nikšić-granica BiH)-Nikšić-Vilusi-Grahovo-Risan i njihov uticaj, u tim područjima, na manju izmjenu mreže regionalnih puteva. Ključni nalazi o realizaciji Plana su sljedeći: 1) U odnosu na strateške ciljeve, do sada nije potpuno izgrađena nijedna nova dionica primarne putne mreže, izuzev tunela „Sozina“ sa priključnim putevima (kao i priključak na magistralni put Petrovac – Podgorica); 2) U prethodnim prostornim planovima postojale su određene dileme po pitanju koridora budućeg autoputa, na potezu Matešev – Podgorica - Tanki rt (tunel Sozina, zapadna ili istočna obilaznica Podgorice). Bilo je i dilema po pitanju prelaza tjesnaca Verige, kao i položaja tunela Čakor. Sve one su uglavnom otklonjene daljom razradom projektno-planske dokumentacije.

**Željeznički saobraćaj** - U odnosu na ciljeve PPRCG, izuzev izgradnje pruge Titograd - granica sa Albanijom, ništa drugo nije realizovano u razvoju željezničke mreže.

**Vazdušni saobraćaj** - U odnosu na planirano: 1) Zadržan je koncept razvoja vazdušnog saobraćaja; 2) Postoji neusklađenost između razvojnih planova aerodroma i urbanističkih planova za prostorne cjeline oko lokacija aerodroma; 3) Glavni radovi na rekonstrukciji aerodroma u Podgorici i Tivtu su završeni.

**Specijalni vidovi transporta** - U izmjenama i dopunama PPRCG pominje se mogućnost izgradnje gasovodnog sistema Crne Gore, sa ciljem da se on poveže sa gasovodnim sistemom Srbije i šire sa međunarodnim sistemom. U tu svrhu, bili su predviđeni koridori u zoni budućeg autoputa. Te odredbe još nijesu realizovane.

**Telekomunikacije** - U odnosu na stanje kada su donijete Izmjene i dopune Plana (1997), sadašnje stanje je znatno bolje, posebno u oblasti mreže za fiksnu i mobilni telefoniju.

**Pošanski saobraćaj** - U odnosu na planirano, stanje (u 2005. godini, u odnosu na 1986. godinu) je sljedeće: 1) Planirano je da se broj JPM poveća sa 109 na 242, ali je ostvareno svega 139; 2) Broj dostavnih rejonu čak se smanjio, sa 323 na 308, pretežno prateći migraciju stanovništva iz sela u gradove; 3) Broj automatizovanih pošta porastao je sa 39 na 74, a broj automatizovanih šaltera sa 175 na 255; 4) Ukinuta su 2 poštanska centra za preradu i prevoz poštanskih pošiljki (u Baru i Bijelom Polju), nakon čega se prešlo na korišćenje avioprevoza (umjesto željezničkog); 5) Ukupno posmatrano, iako se poštanska mreža nije razvijala prema planovima, ona se osavremenjuje primjenom novih tehnologija. Takođe su primijenjena nova rješenja u organizaciji poštanske mreže, kao što su ugovorne pošte i mobilna pošta, čime se Pošta Crne Gore približila korisniku na zadovoljavajući način, iako nije proširila mrežu. Ostvareno je poboljšanje poslovanja u pogledu kvaliteta, pouzdanosti i brzine.

**Vodoprivreda i hidrotehnički sistemi** - Ocjena ostvarivanja: 1) Dok u većini opština u Središnjem i Sjevernom regionu razvoj naselja, u manjoj ili većoj mjeri, prati razvoj sistema za snabdijevanje vodom, u Primorskom regionu ranije planirana izgradnja regionalnog vodovodnog sistema je izostala, što predstavlja kočnicu razvoja tog područja; 2) Nije realizovan nijedan planirani hidroenergetski objekat; 3) Na planiranom osposobljavanju postojećih i izgradnji novih melioracionih sistema, praktično nije ništa rađeno; 4) Ranijim Planom zahtijevano je definisanje priobalne zone Skadarskog jezera, ali je to tek započeto; 5) Planirani razvoj sistema za odvođenje otpadnih voda još nije dostignut, što se, pored pokrivenosti kanizacionim mrežama, posebno odnosi na prečišćavanje otpadnih voda, gdje, osim postrojenja manjeg kapaciteta u Virpazaru, nije izgrađeno nijedno novo postrojenje.

**Upravljanje otpadom** - U Planu iz 1986. godine nije posebno tretirano pitanje vrste i načina tretmana otpada, već je ovaj problem dat u okviru opštih konstatacija, pa se ne može dati informacija o realizaciji. Izmjene i dopune PPRCG iz 1997. godine u načelu su tretirale izradu sanitarnih deponija za čvrsti komunalni otpad, izgradnju centra za sagorijevanje otpada i proizvodnju električne energije u Podgorici, formiranje centra za preradu organskog otpada (kompostiranje) na lokaciji između Bijelog Polja i Berana i problematiku industrijskih i opasnih materijala. Preporučeno je da, u slučaju ponovnog aktiviranja rudnika Brskovo i Šuplja stijena, treba uključiti poboljšanja tehnološkog procesa i izabrati odgovarajuća tehnološka rješenja za sanaciju industrijskog

otpada ovih rudnika. U 2004. godini urađena je prva međuopštinska privremena sanitarna deponija Lovanja za opštine Kotor, Tivat i Budva i stvoreni su uslovi za sanaciju i izgradnju sanitarne međuopštinske deponije u Podgorici.

## 1.5. Seizmički rizik i rizik od drugih akcidenata

Na osnovu preko 30 izrađenih baznih studija za razne oblasti (geologije, morfologije, seizmologije i drugih), uključujući i posebnu Studiju vulnerabiliteta za potrebe Prostornog plana Crne Gore, i korišćenja obimne dokumentacione osnove o pregledu preko 64.000 objekata i njihovoj klasifikaciji, prema opaženom stepenu oštećenja nastalih u zemljotresu 1979. godine (analizirano je ukupno 40.000 objekata, uz njihovu diferencijaciju prema namjeni, tipu konstrukcije, spratnosti, materijalu, tipu temelja i uslovima temeljnog tla), u Planu je definisan koncept integralnog razmatranja i kontrole seizmičkog rizika. Posebna uloga bila je namijenjena prostornom i urbanističkom planiranju u ostvarivanju ciljeva upravljanja seizmičkim rizikom u širem smislu. Predviđen je veliki broj opštih i posebnih mjera za smanjenje posljedica prirodnih hazarda, i/ili za primjenu ekonomski opravdanih mjera zaštite, i/ili za usmjeravanje izgradnje u okviru manje povredljivih prostornih razvojnih šema (sa nižim i različitim nivoima hazarda).

Većina ključnih postavki i propozicija PPRCG je zanemarena, a često i ignorisana, uključujući i one koje su bile zakonski podržane. U tom kontekstu, izostankom odgovarajućeg institucionalnog sistema, kao i nepoštovanjem donijetih prostornih i urbanističkih planova nižeg reda, nivo seizmičkog rizika se veoma povećao u odnosu na prvobitne postavke Plana. Ovdje su naročito nepovoljno uticale neadekvatne izmjene planova, kao i tolerisanje masovne bespravne izgradnje, nekontrolisano povećanje gustine i koncentracije izgrađenosti u urbanim aglomeracijama i sl. U tim okvirima, ostaje otvoreno pitanje koliko je postojeći građevinski fond siguran u seizmičkom pogledu.

## 1.6. Predviđeni i ostvareni razvoj regiona

**Primorski region** - Zone intenzivne poljoprivrede na područjima Ulcinja, Bara i Boke Kotorske nijesu realizovane, dok je uzgoj stoke, posebno koza, u porastu posljednjih godina.

Realizacija razvoja lučko-industrijskog kompleksa, kao i odgovarajućih servisa i skladišta je intenzivirana. Posljednjih godina, u sklopu turističkih centara su pojačani turistički kapaciteti i razvijena rekreativna područja. Primjetno je usmjerenje lokacija vikend-kuća ka ruralnim područjima, sa ciljem da se doprinese revitalizaciji sela.

Realizacija rasta, razvoja i uređenja Bara, Ulcinja i Budve na osnovu smjernica Plana nije dosljedna, što se odnosi i na neskladan razvoj gradova u zalivu Boke Kotorske, kao i na zaštitu ruralnih naselja.

Takođe su samo djelimično ostvarivani ciljevi u pogledu zaštite voda, izgradnje kanizacionih sistema sa tretmanom otpadnih voda i održavanja ekoloških koridora duž linije primorskih planina.

Zaštita pejzaža sprovodi se kroz izdvajanje zona specijalne zaštite prostornim i urbanističkim planovima, ali se te odredbe često ne implementiraju.

**Središnji region** - Izvršena je promjena u odnosu na zadatak smjernicu očuvanja i namjene poljoprivrednog zemljišta u zoni Zetsko-bjelopavličke ravnice, Nikšićkom polju i Župi nikšićkoj. Riječ je o znatnom devastiranom prostoru. Realizovan je program eksploatacije ukrasnog kamena na području Danilovgrada i Spuža. Rad na zonama predviđenim za izgradnju akumulacija u srednjem toku Morače je u zastoju od 1998. godine. Rezervisanje zemljišta za nove industrijske kapacitete nije realizovano. Ostvaren je razvoj poslovnih funkcija i trgovine na veliko u Podgorici i Nikšiću. Razvoj Podgorice, Nikšića i Cetinja međusobno nije usklađivan. Nije smanjen pritisak na širenje Podgorice. Danilovgrad nije obezbijedio stabilnu poziciju kao centar poljoprivredne zone intenzivnog razvoja. Tuzi, Golubovci i djelimično Spuž, postaju sastavne komponente urbane aglomeracije Podgorice.

**Sjeverni region** - Samo je djelimično realizovano intenziviranje poljoprivrede i stočarstva, a nije izvršeno plansko konsolidovanje šumskih kompleksa i stvaranje zaštitnih šuma. Sistem zaštite šuma, šumski pojasevi za zaštitu od vjetrova, održavanje i unapređenje kvaliteta vode Lima, zaštite kvaliteta vazduha i podzemnih voda, kao i zaštita područja njihovog porijekla, samo je djelimično realizovan.

Uslovi za kontinuiranu i potpunu eksploataciju nalazišta uglja u Pljevljima i izmještanje korita rijeke Čehotine, sprovedeni su kroz plansku dokumentaciju PPO i GUP-a Pljevlja.

Djelimično su ostvareni ciljevi razvoja zimskog i seoskog turizma. Formiranje sistema komplementarnih centara na potezu Plav – Rožaje – Berane - Bijelo Polje nije realizovano.

Nije realizovana izgradnja željezničke pruge prema Prijepolju i magistralnih pravaca prema Foči i Priboju, kao ni poboljšanje veze sa Bijelim Poljem.

## 2. ISKUSTVA IZ PROCESA PLANIRANJA I DOSADAŠNJEG UPRAVLJANJA RAZVOJEM

### 2.1. Sistem prostornog planiranja i uređenja prostora na državnom i lokalnom nivou

Tokom osamdesetih godina, planiranje i uređenje prostora u Crnoj Gori zasnivalo se na tada važećem sistemu samoupravnog društvenog planiranja. Zakon o planiranju i uređenju prostora oslanjao se na sistem društvenog planiranja sa cjelovitim planiranjem privrednog i društvenog razvoja, prvenstveno kroz pravila za planiranje razvoja djelatnosti u prostoru i zaštitu opštih dobara. Napuštanjem sistema društvenog planiranja, zakoni su se dopunjavali i prilagođavali novim zahtjevima. Donošenjem novog prostornog zakonodavstva postavljaju se temelji za ostvarivanje politike održivog prostornog razvoja, međusobno usklađivanje sektorskog planiranja u prostoru, pripremanje stručnih podloga, cjelovito tretiranje prostora, uključivanje javnosti i demokratizaciju odlučivanja.

Sistem prostornog planiranja u Crnoj Gori, međutim, još nije izgrađen do te mjere da može obezbijediti cjelovite i svestrano usklađene prostorne intervencije, odnosno zahvate. Kao posljedica, javlja se nepotpuno međusektorsko usklađivanje, ili njegov izostanak. Nedostaje horizontalno i vertikalno povezivanje i usklađivanje među raznim planskim akterima. Nepotpunost sistema se ogleda i u niskoj institucionalnoj organizovanosti u oblasti organizacije i uređenja prostora.

U sadašnjem sistemu prostornog planiranja nedovoljno su definisani odnosi između razvojne i normativne sadržine prostornih planova, što predstavlja jedan od većih nedostataka. Prostorni planovi i opštinski prostorni planovi su, prije svega, normativni i razvojni dokumenti za prostornu orijentaciju, pa je neophodno međusobno uskladiti te dvije dimenzije. Stoga je važno da u planovima bude definisan i implementacijski instrumentarij za ostvarivanje strateških prostornih vizija, makar za određeni period.

Zbog dugotrajnog postupka izmjena prostornih planova i prostornih planova opština, prilagođavanje postojećem stanju izaziva negodovanje velikog broja učesnika, zbog čega se korisnici zauzimaju za fleksibilnije, odnosno komotnije odluke, koje omogućavaju više manevarskog prostora kod realizacije. Nedovoljno regulisan odnos između javnih i privatnih interesa, kao i nedovoljno određen pojam javnog dobra, dodatno smanjuju značaj planskih odluka i njihovu obaveznost.

Veliki problem predstavlja nerazvijenost sistema pokazatelja o korišćenju prostora i prostornom razvoju. Generalno uzevši, nadzor nad sprovođenjem planova je nedovoljan, a često i neefikasan.

Ipak, čvrst pravni poredak čini osnovnu pretpostavku za funkcionisanje sistema koji polazi od tržišno motivisanih i zasnovanih odluka, gdje upravo planski mehanizam treba da omogućí da djelovanje tržišta ne izazove negativne socijalne, ekološke i druge posljedice koje se ne mogu kontrolisati.

Zbirno, osnovne karakteristike dosadašnjeg sistema uređenja prostora su:

- Sekundarno zakonodavstvo (prateći propisi) za sprovođenje i nadzor nad primjenom zakona nije u cjelosti pripremljeno, a naročito nedostaje međusektorsko usklađivanje;
- Nedovoljno je definisan odnos između razvojne i normativne sadržine prostorno-planskih i urbanističkih dokumenata;
- Promjene opštinskih prostornih planova i generalnih urbanističkih planova su česte, a uz to i dugotrajne;
- Nedostaju kriterijumi i pokazatelji za praćenje stanja i promjena u prostoru, kao i za praćenje i evaluaciju ostvarivanja primjene zakonskih i planskih odredbi;
- Nadzor nad ostvarivanjem planova je nedovoljan, a djelovanje inspeksijskih službi nije dovoljno efikasno;
- Nedostaju posredni instrumenti za obezbjeđivanje efikasnijeg uređenja prostora.

**Regionalni i lokalni aspekti sistema planiranja** - Postojeće planiranje prostora u Crnoj Gori sprovodi se na dva nivoa - državnom i lokalnom. Podjela nadležnosti definisana je većim brojem zakona, a u ovoj oblasti konkretno Zakonom o planiranju i uređenju prostora i Zakonom o lokalnoj samoupravi. U organizacionom pogledu, upravljanje prostorom na državnom nivou nije dovoljno povezano i koordinirano sa onim na opštinskom nivou.

Regionalni nivo planiranja je gotovo potpuno zapostavljen, iako je bio predviđen zakonskim rješenjima iz 1995. godine, a djelimično i novim Zakonom. Ovo predstavlja veliki nedostatak sistema i prakse, budući da je upravo

regionalni nivo (ili više njih) najpogodniji za usklađivanje interesa između lokalnih zajednica i države, o čemu svjedoči i evropska praksa posljednjih godina. Naime, zajedničke interese lokalnih zajednica, izražene kroz, ili kao interes konkretnog regiona, mnogo je lakše iskazati na ovom nivou, te uskladiti sa državnim interesima, a naročito u oblastima upravljanja i zaštite životne sredine, razvoja privrednih aktivnosti, definisanja infrastrukturnih prioriteta i upravljanja infrastrukturnim sistemima.

Regionalni upravljački i planski nivo je jednako važan i kao mogućnost za uspješnije uključivanje u procese evropske saradnje i integracije. U tom smislu, uključivanje u tzv. „evropsku regionalnu plimu” olakšalo bi Crnoj Gori da definiše svoje razvojne prioritete u odnosu na prioritete regionalnog i prostornog razvoja, a koji su već utvrđeni u mnogim evropskim i regionalnim dokumentima. Prioritet treba da ima uključivanje:

- Najmanje razvijenih regionalnih područja, a naročito onih koja u pogledu dostignutog BDP-a ili zaposlenosti znatnije zaostaju iza nacionalnog prosjeka;
- Područja sa posebnim razvojnim problemima, kao što su resursno i privredno siromašna područja, područja sa strukturnim problemima i visokom nezaposlenošću i granična i druga područja sa ograničenim razvojnim potencijalima i nerazvijenim djelatnostima;
- Ekološki naročito dragocjenih i/ili osjetljivih i/ili ranjivih područja, a posebno onih koja su već kao takva određena u odgovarajućim međunarodnim dokumentima i šemama;
- Područja gdje žive manjinske zajednice drugih narodnosti, te romska etnička zajednica.

Regionalni nivo razvojnog upravljanja i planiranja nije razvijen, dok je u porastu broj lokalnih inicijativa koje odgovor traže upravo na regionalnom nivou. Postojeća situacija može prerasti u stanje kada je pripremanje i donošenje kvalitetnih i demokratski zasnovanih odluka veoma otežano, pa čak i blokirano. Takve situacije, tipično, imaju veći broj negativnih posljedica, pa je neophodna institucionalizacija planiranja na regionalnom nivou. Problem predstavlja i to što važeći Zakon o prostornom planiranju i uređenju prostora ne poznaje nivo izrade regionalnih planova.

## 2.2. Stanje izrade prostorno – planske dokumentacije

U dosadašnjem periodu na nivou Crne Gore rađeni su sljedeći prostorni planovi:

- Prostorni plan SR Crne Gore do 2000. god. - (1986);
- Prostorni plan SR Crne Gore do 2000. god. Izmjene i dopune u mreži drumskog saobraćaja - (1991. god.);
- Prostorni plan Republike Crne Gore do 2000. godine - Izmjene i dopune (1997).

Uz njih su rađene brojne studije, kao informaciona i istraživačka osnova. Na osnovu njih urađeni su svi prostorni planovi posebne namjene: Durmitor, Skadarsko jezero, Lovćen, Biogradska gora i Morsko dobro, kao i većina prostornih planova opština. Prostorni planovi u prethodnom periodu nijesu urađeni za opštine: Andrijevića, Bar, Danilovgrad, Mojkovac i Šavnik. Ukupna površina ovih opština je 2302 km<sup>2</sup>, odnosno 16,66% prostora Crne Gore. U narednom planskom periodu treba istaći važnost izrade prostornih planova opština, što je i zakonska obaveza, kao preduslov ravnopravnijeg uređenja i korišćenja prostora.

Generalni urbanistički planovi urađeni su za sve opštinske centre, izuzev Šavnika. Regulacionim planovima su pokriveni različiti djelovi GUP-ova u pojedinim opštinama.

## 2.3. Zemljišna politika

Zemljište kao prostorna, privredna i politička kategorija doživljava vidljive pomake sa promjenom društvenopolitičkog i ekonomskog sistema u Crnoj Gori i sa sve većom ekološkom sviješću društva. U takvim okolnostima, ipak, ostaju još otvorena pitanja odgovarajuće uređenosti zemljišne politike.

Prioritetno, treba nastaviti sa ubrzanim razvojem stručnog kadra za sistematsko, trajno i kompetentno vođenje i zaštitu javnih interesa u ovoj oblasti. To je od naročite važnosti u situaciji kada je u porastu broj špekulacija zemljištem, pa kroz zakonom regulisano, odnosno legalno tržište nekretnina i postojeći poreski sistem, nije moguće ostvariti pripadajuću finansijsku dobit, koja bi omogućila gradskim, odnosno opštinskim upravama ili državi da vodi dugoročnu politiku prostornog razvoja i uređivanja prostora.

U oblasti upravljanja građevinskim zemljištem napravljeni su početni koraci, a postojeći sistem i praksa nijesu usklađeni sa glavnim tokovima tranzicijskih reformi i promjena. Veliki broj osnovnih, koncepcijskih pitanja još nije riješen, što ukazuje na neophodnost da se što prije pristupi koncipiranju reformi u ovoj oblasti, budući da od njene uređenosti bitno zavisi ostvarivanje politike održivog prostornog i urbanog razvoja i politike organizacije, uređenja i korišćenja prostora. Tržište građevinskog zemljišta je nerazvijeno, pa nedostaju osnovni regulatorni

mehanizmi i institucije, kao i savremeniji načini finansiranja uređivanja građevinskog zemljišta. Zbog odsustva oporezivanja rente, država i lokalne zajednice (lokalne vlasti) gube znatna potencijalna poreska sredstva (prihode). U situaciji kada su i prostorno, urbanističko i planiranje zaštite životne sredine nedovoljno razvijeni, a nastupile su radikalne promjene svojinskih odnosa i strukture, postojećim rješenjima ne može se na adekvatan način uticati na sektorsku i prostornu strukturu, inače veoma intenzivnih investicija, a što treba da bude jedna od osnovnih uloga valjane politike upravljanja građevinskim zemljištem.

Naročito su veliki problemi postojećeg **informacionog sistema o zemljištu**, među kojima su najvažniji sljedeći:

- Budući da je sistem opšte državne evidencije o zemljištu – katastar nedovoljno razvijen, svuda je prisutan nedostatak adekvatnih statističkih podataka, pokazatelja i druge informatičke podrške u ovoj oblasti, posebno u većim gradovima, pa se stoga često ne raspolaže svim neophodnim informacijama koje su potrebne za bilansiranje i vrednovanje zemljišta, promet, zakup, oporezivanje i dr. (praćenje transakcija sa zemljištem);
- Posebno, nedostaje adekvatan katastar nepokretnosti, kao i katastar podzemnih objekata i vodova (katastar nepokretnosti uveden za oko 50% teritorije Crne Gore);
- Slično, mnogi podaci u raznim evidencijama u ovoj oblasti (državnim poreskim upravama, lokalnim opštinskim institucijama za upravljanje građevinskim zemljištem i izgradnju, opštinskim planskim službama, državnoj statistici itd.) međusobno su neusklađeni.

## 2.4. Bilans površina po namjeni

Od ukupne teritorije Crne Gore (13.812 km<sup>2</sup>), aproksimativna struktura korišćenja je: poljoprivredno zemljište oko 5.145 km<sup>2</sup> ili 37% teritorije; šume oko 6.225 km<sup>2</sup> ili 45% teritorije, a naselja, putevi, vode, kamenjar i druge kategorije oko 2442 km<sup>2</sup> ili 18% teritorije. Kako nije uspostavljen katastar poljoprivrednog i šumskog zemljišta i kako nijesu usaglašeni standardi njihovog evidentiranja, jedan dio teritorije se vodi i kao šumsko (neobraslo šumsko) i kao poljoprivredno zemljište (livade).

Prema stepenu šumovitosti (45%) u odnosu na bivše jugoslovenske republike veću šumovitost ima Slovenija (50%), a od evropskih država Finska i Švedska.

Crna Gora ima samo 741 km<sup>2</sup> kvalitetnijeg poljoprivrednog zemljišta (5,4% teritorije), što ukazuje da ono za Crnu Goru ima poseban značaj. Najveći dio kvalitetnijeg zemljišta, 75,6%, se nalazi u opštinama: Podgorica 17%, Pljevlja 14,5%, Bijelo Polje 14,2%, Berane 9,5%, Bar 7,4%, Nikšić 7,3%, Ulcinj 5,7%, a u ostalim opštinama 0,8 - 3,9%.

Na osnovu podataka iz 2003. godine oranice i bašte čine oko 448 km<sup>2</sup>, voćnjaci oko 95 km<sup>2</sup>, vinogradi oko 38 km<sup>2</sup> i livade oko 1310 km<sup>2</sup>. Ukupna površina obradivog zemljišta iznosi 1891 km<sup>2</sup> ili 0,31 ha po stanovniku, pa Crna Gora pripada zemljama koje nemaju dovoljno obradivog zemljišta, a kada bi se u obradivo računale samo njive, voćnjaci i vinogradi, kao u zemljama EU, ona je vrlo siromašna (0,09 ha/st).

**Naselja, površine izgrađenih struktura i planirane površine** - U Crnoj Gori ima 21 opština sa 40 urbanih i 1216 seoskih naselja. Po popisu iz 1991, 15 sela je bilo bez stalnih stanovnika. Po popisu iz 2003, bez stalnih stanovnika je ostalo još 20 sela (u opštini Bar 4, Budva 5, Danilovgrad 1, Kotor 2, Nikšić 1, Pljevlja 3, Cetinje 4 sela), ali je 11 seoskih naselja, koja su 1991. god. bila ispražnjena u popisu od 2003, imalo stalno stanovništvo. Urbanističkim planovima je obuhvaćena teritorija 66,74 km<sup>2</sup>.

Gustina mreže naselja u tri regiona Crne Gore veoma je neujednačena (u zavisnosti od gustine naseljenosti i površine teritorije). Najgušća mreža naselja je u primorskom dijelu sa prosječno 15 naselja na 100 km<sup>2</sup>, a naročito u Budvi (27 naselja na 100 km<sup>2</sup>) i Tivtu (26 naselja na 100 km<sup>2</sup>). Najrjeđa mreža je u sjevernom dijelu sa prosječno 7,8 naselja na 100 km<sup>2</sup>, a naročito rijetka u opštinama Mojkovac, Plav i Šavnik. Opštine središnjeg područja imaju gustinu mreže u prosjeku oko 8,8 naselja na 100 km<sup>2</sup>, što je približno prosječnoj gustini mreže naselja za nivo Crne Gore koja iznosi 8,98 naselja na 100 km<sup>2</sup>. Jedna od važnih karakteristika mreže centara na teritoriji Crne Gore je to da Podgorica kao državni, i Nikšić kao regionalni centar obuhvataju u okviru svojih urbanih zona 32% ukunog broja stanovnika Crne Gore.

Proces i karakter urbanizacije se u regionalnom smislu razlikuje. Sjeverni region je ostao manje urbanizovan i na nižem nivou kvaliteta urbanog razvoja. Središnji region je visoko urbanizovan, ali sa naslijeđenim i novostvorenim problemima urbanog razvoja, dok je Primorski region sa relativno zadovoljavajućim nivoom i kvalitetom urbanizovanosti, uz sve izraženije pojave stihijskog širenja naselja.

Posmatrano po regionima, stepen urbanizacije ostvaren u Središnjem regionu iznosi preko 78%, na Primorju oko 62%, dok je stepen urbanizacije najniži u Sjevernom regionu i iznosi 41,38% gradskog stanovništva. Posmatrano po opštinama, najviši stepen urbanizacije ima opština Budva, preko 85% stanovništva, zatim slijedi Cetinje 83,07%, Podgorica 82,93%, Nikšić 77,32% a najniži Andrijevica 18,55% i Šavnik 19,34%. Za očekivati je da se ove tendencije nastave. U nekim slučajevima je visok stepen urbanizacije rezultat velike depopulacije ruralnog područja (npr. Cetinje).

**Vodozahvati i zone zaštite** - U prethodnom Prostornom planu glavni akcenat je bio na korišćenju hidropotencijala zbog razumljivo velikog uticaja na organizaciju, uređenje i korišćenje prostora Crne Gore. Ovo se posebno odnosi na područja predviđena za akumulacije.

U dokumentu „Vodoprivredna osnova RCG” obrađena su različita rješenja sa stanovišta potreba i interesa pojedinih privrednih grana i korisnika: vodoprivreda, elektroprivreda, turizam, poljoprivreda, industrija.

Ovom studijom se posebno ističe važnost uspostavljanja širih zona zaštite izvorišta i vodozahvata, kao preduslova očuvanja značajnog resursa pijaće vode kojim Crna Gora raspolaže.

Ističe se podatak da je potrebno štititi oko 2.000 km<sup>2</sup> površine Crne Gore kao šire zone zaštite izvorišta i vodozahvata.

**Rječni tokovi i zaštitni pojas uz rijeke** - Urbanizacija, gradnja objekata i saobraćajnica, bitno mijenja geohidrološke uslove za upijanje i oticanje površinskih voda. Već više godina postoje indikacije o ugroženosti naselja, što je uzrokovano nepoštovanjem zaštitnih pojaseva uz rijeke.

Uočena je tendencija gradnje u zaštitnom pojasu uz rijeke i u urbanizovanim područjima i van njih. Urbanizovanje Pažićkog polja kod Danilovgrada je primjer nepoštovanja informacija o režimu voda. U periodu od 1980. do 2005. godine znatan dio ovog naselja je plavljen tri puta, od čega su poplave iz 1980. i 2001. bile „stogodišnje vode”. Slične pojave postoje u dolini Lima, na ušću Morače i u Zetskoj ravnici. Zakonom o vodama su propisane širine zaštitnih pojaseva uz rijeke u kojima nije dozvoljena gradnja.

**Zone nalazišta ruda i mineralnih sirovina** - Zone nalazišta ruda i minerala su brojne i prostiru se na velikim površinama. U dosadašnjim prostornim planovima nijesu prikazani ukupni bilansi površina koje treba rezervisati radi eksploatacije. Ističe se podatak da su pojave i ležišta bijelog i crvenog boksita registrovane na skoro 1/3 površine Crne Gore. Površina pod tresetom je 1400 ha, a površinski kopovi lignita u okolini Pljevalja prostiru se na nekoliko stotina hektara.

Ističe se potreba za preciznim zoniranjem ovih nalazišta, jer se već javljaju konflikti urbanističkih planova i planova za eksploataciju ruda. Primjer iz Pljevalja je indikativan. U toku je izmjena GUP-a da bi se omogućilo širenje površinskog kopa rudnika uglja u prostoru privredne zone Pljevalja.

## 2.5. Informatička podloga za upravljanje prostorom

Nekoliko upravljačkih, planskih i informatičkih problema su zajednički za čitavu Crnu Goru, pa rješavanje treba preduzeti na državnom nivou, uz dodatnu regionalnu diferencijaciju, odnosno specifikaciju:

- Postojeći sistem pripremanja, donošenja i ostvarivanja odluka nije adekvatan sa stanovišta implementacije principa, kriterijuma i programa koncepcije „Crna Gora ekološka država”, a još manje je adekvatan sa stanovišta primjene i ostvarivanja paradigme održivog razvoja. O tome najbolje svjedoče upravo brojne navedene karakteristike sredine, prostora i razvoja. Stoga je prioritetno da se, na osnovu novije prakse i tzv. dobrih primjera, prije svega iz Evropske unije, počnu uvoditi proceduralni standardi i obrasci koji bi zadovoljili naznačene zahtjeve. Postojeći institucionalni i organizacioni aranžmani u planiranju i zaštiti životne sredine nijesu u svemu adekvatni, jer ne omogućavaju ostvarivanje deklariranih opštih ciljeva razvoja i zaštite.
- Uprkos određenom napretku u posljednjih nekoliko godina, naročito u pogledu primjene GIS-a i srodnih tehnika u prostornom i urbanističkom planiranju i zaštiti životne sredine, u mnogim pogledima raspoloživa informatička i druga saznajna građa u ovoj oblasti još ne zadovoljava sve potrebe sistematskog i trajnog upravljanja razvojem, uređenjem prostora i zaštitom životne sredine. Postojeći segmenti mahom su međusobno nestrukturirani i nepovezani. Oni su formirani za razne svrhe, i to međusobno nekoordinisano, iz sljedećih osnovnih grupa: (1) Najveći dio tiče se raznih prikaza i procjena stanja; (2) Postoje pojedini sistemi podataka za monitoring specifičnih aktivnosti; (3) Manje je podataka o socioekonomskim aspektima korišćenja prostorno-ekoloških resursa; (4) Takođe je malo informatičke podrške namijenjene donošenju odluka u užem smislu; (5) Najnerazvijeniji su sistemi indikatora za potrebe stalne planske evaluacije u pripremanju, donošenju i sprovođenju odluka o održivom razvoju i

zaštiti životne sredine. Postojeća saznanja građa često ne omogućava izradu složenijih, zaokruženih i potpunih ocjena i donošenje kvalitetnih strateških odluka o prostornom i drugom razvoju i o zaštiti životne sredine.

Kao posljedica dejstva faktora iz dvije navedene grupe, kao i brojnih drugih faktora, plansko-urbanistička i pejzažna zapuštenost i devastiranost životne sredine je velika, a naročito u pojedinim djelovima Crne Gore. Ovo je posljedica upravo tzv. neplanske izgradnje. Ovakva izgradnja se manifestuje na mnogo načina, preko raznih oblika intervencija koje su planski, tehnički i zakonski neprihvatljive, poput: raznih vrsta rekonstrukcija, dogradnji i izgradnji individualnih objekata; postavljanja privremenih objekata; građevinskih intervencija u kolektivnim stambenim zgradama, a na štetu zajedničkih i javnih interesa; rada raznih privrednih jedinica na način da se, direktno i indirektno, a uz to u dugom periodu, krše propisi o zaštiti sredine; i dr. Svim ovim oblicima nelegalnih intervencija je, manje ili više, zajedničko to što oni ugrožavaju javni, odnosno opšti interes. Evidentno je da rješavanje ovog pitanja nije moguće bez strože i dosljedne prostorno-urbanističke i ekološke politike, kao i bez odgovarajuće politike preusmjeravanja zainteresovanih aktera da investiraju na mjestima koja su za to određena planovima i drugim pravnim odlukama.



### 3. GLAVNI FAKTORI PROSTORNOG RAZVOJA

#### 3.1. Položaj Crne Gore

Crna Gora je jadransko–sredozemna, dinarska zemlja jugoistočne Evrope, smještena između 41°39' i 43°32' Sjeverne geografske širine, i 18°26' i 20°21' Istočne geografske dužine. Sa zapadne strane se graniči sa Hrvatskom i Bosnom i Hercegovinom, sa sjevera i sjeveroistoka sa Srbijom, sa jugoistoka i istoka sa Albanijom i na jugozapadu izlazi na Jadransko more. Njena površina iznosi 13.812 km<sup>2</sup>, a površina morskog akvatorija oko 2.540 km<sup>2</sup>. Prema popisu iz 2003. godine, Crna Gora imala je 620.145 stanovnika, što daje gustinu naseljenosti od 44,8 stanovnika na 1 km<sup>2</sup> površine.

Najveću komparativnu prednost položaja Crne Gore čini njena pomorsko-mediteranska pozicija koja je obilježila njene istorijske tokove i kulturološki razvoj. Kroz njen primorski položaj, posebno preko luka Bar i Kotor, ostvaruje se neposredna veza sa drugim zemljama Mediterana i pomorskim zemljama. Ovakva pozicija daje brojne prednosti, u prvom redu za razvoj turizma i pomorske privrede. Druga važna karakteristika geografskog položaja Crne Gore je njena veza sa širim zaleđem – područjem Beograda koje leži na raskrsnici evropskih magistralnih koridora VII i X i vezama prema Nišu i Skoplju.

S obzirom na svoj položaj, Crna Gora je relativno po strani od kopnenog zaleđa Balkanskog poluostrva, jer se ne nalazi neposredno na glavnim pravcima magistralnih evropskih koridora (I–X). Izgradnjom Jadranske magistrale, a naročito pruge Bar-Beograd (sa krakom Podgorica-Skadar) i Luke Bar, relativno periferni saobraćajni položaj Crne Gore u odnosu na glavne evropske tokove je ublažen. Njen položaj je znatno poboljšan rekonstrukcijom postojeće Jadranske magistrale, tekućom rehabilitacijom željezničkog pravca Bar–Beograd, kao i modernizacijom aerodroma u Podgorici i Tivtu.

U administrativnom smislu Crna Gora je podijeljena na 21 opštinu površine: Nikšić 2065 km<sup>2</sup>, Podgorica 1441 km<sup>2</sup>, Pljevlja 1346 km<sup>2</sup>, Bijelo Polje 924 km<sup>2</sup>, Cetinje 910 km<sup>2</sup>, Kolašin 897 km<sup>2</sup>, Plužine 854 km<sup>2</sup>, Berane 717 km<sup>2</sup>, Bar 598 km<sup>2</sup>, Šavnik 553 km<sup>2</sup>, Danilovgrad 501 km<sup>2</sup>, Plav 486 km<sup>2</sup>, Žabljak 445 km<sup>2</sup>, Rožaje 432 km<sup>2</sup>, Mojkovac 367 km<sup>2</sup>, Kotor 335 km<sup>2</sup>, Andrijevica 283 km<sup>2</sup>, Ulcinj 255 km<sup>2</sup>, Herceg Novi 235 km<sup>2</sup>, Budva 122 km<sup>2</sup>, Tivat 46 km<sup>2</sup>.

#### 3.2. Prirodni uslovi

##### 3.2.1. Geološka osnova

**Stratigrafsko-litološki sastav** – Terene Crne Gore izgrađuju stijene mlađeg paleozoika, mezozoika i kenozoika.

**Mlađe paleozojske stijene** su predstavljene, manje ili više škriljavim, glinovito-laporovito pjeskovitim slojevima i raznovrsnim škriljcima sa rjeđim proslojcima sočivima krečnjaka i konglomerata. Ove stijene najvećim dijelom učestvuju u izgradnji sjeveroistočnog dijela Crne Gore.

**Mezozojske stijene** su predstavljene sa više poznatih facija, među kojima se ističu: karbonatna, magmatska, vulkanogeno-sedimentna, dijabaz-rožna i flišna.

*Karbonatnu faciju* čine krečnjaci i nešto manje dolomiti. Stijene ove facije u središnjem pojasu Crne Gore izgrađuju poznatu geotektonsku jedinicu zvanu „Zona visokog krša“ a javljaju se i u drugim djelovima Crne Gore.

*Magmatsku faciju* čine brojni ekvivalenti eruptivnih stijena i njihovi tufovi.

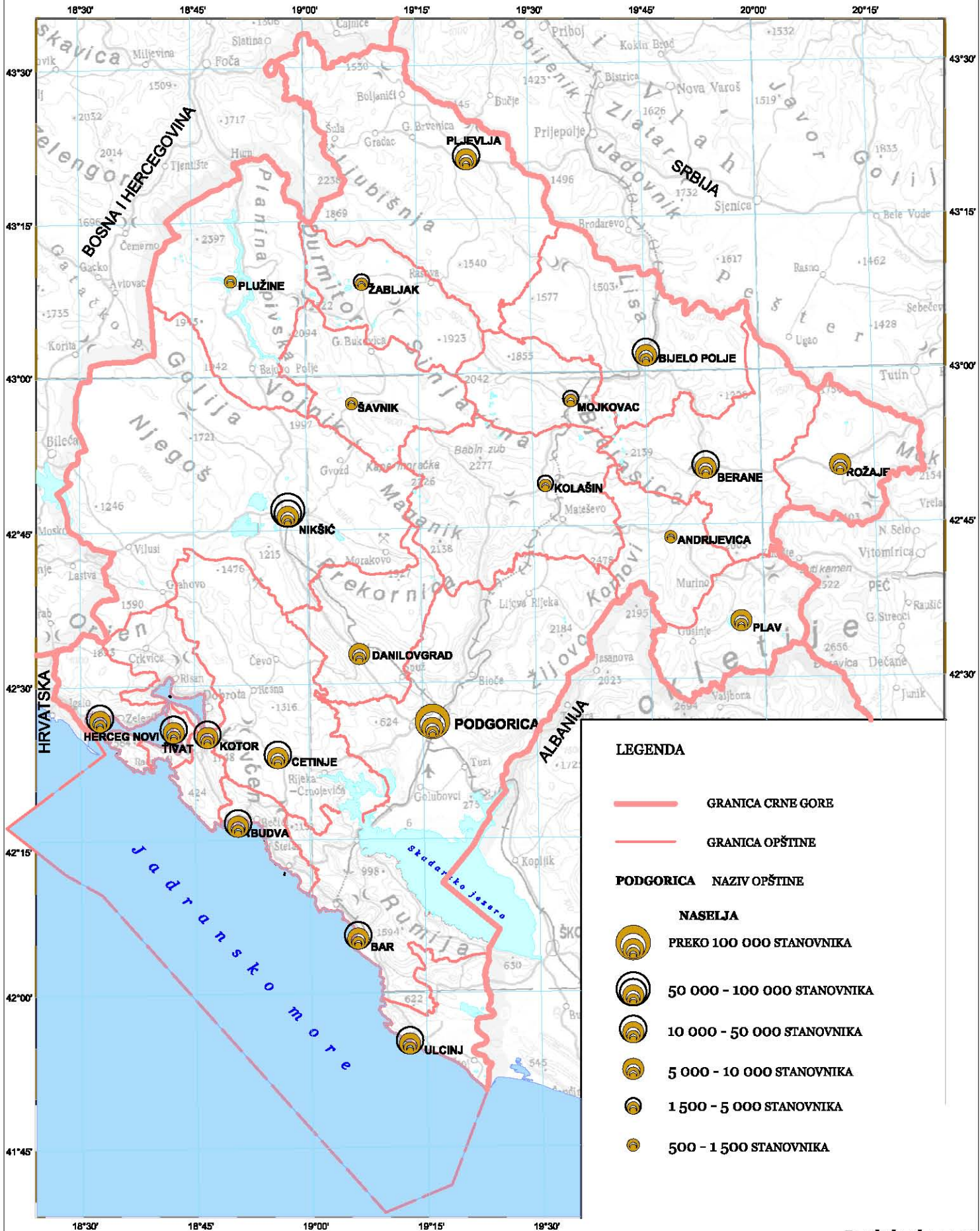
*Vulkanogeno-sedimentna facija* je predstavljena rožnacima, tufovima, tufitima, bentonitima, krečnjacima sa muglama i proslojcima rožnaca.

*Dijabaz-rožnu faciju* čine sedimentne, vulkanske i intruzivne magmatske stijene.

# PROSTORNI PLAN CRNE GORE DO 2020. godine

## ADMINISTRATIVNA PODJELA CRNE GORE - POSTOJEĆE STANJE

Razmjera 1 : 900 000



### LEGENDA

— GRANICA CRNE GORE

— GRANICA OPŠTINE

PODGORICA NAZIV OPŠTINE

### NASELJA

PREKO 100 000 STANOVNIKA

50 000 - 100 000 STANOVNIKA

10 000 - 50 000 STANOVNIKA

5 000 - 10 000 STANOVNIKA

1 500 - 5 000 STANOVNIKA

500 - 1 500 STANOVNIKA



*Flišnu faciju* izgrađuju glinci, laporci, pješčari, krečnjaci i prelazni varijeteti ovih litoloških članova sa pojavama breča i konglomerata.

**Kenozojske stijene** su predstavljene karbonatnom i flišnom facijom paleogena; neogenim marinskim i slatkovodnim sedimentima i kvartarnim nevezanim pijeskom, šljunkom, većim blokovima sa i bez glina, glacialnog, fluvioglacialnog, limnoglacialnog, deluvijalnog i aluvijalnog porijekla.

**Geotektonski sklop Crne Gore** – Dosadašnjim istraživanjima je utvrđeno da u izgradnji terena Crne Gore učestvuju četiri poznate regionalne geotektonske jedinice jugoistočnih Dinarida: Jadransko-jonski sistem bora, Pindos-cukali zona (kod nas: Barsko-budvanska zona), zona Visokog krša i Durmitorska navlaka. Ove regionalne navlake – jedinice su na teritoriji Crne Gore sa kraljuštima, rasjedima i naborima znatnih dimenzija.

**Neotektonika** – Današnji izgled – reljef teritorije Crne Gore je dobrim dijelom oblikovan neotektonskim pokretima koji su nastavljeni do današnjih dana. Ti pokreti pripadaju Alpskoj tektogenezi koja je otpočela u terenima Crne Gore crnogorskom orogenom fazom i nastavljena kroz čitavi mezozoik i kenozoik sa više orogenih faza koje su ostavile vidne tragove. Među tim orogenim fazama najsnažnija i sa najvišim posljedicama je bila laramijska orogena faza. Neogeni pokreti su ostavili u terenima Crne Gore pored ostalog, slatkovodne i marinske miocenske sedimente, brojne nabore i razlove koji su u osnovi (polja u karstu). Ti pokreti se nastavljaju do današnjih dana manifestujući se zemljotresima jačine i preko 5° Rihterove skale i pokretima prostranih blokova (i njihovom denivelacijom) u dijelu jugoistočnih Dinarida kojima pripada teritorija Crne Gore. Ukupna saznanja o tim neogenim pokretima ukazuju da se, generalno gledano, teritorija Crne Gore izdiže, sem prostora basena Skadarskog jezera i njoj naspramnog dijela basena Jadranskog mora koji se spuštaju.

**Hidrogeološke odlike** – Najveći dio terena Crne Gore izgrađuju karbonatne stijene, kavernožno-pukotinske, i stijene intergranularne poroznosti (oko 70%). Tereni izgrađeni od ovih stijena su veoma vodopropusni. To su tereni bez površinskih tokova. Atmosferski talozi brzo poniru i prihranjuju vodama razbijene karstne i zbijene izdani koje se prazne u zonama erozionih bazisa, priobalju mora, Skadarskom jezeru sa obodom Zetske i Bjelopavličke ravnice, Nikšićkim poljem i duž korita vodotoka.

Manje učešće u izgradnji terena Crne Gore imaju litološki kompleksi u kojima se smjenjuju porozne sedimentne stijene sa magmatskim stijenama koje su bez značajnije efektivne poroznosti. Tereni izgrađeni od tih stijena su nosioci manjih ležišta podzemnih voda u vidu razbijenih i zbijenih izdani. Ove izdani se prazne duž erozionih bazisa, a preko izvora manjih izdašnosti i na višim kotama iznad tih bazisa.

U izgradnji terena Crne Gore učestvuju glinovito-škriljave stijene, flišnih, magmatskih, vulkanosedimentacionih, dijabaz rožnih facija i slatkovodni glinovito-laporoviti neogeni i sedimenti bez značajnije efektivne poroznosti. Te stijene izgrađuju djelove terena koji su vododrživi – neprobojni za površinske i podzemne vode.

Dominantne hidrogeološke odlike teritorije Crne Gore se manifestuju procesima i pojavama karstne erozije (holokarst) iza koje dolaze pojave i procesi rječne i glečerske erozije i abrazije mora. Uz ovo, svakako, karakteristična hidrogeološka odlika terena Crne Gore je njena priobalnost moru i njene pripadnosti slivovima Crnog i Jadranskog mora.

Tereni Crne Gore izgrađeni od stijena pukotinske, kavernožne i intergranularne poroznosti su nosioci podzemnih voda u vidu razbijenih i zbijenih izdani.

**Inženjersko-geološke odlike** – Teritoriju Crne Gore većim dijelom izgrađuju vezane-krute-okamenjene stijene. To terene čini stabilnim i nosivim, a time i povoljnim za svaku gradnju u njima i na njima, osim duž kanjona, gdje je, zbog odronjavanja, korišćenje prostora znatno otežano ili ograničeno.

Manje djelove teritorije Crne Gore izgrađuju flišne, škriljave i klastične stijene manje okamenjenosti, vezanosti i krutosti. Tereni ovih stijena su podložni spiranju, jaružanju, kidanju i klizanju. Ovo je nepovoljnost terena izgrađenih od ovih stijena, što otežava gradnju, a naročito održavanje i eksploataciju saobraćajnica.

Priobalna polja, manje djelove polja u karstu, Bjelopavličku i Zetsku ravnice i terase pored vodotoka izgrađuju raznovrsni glinovito-pjeskoviti-šljunkoviti sedimenti. Takav sastav ove terene čini ograničeno nosivim. Ovi tereni su uglavnom ravničarski, ili sa malim nagibom, što ih čini stabilnim i što je njihova glavna povoljnost.

### 3.2.2. Mineralne sirovine

Dosadašnjim istraživanjima je u terenima Crne Gore otkriveno 28 vrsta mineralnih sirovina, od kojih je do sada 15 eksploatisano. Procjena je da su 23 mineralne sirovine od ekonomskog značaja. Od značaja su metalne i

nemetalične mineralne sirovine, ugljevi, morska so, podzemna voda, dok su nafta i gas u fazi istraživanja. Uz ovo treba imati u obzir i tehnogene sirovine.

**Ugalj, mikrolignit** – Mikrolignit je utvrđen u „neogenim ugljonosnim basenima“ terena sliva rijeke Čehotine i to u: Potrljici (sa Kalušićima, Komini, Radosavcima, Grevu i Rabitljem), Borovici (sa Ljuće-Šumanima); Maočkom, Mataruškom, Otilovićkom, Bakrenjačkom i Glisničkom basenu.

Dosadašnjim istraživanjima u neogenim ugljonosnim basenima doline Čehotine su utvrđene rezerve mikrolignita: u tri ležišta kategorije A+B+C<sub>1</sub> 80.976 x 10<sup>3</sup> t; u tri ležišta kategorije B+C<sub>1</sub> 123.640 x 10<sup>3</sup> t i u pet ležišta kategorije C<sub>1</sub> 27.928 x 10<sup>3</sup> t (Ukupno 232.544 x 10<sup>3</sup> t).

**Ugalj, mrki ugalj** - Ležišta mrkog uglja su otkrivena i sa utvrđenim rezervama samo u dolini rijeke Lima i to u Beranskom i Poličkom basenu.

*U Beranskom basenu*, oligomiocenske starosti, postoje ležišta – reviri: Budimlje, Petnjik, Zagorje i Berane.

*Iz ležišta Budimlja* je iskopano – izeksploatisano 1.620.000 tona uglja.

*Ležište Petnik* krajem 1992. godine je bilo sa rezervama A+B+C<sub>1</sub> kategorije od 16,7 miliona tona, ali je od 1981. do 1997. godine iz ovog ležišta otkopano 918.888 tona uglja.

*Ležište Zagorje* je sa rezervama C<sub>1</sub> kategorije u iznosu od 3.338.000 t.

*Ležište Berane* je većim dijelom ispod grada Berana, rijeke Lima i aerodroma, zbog čega su njegove rezerve od 103 miliona tona svrstane u perspektivne rezerve C<sub>1</sub> i C<sub>2</sub> kategorije.

*Polički basen* neogene starosti je sa rezervama B+C<sub>1</sub> kategorije sa stanjem 1975. godine od 22.546.000 t od kojih su bilansne klase 11.789.000 t.

Ukupne rezerve mrkog uglja u dolini Lima (okoline Berana) B+C<sub>1</sub> kategorije su oko 30 miliona tona, a perspektivne preko 100 miliona tona.

**Treset** - Treset je od energetske sirovine u vremenu dobio primjenu u bolneologiji, agronomiji i hemijskoj industriji. Javlja se u priobalju Skadarskog jezera – Podhumskom zalivu. Istraživanja ležišta Podhumskog zaliva su ukazala na rezerve treseta od 3 miliona i polutreseta oko 8 miliona tona.

**Nafta i gas** - Do sada su vršena istraživanja nafte i gasa na kopnu i podmorju Crne Gore (koja su i dalje u toku). U okviru tih istraživanja na kopnu je (pored ostalog) do sada izvršeno snimanje dužine oko 1.250 km seizmičkih profila i izvedeno 17 dubokih istražnih bušotina. Najdublja među njima je UK-1 dubine 5.309 m. Na podmorju (površine oko 8.500 km<sup>2</sup>) je izvršeno snimanje na oko 10.000 km seizmičkih profila i izbušene su 4 istražne bušotine.

Dosadašnja istraživanja su ukazala na perspektivnost kopna, a naročito podmorja, zbog nošenja interesantnih ležišta nafte i gasa i to:

- nafte u mezozojsko-paleozojskoj zoni podmorja oko 7,5 x 10<sup>9</sup> tona
- nafte i gasa u terciarnoj zoni oko 5 x 10<sup>9</sup> tona

Naftno-geološki potencijal podmorja je procijenjen na oko 12,5 x 10<sup>9</sup> tona. Za kontinentalno područje nije vršena ova procjena.

**Crveni boksiti** - U terenima Crne Gore otkriveno je preko 90 pojava i ležišta crvenih boksita. Najbrojnija i najbogatija ležišta su u karstnim terenima zone Visokog krša dok je poznato i više pojava u terenima dijela Jadransko-jonskih bora Crne Gore.

Dosadašnjim istraživanjima su utvrđene rezerve crvenih boksita: u 14 ležišta kategorije A+B+C<sub>1</sub> 37.537.000 t; iz 3 ležišta kategorije B+C<sub>1</sub> 3.156.000 t; u 9 ležišta C<sub>1</sub> kategorije 6.591.000 t i 26 ležišta kategorije C<sub>2</sub>+D<sub>1</sub> 48.960.000 t. (Ukupno: 96.244.000 t).

**Bijeli boksiti** - U terenima Crne Gore koji pripadaju zoni Visokog krša registrovano je preko 100 (stotinu) pojava i ležišta bijelih boksita. Upotreba ove sirovine je višestruka: vatrostalna industrija, lafarž cement, industrija boja, industrija lakova, hemijska industrija, kozmetika.

Sa stanjem 1988. godine računa se sa bilansnim rezervama od 250.000 tona i vanbilansnim oko 1,4 miliona tona i perspektivnim rezervama oko 2,9 miliona tona.

**Olovo i cink** - Pojave i ležišta olova i cinka (sa pratećim elementima) se javljaju u terenima sjeverne i sjeveroistočne Crne Gore (metalogeno područje).

Najpoznatija i najveća ležišta olovo-cinkanih ruda su genetski i/ili paragenetski povezana sa vulkanogenim i vulkanosedimentnim stijenama srednjeg trijasa: Brskovo-Bjelasica i Šuplja stijena-Ljubišnja. Pored navedenog pojave olovo-cinkane rude se javljaju u donjotrijaskim i mladedpaleozojskim klastičnim stijenama: Šćepan polja, okoline Bijelog Polja, Konjuha, okoline Andrijevice, masivu Čakora, Visitora, Bjeluha i td. Rude olova i cinka su do sada eksploatisane iz ležišta Bjelasice (Brskovo) i ležišta Šuplje stijene (Ljubišnje).

Dosadašnjim istraživanjima utvrđene su rezerve olova i cinka: u 7 (sedam) ležišta B+C kategorije 17.549.000 t; u 3 (tri) ležišta C<sub>1</sub> kategorije 5.685.000 t; (ukupno: 23.234.000 t); u 1 (jednom) ležištu C<sub>2</sub> kategorije 500.000 t u 14 ležišta C<sub>2</sub>+D<sub>1</sub> kategorije 46.330.000 t. (Ukupno: 46.830.000 t).

**Bakar** - Mineralizacija trijaskih stijena, pored minerala olova i cinka, kao prateći se javljaju minerali bakra (halkopirit). Najveća koncentracija minerala bakra je utvrđena u jurskim dijabazima (halkopiritsko-piritska mineralizacija).

Ruda se javlja u vidu žica i impregnacija, a sadrži i minerale srebra i zlata. Geološke rezerve bakra u Varinama (C<sub>1</sub> kategorije) su 5.297.000 t, a perspektivne (C<sub>2</sub> kategorije) su 2.041.000 t.

**Živa** - Rude žive su kao monomineralne pojave otkrivene na više lokaliteta: planina Kovač, Bjelasica, Boan, Spič. Dosadašnja istraživanja nijesu dala ekonomski interesantne rezerve.

Procijenjene (perspektivne) rezerve metala žive su: Krnja jela (Boan) 300 t; Potkovač (Kovač) 130 t; Spič (Sutomore) 400 t; Brskovo i Bjelojevići 4.600 t; Ukupno: 5.430 t metala žive.

**Arhitektonsko-građevinski kamen (ukrasni kamen)** - Nemetalična mineralna sirovina – ležišta arhitektonsko-građevinskog kamena je do sada na 20 lokalnosti sa značajnim rezervama, a otkriveno je još pojava na 25 lokaliteta. Ove lokalnosti su utvrđene u terenima izgrađenim od trijaskih, jurskih, krednih, paleogenih i neogenih karbonatnih stijena: krečnjaci – dolomiti i mermerima.

Brojna su ležišta u proširenoj dolini Donje Zete – Bjelopavlići: Maljat, Klikovače, Visočica, Jovanovići, Kriva ploča, Suk, Vinići i Radujev krš, sa geološkim rezervama oko 1,5 miliona m<sup>3</sup>. U okolini Kolašina (Gradina i Skrbuša) sa geološkim rezervama preko 2 miliona m<sup>3</sup>.

U okolini Andrijevice procijenjene rezerve krečnjaka, breča, mermera i vulkanita su preko 2 miliona m<sup>3</sup>. Na teritoriji opštine Nikšić na lokalitetu Lipova ravan su geološke rezerve oko 2 miliona m<sup>3</sup>, a procijenjene na preko 5 miliona m<sup>3</sup>.

U okolini Pljevalja – Miljakovići su potencijalne rezerve ukrasnog kamena. Šire u prostoru Boke ima više lokaliteta sa ukrasnim kamenom: Gornja lastva 714.000 m<sup>3</sup> (bokita); Kamenari i Đurićima procijenjene rezerve su mu na preko 6 miliona m<sup>3</sup>; Ljuštica (Lješevići i Vranovići) sa proračunatim rezervama od 400.000 m<sup>3</sup> i perspektivno procijenjenim od 1,7 miliona m<sup>3</sup>.

U opštini Bar – Crmnica je sa rezervama B+C kategorije od 460.000 m<sup>3</sup> i perspektivnim rezervama od oko 790.000 m<sup>3</sup>.

U okolini Ulcinja ležište Krute je sa rezervama A+B+C<sub>1</sub> kategorije od oko 1.000.000 m<sup>3</sup>, a procijenjene rezerve su na preko 5.000.000 m<sup>3</sup>.

U fondovskoj dokumentaciji se navodi da su rezerve ukrasnog kamena kategorije A+B+C<sub>1</sub> (sa manjim dijelom rezervi B+C<sub>1</sub> ili C<sub>1</sub>) oko 15.000.000 m<sup>3</sup> monolita, a procijenjene do 50.000.000 m<sup>3</sup>.

**Bigar** - Poznata ležišta su: Tavani, Zukva, Gornja lijeska i Zbljevo.

Tavani (rijeka Bukovica) je sa dokazanim rezervama od 275.000 m<sup>3</sup> stijenske mase, odnosno 116.000 m<sup>3</sup> blokova.

Gornja lijeska (zapadno od Tomaševa) je sa rezervama C<sub>1</sub> kategorije od 94.000 m<sup>3</sup> stenske mase, a perspektivne rezerve su procijenjene na 150.000 m<sup>3</sup>.

Ležište Zukva je otkopano, a ležište Zbljevo nije ekonomski interesantno.

**Tehničko-građevinski kamen** - Tehničko-građevinskog kamena u terenima Crne Gore ima, praktično, u neograničenim količinama u svim opštinama. To su karbonatni: krečnjačko – dolomitne stijenske mase i manje vulkanske stijene.

U terenima Crne Gore brojni su napušteni majdani kamena. Danas su u radu 17 kamenoloma (majdana): 12 u Primorskom regionu: Volujica Goran, Velji zabio, Možura – Orlovo, Borik II, Darza, Ristova punta, Haj-Nehaj, Velja Spilja, Oblatno, Platac, Lješevići – Gajevi, Podi; u Središnjem regionu Midova kosa – Budoš i u Sjevernom regionu: Kaluđerski laz, Bušnje i Štitarica. Jedino se u Štitarici (Mojkovac) eksploatišu magmatske stijene, a ostalo su krečnjaci.

Tehničko-građevinski kamen je istraživan na 19 lokacija. Ukupne rezerve karbonatnih stijena A+B+C<sub>1</sub> ili B+C<sub>1</sub> kategorije su 38 miliona tona, a vulkanskih stijena samo 665.000 m<sup>3</sup>.

**Šljunak i pijesak** - Šljunak i pijesak se eksploatišu iz brojnih ležišta glacijalnog, glaciofluvijalnog, glaciolimničkog, aluvijalnog i deluvijalnog porijekla.

Pijesak i šljunak glacijalnog porijekla se eksploatišu na više lokaliteta pored puteva na karstnoj površi teritorija opština Žabljaka, Šavnika i Plužina. Pijesak i šljunak glaciofluvijalnog porijekla se eksploatišu u polja u karstu: Nikšićkom, Grahovskom, Dragaljskom i td. i iz Zetske ravnice, a glaciolimnički iz Bjelopavličke ravnice. Na pojedinim mjestima, pored puteva se koristi nezaobljeni Pijesak i šljunak iz drobina – sipara (deluvion), npr Nalježići (Kotor).

Najznačajnija i najviše korišćena ležišta šljunka i pijeska su aluvijalnog porijekla: priobalna polja (mora) i korita vodotoka: Morače, Tare, Lima i Čehotine.

**Opekarske gline** - Najveće rezerve opekarskih glina se nalaze u slatkovodnim neogenim sedimentima dolina rijeka Čehotine i Lima. Pored ovoga poznate su pojave i ležišta aluvijalnog porijekla (oko Kolašina, Bijelog Polja, Spuža, Tivta i Ulcinja). Step en istraženosti je mali. U ležištima Pljevaljskog basena rezerve B+C<sub>1</sub> i C<sub>1</sub> kategorije su više desetina miliona tona, a perspektivne nekoliko stotina miliona tona. U ležištu Jasikovca rezerve B+C<sub>1</sub> su 1,3 a perspektivne 2,1 milion tona.

Ležišta opekarskih glina, aluvijalnog porijekla, B+C<sub>1</sub> i C<sub>1</sub> kategorije su oko 15 miliona tona, a perspektivne oko 5 miliona tona.

**Cementni laporac** - Cementni laporac se nalazi u ugljunosnim basenima u dolinama rijeka Čehotine i Lima i u djelovima terena izgrađenim od sedimenata paleogenih fliševa: Bjelopavlići, Crmnica na Crnogorskom primorju (okolina Ulcinja).

Najbolje istraženi i ispitani laporac je iz ležišta doline Čehotine: okolina Pljevalja (Potrlica, Kalušići, Rabitlje, Grevo i Radosavac). Rezerve A+B+C<sub>1</sub> kategorije su sračunate na 93 miliona tona, (12 godina ta sirovina je eksploatisana za Cementaru u Pljevljima koja danas ne radi). U ostalim navedenim ležištima doline Čehotine ukupno procijenjene rezerve su na 28,3 miliona tona. Paleogene rezerve laporca Gradine (Bjelopavlići) su oko 30 miliona tona, a Donje Klezne kod Ulcinja su procijenjene oko 20 miliona tona.

**Dolomiti** - Dolomita (i krečnjačkih dolomita) u terenima Crne Gore ima praktično u neograničenim količinama. Do sada su istraživani u 4 (četiri) lokaliteta: Virpazar, Vranjina (obod Skadarskog jezera), Šume i Bršno (u okolini Nikšića). Ukupno utvrđene bilansne rezerve iznose oko 88 miliona tona.

**Barit** - Barit se javlja u prostoru planine Kovač. Poznate su pojave i ležišta u Potkovaču i Plani – Arslanovina, a u sklopu donjetrijasnih klastičnih sedimenata. Rezerve u Potkovaču (Guta, Podguta, Bare i Veliki Meljak) A+B+C<sub>1</sub> kategorije su 309.850 tona. U ležištu Plakola rezerve A+B+C<sub>1</sub> kategorije 35.000 tona. U rudnom polju Plani – Arslanovina (lokacije Rid i Jezero) rezerve C<sub>1</sub> kategorije su 11.500 t. U ovom prostoru (Kovača) poznato je još nekoliko pojava sa perspektivnim rezervama oko 36.000 t.

**Bentonit** - Pojave i ležišta bentonita su poznati u Bijelom Polju (iznad Petrovca n/m), Brajićima (iznad Budve), okolini Bara, Pivskoj Župi i dolini Bukovice (prema Žabljaku). Sve ove pojave su srednetrijasne (ladinske) starosti nastale vulkanskom aktivnošću sa deponovanjem u marinskoj sredini.

Utvrđene rezerve bentonita u ležištu Bijelo Polje A+B+C<sub>1</sub> kategorije su 1,7 miliona tona rude; a u susjednom ležištu Bije le šume procijenjene su perspektivne rezerve na 1,4 miliona tona rude. U ležištu Donje Bukovice

dokazane su rezerve, od oko 730.000 t, a u susjednom lokalitetu zvanom Njive su procijenjene rezerve C<sub>2</sub> kategorije oko 25.000 t.

Pojave duž Crnogorskog primorja i Pivske Župe nijesu istraživane.

**Kvarcni pijesak** - Kvarcni pijesak se javlja samo u okolini Ulcinja u ležištima: Zoganje, Škarit i Zekova šuma. Perspektivne rezerve C<sub>2</sub> kategorije u ležištima su: Zoganje 3.600.000 t; Škarit 2.140.000 t; Zekova šuma 1.396.000 t; Ukupno: 7.136.000 t.

**Rožnaci** - Rožnaci (silicijske sedimentne stijene) se javljaju u sjeveroistočnoj Crnoj Gori (jurska dijabazrožna naslaga) i na Crnogorskom primorju (Pindos-cukali zona). Do sada su istraživani rožnaci u lokalitetu Vrdola (Vrmac iznad Tivta). U ovom ležištu su na nivou C<sub>1</sub> kategorije rezerve od 1.210.000 t.

**Morska so** - Morska so (60% hlora i 40% natrijuma) se dobija iz morske vode samo u Solani „Bajo Sekulić“ - Ulcinj. So se dobija prirodnim postupkom (isparavanjima u basenima) i industrijski (termokompresornim postupkom). Proizvodnja prirodnim putem je počela 1935. godine, a industrijskim putem 1984. godine. Do kraja 2000. godine u Solani u Ulcinju je proizvedeno 1.355.000 t, od čega prirodnim putem 1.119.000 t, a industrijskim 236.000 t.

**Podzemne vode** - Podzemne vode su mineralna sirovina. Njih čine statičke i dinamičke rezerve: slatkih, mineralnih i termalnih voda. Statičke rezerve ni za jedan dio teritorije Crne Gore do danas nijesu istraživane sa ciljem i na nivo definisanja njihovih rezervi. Dinamičke rezerve su istraživane i djelimično definisane za pojedina izvorišta onoliko koliko je to bilo potrebno i moguće za potrebe obezbjeđenja vode za piće potrošača urbanih centara i neke industrijske pogone. Sve što se može reći o dinamičkim rezervama (a dijelom i statičkim) na nivou teritorije Crne Gore je da:

- Učestvuju u ukupnim količinama voda koje idu sa teritorije Crne Gore u sliv Crnog i Jadranskog mora. Te količine nijesu definisane. (Sa teritorije Crne Gore, u višegodišnjem nizu gledano, oteče oko 600 m<sup>3</sup>/s vode);
- Se koriste kao vode za piće potrošača svih opštinskih centara (njih 21) sa nizom prigradskih naselja, manjih naseljenih centara i seoskih naselja;
- Se koriste u industriji (KAP, Pivara „Nikšić“ itd.) i preko vodovodnih sistema opštinskih centara;
- Se koriste u poljoprivredi za navodnjavanje (Agrokombinat „13. jul“ Podgorica i dr.).

Stanovništvo Crne Gore, 82% se snabdijeva preko vodovodnih sistema podzemnim vodama. Samo vodovodni sistem Herceg Novog dijelom koristi površinske vode Bilečkog jezera, a vodovodni sistem Pljevalja koristi površinske vode Otilovićkog jezera. Preostalih 18% stanovništva se snabdijeva pitkom vodom iz sopstvenih vodovoda, direktno sa izvora i iz bistijerni. Oko 40% seoskog stanovništva nema kvalitetno snabdijevanje pitkom vodom.

Podzemne vode se koriste u industrijske i druge pogone preko gradskih vodovoda. Do danas nije urađena tehnička dokumentacija o količinama korišćenja podzemnih voda za piće i druge namjene. Slatke podzemne vode se koriste za flaširanje, za sada, samo sa izvora Gornje Bukovice i Gornje Plašnice, a u toku su aktivnosti za korišćenje podzemnih voda – flaširanje sa osam izvora.

Na teritoriji Crne Gore je poznat samo jedan izvor termalne vode, Ilica u kanjonu Komarnice. Stvaranjem Pivskog jezera visokom branom za HE „Mratinje“ ovaj izvor je pod stalnim vodama tog jezera. Izvori mineralnih voda su poznati u terenima slivova Lima i Ibra na Crnogorskom primorju.

Mineralne vode Čeoča (okolina Bijelog Polja) se flašira. Mineralni sumporoviti izvori, neposredno na obodu mora (i podmorski) okoline Ulcinja, se koriste kao ljekovite vode (kupanje), a mineralne vode okoline Herceg Novog se koriste u sklopu mineralnog blata u terapeutske svrhe, („Simo Milošević“ - Igalo).

**Izvori i ležišta tehnogenih sirovina** su ravnopravno uvršteni sa prirodnim geogenim ležištima. Poseban značaj inaju deponija crvenog mulja KAP-a, deponija flotacijske jalovine rudnika „Šuplja stijena“, deponija flotacijske jalovine rudnika „Brskovo“ i razne druge deponije KAP-a.

### 3.2.3. Geoseizmički uslovi

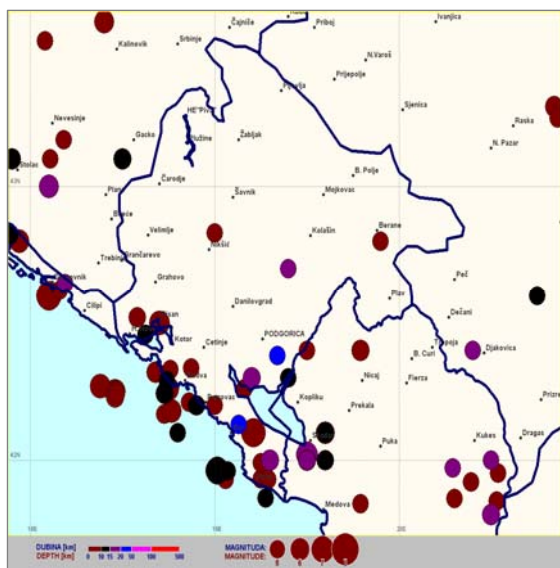
#### Rizici

Seizmičnost Crne Gore karakterišu brojna autohtona seizmogeno žarišta, ali i veći broj seizmogenih zona na zapadnom Balkanu, posebno ona sa prostora južne Hrvatske, istočne Hercegovine, sjeverne Albanije i južne i

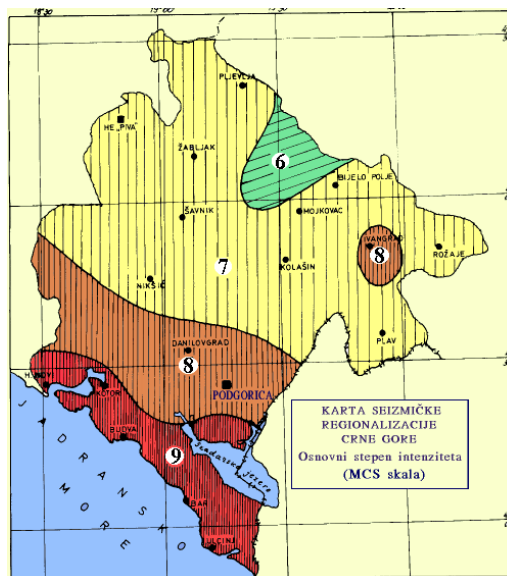


jugoistočne Srbije. Kao izrazito seizmički aktivan prostor Crne Gore, treba svakako apostrofirati seizmogene zone oko Ulcinja i Bara, Budve i Brajića, kao i Boke Kotorske, ali i neposrednu okolinu Berana, cio region Skadarskog jezera, Maganika itd.

Prvi dokumentovani podaci o trusnim efektima dopiru oko petnaest vjekova u prošlosti. Nažalost, pisani dokumenti su vrlo rijetki i šturi. Ipak, u dubrovačkim i kotorskim arhivama postoje brojni zapisi o čestim i razornim zemljotresima koji su se tokom perioda XV-XVII vijeka događali na prostoru između Dubrovnika i Bokokotorskog zaliva. Samo u tom periodu dokumentovana su razaranja u 7 snažnih zemljotresa čiji epicentar se nalazio u podmorju (slika 1) na oko 13 kilometara ispred ulaza u Boku Kotorsku. Sa najvećim posljedicama opisan je zemljotres iz 1563. godine, kao i zemljotres iz 1608. godine, koji su na osnovu opisanih makroseizmičkih efekata imali razorni intenzitet od IX stepeni MCS skale, a njihova ekvivalentna magnituda iznosila je 6,3 jedinice (Rihterove skale).



**Slika 1** - Karta epicentara zemljotresa za period XV-XXI vijeka sa magnitudom iznad 5,0 jedinica Rihterove skale (Seizmološki zavod-2007)



**Slika 2** - Seizmička rejonizacija Crne Gore (V. Radulović, B. Glavotović, M. Arsovski i V. Mihailov, 1982)

Najsnažniji zemljotres registrovan i dokumentovan na prostoru južnog Jadrana i Dinarida dogodio se 1667. godine, u neposrednoj blizini Dubrovnika, sa intenzitetom X stepeni MCS skale, odnosno sa ekvivalentnom magnitudom od 7,4 Rihterove jedinice. Ovaj zemljotres je devastirao ne samo prostor Dubrovnika, nego i cijele Boke Kotorske. Zemljotres koji je 1905. godine pogodio Skadar (Albanija) i njegovu okolinu, izazvao je razaranja intenziteta IX stepeni MCS skale, pri čemu su u tadašnjoj Podgorici evidentirana devastiranja na nivou od VIII stepeni MCS skale. Kao najsnažniji u XX vijeku na ovom prostoru, svakako treba pomenuti katastrofalni zemljotres od 15. aprila 1979. godine (u 07 časova i 19 minuta po lokalnom vremenu) sa magnitudom 7,0 i epicentralnim intenzitetom od IX stepeni MCS skale. Praktično cijelo Crnogorsko primorje tada je bilo zahvaćeno razaranjem tog intenziteta, uz 101 ljudsku žrtvu i materijalnom štetom koja je dostigla nivo od 4,5 milijardi američkih dolara.

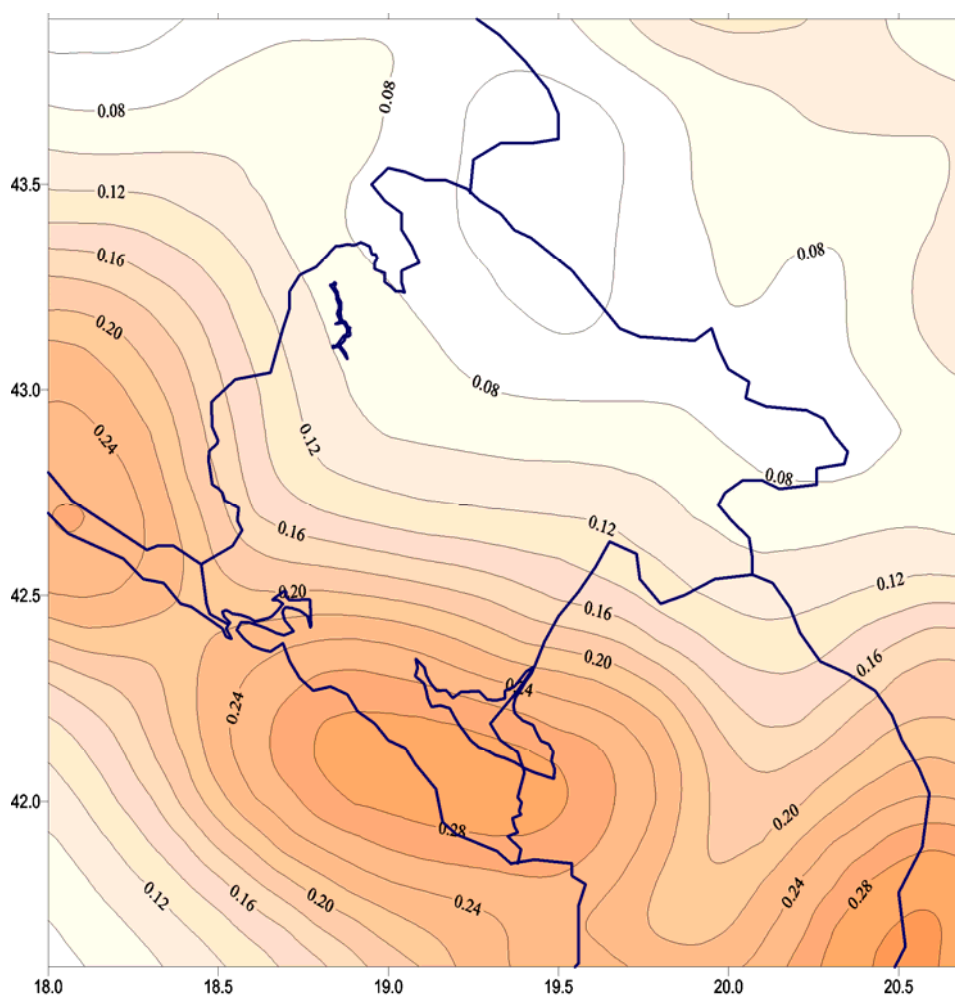
Sa aspekta drugih vrsta prirodnih hazarda koje često prate pojavu razornih zemljotresa, bilo bi opravdano izvršiti inoviranje postojeće karte potencijalnih odrona i klizišta prouzrokovanih seizmičkim događajima u Crnoj Gori, kao i definisati hazard od pojave likvifakcije, koja je na mnogim mjestima evidentirana i u razornom zemljotresu iz 1979. godine na Crnogorskom primorju i u njegovom zaleđu.

Kartom seizmičke rejonizacije teritorije Crne Gore, koja sadrži parametar osnovnog stepena seizmičkog intenziteta, izraženi su osnovni prirodni seizmički potencijali (slika 2) tog prostora. Na toj karti izdvaja se nekoliko karakterističnih seizmogenih zona koje su se tokom istorije manifestovale na specifičan način: primorski region sa skadarskom depresijom, zatim Budvanska i Bokokotorska zona, koje se odlikuju vrlo visokim nivoom seizmičke aktivnosti, sa mogućim maksimalnim intenzitetom (u uslovima srednjeg tla) od devet stepeni MCS skale, zatim Podgoričko-danilovgradska zona sa očekivanim maksimalnim intenzitetom od osam stepeni MCS skale, središnji dio Crne Gore sa sjevernim regionom, uključujući Nikšić, Kolašin, Žabljak i Pljevlja, okarakterisan je mogućim maksimalnim intenzitetom od sedam stepeni MCS skale i izolovana seizmogene zona Berana, koja može generisati zemljotrese sa maksimalnim intenzitetom od VIII stepeni MCS skale.

## Hazardi

Najveći dio južnih Dinarida i značajan dio sjevernog oboda južnog Jadrana, tokom bliže i dalje istorije, bili su poprište brojnih razornih i katastrofalnih zemljotresa. Savremena istraživanja potvrđuju trajnu egzistenciju visokog stepena seizmičkog hazarda u ovom regionu, ali praktično i cijelog prostora Crne Gore. Sa aspekta seizmičke opasnosti posebno se ističe njen priobalni pojas, koji u geodinamičkom smislu, predstavlja zonu neposrednog sučeljavanja južnog oboda spoljašnjih Dinarida i sjeveroistočnog oboda jadranske tektonske mikroploče. Iz tih razloga, kao izrazito seizmički aktivan prostor Crne Gore, svakako treba apostrofirati dio Crnogorskog primorja koji obuhvata seizmogene zone oko Ulcinja i Bara, Budve i Brajića, Boke Kotorske, ali i seizmogenu zonu u neposrednoj okolini Berana, zatim cio region Skadarskog jezera, planinski masiv Maganika i brojne druge.

Na slici 3. prikazana je simplifikovana karta seizmičkog hazarda Crne Gore i okoline (očekivano maksimalno horizontalno ubrzanje tla u djelovima sile težje) u okviru povratnog perioda vremena od 100 godina sa vjerovatnoćom od 70 % neprevazilaženja događaja.



**Slika 3** - Karta seizmičkog hazarda Crne Gore, za povratni period od 100 godina, sa parametrom očekivanog maksimalnog ubrzanja tla (u djelovima sile težje) uz vjerovatnoću od 70% neprevazilaženja događaja (B.Glavatović, 2004)

Uzimajući u obzir nivo maksimalnih očekivanih, teorijski determinisanih, kao i praktično manifestovanih maksimalnih parametara oscilovanja tla tokom ranijih snažnih i razornih zemljotresa u Crnoj Gori, sa aspekta analize mogućih ograničenja za potrebe prostornog planiranja, može se izvesti opšti zaključak da je, u cilju mitigacije seizmičkog rizika, u procesu prostornog planiranja, neophodno poštovati te nivoe seizmičkog hazarda.

Nakon zemljotresa od 15. aprila 1979. godina na prostoru Crnogorskog primorja, Crmnice i basena Skadarskog jezera, identifikovano je intenzivno manifestovanje brojnih destruktivnih geoloških pojava: likvifakcije, aktiviranja klizišta, odrona i izmjene režima isticanja voda na nekim izvorima. Nivo seizmičkog hazarda ovog regiona, kao i morfološka i inženjersko-geološke odlike terena, ukazuju na stalno prisutan visoki nivo geološkog hazarda u dinamičkim uslovima. Iz tih razloga, u procesu prostornog planiranja u širem regionu Skadarskog jezera, neophodno je na adekvatan način respektovati i ovu značajnu vrstu prirodnog hazarda.

Geološka građa terena Crne Gore uslovljava pokrete u tlu i bez dejstva jakih zemljotresa, pa treba ukazati i na visok nivo geološkog hazarda i bez prisustva dinamičkih uslova. Naime, poznato je da duž rječnih kanjona i na strmim planinskim terenima dolazi do odrona duž diskontinuiteta rasterećenja stijenskih masa. Nekada ti odroni prouzrokuju znatne materijalne štete i ljudske žrtve. Ovo je naročito pospješeno dugotrajnim i obilnim padavinama. Isto tako i uglavnom iz istih razloga na nekim terenima dolazi do formiranja velikih klizišta koji odnose djelove terena, a u nekim slučajevima i građevinske objekte. Uz ovo treba pomenuti i ekscese prouzrokovane aktivnostima čovjeka (vještačke akumulacije i drugi zahvati u tlu i na tlu). Poznato je da za vrijeme obilnih i dugotrajnih padavina površinske i podzemne vode plavljenjem nanose štete, nekad rušeći i građevinske objekte. Štetni uticaji od poplava su naročito izraženi duž primorja, obodom Skadarskog jezera, u poljima u karstu, Bjelopavličkoj ravnici i duž rječnih vodotokova. Iz ovih razloga, potrebno je i ovu vrstu hazarda respektovati na adekvatan način.

### 3.2.4. Geomorfološki faktori

Na maloj površini koju zauzima Crna Gora, teško da se negdje drugo može naći raznovrsniji i specifičniji reljef, pojave, procesi i sve ono što čine geomorfološke odlike terena. To je posljedica duge geološke evolucije terena i promjenljivih izraženih endogenih i egzogenih sila koje su stvarale i uobličavale reljef Crne Gore.

Svakako, jedna od markantnih geomorfoloških odlika teritorije Crne Gore je izlaz na more. Primorski region karakterišu: raznovrsni geološki sastav i složeni geotektonski sklop; niz priobalnih polja sa plažama; naglo dizanje kota terena u planinske masive Orjena, Lovćena i Rumije (koji ga, regionalno gledano, odvajaju od Središnjeg regiona Crne Gore); kratki vodotoci usmjereni ka moru preko priobalnih polja, dijeleći region na manje geomorfološke cjeline i naročito, poznati Bokokotorski zaliv (sa više manjih zaliva) u čijoj genezi je dominantna geotektonska evolucija tog dijela litosfere.

Tereni Primorskog regiona naglo prema sjeveru i sjeveroistoku prelaze u brdsko-planinske terene. Granica tog regiona je u primorskim planinama Orjen (k. 1985 mnm), Lovćen (k. 1740 mnm) i Rumija (k. 1593 mnm). Ovi planinski masivi prema sjeveru i sjeveroistoku prelaze u karstnu površ zapadne Crne Gore koja gubi kote prema sjeveru i sjeveroistoku – Nikšićkom polju (k. preko 600 mnm) i Bjelopavličkoj ravnici (k. oko 50 mnm) i prema jugoistoku – Zetskoj ravnici (k. ispod 80 mnm) sa basenom Skadarskog jezera čiji najniži djelovi predstavljaju kriptodepresiju. Karstnu površ zapadne Crne Gore karakterišu pojave, procesi i oblici karakteristični za holokast. Prostor Nikšićkog polja, Bjelopavličke ravnice – Zetske ravnice sa Skadarskim jezerom, karakterišu najniže kote Središnjeg regiona Crne Gore. Taj region predstavlja geotektonski i erozioni bazis za površinu od oko 4500km<sup>2</sup>, a izgarđuju ga, pored mezozojskih krečnjaka, i manje okamenjeni i neokamenjeni flišni i klastični sedimenti paleogena i kvartara.

Od Nikšićkog polja, Zetske i Bjelopavličke ravnice, kote terena rastu u planinski region sa nizom planina u koridoru po pravcu Golija (k. 1942 mnm) – Žijevo (k. 2184 mnm). Duž ovog koridora se završava Središnji region Crne Gore. Prostori ovih visokih planina sa kotama između 800 mnm i 2000 mnm karakterišu pojave, procesi i oblici karakteristični za karstnu glečersku i rječnu eroziju.

Sjeverni region obuhvata terene sliva Pive, gornje Morače, Tare, Lima, Ibra i dalje na sjeveroistok do granice Crne Gore sa susjednim državama. Ovo je region sa nizom visokih planinskih masiva preko 2000 mnm među kojima se ističe Durmitor (k. 2523 mnm). Ovaj region je raščlanjen dolinama, sutjeskama i kanjonima vodotoka: gornje Morače, Pive, Tare, Čehotine, Lima, Ibra i njihovih pritoka, u više manjih geomorfoloških cjelina. Karakteriše ga i prostor visokih planinskih masiva sa dubokim kanjonima koji ilustruju jako izraženu rječnu eroziju, te pojave i oblici karakteristični za karstnu i glečersku eroziju. Uz ovo, u ovom regionu znatni djelovi terena su izgrađeni od klastičnih i flišolikih glinovito-pjeskovito-laporovitih sedimenata u kojima su česte pojave ubrzanog spiranja, jaružanja, kidanja i klizanja.

### 3.2.5. Klima kao potencijal razvoja

Klimatske prilike u Crnoj Gori dominantno su pod uticajem Jadranskog mora planinskog reljefa. Sa odstojanjem od mora, zavisno od nadmorske visine, klima se mijenja, te se otuda, u ovom relativno malom prostoru, susrijeću različita podneblja: od sredozemnog do alpskog. Trajanje sijanja sunca povećava se sa blizinom obale. Padavine su neujednačene, a najviše su na djelovima primorskog planinskog lanca (prosječno oko 4500 mm godišnje), odakle se smanjuju i ka obali, i naročito idući ka sjeveru i sjeveroistoku. Uz pomenute glavne činioce, prisutni su i brojni uticaji, koji, u većoj ili manjoj mjeri, djeluju na stvaranje varijeteta lokalne klime. Ovakvi klimatski uslovi pogodni za razvoj skijaškog turizma, kupališnog turizma, uzgoja suptropskih kultura, maslinarstva i vinogradarstva duž primorja, stočarstva, te razvoj kontinentalnog voćarstva (šljiva, jabuka, kruška, malina i dr.) u kontinentalnom i planinskom dijelu.

### 3.2.6. Hidrološka osnova razvoja

Morski akvatorij naspram obale Crne Gore, širok oko 200 km, čini dio južnojadranske kotline, u kojoj su izmjerene i najveće dubine Jadranskog mora — oko 1400 m. Salinitet vode južnog Jadrana (38,6%) nešto je niži od prosjeka za vode Sredozemnog mora (39%). Dok je hemijski sastav vode sličan ostalim morima, sadržaj hranljivih soli je nizak u poređenju sa vodama okeana, što negativno utiče na organsku proizvodnju. Po temperaturi vode (do 27 °C ljeti), Jadran se svrstava u topla mora. Morske struje, relativno slabe, teku paralelno sa obalom — ka sjeverozapadu (stalna priobalna struja ima brzinu od 0,7 čvorova). Plima i oseka su neizrazite (prosječna amplituda je 35 cm). Sa koeficijentom razuđenosti oko 3, ukupna dužina morske obale Crne Gore iznosi 293,5 km. Uz preovlađujuće kamenitu obalu, more je po pravilu duboko, dok je na svega 20% dužine obalne linije, uz niska žala i pristupačne djelove kamenite obale, relativno plitko i, sa pjeskovito-šljunkovitim dnom, pogodno za kupališne aktivnosti.

Hidrografske, hidrološke i hidrogeološke karakteristike Crne Gore imaju velikog uticaja na korišćenje njenog prostora. Ove odlike pružaju povoljnosti koje se manifestuju izlazom na more; pripadnošću teritorije velikim slivovima (Jadranskom i Crnomorskom), u koje otiče oko 600 m<sup>3</sup>/s; što su to skoro sve domaće, odnosno unutrašnje vode (tranzit iznosi 170 m<sup>3</sup>/s, tj. oko 28%); rekreativnim mogućnostima na vodama i njihovom korišćenju za proizvodnju energije; uzgojem riba i ribolovom; prisustvom brojnih glečerskih jezera koja oplemenjuju planinski pejzaž i kontroli većeg dijela Skadarskog jezera sa znatnim zalihama slatke vode i specifičnom faunom i florom.

Slivu Jadranskog mora sa teritorije Crne Gore pripadaju:

- Tereni sliva Crnogorskog primorja;
- Zapadni i jugozapadni djelovi planine Orjena (daju vode Hrvatskom primorju);
- Zapadni i sjeverozapadni karstni tereni opštine Nikšić (daju vodu slivu Trebišnjice);
- Istočne padine planine Čakora (daju vode pečkoj Bistrici i dalje rijeci Drim);
- Tereni sliva Skadarskog jezera;

Tereni slivova rijeka Pive, Tare, Čehotine, Lima i Ibra daju vode Crnom moru.

Crnoj Gori pripada veći dio Skadarskog jezera (najveće jezero po vodnoj površini na Balkanskom poluostrvu). Šasko i Zoganjско jezera su jezera depresije. Na terenima Crne Gore ima 33 glečerska jezera. U drugoj polovini prošlog vijeka izgrađeno je 7 vještačkih jezera.

Znatan je uticaj mora na vode zbijenih i razbijenih izdani, priobalja Crnogorskog primorja, tako da se u ljetnjim mjesecima vode mnogih izdani ne mogu koristiti za piće zbog povećane koncentracije Cl jona.

### 3.2.7. Pedološki potencijali

U Crnoj Gori dejstvom prirodnih faktora klime, geološke podloge, reljefa, vegetacije i čovjeka, obrazovala su se raznovrsna zemljišta. Izdvajaju se sljedeći tipovi zemljišta:

- Kamenjar (Litosol) i sirozem (Regosol), površine 38.470 ha, su inicijalna zemljišta na kompaktnim stijenkama i rastrošenom regolitu;
- Krečnjačko-dolomitna crnica (Kalkomelansol), površine 660.000 ha, je najrasprostranjenije zemljište u Crnoj Gori;
- Rendzina, površine 31.205 ha, slična krečnjačkoj crnici, građom profila i osobinama, ali se obrazuje na rastresitom karbonatnom supstratu. Sadrži više skeleta nego crnica, a obradive površine su dublji varijeteti vrtača, kraških polja i manjih zaravni;
- Humusno silikatno zemljište (Ranker), neznatne površine (6825 ha), jer se obrazuje na silikatnim podlogama iznad 1500 mm. Odlikuje se jako kiselim reakcijom i visokim sadržajem humusa;
- Smeđe kiselo zemljište (Distrični kambisol), površinom od 394.825 ha dolazi na drugo mjesto, najviše rasprostranjeno u sjeveroistočnoj Crnoj Gori;
- Smeđe eutrično zemljište (Eutrični kambisol), površine 118.275 ha, zauzima najniže djelove rječnih dolina (stare rječne terase), kotlina i kraških polja;
- Smeđe zemljište na krečnjaku (Kalko kambisol), površine 35.000 ha, je prelazna forma između krečnjačke crnice u crvenice;
- Crvenica (Terra rossa), površine 84.000 ha, rasprostranjena na Crnogorskom primorju u basenu Skadarskog jezera do oko 500-600 mm;

- Deluvijalna, aluvijalna i močvarna zemljišta, oko 43,500 ha, zauzimaju najniže terene, podnožja brda i aluvijalne ravni uz vodotoke i na obalama Šaskog, Plavskog i Skadarskog jezera;

### 3.2.8. Flora i fauna kao činioci razvoja

Bogatstvo i raznovrsnost flore i faune, biodiverzitet, je prepoznatljiva karakteristika Crne Gore. U poređenju sa ostalim evropskim zemljama, crnogorski biodiverzitet se ubraja u najveće (prema veličini indeksa S/A = 0.837, koji predstavlja odnos broja vrsta vaskularne flore i veličine državne teritorije, Crna Gora se svrstava u najznačajnije centre biodiverziteta u Evropi).

S obzirom na refugijalni karakter mnogih staništa, izražen je endemizam sa dominantnim srednjoevropskim, ilirskim, alpskim i sredozemnim flornim elementima. Približno 20% ukupne flore pripada endemičnim i subendemičnim biljkama, čija je rasprostranjenost ograničena samo na teritoriju Crne Gore i za neke vrste na teritorije susjednih država. Zbog rjetkosti i ugroženosti, zaštićeno je 415 biljnih i 430 životinjskih vrsta i cijeli red slijepih miševa (Rješenje o stavljanju pod zaštitu određenih biljnih i životinjskih vrsta - „Sl. List RCG“ br 76/06).

Pored velike raznovrsnosti između vrsta, zastupljen je i ekosistemski diverzitet, u okviru koga su identifikovana područja sa izuzetno velikom koncentracijom vrsta, tzv. biocentri ili „vruće tačke“ diverziteta. Na području Crne Gore se smjenjuju gotovo svi kopneni biomi Evrope, sa velikim brojem azonalnih i intrazonalnih tipova ekosistema. Zastupljeni su različiti elementi flore i faune, od mediteranske, submediteranske termofilne vegetacije, preko mezofilnih, kserofilnih ili frigorofilnih listopadnih šuma, do četinarskih šuma evro-sjeverno-američkog regiona sa različitim biološkim vrstama. Biogeografski položaj Crne Gore oderdio je i prisustvo velikog broja migratornih vrsta ptica čiji su glavni pravci migracije od kontinentalne Evrope ka Mediteranu i dalje ka Africi, odnosno Aziji. Među njima su mnoge vrste od međunarodnog značaja.

Značajan je i biodiverzitet gajenih – kultivisanih autohtonih sorti kako biljnih, tako i životinjskih (agrobiodiverzitet), gdje se, kao i kod vrsta koje slobodno žive u prirodi, nalazi veliki, ali veoma često zaboravljeni, genetički potencijal (genetički diverzitet).

Kao i ostali prirodni resursi, značajni potencijali biodiverziteta se već iskorišćavaju (ribolov, lov, šumarstvo, sakupljanje jestivog i ljekovitog bilja i dr) ili se u budućnosti mogu koristiti, ali su istovremeno ustanovljene i mnoge zabrane i ograničenja kojima se s jedne strane ne dozvoljava iskorišćavanje (zaštićene vrste, iskorišćavanje u zaštićenim područjima prirode) ili se, s druge strane, pravo korišćenja ograničava vremenski, za ograničene količine ili na određena područja.

### 3.2.9. Pejzažne i ambijentalne vrijednosti

**Raznovrsnost pejzažnih oblika u Crnoj Gori kao element kulture i identiteta** - Raznovrsnost pejzaža predstavlja vrijednost i bogatstvo neke zemlje. U Crnoj Gori je ta raznovrsnost nastala kroz kombinaciju izuzetnih prirodnih vrijednosti sa različitim lokalnim tradicijama korišćenja prostora, koje su se razvile kao odraz kulturno-istorijskih i socioekonomskih prilika.

**Tipični pejzaži u Crnoj Gori – pejzažni tipovi/pejzažne jedinice.**- Biogeografsko-ekološkom analizom prostora Crne Gore prepoznaje se deset pejzažnih tipova i to: eumediteranski, niži submediteranski, mediteransko-flišni, ravničarsko-močvarni, viši submediteranski, brdsko-silikatni, mezofilni, planinski, visokoplaninski i antropogeni pejzažni tip. Definisane pejzažnih jedinica treba da uzme u obzir kako prirodne karakteristike prostora, tako i efekte čovjekovog prisustva u njemu, pa se u Crnoj Gori prepoznaje 21 osnovna pejzažna jedinica i to: (1) Bokokotorski zaliv; (2) Obalno područje srednjeg i južnog Primorja; (3) Tivatska Solila; (4) Dine ulcinjskog područja; (5) Dolina Bojane, Zogajsko blato i Šasko jezero; (6) Planinski masivi Orjen, Lovćen i Rumija; (7) Kraška zaravan zapadne Crne Gore; (8) Područje Skadarskog jezera; (9) Zetsko-bjelopavlička ravnica; (10) Nikšićko polje; (11) Kanjonske doline u slivu Morače; (12) Kanjon Cijevne; (13) Dolina Tare; (14) Durmitor i Sinjajevina; (15) Pivsko područje; (16) Pljevaljska površ; (17) Polimlje; i (18) Rožajsko područje, (19) Masiv Prokletija, (20) Bjelasica i (21) Komovi. U ovu podjelu su uključene i prostorno manje pejzažne jedinice, koje uglavnom obuhvataju osjetljive ekosisteme sa izraženim posebnostima i identitetom.

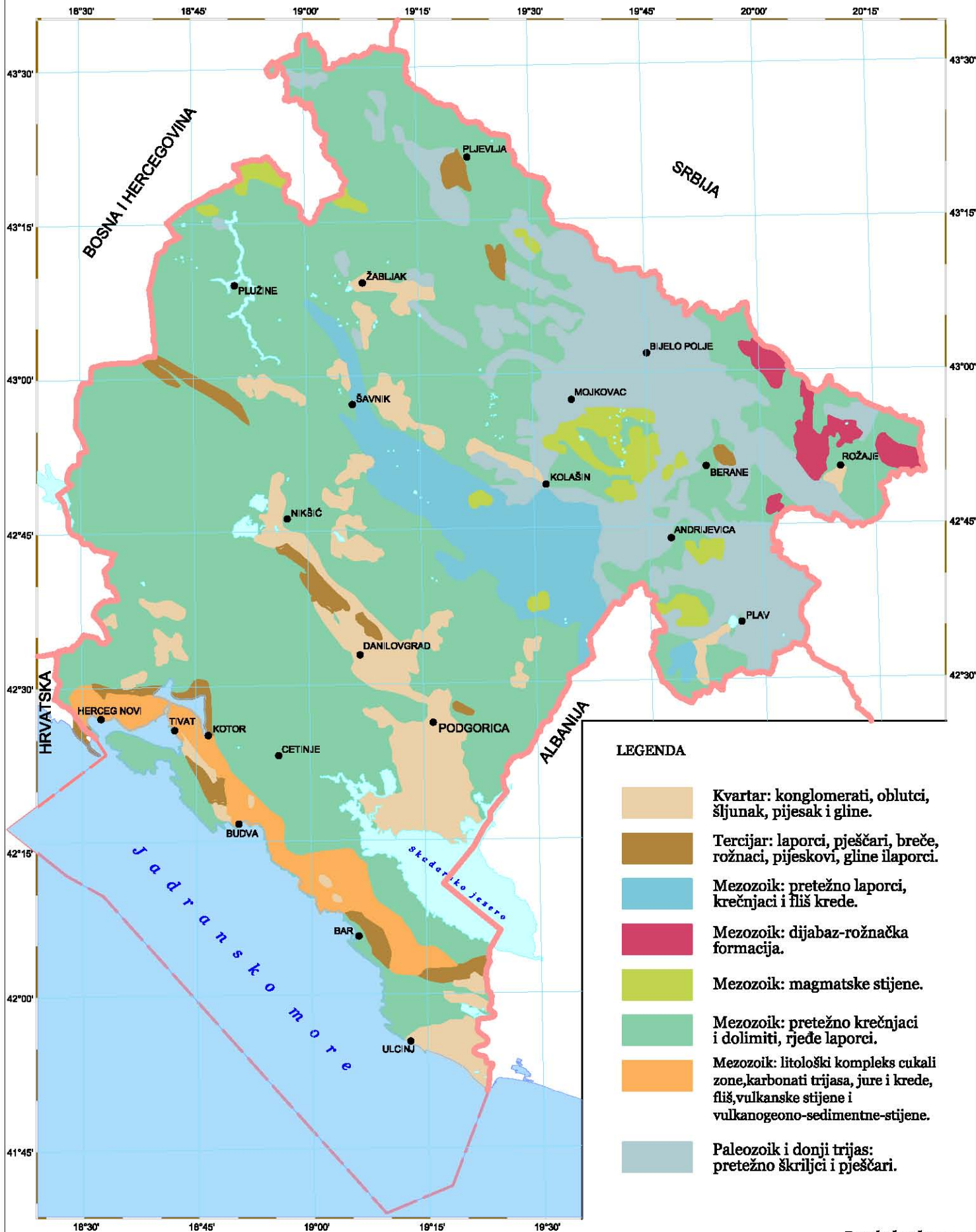
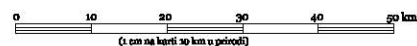
Polazišta za dalje uređenje prostora sa stanovišta zaštite pejzaža obuhvataju:

- Raznovrsnost pejzažnih oblika kao osnovu za razvoj određenih privrednih grana, prema principima održivog razvoja;
- Zaštitu drugih vrijednih prirodnih cjelina sa izvornim mediteranskim biodiverzitetom, i očuvanje karaktera pejzaža na Crnogorskom primorju i u njegovom zaleđu.

# PROSTORNI PLAN CRNE GORE DO 2020. godine

## LITOLOŠKO-STRATIGRAFSKA KARTA CRNE GORE

Razmjera 1 : 900 000



### LEGENDA

- Kvartar: konglomerati, obluci, šljunak, pijesak i gline.
- Tercijar: laporci, pješčari, breče, rožnaci, pijeskovi, gline ilaporci.
- Mezozoik: pretežno laporci, krečnjaci i fliš krede.
- Mezozoik: dijabaz-rožnačka formacija.
- Mezozoik: magmatske stijene.
- Mezozoik: pretežno krečnjaci i dolimiti, rjeđe laporci.
- Mezozoik: litološki kompleks cukali zone, karbonati trijasa, jure i krede, fliš, vulkanske stijene i vulkanogeo-sedimentne-stijene.
- Paleozoik i donji trijas: pretežno škriljci i pješčari.

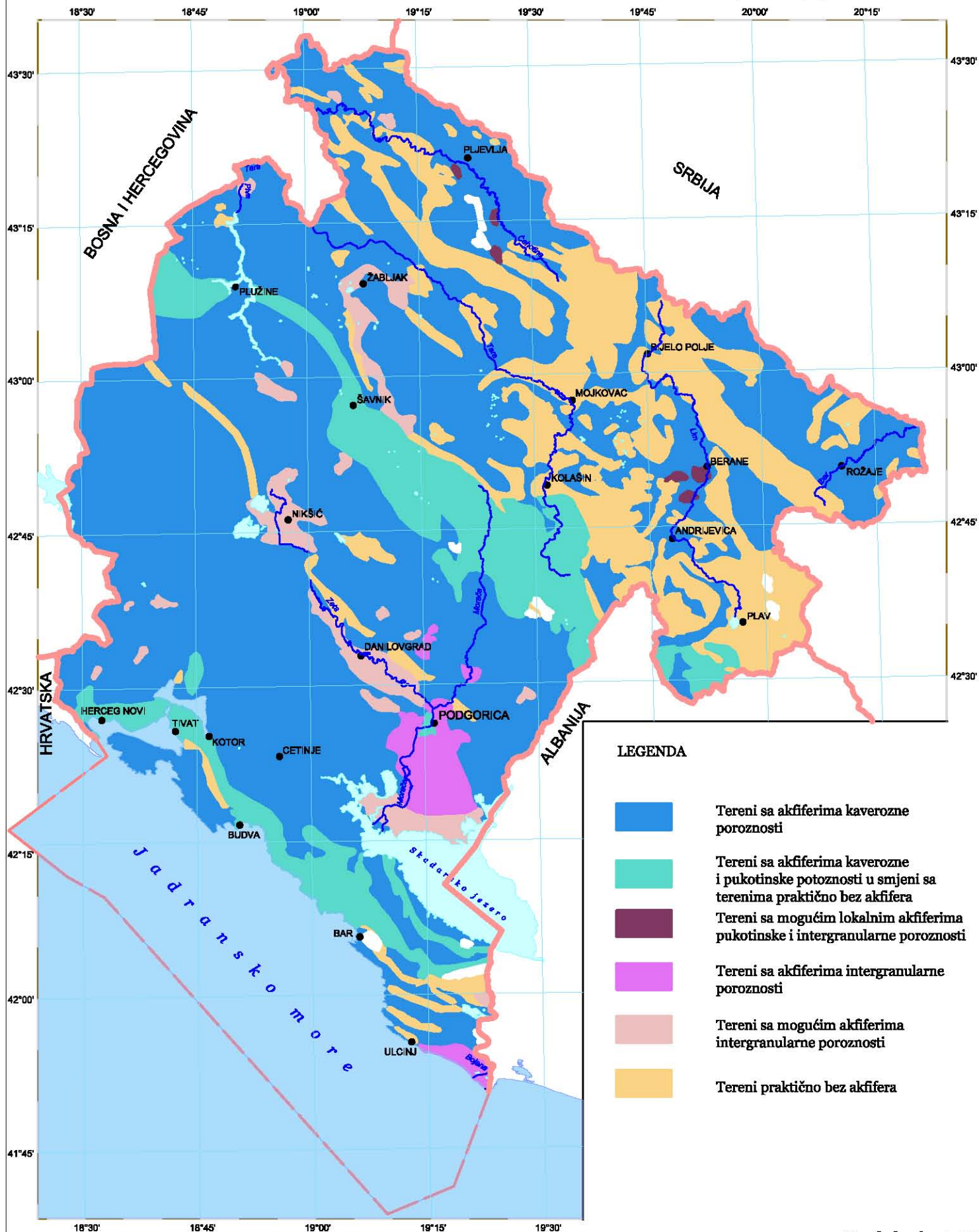


# PROSTORNI PLAN CRNE GORE DO 2020. godine

## HIDROGEOLOŠKA KARTA CRNE GORE

### - HIDROGEOLOŠKA KLASIFIKACIJA STIJENA -

Razmjera 1 : 900 000







# PROSTORNI PLAN CRNE GORE DO 2020. godine

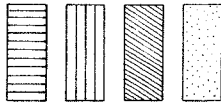
## PREGLEDNA INŽINJERSKO-GEOLOŠKA KARTA - POSTOJEĆE STANJE

### PREGLEDNA INŽINJERSKOGEOLOŠKA KARTA CRNE GORE

R 1:500 000

V. RADULOVIC

L E G E N D A



VEZANE-okamenite, STIJENE krečnjači, dokimti, manje pojave dacita i andezita, keratofira i kvarciterofira.  
KOMPLEKSI VEZANIH - okamenjenih i slabo okamenjenih - STIJENA glinci, laporci, pješčari, krečnjači, rožnaci, dijabazi, melafiri, itd.  
KOMPLEKSI VEZANIH - slabo okamenjenih i nevezanih - NEVEZANE STIJENE glinae, laporci, plinoviti pješčak, pijesak, šljunak, pješčkovit grudvašt krečnjak.  
NEVEZANE STIJENE pješkovit, šljunkovit, i drobine

GRANICA IZDVOJENIH GRUPA STIJENA



KLIZIŠTE „BURĐEVINE“



POJAVE KLIZIŠTA



POJAVE PIJESKA I ŠLJUNKA



POJAVE UKRASNOG KAMENA



MAJIDAN LOMLJENOG KAMENA



POJAVNA GLINA



POJAVE LIKVIKACIJE



ČELO NAVLAKE UJEDNOVREMNEMO GRANICAR



ČELO KRALJUŠTI UJEDNOVREMNEMO GRANICA



GRAHOVSKO JEZERO



SLANSKO JEZERO



VRTIČKO JEZERO



KRUPAČKO JEZERO



LJIVEROVIČKO JEZERO



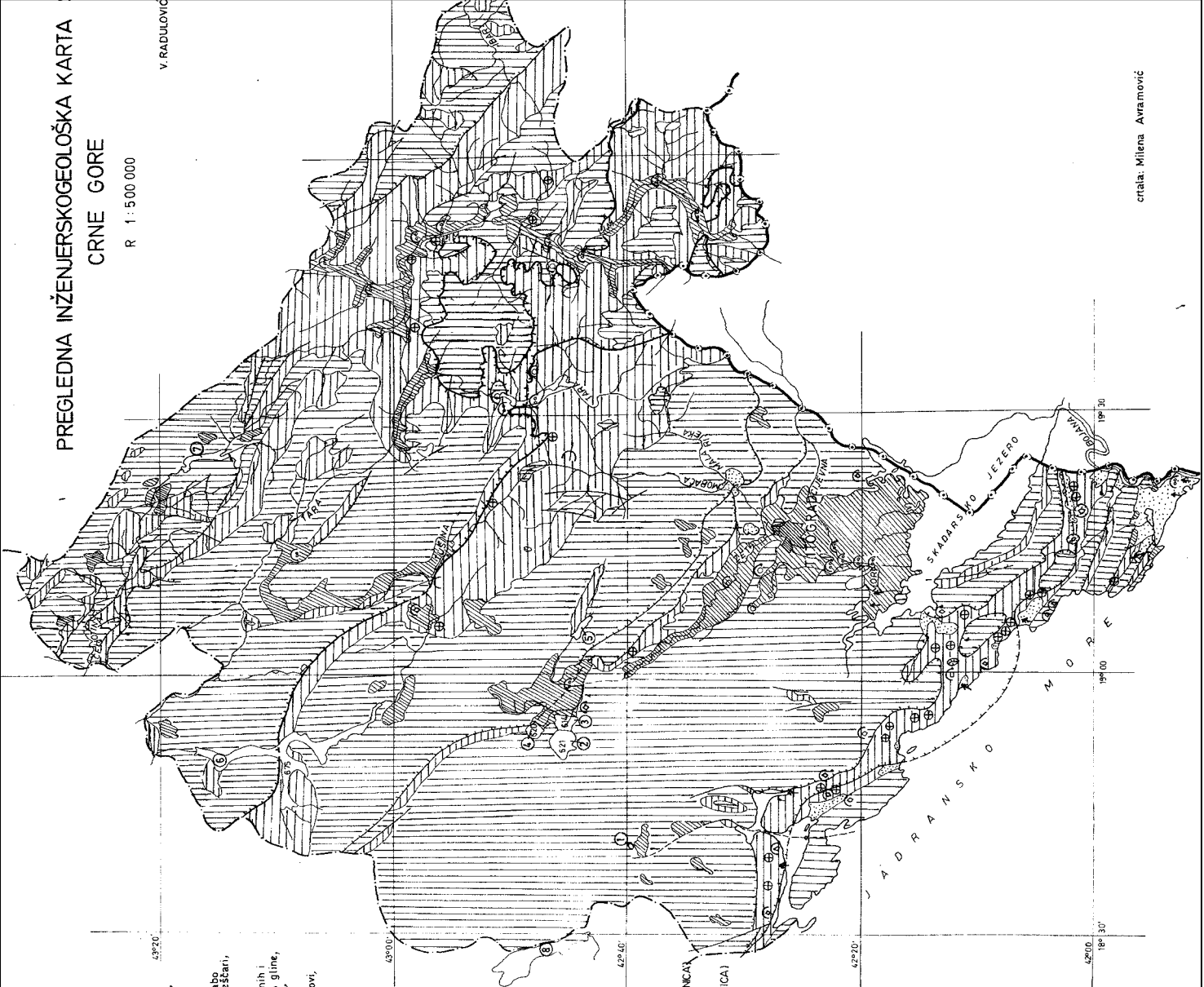
PIVSKO JEZERO



OTLOVIČKO JEZERO



BILEČKO JEZERO

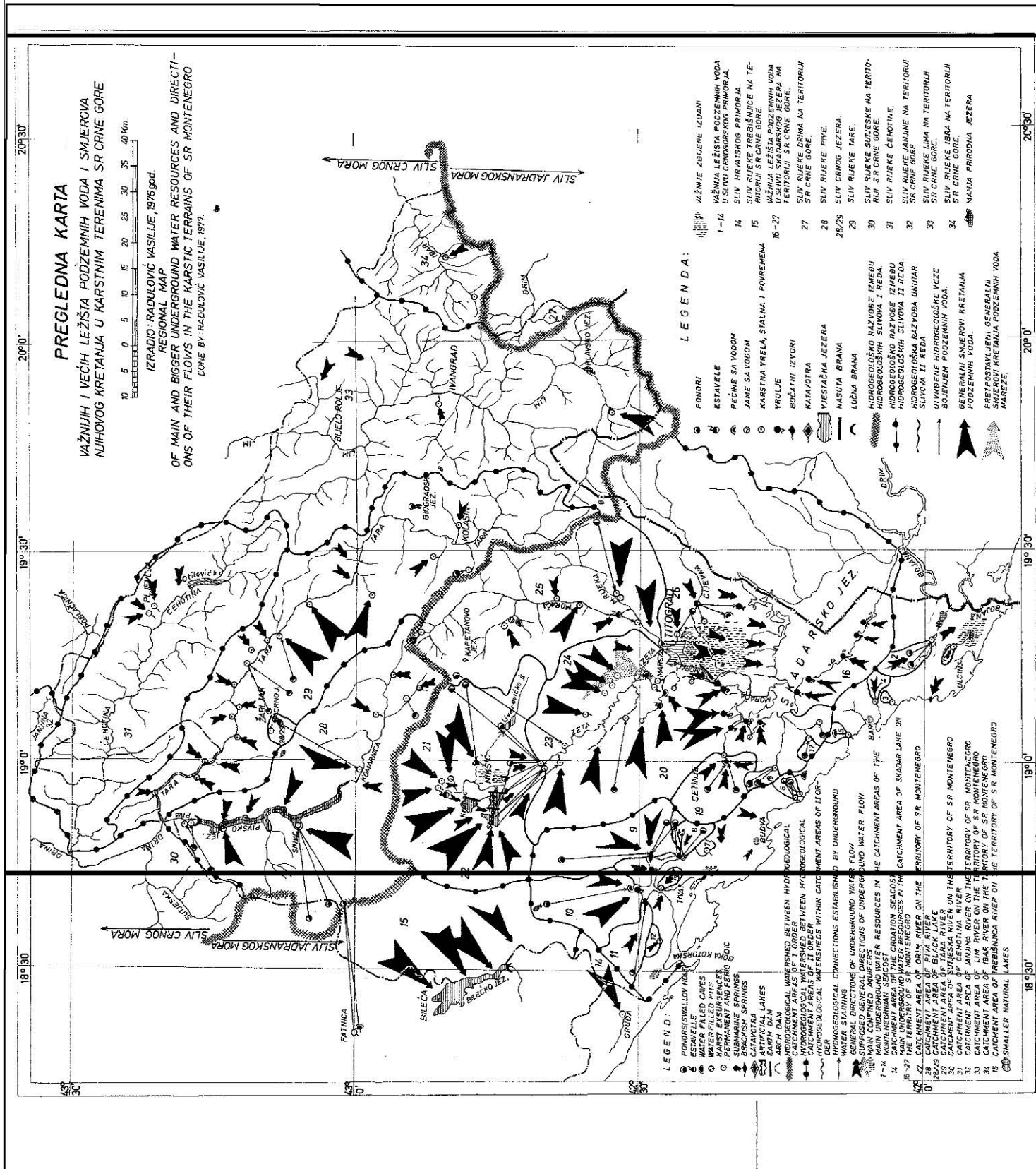


crtača: Milena Avramović



# PROSTORNI PLAN CRNE GORE DO 2020. godine

## PREGLEDNA KARTA VAŽNIJIH I VEĆIH LEŽIŠTA PODZEMNIH VODA I SMJEROVA NJIHOVOG KRETANJA U KARSTIM TERENIMA CRNE GORE - POSTOJEĆE STANJE

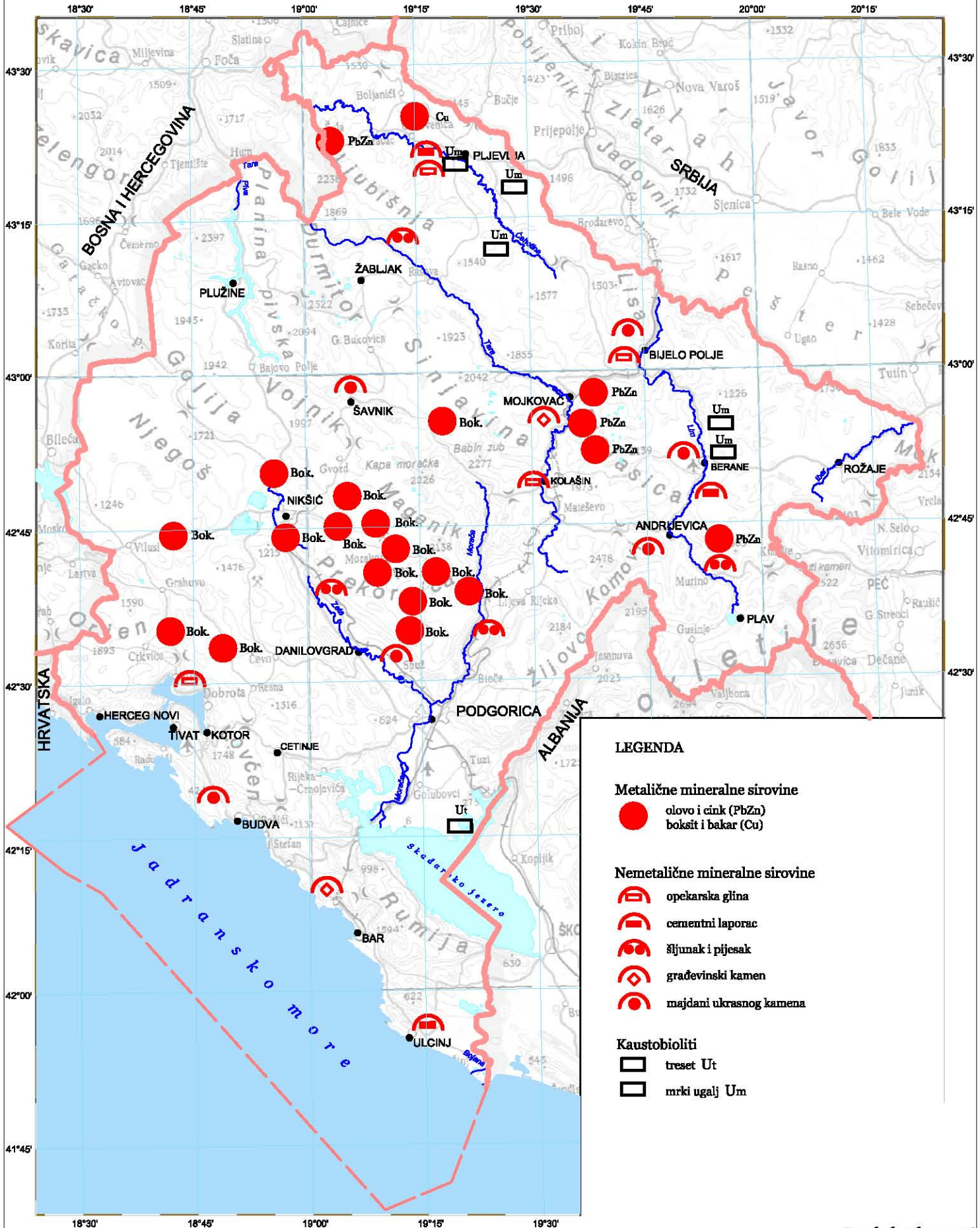




# PROSTORNI PLAN CRNE GORE DO 2020. godine

## RUDNA BOGATSTVA - POSTOJEĆE STANJE

Razmjera 1 : 900 000



### LEGENDA

#### Metalične mineralne sirovine

- olovo i cink (PbZn)
- boksit i bakar (Cu)

#### Nemetalične mineralne sirovine

- ◻ opekarska glina
- ◻ cementni laporac
- ◻ šljunak i pijesak
- ◻ građevinski kamen
- ◻ majdani ukrasnog kamena

#### Kaustobioliti

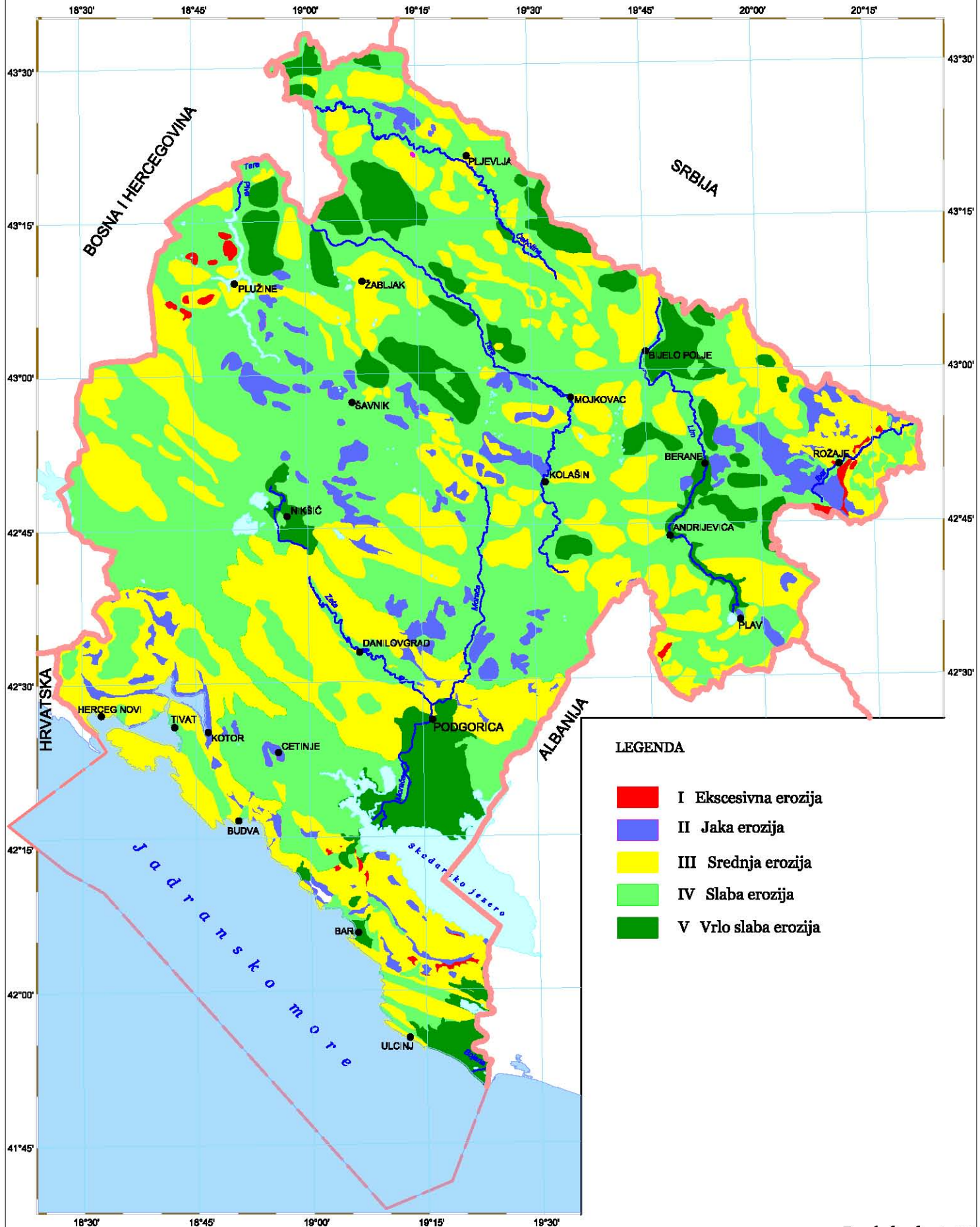
- treset Ut
- mrki ugalj Um



# PROSTORNI PLAN CRNE GORE DO 2020. godine

## EROZIJA - POSTOJEĆE STANJE

Razmjera 1 : 900 000



### LEGENDA

- I Ekscesivna erozija
- II Jaka erozija
- III Srednja erozija
- IV Slaba erozija
- V Vrlo slaba erozija

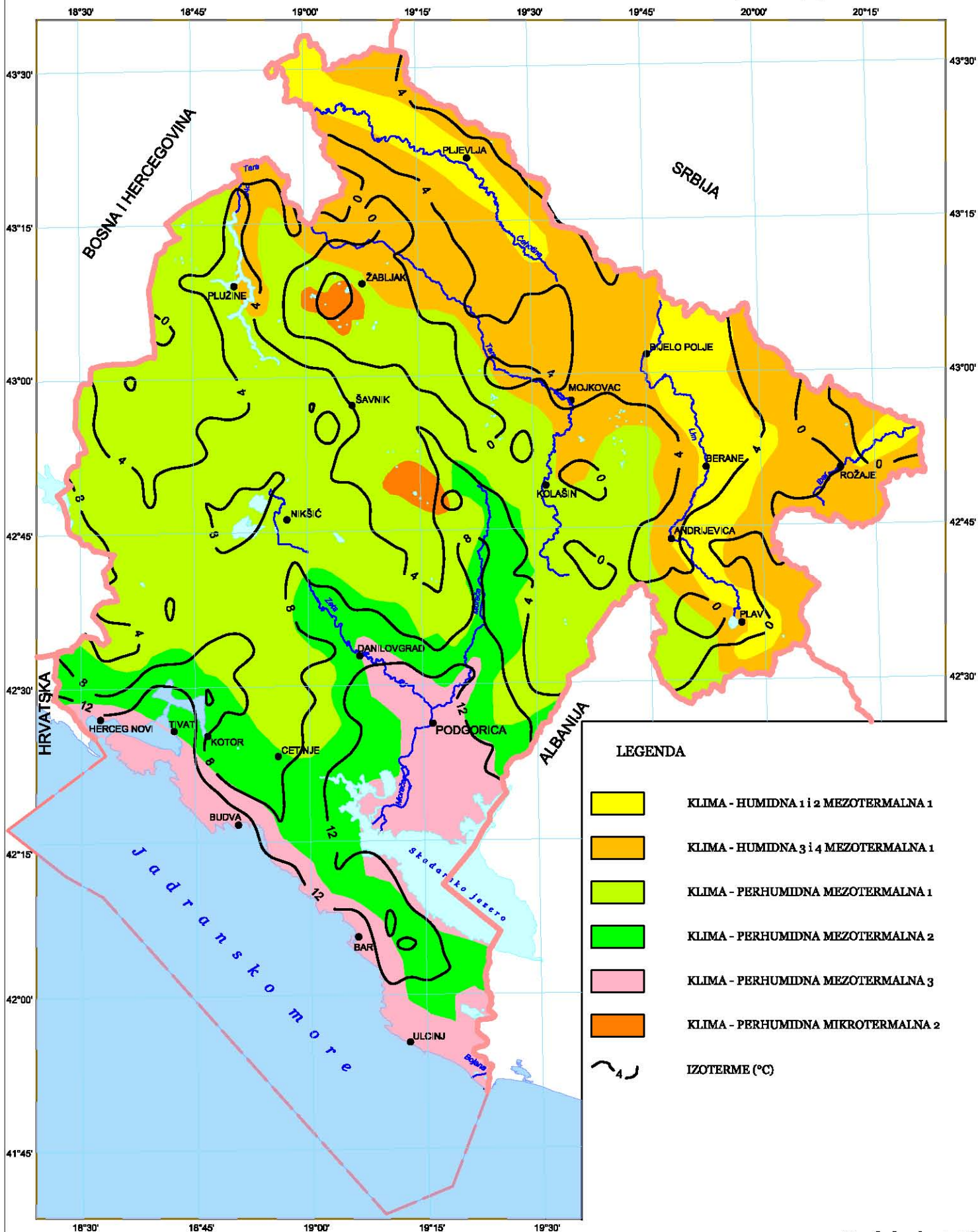




# PROSTORNI PLAN CRNE GORE DO 2020. godine

## KLIMATSKE ZONE - POSTOJEĆE STANJE

Razmjera 1 : 900 000



### LEGENDA

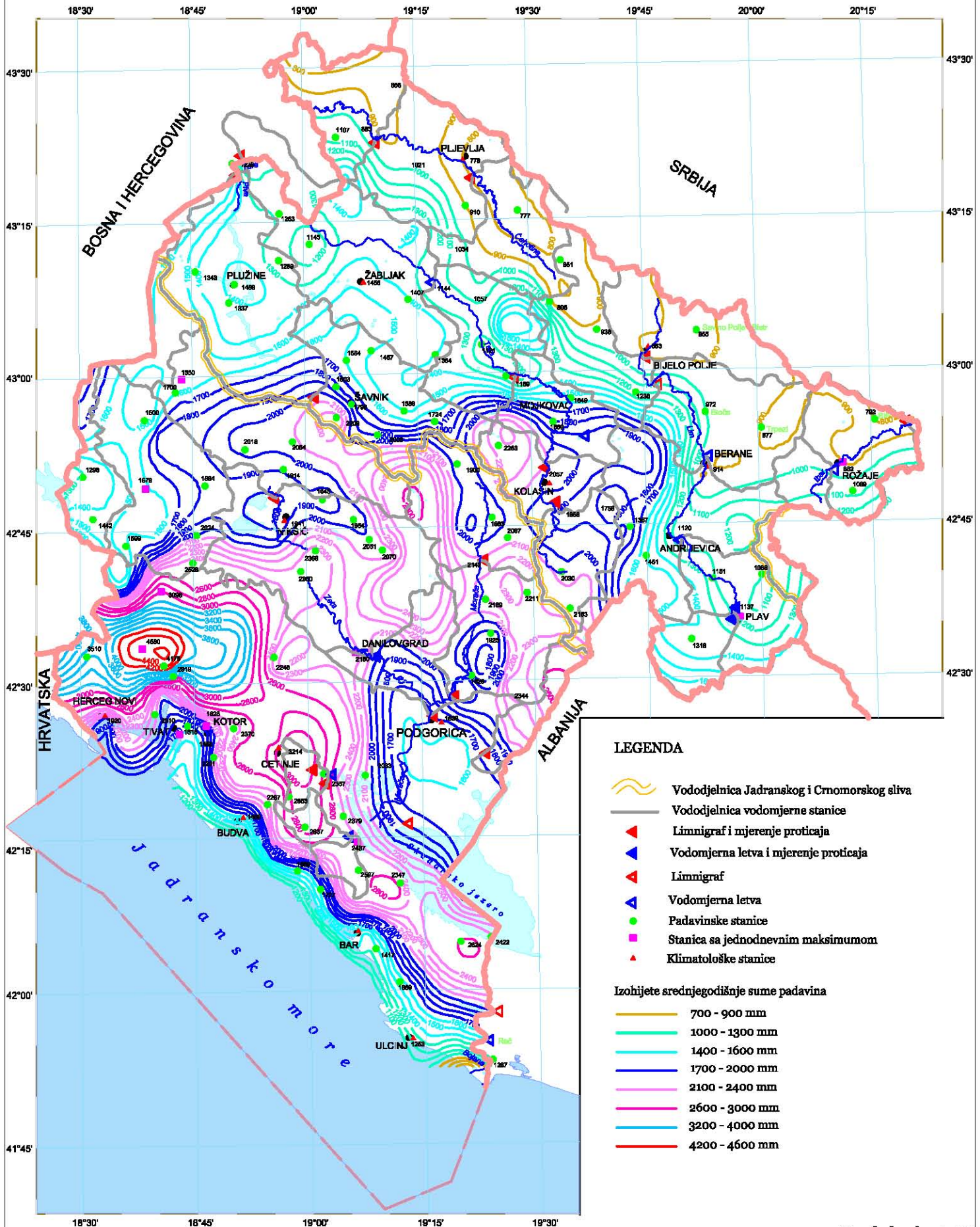
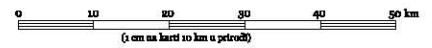
- KLIMA - HUMIDNA 1 i 2 MEZOTERMALNA 1
- KLIMA - HUMIDNA 3 i 4 MEZOTERMALNA 1
- KLIMA - PERHUMIDNA MEZOTERMALNA 1
- KLIMA - PERHUMIDNA MEZOTERMALNA 2
- KLIMA - PERHUMIDNA MEZOTERMALNA 3
- KLIMA - PERHUMIDNA MIKROTERMALNA 2
- IZOTERME (°C)



# PROSTORNI PLAN CRNE GORE DO 2020. godine

## KARTA IZOHLJETA - POSTOJEĆE STANJE

Razmjera 1 : 900 000



### LEGENDA

- Vododjelnica Jadranskog i Crnomorskog sliva
- Vododjelnica vodomjerne stanice
- Limnigraf i mjerenje proticaja
- Vodomjerna letva i mjerenje proticaja
- Limnigraf
- Vodomjerna letva
- Padavinske stanice
- Stanica sa jednodnevnom maksimumom
- Klimatološke stanice

### Izohijete srednjegodišnje sume padavina

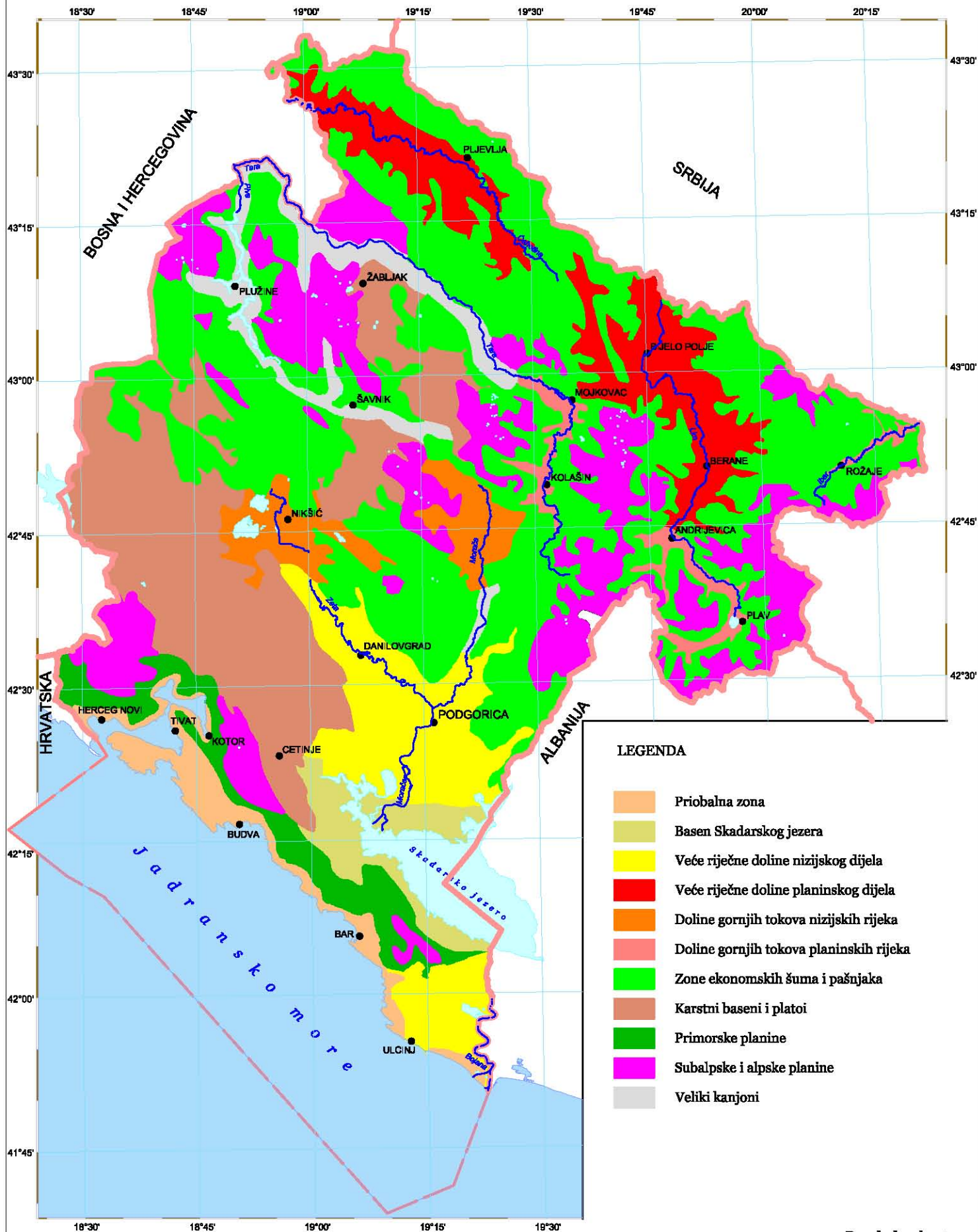
- 700 - 900 mm
- 1000 - 1300 mm
- 1400 - 1600 mm
- 1700 - 2000 mm
- 2100 - 2400 mm
- 2600 - 3000 mm
- 3200 - 4000 mm
- 4200 - 4600 mm



# PROSTORNI PLAN CRNE GORE DO 2020. godine

## AMBIJENTALNE ZONE CRNE GORE - POSTOJEĆE STANJE

Razmjera 1 : 900 000



### LEGENDA

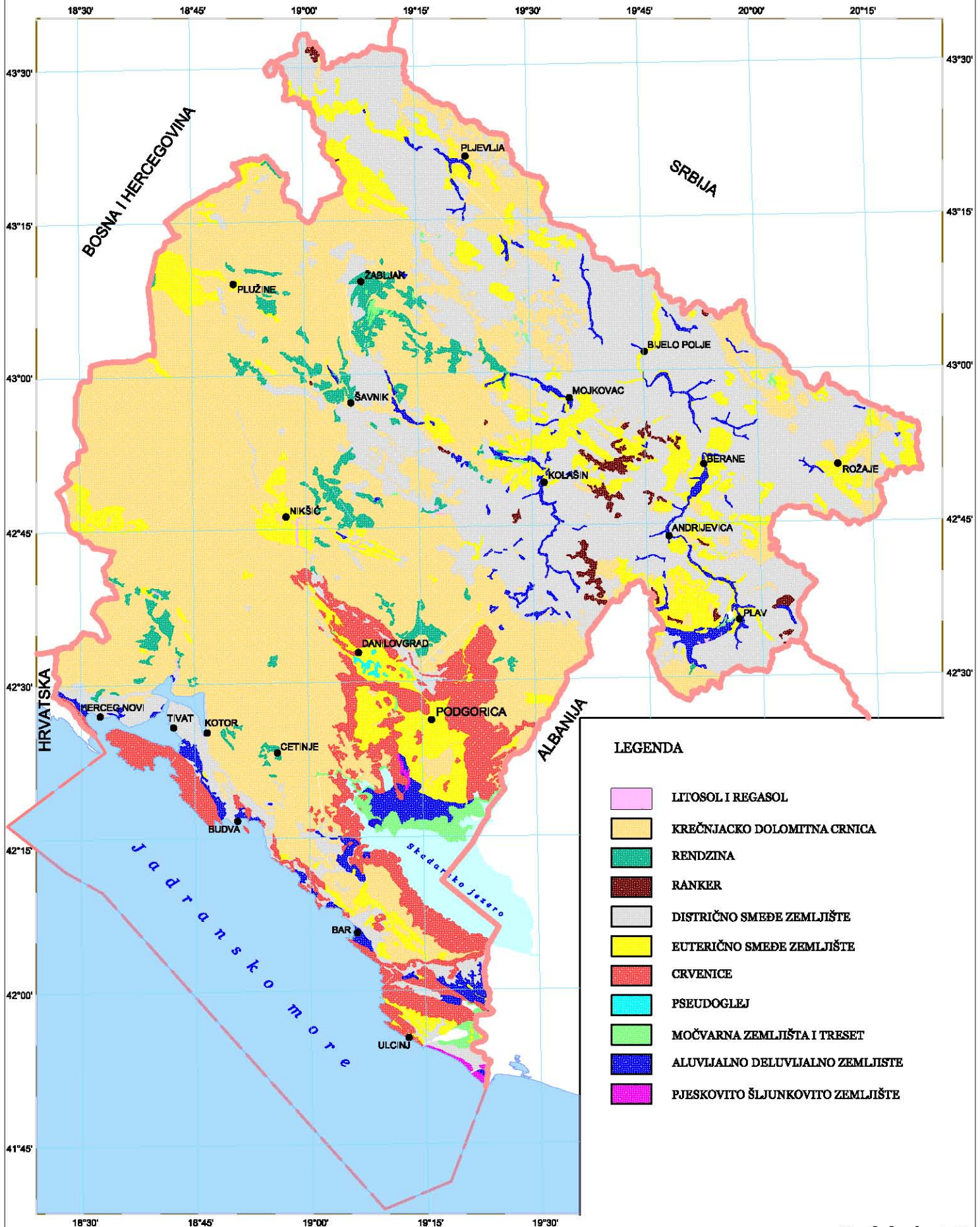
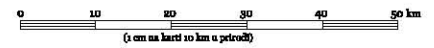
-  Priobalna zona
-  Basen Skadarskog jezera
-  Veće riječne doline nizijskog dijela
-  Veće riječne doline planinskog dijela
-  Doline gornjih tokova nizijskih rijeka
-  Doline gornjih tokova planinskih rijeka
-  Zone ekonomskih šuma i pašnjaka
-  Karstni baseni i platoi
-  Primorske planine
-  Subalpske i alpske planine
-  Veliki kanjoni



# PROSTORNI PLAN CRNE GORE DO 2020. godine

## PEDOLOŠKA KARTA - POSTOJEĆE STANJE

Razmjera 1 : 900 000

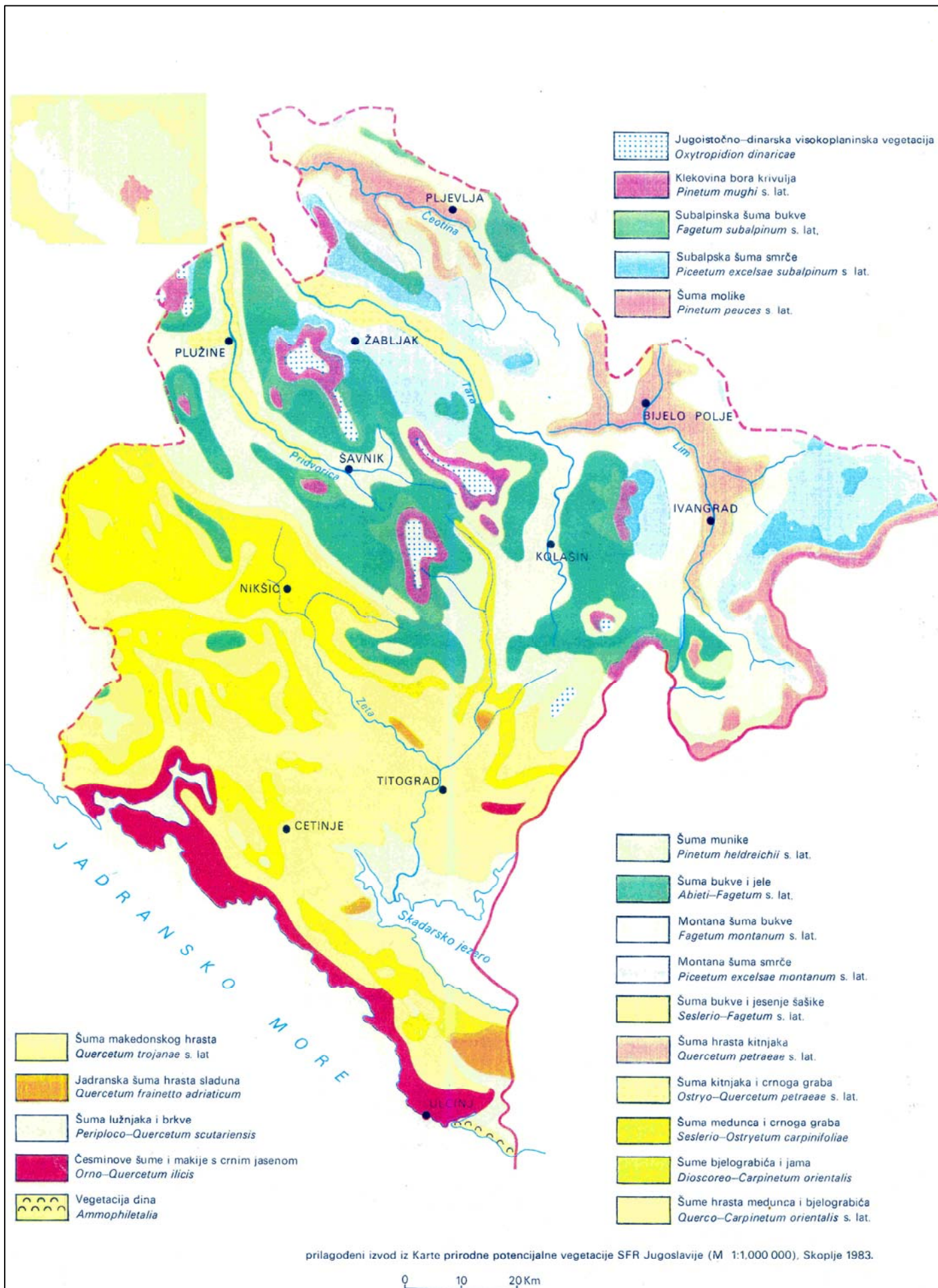






# PROSTORNI PLAN CRNE GORE DO 2020. godine

## VEGETACIJSKA KARTA CRNE GORE - POSTOJEĆE STANJE





**Pregled postojećih zaštićenih područja prirode** - Na osnovu primjene domaćih propisa, zaštićena područja prirode u Crnoj Gori su obuhvatila 106.655 ha ili 7,72% državne teritorije. U toj površini najveći udio imaju 4 nacionalna parka: Skadarsko jezero, Lovćen, Durmitor, i Biogradska gora, dok je učešće ostalih kategorija (spomenici prirode, posebni prirodni predjeli) po broju veliko, ali po površini koju zauzimaju izuzetno malo. S druge strane, međunarodno zaštićena područja prirode su: (1) Basen rijeke Tare (UNESCO, Svjetski rezervat biosfere); (2) Durmitor sa kanjonom Tare (UNESCO, Svjetsko prirodno nasljeđe); (3) Kotorsko-risanski zaliv (UNESCO, Svjetsko prirodno i kulturno nasljeđe); i (4) Skadarsko jezero (Ramsarsko područje, stanište ptica močvarica) zauzimaju 237 899 ha ili 17,2% državne teritorije.

**Morska obala – posebno značajno područje prirode** predstavlja „pojas kopna ograničen linijom do koje dopiru najveći talasi za vrijeme najjačeg nevremena, ali i dio kopna koji po svojoj prirodi ili namjeni služi korišćenju mora za pomorski saobraćaj i morski ribolov i za druge svrhe koje su u vezi sa korišćenjem mora, a koji je širok najmanje 6 metara” (Zakon o Morskom dobru). Prirodne i pejzažne vrijednosti Primorskog regiona odavno trpe pritisak narastajućeg turizma i urbanizacije, što prouzrokuje osiromašivanje prirodnih predjela koji daju mediteranski karakter ovom području i ugrožavanje pojedinih komponenti biodiverziteta.

### 3.3. Stanovništvo

#### 3.3.1. Broj stanovnika Crne Gore po regionima i opštinama

Posljednju deceniju 20. vijeka obilježili su umjereno pozitivni trendovi kretanja stanovništva u Crnoj Gori. U periodu između dva popisa (1991-2003), broj stanovnika u zemlji porastao je ukupno za 4,8%, odnosno prosječni godišnji rast je ostvaren po stopi od 0,34%. Generalno, rast stanovništva usporen je u ovom periodu u odnosu na nekoliko decenija poslije II svjetskog rata, i istovremeno je praćen ukupnim starenjem stanovništva.

**Tabela 1** - Stanovništvo Crne Gore prema popisima

	Stanovništvo u zemlji (prisutno stanovništvo)	Stanovništvo u zemlji (prethodni period=100)	Ukupno stanovništvo	Gustina naseljenosti (br. stanovnika na km <sup>2</sup> )	Broj domaćinstava	Broj ženskih na 1000 muških stanovnika
1921.	311.341	-	311.341	22,5	55.463	1004,76
1931.	360.044	115,6	360.044	26,1	62.836	1002,86
1981.	565.467	-	584.310	42,3	142.692	1016,68
1991.	591.269	104,5	615.035	44,5	163.274	1010,36
2003.	620.145	104,8	673.078	48,7	191.047	1031,76

Izvor: Monstat: Statistički godišnjak Crne Gore (2004)

Gustina naseljenosti je veoma različita u Crnoj Gori, naročito posmatrano po regionima. Na površini od 13.812 km<sup>2</sup> živi 620,145 stanovnika, te prosječna naseljenost po km<sup>2</sup> iznosi 44,8 stanovnika. S druge strane, sjeverno područje čini 52,9% Crne Gore i ima manju gustinu naseljenosti koja iznosi 26,6 stanovnika po km<sup>2</sup>. Koncentraciju stanovništva u Središnjem i Primorskom regionu pokazuje i gustina naseljenosti od 56,8 stanovnika za Središnji dio i 91,8 stanovnika za Primorski region. Treba reći da je riječ o procesima koji su u dobroj mjeri proistekli iz procesa urbanizacije i mehaničkog kretanja stanovništva iz Sjevernog prema Središnjem i Primorskom regionu.

Interne migracije, odnosno preseljavanja stanovništva unutar Crne Gore, su veoma intenzivne. U nekoliko opština u Sjevernom regionu (Šavnik, Žabljak, Plužine, Berane, Andrijevića, Pljevlja, ...) prisutno je kontinuirano opadanje broja stanovnika, dok Podgorica i opštine Primorskog regiona imaju stalan mehanički priliv stanovnika. Naime, odavno su prisutne tendencije praznjenja Sjevernog regiona koji obuhvata 11 opština, sa skoro 53% teritorije Crne Gore. Sa druge strane, Središnji i Primorski region pokazuju stalan porast stanovništva po svim popisima poslije II svjetskog rata.

**Tabela 2** - Regionalna struktura stanovništva Crne Gore (1961. - 2003) – procentualni udio (%)

	1961.	1971.	1981.	1991.	2003.
Sjeverni region	46,19	43,44	39,19	37,17	33,01
Središnji region	36,13	38,28	41,0	42,56	43,30
Primorski region	17,68	18,28	19,81	20,27	23,69
UKUPNO	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: GTZ, Vlada RCG, Univerzitet Crne Gore: Projekat SS-AE, Sektorska studija 4.9 - Demografski razvitak Crne Gore, jun 2005.

Najveći odliv stanovništva zabilježen je u opštini Bijelo Polje, gdje se broj stanovnika koji žive u inostranstvu povećao za 714% u odnosu na 1991. godinu. Sličan trend prisutan je i u ostalim opštinama na sjeveru (Andrijevica, Berane, Žabljak, Mojkovac, Pljevlja, Rožaje i Šavnik).

**Tabela 3** - Stanovništvo Crne Gore prema popisima i broj građana u inostranstvu

	Broj stanovnika			Broj CG građana u inostranstvu			„ino” share in total (ino+dom)		
	1991.	2003.	2003/ 1991.	1991.	2003.	2003/ 1991.	1991.	2003.	2003/ 1991.
<b>Crna Gora</b>	<b>591.269</b>	<b>620.145</b>	<b>4,88%</b>	<b>23.766</b>	<b>54.816</b>	<b>130,65%</b>	<b>3,86%</b>	<b>8,12%</b>	<b>110,17%</b>
Andrijevica	6552	5785	-12,01%	144	686	376,39%	2,15%	10,63%	394,48%
Bar	34.282	40.037	16,79%	3039	5502	81,05%	8,14%	12,08%	48,37%
Berane	37.473	35.068	-6,42%	1480	5922	300,14%	3,80%	14,45%	280,25%
Bijelo Polje	54.437	50.284	-7,63%	831	7015	744,16%	1,50%	12,24%	714,24%
Budva	11.538	15.909	37,88%	179	410	129,05%	1,53%	2,51%	64,46%
Danilovgrad	14.573	16.523	13,38%	145	119	-17,93%	0,99%	0,72%	-27,42%
Zabljak	4900	4204	-14,20%	14	39	178,57%	0,28%	0,92%	222,63%
Kolašin	11.044	9949	-9,91%	76	104	36,84%	0,68%	1,03%	51,37%
Kotor	22.112	22.947	3,78%	298	763	156,04%	1,33%	3,22%	142,00%
Mojkovac	10.725	10.066	-6,14%	105	251	139,05%	0,97%	2,43%	150,93%
Nikšić	73.878	75.282	1,90%	828	1522	83,82%	1,11%	1,98%	78,80%
Plav	15.684	13.805	-11,98%	3621	7879	117,59%	18,76%	36,34%	93,72%
Plužine	5219	4272	-18,15%	28	23	-17,86%	0,53%	0,54%	0,35%
Pljevlja	39.188	35.806	-8,63%	405	1098	171,11%	1,02%	2,98%	190,87%
Podgorica	145.696	169.132	16,09%	6329	10.352	63,56%	4,16%	5,77%	38,54%
Rožaje	22.330	22.693	1,62%	646	5003	674,46%	2,81%	18,06%	542,50%
Tivat	11.146	13.630	22,29%	283	510	80,21%	2,48%	3,61%	45,66%
Ulcinj	19.667	20.290	3,17%	4550	6202	36,31%	18,79%	23,41%	24,60%
Herceg Novi	27.006	33.034	22,32%	587	1137	93,70%	2,13%	3,33%	56,41%
Cetinje	20.139	18.482	-8,23%	168	243	44,64%	0,83%	1,30%	56,86%
Šavnik	3680	2947	-19,92%	10	34	240,00%	0,27%	1,14%	320,87%

### 3.3.2. Stanje razvijenosti osnovnih demografskih struktura

Starosna struktura stanovništva je izmijenjena, i poraslo je učešće stanovništva starijeg od 60 godina u ukupnom stanovništvu sa 13,3% (1991) na 16,8% u 2001. godini. Istovremeno, broj stanovnika u dobi od 0 do 19 godina je opao sa 33,9 na 28,8%, dok je procenat stanovništva starosne dobi od 20 do 59 godina porastao za 1,6%.

U narednom periodu (do 2021. godine) očekuje se nastavak starenja crnogorskog stanovništva, odnosno porast učešća starijeg stanovništva u ukupnom stanovništvu Crne Gore. Prosječan broj stanovnika u domaćinstvu smanjio se sa 3,8 članova u 1991. godini na 3,25 članova u 2003. U gradskim naseljima 2003. godine broj članova po domaćinstvu iznosio je 3,24 člana, a u ostalim naseljima 3,26 članova. U pojedinim regionima smanjenje je bilo vrlo neujednačeno i različito.

U ekonomskoj strukturi stanovništva u zemlji dominiraju aktivna lica, koja čine 42,62% (2003), zatim izdržavano stanovništvo – 40,58%, dok lica sa ličnim prihodom čine 16,48% stanovništva. U aktivnom stanovništvu, poljoprivredno stanovništvo učestvuje sa 8,86%.<sup>3</sup>

Struktura stanovništva prema školskoj spremi imala je najbržu transformaciju u odnosu na transformaciju ostalih struktura, što se naročito odnosi na stanovništvo sa višim stepenima obrazovanja (srednje, više i visoko). Učešće stanovništva sa visokim obrazovanjem poraslo je sa 5% (1991) na 7,5% u 2003. godini, sa višim obrazovanjem sa 3,8% na 5,09%, dok je učešće stanovništva sa srednjim obrazovanjem poraslo sa 34,9% na 48,44%, respektivno. Stopa nepismenosti je opala sa 5,6% (1991) na 2,5% u 2003. godini.

<sup>3</sup> U skladu sa rezultatima popisa iz 1991 godine, učešće aktivnog stanovništva je iznosilo 40,1%, izdržavanog 47,26% dok su lica sa ličnim prihodom učestvovala sa 12,6%. Učešće poljoprivrednog stanovništva iznosilo je 9,38%.

### 3.3.3. Glavni demografski problemi

Sa aspekta demografskih problema može se konstatovati nekoliko bitnih faktora:

- Nastavljeno je povećavanje ukupnog broja stanovnika u Crnoj Gori, ali uz usporavajući rast;
- Nastavljeno je ranije ispoljeno opadanje prirodnog priraštaja zbog naglog povećavanja mortaliteta. Kao posljedicu takvih kretanja imamo opadanje vitalnog indeksa (sa 2,842 u 1980. na 1,458 u 2003. godini, što je 1,95 puta manje);
- Opadanje broja sklopljenih brakova. Paralelno ovim procesima imamo povećanje broja razvedenih brakova (po članu porodice sa 4,1 po popisu iz 1981, 3,7 po popisu iz 1991. na 3,5 prema popisu iz 2003. godine);
- Prelazak mlade populacije iz ruralnih u urbana naselja i obrnuto, u slučaju starije populacije. Time dolazi do izmjene strukture naselja. Od ukupno 1256 naselja, nenaseljenih je bilo 28 ili 2,23%; do 10 stanovnika bilo je 100 ili 7,96%; od 10 do 30 stanovnika bilo je 175 ili 13,93%; od 30 do 50 stanovnika bilo je 123 ili 9,79%; između 50 i 100 stanovnika bilo je 234 naselja ili 18,63%, a sa preko 100 stanovnika bilo je 596 naselja ili 47,45% od ukupnog broja naselja;
- U većini opštinskih centara došlo je do porasta broja stanovnika: Andrijevica (15%), Bar (27,2%), Budva (51,5%), Danilovgrad (16,1%), Žabljak (5%), Kolašin (19,8%), Nikšić (4,9%), Plužine (2,8%), Pljevlja (6,8%), Podgorica (17,5%), Rožaje (3,8%), Tivat (16,2%), Ulcinj (8,3%) i H.Novi (13,1%). Ostali opštinski centri: Berane, Bijelo Polje, Kotor, Mojkovac, Plav, Cetinje i Šavnik bilježe pad broja stanovnika;
- Nastavljena je tendencija premještanja stanovništva iz Sjevernog u Primorski region, tako da svaka opština na primorju ima pozitivan migracioni saldo, osim opštine Ulcinj. Pozitivan migracioni saldo imaju još opštine Podgorica i Danilovgrad. Neznatan pozitivan saldo ima i opština Plav;
- Nastavljena je tendencija starenja stanovništva;
- Dalji nastavak depopulacije u ruralnom području (ilustrovano **Tabelom**)

**Tabela 4 – Uporedni pregled kategorija sela po broju stanovnika (1948/2003)**

Kategorija sela	Broj stanovnika	1948.		2003.	
		Broj sela	Učešće u broju naselja u Crnoj Gori (u %)	Broj sela	Učešće u broju naselja u Crnoj Gori (u %)
1.	0 – 25	7	0,6	260	21,4
2.	26 – 50	31	2,6	165	13,6
3.	51 – 100	174	14,5	234	19,3
4.	101 – 200	400	33,3	236	19,4
5.	201 – 300	260	21,7	112	9,2
6.	301 – 500	219	18,2	102	8,4
7.	501 – 1000	105	8,8	76	6,2
8.	preko 1000	4	0,3	31	2,5
<b>UKUPNO</b>		<b>1200</b>		<b>1216</b>	

## 3.4. Naselja

### 3.4.1. Sistem i mreža naselja

**Mreža naselja, urbanizacija i prostorni procesi** - Od prve polovine devedesetih godina, ojačali su procesi koncentracije i centralizacije stanovništva i aktivnosti u pojedinim regionima Crne Gore i bržeg razvoja pojedinih opštinskih centara središta, uz istovremeni sporiji razvoj perifernih područja. Naseljavanje i nastanjivanje u Crnoj Gori karakterišu procesi unutrašnjih, a u manjem obimu i spoljašnjih migracionih promjena. Kao što je to već pokazano, u već podužem periodu nastavlja se praznjenje stanovništva iz Sjevernog regiona, izrazita koncentracija u Središnjem regionu i stalni rast u Primorskom. Pojedini gradovi, a naročito Podgorica, Nikšić, Herceg Novi, Budva i Bar, rastu usljed povećanja ukupnog broja stanovnika, mahom na račun praznjenja okolnog prostora opštinskih središta. Kao posljedica, jača trend suburbanizacije, u porastu je prostorna razduženost, čime se mijenjaju tipološke i ekološko-prostorne karakteristike većeg broja naselja. To se manifestuje kroz novi prostorni razmještaj stambenih zgrada i lokacija za proizvodnju i servise u predgrađima većih naselja i gradova. Suburbanizovana naselja formiraju se kao nove aglomeracije, uglavnom individualnih porodičnih kuća neagrarnog stanovništva u blizini gradskih središta, ili strukturno preobraženih nekadašnjih tradicionalnih sela, dok su na primorju to uglavnom razni oblici sekundarnih stanova. Ta naselja su nezavisna od seoskog zaleđa i imaju uglavnom stambene funkcije, a djelimično i funkcije usluga i snabdijevanja. Pri tom,

većina radnih mjesta ostaje u najbližem većem naselju. Za naselja ovog tipa karakteristična je monofunkcionalnost, pretjerana potrošnja prostora, niska infrastrukturna opremljenost i znatni negativni uticaji na životnu sredinu.

Stepen urbanizacije je dostigao 62,8% za čitavu Crnu Goru, sa znatnim regionalnim varijacijama.

**Bespravna i neplanska izgradnja naselja – faktor ugrožavanja prirodnih resursa i privrednog razvoja** - U osnovi, svaka bespravna izgradnja ne samo da predstavlja protivpravno prisvajanje prava raspolaganja i korišćenja zemljišta, već, tipično, i izbjegavanje plaćanja nadoknada za razne oblike korišćenja javne infrastrukture, čime se troškovi prebacuju na one aktere koji grade i rade u skladu sa zakonom. Poseban problem predstavlja bespravna izgradnja na najatraktivnijim područjima, na primjer, uz morsku obalu i u zaštićenim prirodnim područjima, naročito kada je masovna i kada graditelji stiču veliku materijalnu korist, mahom na štetu javnih interesa i uz ugrožavanje javnih dobara. Nerijetko, u ovakvoj vrsti izgradnje ne poštuje se veći broj tehničkih, saobraćajnih, ekoloških i drugih zahtjeva, a pri tom se često zanemaruje ili ignoriše javna korist. Uz to, neplanska izgradnja vrši dodatan pritisak na prirodne resurse i životnu sredinu, naročito u pogledu zagađivanja voda.

**Promjene gradskih struktura** - Kao posljedica širenja suburbanih područja i mogućeg povezivanja pojedinih funkcija i njihovog međusobnog povezivanja i prožimanja, u nekim područjima je već moguće formiranje pojedinih gradskih regiona. Iako još nema jednoznačne evidencije o tome da se urbanizovana područja u Crnoj Gori spajaju, osim u pojedinim djelovima Primorskog regiona, već je moguće predvidjeti buduće formiranje i rast urbanih aglomeracija na pravcima Podgorica – Danilovgrad – Tuzi – Golubovci, Herceg Novi – Tivat, Budva – Petrovac i Sutomore – Bar – Ulcinj.

**Grupisanje radnih mjesta u centrima zapošljavanja** - Gradovi i druga urbana naselja su glavna središta zapošljavanja. Većina radnih mjesta je u najvećim naseljima. Takav prostorni razmještaj predstavlja glavni izvor visokog učešća dnevnih radnih migracija. Mnogi zaposleni ne rade u mjestu stalnog prebivališta.

**Razmještaj privrednih i društvenih djelatnosti u gradovima i drugim naseljima** - Koncentracija i disperzija manifestuju se i preko razmještaja djelatnosti po naseljima. U urbanim i pretežno urbanim naseljima, registrovana je velika većina svih djelatnosti. U pogledu vrste djelatnosti, u urbanim naseljima su to uglavnom tercijarne i kvartarne djelatnosti (trgovina, ugostiteljstvo, turizam, finansijske usluge, školstvo, zdravstvo, socijalne ustanove, državna uprava i organi lokalne vlasti i samouprave, kultura i sport). U pojedinim gradovima još su značajne industrijske i druge prerađivačke djelatnosti, iako se njihovo učešće u BDP-u smanjuje, nakon višegodišnje stagnacije ili restrukturiranja, a tako i učešće saobraćaja i pratećih usluga. U vezi sa tim, u posljednjih desetak godina mala dostupnost pojedinih perifernih područja, odnosno centara, predstavljala je znatan ograničavajući faktor za prestrukturiranje privrede, ili za uvođenje novih privrednih programa, što je izazvalo porast dnevnih radnih migracija, a često i dodatno iseljavanje sa tih područja. Niska dostupnost za usluge višeg ranga (obrazovanje, zdravstvena zaštita i dr.) naročito je karakteristična za planinska i/ili prigranična područja.

### 3.4.2. Dostignuti nivo urbanizacije i glavni problemi gradova

**Gradovi kao centri i nosioci privrednog razvoja** - Gradovi i druga urbana naselja u Crnoj Gori čine centre i nosioce privrednog i društvenog razvoja, a u manjoj mjeri i pojedina seoska, turistička i područja posebnog prirodnog značaja. U njima je, međutim, koncentrisana i većina ključnih razvojnih problema. Razmještaj, veličina i današnje stanje većih (centralnih) naselja u strukturi urbane mreže ne omogućavaju optimalan privredni razvoj i veću gustinu javne infrastrukture. Mnogi gradovi imaju jednostranu funkcionalnu strukturu, sa dodatnim ograničenjima koja su nastala kao posljedica ekonomske, socijalne i druge krize i nedovoljnog privrednog rasta u periodu od početka devedesetih godina, odnosno sa umanjnim kapacitetima u privredi. Ovi problemi su dodatno usloženi zbog migracionih procesa, koji su doveli do toga da je demografski pritisak najveći upravo na gradove, odnosno najveća urbana naselja.

**Neplanski rast gradskih i drugih naselja i stanje planske dokumentacije i informatičke podrške za planiranje** - U najvećem broju slučajeva, rast i razvoj gradskih i drugih naselja odvijali su se spontano, u čemu je veliko učešće bespravne izgradnje. Ovo je velikim dijelom posljedica nedovoljne i neodgovarajuće planske dokumentacije, a jednim dijelom i posljedica niske planske discipline u ostvarivanju postojećih planova. Imajući u vidu vrijeme kada su usvojeni, većina prostornih planova opština i generalnih urbanističkih planova rađena je na osnovu razvojnih i društvenih pretpostavki koje se bitno razlikuju od današnjih. Stoga, takvi planovi nijesu mogli da spriječe negativne razvojne pojave u prostoru u proteklom periodu, a u novije doba su se uglavnom pokazali kao neodgovarajući, u izmijenjenim društvenim, socijalnim i privrednim uslovima.

# PROSTORNI PLAN CRNE GORE DO 2020. godine

## MREŽA NASELJA - POSTOJEĆE STANJE

Razmjera 1 : 900 000



### LEGENDA

- GRANICA CRNE GORE
- ŽELJEZNICA
- MAGISTRALNI PUT
- REGIONALNI PUT

### PODGORICA NAZIV OPŠTINE NASELJA

- PREKO 100 000 STANOVNIKA
- 50 000 - 100 000 STANOVNIKA
- 10 000 - 50 000 STANOVNIKA
- 5 000 - 10 000 STANOVNIKA
- 1 500 - 5 000 STANOVNIKA
- 1 CENTAR REPUBLIČKOG ZNAČAJA
- 2 CENTAR POSEBNOG ZNAČAJA
- 3 CENTRI ŠIREG REGIONALNOG ZNAČAJA
- 4 CENTRI UŽEG REGIONALNOG ZNAČAJA
- 5 CENTRI OPŠTINSKOG ZNAČAJA
- 6 ZNAČAJNIJI LOKALNI CENTRI





Uz to, stara generacija planova, tipično, ne sadrži sav implementacijski mehanizam koji je inače neophodan za dosljedno i efikasno ostvarivanje ključnih planskih odredbi, pa i to predstavlja važan razlog zbog kojeg je veliki broj planova manje upotrebljiv. Ukupno, kao posljedica radikalno promijenjenih pretpostavki i uslova, često i neadekvatnih planova i kašnjenja u donošenju planske dokumentacije, u Crnoj Gori dominira neracionalno korišćenje postojećih građevinskih i saobraćajnih površina. Naročito je nepovoljno to što se veoma često gradi u prostoru koji po urbanističkim kriterijumima nije najprimjereniji za pojedine vrste djelatnosti, odnosno za koji ne postoje odgovarajući urbanistički dokumenti (planovi, lokalni propisi i sl.).

**Degradirana urbana područja i područja koja nijesu aktivirana za savremeni razvoj** - Pojedina napuštena industrijska, rudarska, vojna i druga slična područja još nijesu obuhvaćena lokalnim prostornim i drugim razvojnim dokumentima, iako mogu biti od važnosti za budući razvoj. To je, međutim, neophodno učiniti što prije, naročito ako se za duži budući period računa da primarna namjena neće biti obnovljena, da bi se spriječilo izmještanje vitalnih gradskih funkcija iz manjih urbanih centara. Takođe je neophodno zaštititi prigradske djelove gradskih centara od dalje nekontrolisane suburbanizacije. Naznačene procese tzv. „urbane reciklaže” treba ubrzati, a odredbe o tome što prije treba izraditi u odgovarajućim planovima i drugim lokalnim dokumentima.

**Stambena problematika** - Po popisu 2003. godine, Crna Gora je imala oko 180.000 domaćinstava i 240.000 stanova. Iz takvih podataka bi se moglo zaključiti da u Crnoj Gori nema stambenog deficita. Međutim, stanje je drugačije. Veliki broj stanova namijenjen je povremenoj upotrebi, dok je u demografski ugroženim i ekonomski perifernim područjima veliki broj stanova napušten. Velike su regionalne razlike u cijeni stanova, koje prate tražnju, pri čemu cijene stanova u Podgorici i na primorju znatno premašuju cijene u drugim regionima.

Održavanje stambenog fonda bilo je nedovoljno, što bi imalo i veoma nepovoljne posljedice u slučaju elementarnih katastrofa. Poseban aspekt predstavlja pojava naselja za marginalizovane grupe stanovništva, tipično sa nižim stepenom infrastrukturne opremljenosti i nezadovoljavajućim kvalitetom stambenih jedinica.

Vlada Crne Gore je krajem aprila 2005. godine, usvojila Akcioni plan politike stanovanja u Crnoj Gori (koji je pripremljen uz konsultantsku podršku Pakta stabilnosti i uz pridržavanje gore pomenutih načela).

Najvažniji problemi karakteristični za oblast stanovanja sa kojima je danas suočena Crna Gora mogu se svesti na sljedeće:

- Oko 27.000 domaćinstava u Crnoj Gori nema riješeno stambeno pitanje na adekvatan način, što znači da su prinuđeni da u postojećim uslovima plaćaju izuzetno visoku zakupninu za stan u odnosu na ostvarena mjesečna primanja;
- U periodu do 1990. godine, uprkos činjenici da su izdvajali sredstva za stambeni fond, značajan broj zaposlenih nije uspio da riješi stambeno pitanje;
- Vlasničkom transformacijom stambenog fonda iz dominantno društvenog u dominantno privatni nije formiran Stambeni fond koji bi omogućio aktivnosti države u ovoj oblasti;
- Neadekvatno održavanje i ubrzano propadanje postojećeg stambenog fonda;
- Nepovoljni kreditni uslovi koji se nude građanima za rješavanje stambenih pitanja;
- Neodgovarajuće rješavanje stambenog pitanja socijalno ugroženih domaćinstava,
- Nepoštovanje postojećih propisa u dijelu odnosa između zakupca i zakupodavca stana, itd.

Osnovna polazišta za dalje rješavanje stambene problematike su:

- Stambena tražnja znatno nadmašuje ponudu, naročito u najvećim gradovima i turističkim primorskim središtima;
- Primjetan je nedostatak socijalnih stanova u vlasništvu i upravljanju opštinskih fondova;
- U mnogim područjima zahtjevi i pritisci za individualnu izgradnju nadmašuju prostorne mogućnosti.

### 3.4.3. Stanje razvoja seoskih naselja

Za seoska područja karakteristična je niska gustina naseljenosti i pretežna zaposlenost stanovništva u poljoprivredi i šumarstvu. Mrežu naselja u seoskim područjima, po pravilu, čine manja naselja sa manjim brojem usluga i urbanih djelatnosti. Pretežni dio seoskih naselja u Crnoj Gori spada u tip razbijenih naselja, sa raštrkanom prostornom strukturom, kao i sa određenim stepenom koncentracije izgradnje u seoskim centrima. Veću koncentraciju izgradnje i bolju opremljenost imaju naselja u ravnicama, odnosno u blizini većih gradova.

Crnogorska seoska područja mogu se podijeliti u pet osnovnih grupa, i to:

- Seoska područja u blizini gusto urbanizovanih mjesta ili blizini većih gradova;
- Seoska turistička područja;

- Seoska područja sa mješovitim djelatnostima, koja još zavise od poljoprivrednih djelatnosti, ali je primjetan i razvoj drugih, na primjer, turizma, industrije i usluga;
- Pretežno poljoprivredna seoska područja;
- Teško dostupna seoska područja u brdskim i planinskim područjima, gdje su tipične djelatnosti šumarstvo i ekstenzivno stočarstvo.

Polazišta za dalje uređenje prostora su:

- Značajan dio seoskih područja ima ograničenja za razvoj, dijelom i zbog nepovoljnih opštih trendova u pogledu stanovništva, privrednog rasta, itd;
- Demografsko praznjenje većeg dijela brdskog i planinskog područja predstavlja znatno ograničenje za ukupni razvoj Crne Gore, što zahtijeva preduzimanje većeg broja novih mjera;
- U mnogim seoskim naseljima prostorna struktura znatno je izmijenjena zbog nebrige za tradicionalne kulturne obrasce.

### 3.5. Privredni razvoj

#### 3.5.1. Opšte odlike privrednog razvoja

Ekonomska recesija devedesetih godina zajedno sa neefikasnostima i strukturnim neprilagođenostima naslijeđenim iz perioda planske ekonomije doprinijeli su nezadovoljavajućem stanju u crnogorskoj ekonomiji.

Međutim u drugoj polovini devedesetih godina, pad privrednih aktivnosti je zaustavljen. Poslije 2000. godine, dolazi do ubrzanijeg oporavka privrede. Privredni rast je dinamičniji i stabilniji. BDP u 2004. godini je iznosio 1.565,1 milion eura (Monstat) i veći je za 53,1% od ostvarenog u 2000. godini. U istom periodu ukupni broj zaposlenih porastao je na oko 144.000 u 2005. godini. Istovremeno je broj nezaposlenih smanjen na oko 49.000 (čime je stopa nezaposlenosti smanjena na oko 19%). Prosječna neto zarada iznosila je 213 eura. Vidljiv napredak ostvaren je i u suzbijanju sive ekonomije, čije je učešće u BDP-u značajno smanjeno i ne prelazi 20% u 2004. godini. Smanjena je stopa inflacije na 4,3% u 2004, odnosno 1,8% u 2005. godini. Učešće deficita državnog budžeta u BDP je smanjeno i ispod je 3%.

Crnogorska ekonomija u 2006. i 2007. godini doživjela je značajne promjene u odnosu na prethodne godine, a ogledaju se u makroekonomskoj stabilnosti, snažnom rastu Bruto domaćeg proizvoda, prilivu stranih direktnih investicija, intezivnom razvoju tržišta nekretnina i tržišta kapitala, smanjenu nezaposlenosti, strukturnim reformama, budžetskom suficitu itd. U 2006. godini po prvi put je zabilježen suficit budžeta od 3,4% BDP-a, a pozitivni trendovi se nastavljaju i u 2007. godini. Stopa inflacije je u 2006. godini iznosila 2,1%, a za prvih devet mjeseci 2007. godine 3,5% u odnosu na isti period prethodne godine. Prosječna neto zarada u 2006. godini iznosila je 246 eura, a za prvih šest mjeseci 2007. godine 323 eura. Stopa nezaposlenosti u 2006. godini opala je na 14,6%, a nakon prvih devet mjeseci 2007. godine na 11,8%.

#### 3.5.2. Glavni procesi u globalnom razvoju privrede

Najznačajniji procesi koji karakterišu globalni razvoj privrede u tržišnom ambijentu su:

- Počeci ukрупnjavanja vlasničkih struktura;
- Kontinuirano suzbijanje sive ekonomije;
- Sve veće prisustvo afirmisanih preduzeća i investitora iz inostranstva;
- Liberalizacija spoljnotrgovinskog prometa i cijena, afirmisali su tržišne uslove privređivanja i stabilizaciju opšteg nivoa cijena;
- Pripremanje novih zakonskih propisa u ovoj oblasti, koji će omogućiti sistematsko eliminisanje ili kontrolu ograničavajućih faktora;
- Pokrenute inicijative i izgradnja institucija neophodnih za privrednu integraciju u EU i STO.

### 3.5.3. Nivo razvoja po privrednim granama i glavni problemi

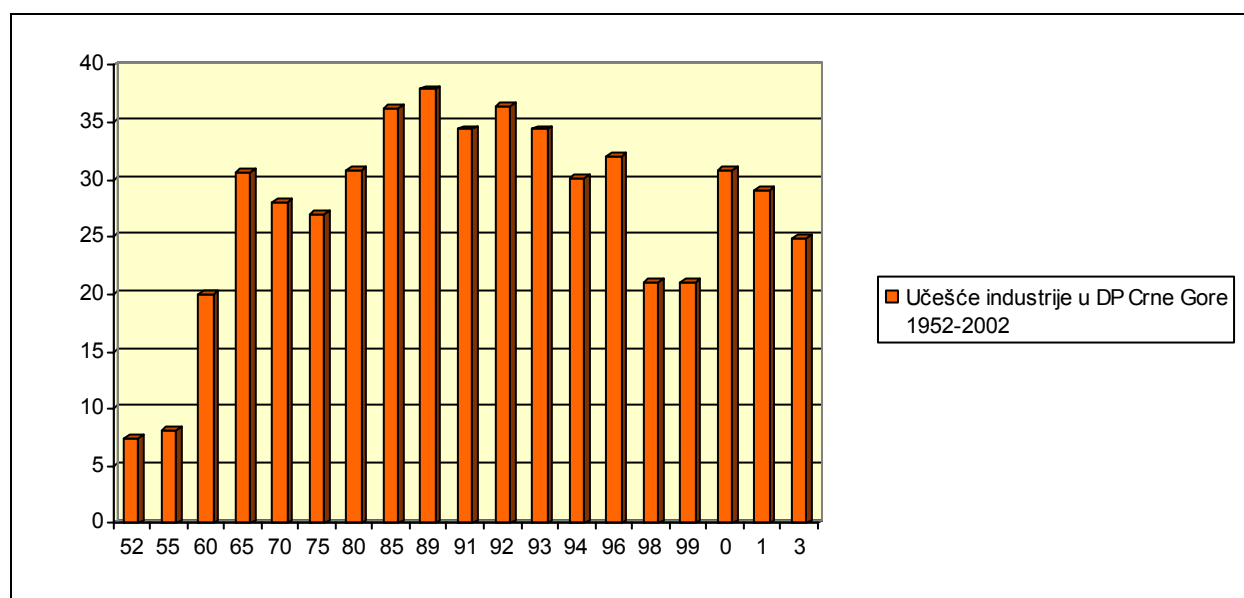
#### 3.5.3.1. Rudarstvo i industrija

Poslije pada rudarske i industrijske proizvodnje od 1996. godine postignuta su određena poboljšanja, koja se, nakon toga, održavaju bez znatnijih kolebanja.

Od kraja osamdesetih godina znatno je promijenjena i struktura zaposlenosti u rudarstvu i industriji. U 1989. godini prerađivačka industrija zapošljavala je oko 42.000 radnika, a 2002. godine manje od 17.000. U proizvodnji i preradi metala bilo je oko 17.000 zaposlenih u 1989. godini, a 2002. manje od 11.000.

U pogledu strukture industrijskog proizvoda, do kraja osamdesetih godina, dominirala je proizvodnja: čelika i aluminijuma (25,44%); mašina i električnih uređaja (15,8%); raznih metalnih proizvoda (13,32); električne energije (9,19%); tekstilnih prediva i tkanina (7,35) i vađenje ruda i kamena (6,06%).

U posljednjih petnaestak godina, rudarska i industrijska struktura znatno je promijenjena, pa u 2002. godini dominira proizvodnja: čelika i aluminijuma (43,5%), električne energije (21,6%), prehrambenih proizvoda i pića (8,2), soli (7,4%), vađenje rude i kamena (7,2%) i proizvodnja duvanskih proizvoda (6,4%).



**Grafik 1** - Učešće industrije u formiranju društvenog proizvoda 1952 - 2003. godine

Osnovne karakteristike strukturnih promjena u rudarskoj i industrijskoj proizvodnji su sljedeće:

- Prema stanju iz 2002. godine, još dominira ekstrakcija ruda, proizvodnja metala, aluminijuma, energije, kao i industrija koja predstavlja osnovu za egzistenciju stanovništva (proizvodnja hrane, pića i duvana);
- Jedan dio industrijskih aktivnosti, od kojih su neke imale značajnu ulogu u stvaranju dohotka (na primjer, proizvodnja mašina i električnih uređaja, proizvodnja finalnih proizvoda u preradi drveta, tekstilna industrija i dr.), praktično je nestao;
- Privatizovan je, ili je pred privatizacijom, jedan dio industrije koja se očuvala (na primjer, prerada metala, proizvodnja kože i kožnih proizvoda, hemijska industrija i dr.).

Uz znatan pad tokom devedesetih godina, industrijska proizvodnja je održavana najviše u proizvodnji energije i u prerađivačkoj industriji, na bazi domaćih sirovina i za potrebe domaćeg tržišta.

Kao jedna od glavnih manifestacija negativnih kretanja u periodu od 1989. do 2003. godine, izvoz je prepolovljen, a u pogledu strukture izgubljen je ranije dostignuti nivo diversifikacije.

#### 3.5.3.2. Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo

U ranijim baznim dokumentima o razvoju poljoprivrede i drugim strateškim dokumentima, poljoprivreda, zajedno sa turizmom, stavljena je u prioritete pravce razvoja. Pri planiranju razvoja poljoprivrede polazilo se od njenog multifunkcionalnog značaja, tj. od činjenice da poljoprivreda ima mnogo veći značaj od proizvodnje i

sigurnosti snabdijevanja hranom. Poljoprivreda je trebalo da odigra značajnu ulogu u ostvarivanju dva osnovna Ustavom definisana principa - Crna Gora kao socijalno-tržišna privreda i Crna Gora ekološka država.

Uprkos činjenici da je došlo do značajnih društvenopolitičkih i sistemskih promjena koje su išle u korist razvoja poljoprivrede, predloženo u oblasti poljoprivrede u prethodnom Prostornom planu uglavnom nije realizovano. Valja istaći i da su ambijent i uslovi u kojima se odvijao razvoj, kako poljoprivrede tako i ukupne privrede, bili znatno nepovoljniji od očekivanih. Sve to je doprinijelo da poljoprivreda zadrži glavne osobine tradicionalnog niskoproduktivnog sektora.

Glavni proizvodni subjekti su veliki broj privatnih gazdinstava. U posjedu 60.043 gazdinstva (2003) nalazi se oko 96,3% obradivog zemljišta i isto toliko stočnog fonda. Preduzeća i zadruge raspolažu sa svega 7.040 ha obradivih površina, od čega su 828 ha oranice, 376 ha voćnjaci, 1.891 ha vinogradi i 3.945 ha livade.

Uprkos smanjenju poljoprivrednog i seoskog stanovništva, povećao se broj seoskih domaćinstava, što je doprinijelo pogoršanju ionako nepovoljne posjedovne strukture. Došlo je do daljeg usitnjavanja posjeda, a veliki broj domaćinstava u čijem vlasništvu se nalaze značajne površine poljoprivrednog zemljišta ne ostvaruje prihode od poljoprivrede.

Zbog smanjenja oraničnih površina, nije se ostvarivala planirana proizvodnja, kako po obimu tako i po prinosima, posebno kod žitarica i krmnog bilja, a došlo je i do značajnog smanjenja stočnog fonda – goveda i naročito ovaca i konja, što je uticalo na nedovoljno koršćenje prirodnih potencijala – livada i prirodnih pašnjaka i stagnaciju proizvodnje mesa i čitavog stočarstva kao najvažnije poljoprivredne grane.

Vodni resursi, značajni za poljoprivredu u cjelini, a naročito kao objekti i sredstva za ribarsku proizvodnju nijesu efikasno korišćeni.

Fond obradivog zemljišta ostao je skoro na istom nivou (oko 189.000 ha), ali je došlo do pogoršanja njegove strukture i načina korišćenja. Smanjene su površine oranica i bašti sa 52.725 ha (1989) na 44.818 ha (2003), a povećalo se učešće ugara i neobrađenog zemljišta (sa 6.400-14.826 ha). Došlo je do pretvaranja oranica u livade, a livada u pašnjake. Nastavljen je i trend prenamjene poljoprivrednog zemljišta, npr. za stambenu izgradnju, naročito nakon povraćaja zemljišta bivšim vlasnicima. Posljednjih godina vrši se intenzivna prodaja zemljišta stranim državljanima, između ostalog, i na najatraktivnijim lokacijama užeg i šireg pojasa primorskih opština, oko Skadarskog jezera i u turističkim centrima na sjeveru. Prodaju zemlje prati agresivna gradnja novih objekata koji se nerijetko grade bespravno i bez poštovanja graditeljske tradicije. Kroz prenamjenu i trajni gubitak zemljišta nanosi se šteta poljoprivredi, a evidentne su i druge negativne posljedice – erozija zemljišta, zagađenje prirodne okoline, uništavanje kulturne baštine i smanjivanje atraktivnosti pojedinih područja.

Nastavljen je neadekvatan društvenoekonomski položaj poljoprivrede i sela. On se prije svega ogleda u niskim budžetskim izdvajanjima i niskim ukupnim investicijama u poljoprivredu i ruralni razvoj. Zbog sporog razvoja i spore modernizacije, konkurentnost crnogorske poljoprivrede je niska. Izvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda je mali a uvoz sve veći, pa je veliki spoljnotrgovinski deficit (oko 150 miliona eura) i kontinuirano se povećava.

Stagnacija poljoprivrede i ruralnog razvoja, doprinijela je povećanju regionalne razlike na štetu nedovoljno razvijenog Sjevernog regiona.

S druge strane, zbog malih investicija i nedovoljne brige za uređenje i zaštitu zemljišta, značajne površine plodnog zemljišta izložene su poplavama, suvišnim podzemnim vodama, zabarivanju i zaslanjivanju. Slično je i sa zaštitom od erozije, bujica, obezbjeđivanju navodnjavanja, rekultivacije i osvajanje novih površina melioracijama.

Razbijanje SFR Jugoslavije, rat u okruženju i uvođenje sankcija, dovele su do nazadovanja ukupne crnogorske privrede, rasta nezaposlenosti, smanjenja dohotka, zamiranje turizma, gubitka tradicionalnih tržišta, što se jako negativno odrazilo na razvoj poljoprivrede i sela. Na drugoj strani nagla liberalizacija cijena i uvoza dovele su do naglog povećanja uvoza i nelojalne konkurencije dodatno su otežali razvoj poljoprivrede.

Posljednjih godina došlo je i do određenih pozitivnih procesa i promjena. Zahvaljujući prihvatanju i dosljednijoj primjeni principa i mehanizama moderne agrarne politike, postepeno se počinje mijenjati negativni odnos stanovništva prema poljoprivredi. Kao rezultat promjene shvatanja i preduzetih mjera, sve su brojnije porodične farme stoke i živine; raste broj plantaža južnog voća, maslina i vonograda; rastu površine pod plastenicima; počela je i orgnizovana proizvodnja cvijeća i podizanje privatnih rasadnika, uzgoj ribe; raste broj košnica i proizvodnja meda i niza drugih mini farmi. Razvija se industrija mesa i mesnih prerađevina; raste prerada mlijeka i proizvodnja mliječnih proizvoda u privatnim mljekarama, počinje organizovanje proizvođača.

**Šume i šumska zemljišta** u Crnoj Gori zahvataju površinu od oko 738.000 ha, ili oko 53.4% ukupne površine. Od toga, pod šumskom vegetacijom nalazi se 622.000 ha, što čini da šumovitost iznosi 45%. Ovakav procenat šumovitosti ocjenjuje se kao velika povoljnost sa aspekta zaštite i unapređenja životne sredine.

Ukupna drvena zapremina u svim šumama Crne Gore iznosi 72,8 miliona m<sup>3</sup>, a godišnji zapreminski prirast 1,5 miliona m<sup>3</sup>. U ukupnoj drvnoj zapremini četinari učestvuju sa 40%, a lišćari 60%. U državnom vlasništvu je 67% površine svih šuma i šumskog zemljišta.

Kvalitetna struktura šuma nije povoljna, jer je učešće niskoproduktivnih šuma (izdanačke šume, šikare, makije, šibljaci) oko 54,%, što se nepovoljno odražava na optimalno korišćenje stanišnih potencijala, valorizaciju njenih bioloških, privrednih, rekreativnih i svih drugih potencijala.

Godišnji mogući obim sječa u svim šumama, na osnovu aktuelnih planskih dokumenata iznosi oko 800.000 m<sup>3</sup>.

Prema osnovnoj namjeni (Zakon o šumama, 2000. godine) šume su razvrstane u tri kategorije: privredne šume, zaštitne šume i šume posebne namjene. Od ukupne površine državnih šuma u privredne šume je izdvojeno 79%, u zaštitne 18% i šume posebne namjene 3%.

U privrednim šumama prioritetni cilj je ostvarivanje maksimalne i trajne proizvodnje drveta, odgovarajućeg kvaliteta i ostalih šumskih proizvoda uz očuvanje proizvodne snage staništa. Privredne šume sa odabranim sistemima gazdovanja koji obezbjeđuje stvaranje raznodobnih sastojina, sastojina po formi prirodi bliskih, uz stalno očuvanje sklopa i obraslosti, istovremeno zadovoljavaju i ostale opštekorisne funkcije.

Sadašnje stanje privrednih šuma nije zadovoljavajuće jer sa prosječnom zapreminom od 187 m<sup>3</sup> i zapreminskim prirastom od 3,9 m<sup>3</sup>/ha, proizvodni potencijal zemljišta se koristi sa 65%.

U zaštitne šume izdvojene su šume čija je funkcija zaštita zemljišta, vodotoka, izvorišta, zaštitni pojasevi pored puteva i pruga i šume na gornjoj granici šumske vegetacije. Zaštitne šume zahvataju površinu od 76.000 ha.

Šumama posebne namjene obuhvaćene su šumske zajednice u nacionalnim parkovima, rezervatima prirode, zajednice rijetkih i ugroženih drvenastih vrsta značajnih za očuvanje biodiverziteta i šumske sastojine registrovane kao objekti za proizvodnju šumskog sjemena. Površina ovih šuma iznosi oko 13.000 ha.

U zaštitne šume i šume posebne namjene izdvojeno je 14,3% površine pod šumom.

Neobraslo zemljište u arealu šume, površine 115.000 ha, razvrstano je u tri kategorije: zemljište pogodno za pošumljavanje (39.000 ha), neplodno zemljište (45.000 ha), zemljište za ostale namjene (31.000 ha).

Šume južnog šumskog područja, koje čine šume na primorju i kršu, imaju nepovoljnu strukturu po uzgojnom obliku (73% su izdanačke šume, šikare, šibljaci i makije) i pretežno su izdvojene u kategoriju zaštitne šume.

Struktura šuma u sjevernom šumskom području je znatno povoljnija od južnog područja (visoke šume u ovom području učestvuju sa 65%) i u njemu se nalaze najkvalitetniji i najproduktivniji šumski ekosistemi koji čine značajne sirovinke resurse.

**Ribarstvo** kao privredna grana zasnovana je na potencijalima mreže manjih potoka, rječica, rijeka, nizijskih i planinskih jezera i akumulacije. Ukupna dužina tekućica iznosi 1.715 km. Ove vode daju izuzetno male količine ribe u odnosu na potencijalne količine koje zaista mogu da daju. Razlog je u neracionalnom gazdovanju i zagađenosti ovih voda (prije svega industrijsko zagađenje). Površina planinskih jezera koja su nastanjena ribom iznosi ukupno 547 ha, a bare, trstici i ribnjaci 995 ha. Na području Crne Gore u posljednjih 30 godina sagrađeno je nekoliko akumulacija. Površina ovih akumulacija pri srednjem vodostaju iznosi oko 2.000 ha. Od nizijskih jezera riba se proizvodi u Skadarskom i Šaskom jezeru. Za intenzivnije vršenje ribolova nedostaju sredstva, pa je i ulov mali (oko 250-300 t godišnje). U oko 20 ribnjaka i dva kavezna sistema vrši se uzgoj pastrmki.

Za razliku od slatkovodnog, u morskom ribarstvu ostvaruje se godišnji ulov od 477 t ribe. Ribarsku flotu čine 14 ribarskih brodova i 170 motornih čamaca. Morskim ribarstvom se bavi 7 preduzeća, odnosno zadruga i 84 individualna ribara. Ulov morske ribe, posebno plave, ispod je mogućeg, bez posljedica izlovljavanja. Ribarska flota je tehnološki zastarjela.

Od strane Instituta za biologiju mora 1997. godine započet je monitoring resursa morskog ribarstva, procijenjeni demrzalni (bentoski) i pelagični resursi i predložene kvote za izlov ovih resursa (600 tona bijele ribe i 15 000 tona male plave ribe). Komercijalnu ribarsku flotu za izlov bentoske ribe-kočarenjem čini 17 brodova i čamaca, dok flota za izlov pleagičnih resursa, faktički ne postoji, što daje veliku mogućnost i šansu za razvoj ovog načina

ribolova. Šansa je i u formiranju flote velikih i jakih kočarskih brodova koji će biti sposobni da eksploatišu resurse na kontinentalnoj padini na dubinama 300-600 metara (epikontinentalni pojas CG). Evidentirano je i oko 180 dozvola za mali obalni ribolov.

U sektoru morskog ribarstva zapošljeno je 120 ribara, a samo 52 je kvalifikovano kao ribari kojima je to osnovno zanimanje.

Mora se povesti računa o definisanju ribarskih luka, njihovom razvoju, izgradnji kapaciteta za remont ribarskih brodova, izgradnji modernih centara za otkup ribe na više mjesta na obali.

U dokumentu posebno treba prepoznati i tretirati područje ušća Bojane i port Milene kao područja sa posebnim značajem kao mjesta mriješćenja i hranilišta mlađi ekonomski važnih vrsta riba.

### 3.5.3.3. Turizam

Statistički evidentirani kapacitet smještajnih objekata ne odgovara stvarnosti, najviše u dijelu vikend-stanova i kuća, koji su za 1997. godinu, u Master planu razvoja turizma, procijenjeni na 90.090 kreveta, što procijenjeni ukupni kvantum kapaciteta povećava na 242.998 kreveta. Procjene iz 2005. godine pokazuju da se ukupan kapacitet smještajnih objekata kretao između 295.987 i 397.589 kreveta, u čemu su osnovni, koji su statistikom relativno korektno obuhvaćeni, iznose 41.674 kreveta, odnosno između 10,48% i 14,08% ukupnih kapaciteta.

U turizmu postoji nesklad između izgrađenih smještajnih kapaciteta i nedovoljne razvijenosti, tzv. vanpansionske ponude. Uz to, poseban problem predstavlja nedovoljno razvijena tehnička infrastruktura, u prvom redu vodovodna i putna, a zatim i nepostojanje uređenog sistema kanaliziranja i tretmana i odlaganja/ispuštanja otpadnih voda na najvećem dijelu crnogorske teritorije, odnosno u najvećem broju gradskih i drugih naselja.

**Tabela 5 - Distribucija smještajnih kapaciteta po regijama i opštinama**

redni broj	Region	Stanje - avgust 2004. godine				%	
		osnovni	komplem.	ukupni	br.ho.i sl	ukupno	osnovni
<b>I</b>	<b>Primorski</b>	<b>35.193</b>	<b>76.528</b>	<b>111.721</b>	<b>159</b>	<b>96,18</b>	<b>88,16</b>
1	opština Nerceg Novi	4843	16.519	21.362	28	19,12	13,76
2	opština Kotor	1555	3094	4649	11	4,16	4,42
3	opština Tivat	1820	1598	3418	12	3,06	5,17
4	opština Budva	13.751	16.913	30.664	56	27,45	39,07
5	opština Bar	6414	19.134	25.548	32	22,87	18,23
6	opština Ulcinj	6810	19.270	26.080	20	23,34	19,35
<b>II</b>	<b>Središnji</b>	<b>1883</b>	<b>360</b>	<b>1523</b>	<b>23</b>	<b>1,31</b>	<b>4,72</b>
1	opština Podgorica	951	120	1071	15	70,32	50,50
2	opština Cetinje	420	240	660	1	43,34	22,30
3	opština Danilovgrad	60	0	60	2	3,94	3,19
4	opština Nikšić	452	0	452	5	29,68	24,00
<b>III</b>	<b>Sjeverni</b>	<b>2845</b>	<b>66</b>	<b>2911</b>	<b>28</b>	<b>2,51</b>	<b>7,13</b>
1	opština Žabljak	968	66	1034	6	35,52	34,02
2	opština Plužine	40	0	40	1	1,37	1,41
3	opština Šavnik	57	0	57	1	1,96	2,00
4	opština Kolašin	483	0	483	5	16,59	16,98
5	opština Mojkovac	122	0	122	3	4,19	4,29
6	opština Pljevlja	164	0	164	4	5,63	5,76
7	opština Bijelo Polje	140	0	140	1	4,81	4,92
8	opština Berane	275	0	275	3	9,45	9,67
9	opština Andrijevica	99	0	99	1	3,40	3,48
10	opština Plav	274	0	274	1	9,41	9,63
11	opština Rožaje	223	0	223	2	7,66	7,84
<b>IV</b>	<b>UKUPNO</b>	<b>39.921</b>	<b>76.954</b>	<b>116.155</b>	<b>210</b>	<b>100</b>	<b>100</b>

I pored vrlo uspješnih rezultata na modernizaciji/izgradnji turističke suprastrukture posljednjih godina, funkcionalno i tehničko stanje najvećeg broja hotela i drugih smještajnih kapaciteta i dalje je nepovoljno.

Postojeća struktura smještajnih kapaciteta protivna je strateškim ciljevima razvoja turizma u Crnoj Gori, naročito u odnosu na planirani porast učešća osnovnih smještajnih kapaciteta (na oko 40%). Vikend kuće i stanovi, kao svojevrsan vid neoptimalnog korišćenja turističkih resursa, učestvuju sa čak 44% u ukupnim smještajnim kapacitetima, a osnovni smještajni kapaciteti sa svega 13,62% (hoteli sa samo 9,68%).

Takođe, turistička ponuda nije dovoljno razgranata, mjereno potencijalima i turističkim motivima koji postoje. Turizam vidno zaostaje u Sjevernom regionu, iako tamo postoje izvanredni prirodni uslovi za razvoj konvencionalnih oblika ljetnjeg i zimskog planinskog turizma, kao i za brojne vidove alternativnog turizma. Zbirno, alternativni, odnosno noviji oblici turizma nijesu dovoljno razvijeni, a posebno kulturni, religiozni, nautički, ekološki i sl.

Navedeni trendovi su se ustalili, tako da je došlo do daljeg pogoršanja indikatora održivosti turizma na Budvanskoj rivijeri, što se proširilo i na susjedne destinacije (Boka Kotorska, posebno Herceg Novi, Bar i Ulcinj).

### 3.5.3.4. Pomorska privreda

Pomorska privreda Crne Gore servisira više od 2,5 miliona tona robe iz trgovinske razmjene i oko 66.000 putnika godišnje. Moguće je veće korišćenje lučkih, željezničkih i drumskih kapaciteta, kao i pratećih pomorskih privrednih djelatnosti. U Crnoj Gori postoje adekvatne institucije za obrazovanje pomoraca. Zaposleno je više od 4.500 pomoraca svih kvalifikacionih profila - uglavnom na stranim brodovima.

U pojasu Morskog dobra postoje dva brodogradilišta: u Bijeloj i Tivtu. Jadransko brodogradilište „Bijela“ zahvata 12,1 ha i površinu akvatorija od 35 ha i obavlja remont brodova i servisiranje opreme (motora, turbina, regulatora i sl). Brodoremontni zavod „Sava Kovačević“ Tivat, poslovao je u okviru vojske i bio namijenjen prevashodno remontu vojnih brodova. Oba brodogradilišta se nalaze u procesu restrukturiranja i privatizacije.

Ostali sadržaji pomorske privrede obrađeni su kroz sektore privrede Crne Gore.

### 3.5.3.5. Ostala privreda

**Trgovina** odslikava sve karakteristike socioekonomskog okruženja, pokazujući se kao najvitalnija oblast u tranzitornim uslovima. U 2004. godini u trgovini je registrovano 7275 preduzeća, od čega u trgovini na veliko 4.452, trgovini na malo 2.787 i spoljnoj trgovini 35 preduzeća. Trgovinska preduzeća učestvuju sa preko 40% ukupnog broja preduzeća i zapošljavaju oko 11000 radnika ili 10% ukupnog broja zaposlenih u Crnoj Gori. Ona je, u proteklom desetogodišnjem periodu, učestvovala između 12 i 18% u stvaranju DP privrede Crne Gore.

Osnovna aktuelna obilježja trgovine su:

- Usitnjenost preduzeća i objekata;
- Visoki troškovi poslovanja i neadekvatan menadžment;
- Visoka nelikvidnost i nedostatak obrtnih sredstava;
- Neregularni tržišni uslovi, posebno prisutnost sivog tržišta;
- Opšta privredna nelikvidnost i nizak nivo standarda, koji se direktno odražavaju na trgovinu.

Aktuelni **bankarski sistem** je reformski i ekonomski sasvim zaokružen, sa sve većim prisustvom privatnog kapitala. Sada na bankarskom tržištu transakcije obavlja 8 banaka. U protekle tri godine stalno raste depozitna uloga banaka. Bilansna suma banaka se stalno povećavala, tako da u 2004. godini iznosi 27%. Likvidnost stalno raste, pa je krajem prošle godine bila povećana za 72%. Kamatne stope su i dalje visoke, ali sa tendencijom pada.

**Slobodne zone** - Crna Gora se opredijelila za stimulisanje priliva inokapitala gdje bi slobodne zone bile posebno privlačne. U tom smislu se i očekuju brojne carinske, poreske, lokacione, organizacione i druge olakšice, te će slobodne zone biti vrlo traženi centri razvoja ali strogo usmjereni na održivi kapacitet prostora.

**Slobodna zona Bar** ima izvanredne prostorne uslove pošto je, sa 250 ha i izgrađenim prostorom od 10.000 m<sup>2</sup> koliko sada ima, obezbijeđen ukupan prostor od 600 ha u zaleđu.

**Slobodna zona Kotor** se sastoji iz dva dijela. Prvi dio je Poslovni centar „Škaljari“, na mjestu stare industrijske zone, od oko 20.000 m<sup>2</sup> i planira se za izgradnju modernog poslovno – trgovačkog centra. Središnja pozicija u naselju daje velike mogućnosti za razvoj ovog centra, posebno što se zona oslanja na luku Kotor. U Grbaljskom polju, privredna zona, takođe, zahvata oko 20.000 m<sup>2</sup>, a nalazi se u slobodnom prostoru. Prostor ove zone se može koristiti za potrebe proizvodnje, obrade, dorade i sortiranje robe, kao i kompletiranje već izgrađenih industrijskih kapaciteta. Ostavlja se mogućnost da se u sklopu luke Zelenika, organizuje slobodna zona, s tim da



bi veći dio kapaciteta trebalo predvidjeti u dijelu iza Jadranske magistrale, a ne na samoj obali, koja je ionako prezagušena.

### 3.6. Opremljenost prostora društvenim djelatnostima i dostignuti nivo razvoja

#### 3.6.1. Opšte stanje opremljenosti i razvijenosti

**Kadrovska baza** i njena kvalifikaciona struktura je stalno mijenjana, sa tendencijom smanjenja ukupnog broja zaposlenih u dužem periodu, a blagog povećanja u čitavoj sferi u pojedinim godinama. Od svih djelatnosti, jedino je u obrazovanju evidentno smanjenje ukupnog broja zaposlenih. Ukupan broj zaposlenih u svim društvenim djelatnostima iznosi oko 27.000. Godine 2003. iznosio je 26.756, tj. 23,9% ukupno zaposlenih u Crnoj Gori. Najveći broj zaposlenih je u obrazovanju (13.016, tj. 48,6%), zatim u zdravstvu i socijalnom radu (10.021, odnosno 37,5%), a u ostalim djelatnostima 3719, tj. 13,9% ukupno zaposlenih u društvenim djelatnostima.

**Materijalna baza** je bila skromna u odnosu na potrebe, prije svega kao rezultat skromnih izdvajanja iz budžeta Crne Gore. Najviše sredstava izdvojeno je za obrazovanje, zdravstvo, socijalno staranje i socijalnu zaštitu, a najmanje za nauku. Predviđeni izdaci za društvene djelatnosti su u porastu, a za 2005. godinu iznosili su 149,66 miliona eura.

#### 3.6.2. Nivo razvoja obrazovno vaspitnih institucija

**Predškolsko vaspitanje i obrazovanje** - U prethodnom desetogodišnjem periodu ostvaren je veći broj promjena nabolje, ali još nedovoljno:

- Prije svega, povećan je ukupan broj predškolskih ustanova i korisnika (i u odnosu na odgovarajuću grupu stanovnika i zaposlenih), dok je istovremeno smanjen broj korisnika po vaspitnom radniku. I pored toga, broj predškolskih ustanova u Crnoj Gori izuzetno je mali (75) i zbirno nedovoljan, mjereno porastom broja djece na jednu predškolsku ustanovu i stepenom obuhvatnosti ove generacije. Posebno je nedovoljan stepen obuhvaćenosti predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem djece iznad 3 godine starosti;
- Najčešće, objekti predškolskih ustanova locirani su na područjima većih gradova (Podgorica, Nikšić, Bijelo Polje i dr.), gradova Primorskog regiona (Bar, Budva, Kotor, Tivat, Herceg Novi i dr.) i prigradskih naselja, a rjeđe u manje razvijenim opštinama, na seoskom području i u manjim mjestima i naseljima. Izrazit je nedostatak predškolskih ustanova, a tako i nedovoljan prostor u odnosu na potrebe, u pojedinim većim gradskim aglomeracijama (Podgorica, Nikšić, Bijelo Polje i Bar).

**Osnovno obrazovanje** - Prostorni raspored škola, učenika i nastavnika je neravnomjeran, bilo na regionalnom, ili na opštinskom nivou. On prati osnovna demografska kretanja. U pogledu regionalnog razmještaja, budući da je koncentracija stanovništva najveća u Središnjem regionu, u njemu broj učenika po stanovniku pripadajućeg područja tendencijski raste, dok opada u Sjevernom i Primorskom. U posmatranom periodu, učešće broja učenika u ukupnom broju značajno se povećava u Središnjem regionu (sa 40,8% na 44,7%), neznatno u Primorskom (sa 22,2% na 22,4%), dok se u Sjevernom znatno smanjuje (sa 37,0% na 32,9%). Dok, dakle, u Sjevernom regionu obje veličine opadaju, a u Središnjem obje rastu, u Primorskom je kretanje divergentno (broj stanovnika raste, a smanjuje se broj učenika). U tom pogledu, nepovoljna kretanja u Sjevernom regionu su već alarmantna, dok se u preostala dva regiona očekuje nastavljanje, pa i intenziviranje navedenih tendencija. Na opštinskom nivou, najveća koncentracija škola, učenika i nastavnika je u Podgorici, Bijelom Polju, Nikšiću i Pljevljima, a zatim u Baru i Rožajama.

**Srednje obrazovanje** - U Crnoj Gori postoje 44 škole za redovno srednje obrazovanje, odnosno 1.151 odjeljenje, sa 31.257 učenika i 2.007 nastavnika. U Crnoj Gori rade tri srednje škole za specijalno obrazovanje (sa 23 odjeljenja, 131 učenikom i 48 nastavnika), u Podgorici i Kotoru. Riječ je o školama za tjelesno invalidnu, slijepu, mentalno retardiranu, gluvu i nagluvu djecu i djecu sa poremećajima u ponašanju i ličnosti, koja ne mogu da prate redovne nastavne programe. Za njih je organizovana nastava i boravak u školama zavodskog tipa, koje pored škole imaju i domove za smještaj i školske radionice. U njima učenici najčešće stiču sva tri nivoa obrazovanja (predškolsko, osnovno i srednje). Obuhvatnost generacije od 15 do 19 godina redovnim srednjim obrazovanjem iznosi 63,3%, a kada se uključe i učenici srednje specijalne škole 63,5%. I prostorni razmještaj srednjih škola je neravnomjeran, posmatrano na regionalnom i opštinskom nivou. Najveći broj srednjih škola je u Podgorici (10), Nikšiću i Beranama (po četiri) i Bijelom Polju (tri škole).

**Više i visoko obrazovanje** - Postojećim sistemom redovnog visokoškolskog obrazovanja obuhvaćen je značajan broj mlade populacije stanovništva. Školske godine 2002/2003. obuhvatnost je iznosila 21,0% starosne grupe od 20 do 24 godine, odnosno 74,6% svršenih srednjoškolaca. Posljednjih godina nastavni planovi i

programi su osavremenjeni. U toku je reforma sistema i prakse visokoškolskog obrazovanja prema Bolonjskoj povelji, a ECTS (Evropski sistem prenosa bodova) primjenjuje se na Univerzitetu Crne Gore od školske 2003/2004. godine.

Mrežu visokoškolskih jedinica, sa 10.270 studenata i 699 nastavnika u 2005. godini, čini 11 fakulteta i tri instituta, tri akademije i fakulteta umjetnosti i tri više škole. Od studijske godine 2004/2005. počinju da rade i prvi privatni fakulteti u Baru i Podgorici sa formiranjem od ove godine privatnog univerziteta (Mediteran).

**Neformalno obrazovanje odraslih** - Vanškolsko i neverifikovano obrazovanje odraslih odvija se u okviru onih obrazovnih centara iz ranijeg sistema narodnih i radničkih univerziteta, koji su se organizovali na ekonomskim osnovama i opstali na tržištu (u Nikšiću, Podgorici i Herceg Novom). Pored toga, odrasli se obrazuju i u srednjim i višim školama, na fakultetima i akademijama, u centrima za obuku u preduzećima, u Zavodu za zapošljavanje, pojedinim nevladinim organizacijama, profesionalnim udruženjima.

**Uključivanje izbjeglica i interno raseljenih lica u obrazovni sistem** - Od početka dolaska izbjeglica u Crnu Goru, Ministarstvo prosvjete i nauke, u saradnji sa međunarodnim institucijama i organizacijama, nacionalnim institucijama, nevladinim organizacijama i drugim akterima, vršilo je njihovo konstantno uključivanje u sve vidove redovnog obrazovnog sistema. Donijelo je i posebne uredbe, zarad lakšeg uključivanja izbjeglica u proces obrazovanja u Crnoj Gori, čime bi se obezbijedio nastavak njihovog obrazovanja. Izbjeglom licima je omogućeno uključivanje u obrazovni sistem i bez odgovarajuće dokumentacije koja je neophodna za nastavak školovanja (ako im je ostala u mjestima odakle su izbjegli). S obzirom na to da je u Crnoj Gori već postojala migracija domicilnog stanovništva iz Sjevernog regiona u Središnji i Primorski, dolazak izbjeglica dodatno je opteretio ionako popunjene školske kapacitete u tim regionima. Ovdje su škole inače preopterećene, a naročito u područjima gdje žive Romi. Najveće opterećenje srednjih škola je u Podgorici, dok najviše kapaciteta u osnovnim školama i predškolskim ustanovama nedostaje u opštinama Podgorica, Bar i Budva.

### 3.6.3. Stanje razvoja naučnih djelatnosti

Kao rezultat nepovoljnijih uslova za razvoj nauke (u odnosu na druge države - bivše republike SFRJ), crnogorska nauka znatno zaostaje, u pogledu raširenosti naučnoistraživačkog rada i naučnih rezultata (posebno, u produkciji naučnih radova). Osim sveopšte društvene krize od kraja osamdesetih godina, posljednje međunarodne izolacije zemlje i malih i nedovoljnih ulaganja, nepovoljno je uticala i nestabilnost institucionalnog okvira od početka procesa tranzicije, koja nije pogodovala uspostavljanju trajno povoljnih uslova za razvoj nauke.

Mrežu institucija i organizacija u ovoj oblasti čine:

- Crnogorska akademija nauka i umjetnosti (CANU);
- Univerzitet Crne Gore i fakulteti i instituti koji mu pripadaju;
- Tri naučna instituta (Istorijski institut, Biotehnički institut i Institut za biologiju mora);
- Posebni istraživački centi: IRJ Institut za crnu metalurgiju AD Nikšić (koji je postao samostalno privredno društvo, sa definisanim vlasnicima, nakon reorganizacije i restrukturiranja HK Željezara), JU Centar za ekotoksikološka ispitivanja Crne Gore (koja je u Crnoj Gori jedina sertifikovana i akreditovana institucija za implementaciju propisa Evropske unije u ovoj oblasti), JU Zavod za geološka istraživanja Crne Gore, JU Seizmološki zavod Crne Gore i dr.

Pored navedenih institucija, u proteklom periodu je i Dukljanska akademija nauka i umjetnosti, inače registrovana kao NVO, kroz svoju istraživačku i izdavačku djelatnost, već značajno doprinijela jačanju naučne osnove i kulture u Crnoj Gori.

### 3.6.4. Opšte stanje razvoja kulture i fizičke kulture

Iako je pažnja posvećivana svim oblicima kulturno-istorijskog stvaralaštva (tj. književnom, scenskom i likovnom stvaralaštvu, izdavačkoj, muzejskoj i arhivskoj i bibliotečkoj djelatnosti, muzičkoj kulturi i umjetnosti, sistemu javnog i društvenog informisanja, kulturno-umjetničkom amaterizmu i dr.), inače skromna materijalna sredstva promišljeno i selektivno su korišćena, i usmjeravana, prvo, na zaštitu, odnosno obnovu i revitalizaciju spomenika kulture i, drugo, na prezentaciju i afirmaciju kulturne baštine Crne Gore u svijetu. U toku su pripreme za izradu Strategije kulturne politike Crne Gore.

Tranzicijske promjene značajno su zahvatile i oblasti kulture, prije svega u pogledu vlasničke i organizacione strukture pojedinih vidova kulturnog stvaralaštva, a naročito informativne djelatnosti. Otvorene su brojne

privatne radio i TV stanice, listovi i nedjeljnici. Pored državnih javnih radio-difuznih servisa "Radio Crne Gore" i "TV Crne Gore", postoji 15 lokalnih javnih radio-difuznih servisa, 40 komercijalnih emitera (29 radijskih i 11 TV stanica) kao i veći broj dnevnih listova i nedjeljnika. Privatna inicijativa došla je naročito do izražaja u izdavačkoj djelatnosti, književnom, scenskom i likovnom stvaralaštvu, iako još dominantnu poziciju u oblasti kulture države institucije i organizacije sa dužom tradicijom - državne i opštinske javne ustanove. Mjereno na osnovu dvadesetak relevantnih pokazatelja, u gotovo svim oblicima kulturnog stvaralaštva ostvaren je napredak.

U posmatranom periodu izrađeno je i rekonstruisano nekoliko objekata kulture, a najviše u opštini Podgorica, Crnogorsko narodno pozorište (5300 m<sup>2</sup>), Dom kulture u Tuzima (1700 m<sup>2</sup>) i Dom kulture u Sukuruću (940 m<sup>2</sup>). U toku je izgradnja Dječjeg pozorišta, tj. adaptacija ranijeg objekta i promjena njegove namjene. U drugim opštinama, odnosno mjestima, izgrađeni su: Dom kulture u Ulcinju (3600 m<sup>2</sup>); Dom kulture u Gusinju (1040 m<sup>2</sup>), i Dom kulture u Petnjici (850 m<sup>2</sup>), u opštini Berane. Započet je objekat doma kulture u Andrijevici, površine od 1900 m<sup>2</sup>.

Razvoj **fizičke kulture** komplementaran je razvoju nekih drugih društvenih djelatnosti, naročito obrazovanja i zdravstva, a ove aktivnosti ostvaruju se na raznim nivoima (u školama, preduzećima, opštinama, itd.). Ipak, još je relativno skroman broj stanovnika koji kroz ovaj vid opšte kulture zadovoljava potrebe na adekvatan način, a nedovoljno bavljenje sportom i rekreacijom negativno se odražava na zdravlje ljudi, naročito djece i omladine.

Prostorni raspored aktivnosti fizičke kulture je neravnomjeran, naročito na opštinskom nivou. Ove aktivnosti najviše su razvijene u većim gradovima (u Podgorici, Nikšiću, Bijelom Polju, Pljevljima i Baru), naime, tamo gdje je najviše stručnog kadra i zatvorenih i otvorenih sportskih objekata. U periodu 1993-2005. godine, u oblasti fizičke kulture ostvareno je sljedeće:

- Izgrađene su sportske dvorane u Budvi (površine 4700 m<sup>2</sup>), Nikšiću (4900 m<sup>2</sup>), Bijelom Polju (4500 m<sup>2</sup>), Kolašinu (4200 m<sup>2</sup>) i Pljevljima (4500 m<sup>2</sup>);
- Još su u izgradnji sportski bazen u Budvi (4200 m<sup>2</sup>), sportski centar u Herceg Novom (4200 m<sup>2</sup>) i sportske dvorane u Baru (5000 m<sup>2</sup>) i Rožajama (4000 m<sup>2</sup>);
- U toku je dogradnja i adaptacija sportskog centra na Cetinju (sportske površine od 4500 m<sup>2</sup>) i sportskog centra u Podgorici.

### 3.6.5. Nivo razvoja zdravstva

U naznačenim okvirima, u organizacionom, kadrovskom i prostornom pogledu, u pogledu stručne osposobljenosti i sa stanovišta efekata zdravstvene zaštite, u ovoj oblasti postignuti su znatni rezultati. U posljednjih deset godina ima veći broj pozitivnih kretanja, gdje su najvažnija: smanjenje umrle odojčadi (ukupno i na 1.000 stanovnika); povećanje ukupnog broja ljekara, stomatologa i ljekara specijalista (na 1000 stanovnika); i smanjenje broja stanovnika na jednog ljekara i stomatologa. U ukupnom broju ljekara, povećan je broj specijalista na 890 (tj. za 25,0%), a u bolničkim ustanovama na 416 (tj. za 22,0%). Njihovo učešće u ukupnom broju iznosi 75,2%, ljekara opšte prakse je 10,9%, dok 15,9% čine ljekari na specijalizaciji. Istovremeno smanjenje broja bolesničkih postelja (na 1000 stanovnika) se mora uzeti u obzir. Prema skoro svim ključnim zdravstvenim pokazateljima, Crna Gora zaostaje za zemljama Evropske unije.

Slično drugim društvenim djelatnostima, i kapaciteti i usluge u oblasti zdravstvene zaštite imaju neravnomjeran prostorni razmještaj (u pojedinim opštinama i regionima), iako osnovni kapaciteti zdravstvene zaštite postoje u svim opštinama. Najviše je zdravstvenih radnika, pa tako i ljekara, stomatologa i farmaceuta, u opštinama sa najvećim brojem stanovnika (u Podgorici, Nikšiću, Herceg Novom, Baru i Bijelom Polju). Zbog velikog broja domicilnog stanovništva i priliva izbjeglih lica, međutim, u ovim opštinama je odnos broja stanovnika i broja ljekara, stomatologa i zdravstvenih radnika nepovoljniji nego u nekim drugim opštinama (na primjer, u Kotoru). Najveći ukupan broj ljekara u odnosu na reprezentativan broj stanovnika je u Središnjem regionu Crne Gore (tj. u Podgorici, Nikšiću i Cetinju) – mahom zbog najveće koncentracije stanovništva i zdravstvenih objekata u državnom i privatnom sektoru u ovim gradovima, a nešto manji u Sjevernom regionu. U Središnjem regionu je i najveći porast broja ljekara, dok je broj ljekara u Primorskom regionu smanjen, što je izgledno da postane ograničavajući faktor za budući razvoj ovog područja (naročito za turizam).

Vanbolničko liječenje za stanovništvo iz Crne Gore obezbijeđeno je kroz razgranati sistem primarne zdravstvene zaštite (domovi zdravlja sa isturenim organizacionim jedinicama), čije je osnovno načelo podjednaka dostupnost. Bolničko liječenje se obavlja u sedam opštih bolnica, tri specijalne i u Kliničkom centru Crne Gore – Podgorica. Medicinska rehabilitacija obavlja se u Institutu za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju „Dr Simo Milošević“ u Igalu.

### 3.6.6. Stanje razvoja socijalne i dječje zaštite

**Opšti aspekti** - U Crnoj Gori ima 17 raznih ustanova koje se bave socijalnom i dječjom zaštitom i finansiraju se iz budžeta. U okviru toga, postoji šest ustanova za djecu i omladinu, jedna ustanova za zbrinjavanje odraslih i deset centara za socijalni rad. Pored ovih, angažuju se i razne nevladine organizacije.

**Zaštita djece i omladine** - Dok se broj predškolskih ustanova na 10.000 stanovnika povećava, istovremeno se smanjuje mjereno u odnosu na 1000 zaposlenih, što ukazuje da zaposleni imaju sve veću potrebu da koriste ovaj vid brige o djeci, dok potrebnih kapaciteta nema dovoljno. Broj domova učenika i studenata manjeg kapaciteta podjednak je (4 i 4), ali je broj korisnika – studenata 5,5 puta veći od broja korisnika – učenika. Mrežu ustanova za socijalni rad čine institucije različitih profila.

**Zaštita ostarelih lica** - Crnogorsko društvo pripada grupi onih koja brzo stare, među prvih trideset zemalja u svijetu. Prosjek starosti je 35,9 godina, prosječno trajanje života 71 godina, a broj građana starijih od 80 godina iznosi skoro 13.000 osoba. Populaciju preko 60 godina života čini više od 1/6 ukupnog broja stanovnika, što se skoro izjednačilo sa brojem najmlađe populacije, a samim tim i piramida ukupnog stanovništva poprimila je drastičan i neželjeni oblik. Navedeni pokazatelji ukazuju na veoma složene, duboke i trajne probleme socijalne zaštite. Postojeći institucionalni i vaninstitucionalni oblici zaštite su drastično ispod realnih potreba, na stranu to da se uopšte ne mogu porediti sa stanjem u razvijenim zemljama.

**Zaštita lica u stanju socijalne potrebe** - Pored institucionalnog dijela pomoći preko centara socijalne zaštite, pojavljuju se i volonterski oblici pomoći kroz NVO, kao nadopuna tradicionalnog sistema pomoći u Crnoj Gori (rođačka i komšijska pomoć).

### 3.7. Opremljenost prostora tehničkim infrastrukturnim sistemima i nivo razvoja

#### 3.7.1. Saobraćaj

Postojeći saobraćajni podsistemi u Crnoj Gori razvijali su se nezavisno tako da u postojećem stanju funkcionišu manje ili više nezavisno. Naime, u postojećem stanju različiti saobraćajni podsistemi ne funkcionišu u cjelini kao jedinstven transportni sistem sa tehničko-tehnološkog i organizacionog aspekta. Pozitivni izuzetak čini tehnološka povezanost različitih vidova transporta u morskim lukama.

##### 3.7.1.1. Drumski saobraćaj

Ukupna dužina **putne mreže** Crne Gore iznosi 6.928 km (846 km magistralnih, 950 km regionalnih i 5.132 km lokalnih puteva). Savremeni kolovoz zastupljen je kod magistralnih puteva 79%, kod regionalnih 37% i kod lokalnih 60%. U periodu od usvajanja PPR-a iz 1986. godine, od novih dionica primarne putne mreže, samo je nedavno izgrađena dionica poluautoputa sa tunelom Sozina sa privremenim vezama na postojeću mrežu.

Kada se uzmu u obzir godine izgradnje (projektni period je 20 godina) i činjenica da su, uglavnom, mala sredstva ulagana za održavanje, onda je jasno u kakvom je stanju putna infrastruktura. Posebno ako se zna da se oko 25% mreže nalazi na nadmorskoj visini većoj od 1.000m. Dodatni problem su prolasci magistralnih i regionalnih puteva kroz gradove. Još planom iz 1986. godine, naglašena je potreba za izgradnjom obilaznica. Odlaganje izgradnje zaobilaznica čini da je njih kasnije još teže realizovati, jer se gradovi neplanski šire, čime su ranije odabrane lokacije za obilaznice sve više ugrožene i dovedene u pitanje.

##### 3.7.1.2. Željeznički saobraćaj

**Postojeću željezničku mrežu** u Crnoj Gori čine jednokolosiječne pruge normalne širine:

- Vrbnica - Bar, dio pruge Beograd - Bar koji prolazi kroz Crnu Goru.
- Podgorica - Tuzi – državna granica (dio pruge Podgorica - Skadar).
- Podgorica - Nikšić.

Ukupna dužina pruga iznosi 248,6 km, a sa staničnim kolosijecima 327,6 km od čega je elektrificirano 167,4 km ili 67,34%.

Pruga Vrbnica-Bar u cjelosti je elektrificirana monofaznim sistemom 25 kV 50Hz, dok pruge Nikšić-Podgorica i Podgorica-Tuzi-državna granica nijesu elektrificirane.

Željeznička mreža obuhvata veliki broj staničnih i poslovnih objekata. Industrijskim kolosijecima u Baru, Podgorici, Spužu, Danilovgradu, Kruševu i Bijelom Polju, povezani su na željezničku mrežu značajni privredni subjekti.

Stanje željezničke mreže u Crnoj Gori nije zadovoljavajuće ni po gustini ni po kvalitetu mreže, uz stalnu prijetnju povredljivosti sistema naglašenu koncentracijom drumskog i željezničkog saobraćaja u jednom koridoru koji prolazi izuzetno teškim terenom. Gustina mreže pruga iznosi 1,8 km/100 km<sup>2</sup>.

### 3.7.1.3. Vodni saobraćaj

Saobraćaj u postojećem stanju odvija se u lukama za međunarodni pomorski saobraćaj: Luka Bar, luka Kotor, luka Zelenika, luka Risan i luka Budva, kao i u lukama za domaći pomorski saobraćaj, marinama i privezištima na morskoj obali. U Luci Bar je izvršena diferencijacija terminala prema karakterističnim vrstama tereta koji su predmet manipulisanja. U domenu aktivnosti Luke Bar su: pretovar tereta, promet putnika, skladištenje tereta, dodatne radnje na teretima, pilotaža, privez i odvez brodova, snabdijevanje brodova, održavanje tehničkih sistema, trgovačke aktivnosti, hotelijerstvo i turizam, proizvodnja hrane. Luka Kotor je isključivo putničko-turistička, za brodove u linijskom putničkom saobraćaju i brodove na izletničkim i kružnim putovanjima. Luka ostvaruje 100% prometa na kružnim putovanjima u Crnoj Gori i 84% prometa nautičkih plovila. Luka Zelenika i luka Risan imaju značajno uži opseg usluga, koje mogu pružati korišćenjem sopstvenih resursa, u odnosu na Luku Bar. Jedina razlika između njihovih mogućnosti je što se u luci Zelenika može vršiti i skladištenje tereta. Ostvareni stepen iskorišćenja kapaciteta luka u proteklom periodu je izuzetno nizak, što je uslovljeno brojnim faktorima. Luka Budva je nedavno dobila status međunarodne luke prevashodno za nautička plovila. Na prostoru Crnogorskog primorja postoji određen broj već izgrađenih **marina**, kao i značajan broj projekata za izgradnju novih. Najznačajnije već izgrađene marine su: „Sveti Nikola” u Baru, marina u Budvi, „Kaliman” u Tivtu, luka Kotor, „Kordić” u Prčanju, gradska luka u H. Novom, Lučica Meljine i privezište u Risnu.

**Plovni putevi** se dijele na prekomorske, obalne i lučke plovne puteve. Ukupna dužina plovnog puta u obalnom pojasu Crne Gore iznosi 66 Nm, odnosno 122,2 km, koliko iznosi rastojanje između krajnjih luka na ovom putu, od Sv. Nikole (ušće Bojane) do Kotora. Od ukupne dužine ovog puta na otvoreno more otpada 50 Nm (92,6 km), dok dužina plovnog puta u Bokokotorskom zalivu iznosi 16 Nm (29,6 km). Za obezbjeđenje plovnih puteva u Crnoj Gori postoji niz objekata.

Uzimajući u obzir rezultate analize izgrađene **lučke infrastrukture**, odrednice postojećih prostornih planova, zaključke brojnih studija, istraživanja i zvanično usvojenih strategija, mogu se sagledati osnovni elementi prostornog aspekta crnogorskih morskih luka u priloženoj tabeli.

**Tabela 6 - Lučka infrastruktura**

Elementi	Luka Bar	Luka Kotor	Luka Zelenika	Luka Risan
Dužina operativne obale (m)	3484	512,6	267	75
Površina koju luka trenutno zauzima (m <sup>2</sup> )	1 300 000	4 000	25 000	2 320
Odrednice postojeće prostorno-planske dokumentacije	600 ha rezervisano za razvoj lučko-industrijskog kompleksa	- izgradnja nautičko-turističkog centra sa 1300 m operativne obale (kod hotela „Fjord”); - izgradnja pristanišne zgrade u produžetku zgrade Lučke kapetanije; - 20000 m <sup>2</sup> rezervisano za razvoj jednog dijela Slobodne zone Kotor (prostor se oslanja na luku Kotor); - potreba proširenja operativne obale	- razvoj luke prvenstveno kao putničke sa dodatnim robnim kapacitetima (što zahtijeva posebnu razvojnu studiju); - izgradnja marine sa 200 vezova;	- neophodna posebna studija perspektiva razvoja;

### 3.7.1.4. Vazdušni saobraćaj

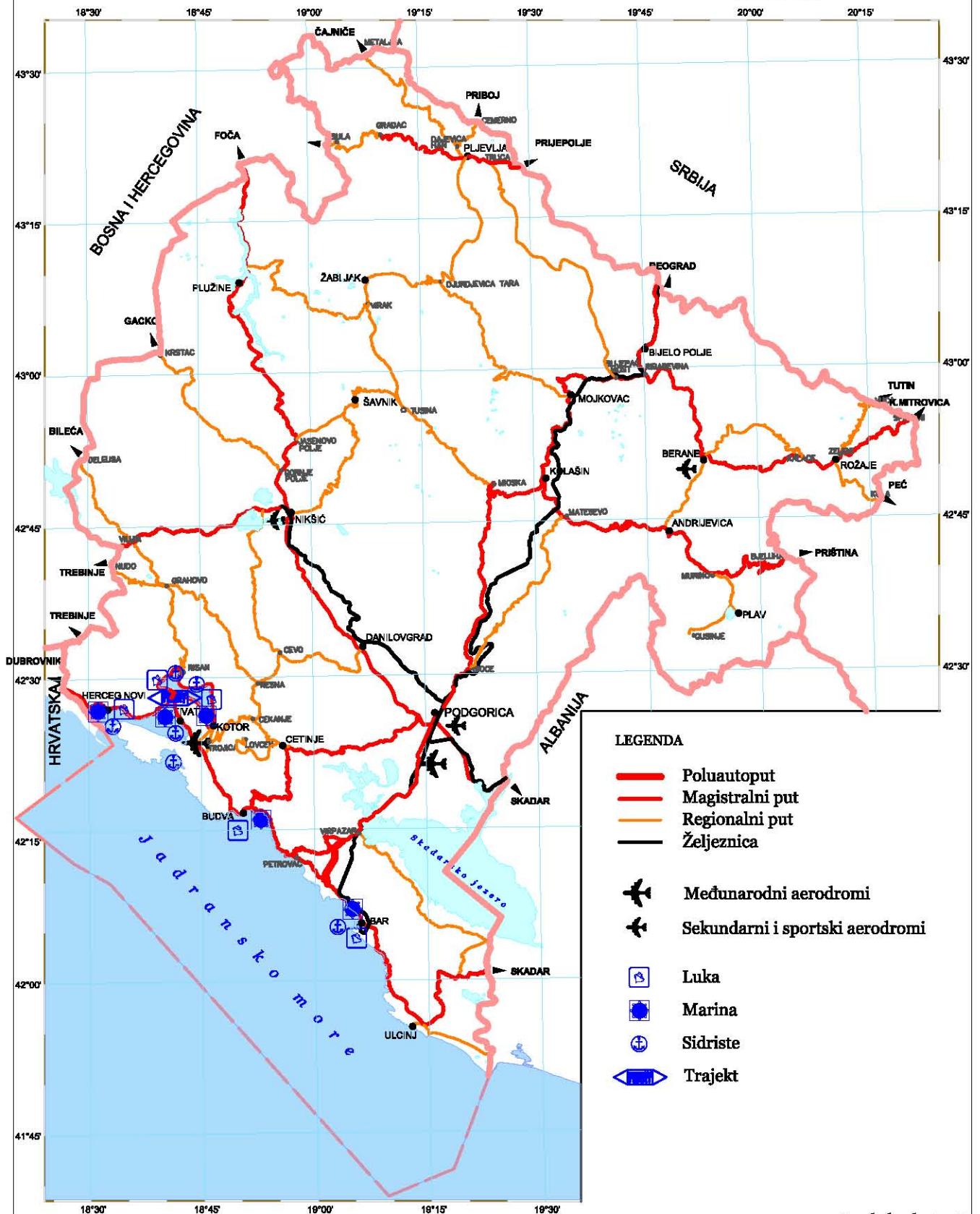
**Primarnu mrežu aerodroma** Crne Gore čine aerodrom Podgorica i aerodrom Tivat:

- **Aerodrom Podgorica** ima poletno-sletnu stazu dužine 2500m i širine 45 m. Generalna konstatacija je da kompleks aerodroma ima zadovoljavajući prostorni kapacitet za sadašnje potrebe.
- **Aerodrom Tivat** ima poletno-sletnu stazu dužine 2500m, širine 45m.

# PROSTORNI PLAN CRNE GORE DO 2020. godine

## SAOBRAĆAJNA INFRASTRUKTURA - POSTOJEĆE STANJE

Razmjera 1 : 900 000



### LEGENDA

- Poluautoput
- Magistralni put
- Regionalni put
- Željeznica
- Međunarodni aerodromi
- Sekundarni i sportski aerodromi
- Luka
- Marina
- Sidriste
- Trajekt



**Sekundarnu mrežu aerodroma čine:**

- Aerodrom **Berane** je u periodu od 1961. do 1976. godine korišćen za javni prevoz u vazdušnom saobraćaju. Trenutno se koristi samo kao sportski aerodrom. Aerodrom ima izgrađenu osnovnu saobraćajnu infrastrukturu: poletno-sletnu stazu sa asfaltnim zastorom dužine 1900m, rulnu stazu i platformu, takođe sa asfaltnim zastorom;
- Aerodrom **Nikšić** (Kapino polje) se koristi kao sportski aerodrom, ima travnatu poletno-sletnu stazu dužine 1200m;
- Letilište **Ulcinj** ima travnatu stazu dužine 760m i koristi se za sportske aktivnosti i poljoprivrednu avijaciju. Ograničenje lokacije aerodroma je blizina državne granice.

Aerodrom **Žabljak** trenutno postoji samo kao lokacija.

**3.7.1.5. Telekomunikacije**

**Aktuelno stanje** u telekomunikacijama determinisano je Zakonom o telekomunikacijama i Zakonom o radio-difuziji kao i djelovanjem dviju regulatornih agencija (Agencija za telekomunikacije i Agencija za radio-difuziju). U navedenom zakonskom okviru razvijaju se javni telekomunikacioni sistemi:

- :
- Fiksna telefonija (Na tržištu postoji konkurencija – 5 operatora sa licencama za pružanje javnih telekomunikacionih servisa putem fiksnog i fiksnog bežičnog pristupa). Fiksni pristup se oslanja na fiber-optičku infrastrukturu i na bazi savremenih bakarnih kablova, a bežični pristup se bazira na WIMAX tehnologiji. Veze sa zemljama u okruženju ostvarene su na bazi fiber-optičkih kablova i to sa po dva kabla komparativnog kapaciteta. Dominantni operator na bazi fiksnog pristupa opslužuje oko 180.000 korisnika.
  - Mobilna telefonija (Na tržištu postoji konkurencija – 3 operatora sa odgovarajućim licencama), sa preko 1.000.000 korisnika. Pokrivenost teritorije servisima mobilne telefonije je približno ista za sve operatore i iznosi preko 95%.
  - Radio-difuzija (Na tržištu postoji konkurencija – državni javni radio – difuzni servisi, lokalni javni radio – difuzni servisi, komercijalni emiteri (radio i TV stanice), kabl i bežični operatori za distribuciju radio i TV programa do krajnjih korisnika, itd. Usluge prenosa i distribucije signala radija i TV za potrebe javnih radio-difuznih servisa “Radio Crne Gore” i “Televizija Crne Gore” vrši JP Radio-difuzni centar Crne Gore čiju funkcionalnu i položajnu okosnicu čine radio-relejni punktovi na Lovćenu i Bjelasici. Signal Radija Crne Gore (I program) emituje se sa 18 lokacija a signal „Radija 98“ sa 13 lokacija. Prvi radijski program pokriva oko 97% stanovništva, dok drugi program pokriva 95% stanovništva Crne Gore, s tim da je pokrivenost opština na sjeveru, Šavnika i Plužina, značajno manja. Prvi i drugi program TV CG emituje se sa 123 lokacije, preko dvije odvojene zemaljske analogne mreže. Oba programa imaju nacionalnu pokrivenost i dopiru do oko 93% stanovništva Crne Gore. Jedan program (kombinacija Prvog i Drugog programa, kao i specijalnih emisija) emituje se preko satelita Hot bird 13°E, za evropsku regiju. Osim toga, dodijeljeno je 8 licenci za kablovsku televiziju.
  - Internet (Svi operatori fiksne i mobilne telefonije koji posjeduju licence su potencijalni davaoci Internet servisa i servisa prenosa govora preko Interneta). Za sada je izdato 13 licenci sa ovlaštenjem za pružanje Internet servisa. Broj korisnika Internet servisa procjenjuje se na preko 100.000. Za pružanje javnog servisa prenosa govora preko mreža baziranih na Internet protokolu (VOIP) dodijeljeno je 5 licenci. Za distribuciju radio i TV programa preko novih tehnoloških platformi – IP TV (Internet Protocol Television) i DTH (Direct to Home) dodijeljene su dvije licence.
  - Funkcionalni telekomunikacioni sistemi sa ciljem obezbjeđenja pristupa (iznajmljene linije, komutirane linije, DSL i sl) uglavnom koriste MIPNET (Montenegrin IP Network) Crnogorskog Telekoma. Za potrebe obavljanja taksi djelatnosti na teritoriji Crne Gore izdato je preko 20 licenci.

Interkonekcioni kapaciteti prema telekomunikacionim resursima EPCG realizovani su na bazi fiber-optičkih kablova.

**3.7.1.6. Poštanski saobraćaj**

Donošenjem Zakona o poštanskim uslugama RCG (avgusta 2005. godine), izvršena je liberalizacija pružanja poštanskih usluga, čime je Pošta CG izgubila monopolsku poziciju na tržištu. Osim nje, licenca za obavljanje ove djelatnosti data je DHL-u Podgorica, a u toku je postupak izdavanja licenci određenom broju drugih zainteresovanih subjekata.

Pošta Crne Gore, i pored pojave konkurentskog operatora, i dalje ima dominantnu ulogu, jer je zastupljena u skoro svim naseljenim mjestima.



### 3.7.2. Energetski sistemi

#### 3.7.2.1. Ocjena stanja razvoja

Elektroenergetski sistem Crne Gore bio je dio jedinstvenog tehničko-tehnološkog elektroenergetskog sistema bivše SFRJ, te je u skladu sa njim i građen. Izgrađena je osnovna elektroenergetska mreža napona 400 kV, 220 kV i 110 kV i odgovarajuća distributivna mreža koja omogućava da se skoro sva naselja u Crnoj Gori (osim teško pristupačnih sela u središnjem i sjevernom dijelu) snabdijevaju električnom energijom. Mrežom dalekovoda napona 400 kV i 220 kV, sa objektima koji su u pogonu, uključene su postojeće elektrane, ostvarena je veza sa elektroenergetskim sistemima u okruženju. U tom smislu započeta je realizacija dalekovoda 400 kV Podgorica-Elbasan.

Problem energetike više nije samo problem energetskih potencijala, njihove eksploatacije, transformacije i korišćenja, već i međusobne zavisnosti između tri „E”: (Energetike, Ekologije i Ekonomije). Zato su danas EEE u Crnoj Gori, kao u ostalom i na najširem međunarodnom planu, postali jedan od najbitnijih, jedinstvenih i višedimenzionalnih problema razvoja.

U elektroenergetskom sistemu Crne Gore od suficita električne energije od 97 GWh u 1980. godini došlo do deficita od 1324 GWh u 2004. godini. Proizvodnja i potrošnja električne energije data je u priloženim tabelama.

**Tabela 7** - Proizvodnja električne energije u Crnoj Gori po obimu i tipu u GWh

	Hidroelektrane	Termoelektrane	Ukupno	Procenat u odnosu na potrošnju
<b>1998.</b>	1709	855	<b>2564</b>	72,37
<b>1999.</b>	1693	924	<b>2617</b>	61,69
<b>2000.</b>	1579	951	<b>2530</b>	66,09
<b>2001.</b>	1768	647	<b>2415</b>	58,64
<b>2002.</b>	1096	1099	<b>2195</b>	51,87
<b>2003.</b>	1532	1074	<b>2606</b>	59,32
<b>2004.</b>	2231	955	<b>3186</b>	70,64

**Tabela 8** - Potrošnja električne energije u Crnoj Gori po obimu i tipu u GWh

	Direktni potrošači na 110 kV	Potrošač i na 35 i 10 kV	Domaćinstva	Oatali na 0,4 kV	Gubici distribucije	Gubici prenosa	UKUPNO
<b>1998.</b>	<b>1581</b>	<b>263</b>	<b>940</b>	<b>223</b>	<b>409</b>	<b>127</b>	<b>3543</b>
<b>1999.</b>	<b>1511</b>	<b>243</b>	<b>965</b>	<b>957</b>	<b>417</b>	<b>149</b>	<b>4242</b>
<b>2000.</b>	<b>1711</b>	<b>256</b>	<b>1112</b>	<b>278</b>	<b>321</b>	<b>150</b>	<b>3828</b>
<b>2001.</b>	<b>1885</b>	<b>344</b>	<b>1101</b>	<b>286</b>	<b>347</b>	<b>155</b>	<b>4118</b>
<b>2002.</b>	<b>1999</b>	<b>373</b>	<b>1053</b>	<b>293</b>	<b>359</b>	<b>155</b>	<b>4232</b>
<b>2003.</b>	<b>2025</b>	<b>363</b>	<b>1079</b>	<b>308</b>	<b>446</b>	<b>172</b>	<b>4393</b>
<b>2004.</b>	2105	332	1059	320	501	193	<b>4510</b>

Prenosna mreža EES CG sastoji se od vodova, transformatorskih stanica i ostale opreme naponskih nivoa 400 Kv, 220 Kv i 110 Kv. Krajem 2005. godine u pogonu je bilo 255 km vodova 400kV, 348,1 km vodova 220 kV i 601 km 110 kV vodova. Pet vodova nazivnog napona 110 kV ukupne dužine 122,57 km je u pogonu pod 35 kV naponom. Na teritoriji Crne Gore nalaze se 2 trafo-stanice 400/x kV (jedna TS 400/220 kV i jedna 400/110 kV), 4 TS 220/110 kV i 17 TS 110/x (15 TS 110/35 kV i 2 TS 110/10 kV). Distributivna mreža u sistemu Elektroprivrede Crne Gore obuhvata vodove 35 kV, transformatorske stanice TS 35/10 kV, postrojenja 10 kV u TS stanicama 110/10 kV, vodove 10 kV, TS stanice 10/0,4 kV i vodove niskog napona. U njenom sastavu radi 16 lokalnih distribucija koje snabdijevaju oko 285.000 potrošača.

U Crnoj Gori do sada nije izgrađen nijedan metar gasovodne mreže, mada je do sada bilo urađeno više studija i elaborata koji je trebalo da dokažu opravdanost tih investicija.

Glavni problemi potrošnje energije u Crnoj Gori danas su visoki gubici prenosne i distributivne mreže, kao i nizak nivo energetske efikasnosti. Prethodno pomenuti gubici (ukupno 694 GWh u 2004) dostižu oko 50% deficita od 1324 GWh utvrđenog 2004. godine. Uzimajući u obzir i „dodatne gubitke“ zbog niske energetske efikasnosti, jasno je da se rješenje za snabdijevanje energijom u Crnoj Gori mora tražiti i u poboljšanju trošenja energije (u smislu smanjenja gubitaka u prenosu i distribuciji, korišćenju građevinskih materijala koji štede energiju, promjeni stava prema korišćenju energije i slično). Izradom Strategije razvoja energetike Crne Gore, Vlada je već reagovala na ovu situaciju.

Strategijom razvoja energetike postavlja se osnova za buduća usmjerenja.

### 3.7.2.2. Potencijali i ograničenja

Ležišta uglja u pljevaljskom području, kako u energetske smislu tako po tehničko-tehnološkim cjelinama, mogu se podijeliti na prostor pljevaljskih basena i basena Maoče. Ukupne bilansne rezerve ugljeva iznose 216.516.242 tone (Maočki basen: 118.882.670 tona) i eksploatacione rezerve 200.557.014 tone (Maočki basen: 112.938.000 tone). Definisano rezervi uglja u pljevaljskom ugljenom basenu i stepen izučenosti razvoja kapaciteta, daju mogućnost prognoze proizvodnje uglja, a samim tim i razvoja energetike (proizvodnja električne i toplotne energije) u narednom periodu. Dokumentovanost rezervi i kvaliteta uglja u beranskom i poličkom ugljenom basenu nije na zadovoljavajućem nivou. Eksploatacione rezerve beranskog basena procijenjene su u iznosu od 18.511.870 t.

Hidropotencijal je najvažniji energetske resurs Crne Gore. Raspoloživi (teorijski) hidroenergetski potencijal na glavnim vodotocima je reda veličine 9846 GWh /god. Ukupni tehničko-raspoloživi hidroenergetski potencijal koji se može realizovati ili je već realizovan sa HE-objektima na i van teritorije Crne Gore, iznosi od 5219 GWh do 6202 GWh korišćenjem u prirodnom pravcu toka (u zavisnosti od varijante rješenja). Do sada je 17% potencijala iskorišćeno. Imajući u vidu raspoloživi hidroenergetski potencijal, Crna Gora se visoko kotira, međutim, u isto vrijeme potreba zaštite životne sredine i seizmički rizik smanjuju stvarno korišćenje potencijala. Korišćenje hidroenergetskog potencijala mora biti veoma pažljivo i razmatrano samo kao element mješavine energetske izvora.

Dosadašnja istraživanja ukazuju na značajnu perspektivnost kopna i podmorja Crne Gore za otkrivanje ležišta nafte i prirodnog gasa od ekonomskog interesa. Istražno područje kopna i podmorja Crne Gore zauzima površinu od cca 21.500 km<sup>2</sup>, od čega na kopno otpada cca 13.000 km<sup>2</sup>, a na podmorje cca 8500 km<sup>2</sup>. U svim bušotinama u podmorju registrovani su tečni i/ili gasoviti ugljovodoni: nafta u eocensko-krednim karbonatima, a gas u pješčarima eocenske starosti, što ukazuje na visoku naftno-matičnu potencijalnost područja. S obzirom na to da su sada utvrđene rezerve samo potencijalne (C2), prognozne (D1) i pretpostavljene (D2) potrebna su značajna finansijska sredstva za definisanje ovog energetske potencijala. (Na perspektivnost prostora Crne Gore, naročito podmorja ukazuje i eksploatacija nafte u Albaniji, kao i otkrivena nafta i gas u podmorju italijanskog dijela Jadrana.)

Uljni škriljci registrovani su kao pojave u Crnoj Gori i na bazi sadašnjih saznanja može se zaključiti da ne predstavljaju energetske resurs od ekonomskog značaja.

Pojave treseta u Crnoj Gori registrovane su na lokalitetima Jezera na Lovćenu, Plavskog jezera, uz rijeku Bojanu i u predjelu Skadarskog jezera. Kao energetske resurs nema značaja.

Pored hidroenergije od obnovljivih izvora energije, za sada se u Crnoj Gori koristi i sunčeva energija, ali nedovoljno. Strategijom razvoja energetike Crne Gore do 2025. godine predviđa se intenzivnije korišćenje obnovljivih izvora energije. Shodno konceptu održivog razvoja, obnovljivi izvori energije omogućavaju da se smanji potrošnja konvencionalnih i neobnovljivih energetske resursa.

Tehničko iskoristivi hidroenergetski potencijal pritoka izučavanih na nivou studija za izgradnju malih hidroelektrana iznosi 599,2 GWh (65 mHE), a za pritoke koje do sada nijesu izučavane sa aspekta energetske korišćenja indirektno sračunati iznosi 358 GWh/god. Do sada je izgrađeno samo sedam malih hidroelektrana sa godišnjom proizvodnjom od oko 20 GWh.

Energija sunčevog zračenja bi mogla da bude veoma značajan energetske izvor u Crnoj Gori. Područje Crne Gore je izloženo direktnom sunčevom zračenju oko 1.500 do 2.550 časova godišnje. To se naročito odnosi na obalni dio Crne Gore i područje oko Podgorice. U području Crne Gore prosječna godišnja suma globalnog zračenja kreće se između 3.500 i 4.450 Wh/m<sup>2</sup> dnevno, dok mjerenja pokazuju da ona u ljetnjim mjesecima dostiže do 8 kWh/m<sup>2</sup> dnevno. Ovaj vid energije sve više se koristi za pripremu potrošnje tople vode, klimatizaciju i grijanje, ali bez većeg uticaja na energetske bilans. Međutim, daljim razvojem tehnoloških performansi sunčevih kolektora i s obzirom na visok stepen solarizacije razvojnih djelova teritorije Crne Gore, očekuje se

značajniji i bilansno relevantan rast korišćenja sunčeve energije za zadovoljenje dijela energetske potreba privrede i domaćinstava.

Na prostoru Crne Gore kao biomasa jedino je relevantno šumsko drvo, naročito bukva. Šume u Crnoj Gori pokrivaju oblast od oko 6.750 km<sup>2</sup>, što predstavlja oko 42% ukupne teritorije Crne Gore. Ukupne količine drvene mase koju čini otpad u šumi eksploatacijom šuma, godišnje se kreće oko 150-200.000 m<sup>3</sup>. Njihovo skupljanje i korišćenje kao energetske gorivo nema ekonomsku opravdanost. Otpad koji je predmet industrijske prerade u drvoprerađivačkim kapacitetima, već se djelimično koristi kao energetske gorivo za sopstvene potrebe.

U Crnoj Gori do sada nijesu sprovedena opsežnija namjenska mjerenja vjetra u cilju određivanja globalnog vjetropotencijala. Iako analize energetske potencijala vjetra u Crnoj Gori nijesu kompletne, postoje veoma optimističke procjene energetske potencijala, uslovljenog kombinacijama planinskih terena i mediteranskih uticaja. Na osnovu dosadašnjih istraživanja, zasnovanih na podacima iz meteoroloških stanica, potencijalno dobre oblasti, u smislu korišćenja energije vjetra, su: područja oko Nikšića, jugozapadni region, planinski lanac i prevoji iznad mora i oblast primorja. Prva elektrana na vjetar u Crnoj Gori (Ilino brdo, Vučje kod Nikšića), snage 500 kW i očekivane godišnje proizvodnje 1,25 do 1,8 GWh/god. završena je 2004. godine. Imajući u vidu svjetski trend razvoja vjetroenergetskih kapaciteta, neophodna su intenzivnija istraživanja potencijala vjetra u cilju njegovog što većeg korišćenja na području Crne Gore.

Komunalni otpad predstavlja ekološki problem u Crnoj Gori, tako da bi njegovo korišćenje imalo i energetske i ekološki efekat. Procjenjuje se da se na prostoru Crne Gore godišnje formira 200-250.000 tona čvrstog komunalnog otpada (1 kg dnevno po stanovniku). Ove količine stvaraju osnovu za izgradnju 3-5 industrijskih postrojenja za njegovo sagorijevanje. Imajući u vidu da je danas ekonomska granica za korišćenje postrojenja za sagorijevanje smeća, grad od oko 150.000 stanovnika. S tim u vezi, Podgorica bi mogla biti lokacija za savremeno postrojenje za uklanjanje otpadaka jer u njoj već danas postoje značajni ekološki problemi u vezi sa komunalnim otpadom.

Prema dosadašnjim saznanjima, geotermalna energija i energija mora za sada nemaju veći značaj.

Veće učešće nafte i prirodnog gasa u energetske bilansu Crne Gore treba očekivati tek sa pronalazanjem ekonomski isplativih količina, a to zahtijeva značajna sredstva za nastavak istraživanja.

### 3.7.3. Vodni resursi

#### 3.7.3.1. Korišćenje voda u hidroenergetske svrhe

Sa dvije izgrađene velike hidroelektrane (HE „Perućica” i HE „Piva”) na rijekama Zeti i Pivi i sedam malih hidroelektrana (HE „Glava Zete”, HE „Slap Zete”, na rijeci Zeti, HE „Rijeka Mušovića” - Kolašin, HE „Šavnik”, HE „Lijeva Rijeka”, HE „Podgor” na rijeci Orahovštica i HE „Rijeka Crnojevića” na Obodskom vrelu), realizovano je oko 1665 GWh (prosječna proizvodnja za period 1976-2004).

#### 3.7.3.2. Korišćenje voda za vodosnabdijevanje

Prema raspoloživim podacima, od ukupnog stanovništva Crne Gore 65-70% stanovništva se snabdijeva vodom preko vodovodnih sistema opštinskih centara i značajnijih lokalnih centara, dok se nešto preko 30% stanovništva u seoskim naseljima snabdijeva putem sopstvenih vodovoda i individualno, korišćenjem izvora, izradom bunara za zahvat podzemnih voda ili izgradnjom čistijerni za skupljanje atmosferskih voda.

Vodovodni sistemi gradova uglavnom opslužuju i druga gradska, prigradska i seoska naselja sa njihovog područja. Neki od njih se mogu tretirati kao opštinski vodovodni sistemi, s obzirom na to da obuhvataju gotovo sva naselja na području opštine. Gradskim vodovodnim sistemima obuhvaćeno je, pored 40 gradskih, još 174 prigradska i seoska naselja – ukupno 214 naselja.

Sprovedenje mjera sanitarne zaštite izvorišta korišćenih za snabdijevanje vodom stanovništva, u skladu sa zakonskim obavezama, u cjelini posmatrano je daleko od potrebnog nivoa. Do sada nijesu izvršena zakonom propisana istraživanja i određivanja zona zaštite za većinu vodoizvorišta koja su u korišćenju. Kako pored ovoga nije obrađen katastar vodnih objekata, to u ovom trenutku nije moguće izvršiti preciznu identifikaciju i kartiranje svih vodoizvorišta i zona njihove zaštite.

Regionalni vodovod Primorja, zasnovan na zahvatanju voda iz bazena Skadarskog jezera, nije završen ni doveden u funkciju i pored već izvedenog niza objekata za njegove potrebe (hidrotehnički tunel L=4,2km, raspodjelna

komora „Đurmani”,  $V=10000 \text{ m}^3$ , komore od po  $1000 \text{ m}^3$  iznad Petrovca, Svetog Stefana i Radanovića, pumpna stanica „Bijeli Do” sa rezervoarom od  $1000 \text{ m}^3$  te cjevovod  $500 \text{ mm}$  od Budve do Tivta dužine oko  $30 \text{ km}$  i cjevovod  $450 \text{ mm}$  od Radanovića do tunela Vrmac).

### 3.7.3.3. Korišćenje voda za navodnjavanje

I pored povoljnih prirodnih uslova, navodnjavanje kao hidrotehnička mjera uređenja vodnog režima zemljišta primjenjuje se samo na  $2.000 \text{ ha}$ . Svi prethodno izvedeni sistemi za navodnjavanje nikad nijesu stavljeni u funkciju, znatan dio njih je degradiran (npr. Sutorinsko polje, Mrčevo polje, Crmnica, Kokotsko polje, Bjelopavlići, Ovsine-Berane, Brezjojevica-Plav). Zbog ovakve situacije dolazi do nenamjenskog trošenja vode iz vodovoda, što usložnjava probleme snabdijevanja stanovništva vodom za piće.

### 3.7.3.4. Korišćenje voda za akvakulturu

U Primorskom regionu funkcioniše ribarska zadruga „K. Cvetković” u Baošićima i pogon za preradu ribe „Ribarstvo” u Rijeci Crnojevića. Uzgoj marikultura u Crnoj Gori bio je više simboličan sa vrlo malim prinosima i efektima, posebno u odnosu na ogromne mogućnosti. Istraživanja Instituta za biologiju mora iz Kotora ukazuju da akvatorij, posebno Boka, ima izvanredne prirodne pogodnosti za prirodni razvoj i vještački uzgoj marikultura. To se odnosi, kako na sakupljanje mrkih i crvenih algi, tako i na uzgoj dagnji i kamenica. Tako se procjenjuje kapacitet Boke na  $2\ 500$  tona školjki godišnje. Na osnovu prirodnih mogućnosti, procjenjuje se da je kapacitet Crne Gore za lagunasti uzgoj ribe  $3000$  tona, a kavezni uzgoj  $2000$  tona godišnje.

Uzgoj **slatkovodne ribe** se vrši u oko  $20$  ribnjaka i dva kavezna sistema u kojima se vrši uzgoj pastrmki. Sada se u Crnoj Gori osjeća nedostatak mlađi za poribljavanje više vrsta, a kako se radi o specifičnim crnogorskim vrstama - njihova nabavka nije moguća iz drugih regiona

Crna Gora raspolaže sa znatnim i raznovrsnim vodenim objektima u kojima se sprovode ove aktivnosti. Ukupna dužina rječnih tokova (velike rijeke i njihove pritoke) iznosi oko  $1700 \text{ km}$ . Planinska jezera imaju površinu oko  $5,5 \text{ km}^2$  i koriste se samo za sportski ribolov, ravničarska jezera oko  $25.000 \text{ ha}$  i akumulacije oko  $3000 \text{ ha}$ .

I za uzgoj riba u kavezima u Crnoj Gori, takođe, postoje uslovi, a za najpogodnija mjesta smatraju se hidroakumulacije. Posebno pogodna i sa najvećim kapacitetom je Pivska, zatim akumulacija Otilovići i Liverovići. Akumulacije iz okoline Nikšića, takođe, pružaju optimalne uslove, ali su skromnijih kapaciteta. U Skadarskom jezeru pogodna mjesta su sublakuštrični izvori („oka”).

### 3.7.3.5. Korišćenje voda u industriji

Za potrebe industrije i rudarstva, uključujući i termoenergetske objekte koji koriste vodu za hlađenje u periodu njihovog najintenzivnijeg razvoja i rada (od 1978 do 1993. godine), koristilo se prosječno godišnje između  $60$  i  $142$  miliona  $\text{m}^3$  vode. Prosječno zahvaćena godišnja količina vode je bila oko  $97$  miliona  $\text{m}^3$  (oko  $3,1 \text{ m}^3/\text{s}$ ). Potrošnja vode za potrebe industrije iz javnih vodovoda u analiziranom periodu kretala se oko  $5-12$  miliona  $\text{m}^3/\text{god}$ , prosječno oko  $9,5$  miliona  $\text{m}^3/\text{god}$ , dok se najveći dio obezbjeđivao iz sopstvenih izvora (uključujući i reciklažu iskorišćene vode). Usljed ekonomskih sankcija, odnosno smanjenog obima proizvodnje mnogih industrijskih grana, ukupna količina vode se znatno smanjuje, tako da već 1996. godine, iznosi oko  $55$  miliona  $\text{m}^3/\text{god}$ , od čega  $51$  milion  $\text{m}^3/\text{god}$ , iz sopstvenih izvora.

### 3.7.3.6. Flaširanje vode

Izvorske vode Crne Gore se veoma malo koriste za flaširanje. Za sada postoje samo dva pogona za flaširanje (Bukovica – Šavnik i Radigojno - Kolašin). Izdato je još  $8$  koncesija za korišćenje i flaširanje izvorskih voda. Od mineralnih voda za sada se jedino koriste vode izvorišta u Bijelom Polju.

### 3.7.3.7. Zaštita voda od zagađivanja

Preovlađujuća zagađenja su otpadne vode koncentrisanih izvora – naselja i industrija. U poređenju sa klasama kvaliteta koje su predviđene Uredbom o kategorizaciji i klasifikaciji voda, utvrđeno stanje kvaliteta voda (vodotoka, jezera, mora i podzemnih voda) je zadovoljavajuće.

Kvalitet podzemne vode u prirodnim uslovima, izuzimajući primorske izdani pod uticajem mora, u najvećem dijelu godine odgovara I klasi. U kontinentalnom dijelu prirodni kvalitet voda u vodonosnim izdanima intergranularne strukture ugrožen je na manjem broju lokaliteta, nizvodno od većih naselja i industrije.

U javnu kanalizacionu mrežu otpadne vode ispušta oko 60% gradskog stanovništva, ili 37% od cjelokupnog stanovništva Crne Gore, što se smatra daleko od zadovoljavajućeg stanja. Izuzetno loše je stanje u pogledu tretmana upotrijebljenih otpadnih voda, koje se tretiraju propisno samo u naselju Virpazar i djelimično u Podgorici.

Otpadne vode se u Primorskom regionu disponiraju u more preko podmorskih ispusta (ispust Herceg Novi L-1000m, zaliv Trašte L-3200 m, Budva – rt Zavala L-2500 m, Bar Volujica i drugi manji), takođe bez prethodnog tretmana.

Prečišćavanje industrijskih otpadnih voda vrši se u vrlo malom broju industrijskih pogona, a i u tim slučajevima ne može se garantovati da se proces obavlja na korektan način.

Stanje u ovoj oblasti već duži period karakteriše izostanak većih investicionih aktivnosti, što je uzrokovalo navedene probleme i nizak nivo kvaliteta pruženih usluga. Uvažavajući, s jedne strane ograničenja kapaciteta sa kojima raspolažu jedinice lokalne samouprave i visinu investicija koje je potrebno obezbijediti, i s druge neophodnost očuvanja životne sredine i smanjenje rizika za zdravlje ljudi, Vlada Crne Gore je, uz podršku Evropske agencije za rekonstrukciju, pripremila dva važna planska dokumenta u oblasti upravljanja otpadnim vodama: Master plan za odvođenje i prečišćavanja otpadnih voda Crnogorskog primorja i opštine Cetinje i Strateški masterplan za kanalizaciju i otpadne vode Središnjeg i Sjevernog regiona.

### 3.7.3.8. Zaštita od voda

Potreba **odbrane od poplava** uglavnom je u vezi sa priobaljem većih vodotoka (Morača, Zeta, Lim, Tara, Čehotina, Ibar i Bojane) i polja (Barsko, Cetinjsko, Nikšićko, lugovi doline Matice i dr). Dosadašnji obim izvedenih radova na uređenju vodotoka i odbrani od poplava je vrlo skroman i sveden je na objekte lokalnog karaktera, koji nijesu dovoljni i funkcionalni.

Na području Crne Gore javljaju se najraznovrsniji oblici **erozije i bujičnih tokova**, jer su sve rijeke u Crnoj Gori, u svom gornjem toku, a neke i cijelom dužinom, bujičnog karaktera. Dosadašnji radovi na uređenju bujičnih područja uglavnom su se odnosili na tehničke mjere uređenja bujica, dok su se biološke mjere na zaštiti od erozija rijetko primjenjivale.

**Suvišna voda** različitog porijekla ugrožava na teritoriji Crne Gore oko 24.500 ha, plodnog i urbanizovanog zemljišta (Cetinje). Ta pojava je posebno izražena na površinama uz Skadarsko jezero i rijeku Bojanu, u Zetskoj ravnici, Bjelopavličima, Plavskoj kotlini i rječnim dolinama Lima, Tare i Čehotine. Većina izgrađenih **meliorizacionih sistema** nije u funkciji. Specifičan slučaj potrebe zaštite od voda predstavlja Kotor, koji je za vrijeme izuzetnih kiša i juga, djelimično pod vodom, jer je visina njegovog pločnika 96 cm iznad mora, a gornja tačka amplitude plime dostiže 130 cm.

### 3.7.4. Upravljanje otpadom

Otpad je ozbiljan problem u Crnoj Gori, sa kritičnim i dugotrajnim uticajem, kako na životnu sredinu, tako i na ljudsko zdravlje. Otpad podrazumijeva nepotrebno iscrpljivanje prirodnih resursa, nepotrebne troškove i uništavanje okoline, a sve to se može izbjeći održivim upravljanjem otpadom i efikasnijim korišćenjem resursa.

**Tabela 9** - Količina otpada po vrsti nastanka

Opština u kojoj će se deponovati Č.K.O.	Opštine sa kojih se sakuplja otpad	Broj stanovnika (Monstat)	Količina t/god. 2004. (Master plan)	Količina t/god. 2004. (autori Studije)
Bar	Bar, Ulcinj	60.327	11.400	11.400
Berane	Berane, Plav, Andrijevića, Rožaje	77.351	7750	8350
Budva	Budva, Kotor, Tivat	52.486	13.200	13.800
Herceg Novi	Herceg Novi	33.034	7800	8000
Mojkovac	Mojkovac, Bijelo Polje, Kolašin	70.299	6200	7000
Nikšić	Nikšić, Plužine, Šavnik	82.501	15.800	18.200
Pljevlja	Pljevlja, Žabljak	40.010	4800	7100
Podgorica	Podgorica, Cetinje, Danilovgrad	204.137	41.600	76.700
<b>UKUPNO</b>		<b>620.145</b>	<b>108.550</b>	<b>150.550</b>

Do 2004. godine u Crnoj Gori nije postojala nijedna sanitarna deponija, već samo gradska i nelegalna smetlišta, kojima niko nije gazdovao, niti vršio kontrolu odlaganja. Ne postoji tačna evidencija broja nelegalnih odlagališta, ali se zna da svako gradsko naselje u Crnoj Gori ima bar po jedno glavno smetlište – deponiju i više rasutih odlagališta.

**Strateška opredjeljenja u oblasti upravljanja otpadom** - Postoji direktan uticaj smetlišta na površinske, podzemne vode i aerozagađenja. Da bi se poboljšalo stanje u ovoj oblasti, Vlada Crne Gore usvojila je Nacionalnu politiku upravljanja otpadom (februar 2004), Master plan upravljanja otpadom na državnom nivou (decembar 2004).

### 3.7.5. Odbrana i zaštita

Nacionalna strategija za vanredne situacije u uslovima realizacije nekog destruktivnog prirodnog ili tehnološkog hazarda, predstavlja jedan od strateških dokumenata nacionalne bezbjednosti, koji ima za cilj uspostavljanje državnog odnosa prema vanrednim situacijama i organizovanog djelovanja državnih i drugih institucija za efikasnu akciju u vanrednim situacijama izazvanim svim oblicima velikih prirodnih nesreća, tehničko-tehnoloških havarija i epidemija zaraznih bolesti, radi sprečavanja njihove pojave preventivnim djelovanjem, ublažavanja njihovih posljedica.

Pod **vanrednom situacijom** ovdje se podrazumijeva stanje stvoreno dejstvom izvanrednih okolnosti, iznenada prouzrokovanih prirodnim ili ljudskim faktorom, čime je stvorena neposredna opasnost po život i zdravlje ljudi, imovinu građana, ili je značajno ugrožena životna sredina ili kulturo-istorijsko nasljeđe na određenom području, koju pogođena društvena zajednica nije u stanju da otkloni sopstvenim snagama i sredstvima, već je za njihovo saniranje potrebna pomoć cijele zemlje, a ponekad i međunarodne zajednice. Masovnost nastradalog stanovništva, obim oštećenja i potreba za pomoć, osnovne su odlike katastrofa. Katastrofe naglo i drastično remete socijalnu ili ekološku ravnotežu na pogođenom području, uslovljavajući značajno pogoršanje higijensko-epidemiološke situacije na zahvaćenom terenu.

Vanredne situacije nastaju kao posljedica nekontrolisanog dejstva većeg broja prirodnih fenomena. Na geografskim prostorima kojima pripada teritorija Crne Gore, takve pojave najčešće su u vezi sa razornim zemljotresima, velikim pokretima stijenskih masa (kliženje tla, odronjavanje stijena), poplavama, dugotrajnim ekstremnim meteorološkim pojavama, snježnim lavinama, požarima regionalnih razmjera i drugim velikim prirodnim nesrećama. Velike tehničko-tehnološke havarije koje mogu rezultirati katastrofom i vanrednom situacijom, vezuju se za accidente na instalacijama za naftu i naftne derivate, havarije u transportu i skladištenju hemijskih i toksičnih materijala, eksplozivnih i radioaktivnih materija, velika zagađenja izvorišta pitke vode za snabdijevanje naselja, velike nesreće u saobraćaju, nesreće rudnika, industrijske nesreće izazvane eksplozijama, radiološke, biološko-epidemiološke i druge tehničke ili tehnološke nesreće. Vanredna situacija može nastati i kao posljedica velikih epidemija zaraznih bolesti (epizootije i epifitotije - pojave masovnih obolijevanja ljudi, životinja i biljaka).

Na stalnu egzistenciju značajnog nivoa hazarda od više prirodnih i tehničkih faktora u Crnoj Gori, argumentovano ukazuju brojna, vjekovima akumulirana iskustva na tim prostorima. Tokom nekoliko zadnjih decenija na crnogorskom tlu i neposrednom okruženju, posebno su destruktivno manifestovani hazardi od: zemljotresa i prapratnih pojava (klizišta tla i odroni stijena), zatim od velikih poplava, požara i zagađenja prirodne okoline. Realno je očekivati da se u bliskoj budućnosti ponovo manifestuju takvi prirodni fenomeni, ali i tehnički hazardi, nastali kao posljedica neminovnog tehnološkog i industrijskog razvoja regiona, uključujući ne samo prostor Crne Gore, nego i susjednih uticajnih teritorija. Realni prirodni hazardi i konsekvantni zahtjevi i potrebe za efikasan odgovor društvene zajednice, predstavljaju sastavni dio neminovnog čovjekovog suživota sa prirodom, ali se ponašanje čovjeka prema tim hazardima može promijeniti.

Saglasno porukama sadržanim u **Strategiji iz Jokahame i planu akcija za sigurniji svijet** koje su definisale članice Ujedinjenih nacija – sprečavanje katastrofa i jačanje pripremljenosti društvene zajednice, treba da predstavljaju osnovne integralne aspekte razvojne politike i planiranja na nacionalnom, regionalnom i internacionalnom nivou. U tom smislu, kao osnovni cilj primjene ove Strategije treba definisati značajno smanjenje svih vrsta gubitaka, iskazanih u vidu ljudskih života, materijalnih dobara, elemenata kulturnog nasljeđa i životne sredine - u uslovima eventualnog nastanka velikih katastrofa i tehnoloških akcidenata u bližoj i daljoj budućnosti.

Opšte je poznata činjenica da se obim ljudskih i ekonomskih gubitaka, koji nastaju kao posljedica prirodnih katastrofa, tokom prethodnih godina znatno uvećao. Po pravilu, najviše pogođene kategorije društva su siromašne i socijalno hendikepirane grupe, dominantno u zemljama u razvoju, što rezultira iz okolnosti najmanje opremljenosti tih grupa da se nose sa takvim izazovima. Ipak, dok su hazardi neizbježni, a eliminacija svih rizika

nemoguća, postoji niz tehničkih mjera, tradicionalne prakse i iskustava, čijom primjenom može biti smanjen ekonomski i socijalni obim katastrofa. U tom smislu, neophodno je napraviti pomak od prakse reagovanja na događaj - ka praksi prevencije. Sprečavanje nesreća, pripremljenost zajednice i pružanje efektivne pomoći, predstavljaju osnovne elemente koji doprinose uspješnoj primjeni razvojne politike društva. Ovi elementi su, zajedno sa očuvanjem životne sredine i održivim razvojnim okruženjem, usko povezani.

Na Svjetskoj konferenciji o smanjenju prirodnih katastrofa, koja je od 23. do 27. maja 1994. godine održana u Jokahami (Japan) u okviru "Međunarodne dekade smanjenja prirodnih katastrofa", Članice Ujedinjenih nacija utvrdile su *Strategiju i plan akcija za sigurniji svijet*, koji je kratko nazvan Strategija iz Jokohame, kojom su definisana načelna opredjeljenja za aktivnu borbu za smanjenje štetnih efekata prirodnih katastrofa.

Sprečavanje nesreća preventivnim djelovanjem, ublažavanje njihovih štetnih posljedica i jačanje pripremljenosti društvene zajednice na njihovo događanje, predstavljaju daleko humaniji i višestruko efikasniji pristup nego sam odziv na već dogođene nesreće. Prije svega, prevencija katastrofa predstavlja veliki moralni imperativ, a sam proces prevencije nesreća treba da obuhvati najmanje tri komponente: kontinualno tehničko osmatranje procesa i pojava, koji mogu rezultirati nesrećom ili katastrofom, simuliranje scenarija nesreća na osnovu realnih pokazatelja i stečenih iskustava i definisanje potencijalnih izvora nesreća i otklanjanje uočenih slabosti sistema.

Odgovarajuće informacije, znanje i tehnologija, su neophodni preduslovi za uspješno smanjenje štetnih efekata prirodnih i drugih katastrofa. Kao što je proklamovano u deklaraciji Jokahama strategije, svaka zemlja ima suverenu odgovornost da štiti svoje građane od prirodnih katastrofa, da razvija i jača državne kapacitete i korespondentno državno zakonodavstvo za suzbijanje štetnih dejstava prirodnih i drugih hazarda, da unapređuje i jača regionalnu i međunarodnu kooperaciju u aktivnostima za sprečavanje, smanjenje i ublažavanje prirodnih i drugih katastrofa, sa posebnim naglaskom na ljudske i institucionalne kapacitete, razmjeni tehnologija, prikupljanju, širenju i korišćenju informacija i mobilizacije resursa.

U cilju argumentovanog koncipiranja optimalnih mjera i procesa zaštite od katastrofa, ublažavanje posljedica i jačanja pripremljenosti društva na buduće katastrofe, ovom Strategijom za prostor Crne Gore i neposredno okruženje, obuhvaćena je konzistentna strukturna analiza i kvantifikacija najznačajnijih tipova prirodnih hazarda, kao što su: razorni zemljotresi i prateće destruktivne manifestacije (kliženje i likvifikacija tla, odroni stijena i sl.), ekstremne meteorološke pojave, požari regionalnih razmjera, zatim tehničko-tehnološki akcidenti, kao što su: havarije na instalacijama za naftu i naftne derivate, u transportu i eksplozije, velike nesreće u saobraćaju, havarije na velikim elektroenergetskim postrojenjima i hidrotehničkim objektima, hemijsko-radiološka kontaminacija, kao i široka lepeza bioloških hazarda.

Podaci u postojećoj evidenciji prostorne infrastrukture u Crnoj Gori, a koja se koristi za vojne potrebe, nijesu identični u državnom i vojnom katastru. Promjene u vojnom nijesu uknjižavane u državnom katastru. Takvo stanje ima negativne refleksije na značajan dio sadržaja Prostornog plana. Beogradskim sporazumom (mart 2002. godine) i Ustavnom poveljom državne zajednice Srbija i Crna Gora (februar 2003. godine), stanje u postojećoj dokumentaciji se nije poboljšalo.

Kao osnova za utvrđivanje stvarnog stanja, koristio se Dokument Ministarstva odbrane Srbije i Crne Gore - Generalštab Vojske Srbije i Crne Gore „Obim i struktura nepokretnih stvari za vojne potrebe”.

Imovina na teritoriji Crne Gore koju je koristila Vojska i Ministarstvo odbrane bivše Državne zajednice Srbije i Crne Gore je državna imovina Crne Gore.

### 3.7.6. Seizmički hazard i seizmički rizik

Seizmički hazard teritorije Crne Gore determinišu brojna autohtona seizmogena žarišta, ali i veći broj uticajnih seizmogenih zona cijelog zapadnog dijela Balkana, posebno sa prostora jugoistočne Hrvatske, istočne Hercegovine, sjeverne Albanije i južne i jugoistočne Srbije. Kao izrazito seizmički aktivan prostor Crne Gore, svakako treba apostrofirati dio Primorskog regiona koji obuhvata seizmogene zone oko Ulcinja i Bara, Budve i Brajića, Boke Kotorske, ali i seizmogenu zonu u neposrednoj okolini Berana, zatim cio region Zetske ravnice sa Skadarskim jezerom, planinski masiv Maganika i brojne druge, o čemu svjedoče istorijski zapisi i posebno – seizmološki instrumentalni podaci o brojnim trusnim razaranjima na tim područjima.

Sa aspekta seizmičke rejonizacije, na prostoru Crne Gore jasno se izdvaja nekoliko aktivnih seizmogenih pojaseva:

- Primorski region koji obuhvata: Ulcinjsko-skadarsku seizmogenu zonu, kao i Budvansku i Boko-Kotorsku zonu, koje karakteriše mogući maksimalni intenzitet zemljotresa od IX stepeni po (EMS981);
- Podgoričko-danilovgradski pojas, sa mogućim maksimalnim intenzitetom od VIII stepeni EMS98 skale;

- Središnji i sjeverni dio Crne Gore koji karakteriše umjereni seizmički hazard, izražen intenzitetom od VII stepeni EMS98 skale.

Zbirno, u cijeloj Crnoj Gori, ljudi i njihova imovina, kao i sva društvena dobra, stalno su izloženi dejstvu manjih i srednje jakih zemljotresa, a povremeno i dejstvu razornih zemljotresa velike magnitude. Stoga, kod definisanja očekivane povredljivosti i prihvatljivog seizmičkog rizika, nužno je analizirati uticaj očekivanog seizmičkog hazarda na povredljivost objekata, određene urbane sadržaje i infrastrukturne sisteme.

### 3.8. Stanje životne sredine i kulturnog nasljeđa, glavni problemi

#### 3.8.1. Opšte stanje i problemi životne sredine

Gledano u cjelini **kvalitet životne sredine je očuvan**, što omogućava sveobuhvatan i dinamičan održivi razvoj Crne Gore.

Kvalitet **vazduha** u Crnoj Gori, ocjenjivan sa aspekta globalnih pokazatelja (sumpor-dioksida i ukupnih azotnih oksida), je zadovoljavajućeg, odnosno veoma dobrog kvaliteta, osim sadržaja čestica prašine. Osnovni pokazatelji ukazuju na neophodnost preduzimanja mjera za sprečavanje zagađenja na pojedinim lokalitetima. To se prije svega odnosi na emisiju lebdećih čestica (prašine i aerosola) i ograničavanje sadržaja teških metala i PAH-s u njima. Na osnovu višegodišnjih ispitivanja, može se konstatovati da postoji trend značajnog povećanja sadržaja lebdećih čestica i PAH-s u njima. Od specifičnih zagađujućih materija najviši nivoi zagađenja vazduha u vezi sa industrijskom proizvodnjom (KAP, TE Pljevlja i Željezara Nikšić, Mojkovac), nekontrolisanim spaljivanjem otpada na gradskoj deponiji i saobraćaj, koji izduvnim gasovima značajno zagađuje atmosferu urbanih naselja.

Stanje **zemljišta** u odnosu na sadržaj opasnih i štetnih materija, može se okarakterisati kao dobro. Na osnovu izvršenog praćenja, na ciljano odabranim lokacijama, konstatovan je u sedam opština (Podgorica, Herceg Novi, Ulcinj, Bar, Pljevlja, Plužine) povećan sadržaj polutanata (organskih i neorganskih). Ovo je rezultat neadekvatnog odlaganja komunalnog otpada. U opštini Nikšić neadekvatno odlaganje industrijskog otpada uzrokuje povećanje sadržaja neorganskih (kadmijum, olovo, hrom, nikal, bakar, cink, bor, molibden) i organskih toksikanata (poliaromatičnih ugljovodonika i polihlorovani bifenili). U većini opština postoji uticaj saobraćaja, odnosno emisije izduvnih gasova kroz povećan sadržaj i organskih i neorganskih polutanata, tj. policikličnih aromatičnih ugljovodonika (PAH), olova (Pb) i kadmijuma (Cd).

Na osnovu redukovanog programa ispitivanja **voda** Crne Gore teško je izvesti zaključak o opštem stanju njihovog kvaliteta. Tako da na osnovu praćenih parametara, ocjena stanja nije potpuno objektivna. I pored pokazatelja koji ukazuju na pojedinačna odstupanja u odnosu na zahtijevane klase, može se konstatovati da su vode u Crnoj Gori dobrog kvaliteta. U prilog ovakvoj konstataciji ide činjenica što je klasifikacija izvršena po namjeni vode za piće, a naše rijeke, jezera i more ne koriste se za te namjene. Izuzetak iz opšteg dobrog stanja vode čine vode rijeka Čehotine i Vezišnice, kao i vode Morače i Ibra nizvodno od Podgorice i Rožaja i to u malovodnom periodu. Podzemne vode Zetske ravnice su opterećene dominantno sa nitratima i fosfatima, dok su vode na lokalitetu Vranj najlošijeg kvaliteta.

Stanje **biodiverziteta** se prati šest godina, tako da se do sada sakupljene informacije ne mogu koristiti za ozbiljnu analizu trendova. Naime, tek nakon desete godine moguće je raditi na detaljnim analizama trenda o stanju populacija indikatorskih vrsta, tako da je neophodno nastaviti praćenje stanja biodiverziteta.

**Radiološko opterećenje** stanovništva, kao posljedica izlaganja radonu, je na nivou evropskog prosjeka. Aktivnost, kako prirodnih tako i dugoživećih radionuklida vještačkog porijekla (nakon černobilske havarije), u različitim vrstama uzoraka (vazduh, padavine, zemljište, rječne, jezerske, morske i pijaće vode, prehrambeni proizvodi, građevinski materijal), kretala se u niskim nivoima, odnosno daleko ispod maksimalno dozvoljenih vrijednosti, a u mnogim slučajevima i ispod granice detekcije. Na osnovu urađenih i statistički obrađenih rezultata analiza, može se sa sigurnošću reći da je stanje životne sredine, sa stanovišta radiološke ispravnosti, u Crnoj Gori očuvano.

#### 3.8.2. Stanje i problemi prirodne baštine

Po osnovu nacionalnog zakonodavstva u Crnoj Gori zaštićeno je 106.655 ha, što čini 7,72% državne teritorije. S druge strane, međunarodno zaštićena područja prirode obuhvataju 237.899 ha ili 17,2% teritorije Crne Gore. Ukupno, po oba osnova, zaštićena područja prirode obuhvataju 19,6% državne teritorije.



Postojeća nacionalno zaštićena područja prirode u Crnoj Gori su:

- **Nacionalni parkovi** (ukupne površine od oko 84.000 ha, ili oko 6,01% državne teritorije): Skadarsko jezero (40.000 ha), Lovćen (6.400 ha), Durmitor (32.100 ha), Biogradska gora (5.400 ha);
- **Rezervati prirode** (ukupne površine 500 ha, ili oko 0,03% državne teritorije): u NP Skadarsko jezero: Manastirska tapija, Pančeva oka, Crni žar, Grmožur i Omerova gorica (Ukupno 420 ha); u NP Durmitor: Crna Poda (80 ha)
- **Spomenici prirode** (ukupne površine od oko 7.700 ha, ili oko 0,6% državne teritorije): Đalovića klisura; Pećine: Lipska, Magara, Globočica, Spila kod Trnova – Virpazar, Babatuša, Novakovića pećina kod Tomaševa; Jama Duboki do u Njegušima; Kanjoni: rijeke Pive i rijeke Komarnice; Zajednice bora krivulja (*Pinetum mughi montenegrinum*) na Ljubišnji, Durmitoru i Bjelasici, Zajednice bora munike (*Pinus heldraichii*) na Orjenu, Lovćenu i Rumiji; Stablo skadarskog duba u Ćuriocu kod Danilovgrada, Stablo hrasta medunca, u Orahovcu kod Kotora; Plaže: obala Skadarskog jezera, Velika ulcinjska, Mala ulcinjska, Valdanos, Velji pijesak, Topolica u Baru, Sutomore, Lučice u Petrovcu, Čanj, Pećin, Buljarica, Petrovačka, Drobni pijesak, Sveti Stefan, Miločer, Bečićka, Slovenska plaža u Budvi, Mogren, Jaz, Pržno, Savinska Dubrava u Herceg Novom; Botanički rezervat lovora i oleandera kod Risna, Botanička bašta planinske flore u Kolašinu, Botanička bašta generala Kovačevića u Grahovu; Park 13. jul i Njegošev park na Cetinju, Park kod hotela „Boka“ u Herceg Novom, Gradski park u Tivtu, Park Dvorca na Topolici.
- **Predjeli posebnih prirodnih odlika** (ukupne površine 322,5 ha, ili oko 0,02% državne teritorije): brdo Spas iznad Budve, poluostrvo Ratac sa Žukotrljicom, ostrvo Stari Ulcinj, brdo Trebjesa u Nikšiću
- **Područja zaštićena opštinskim odlukama** (ukupne površine 15.000 ha, ili oko 1,08% državne teritorije):Kotorsko – risanski zaliv, Opština Kotor
- **Međunarodno zaštićena područja prirode:** Ramsarsko područje (Lista wetland područja od međunarodnog značaja, posebno kao stanište vodenih ptica): Skadarsko jezero; UNESCO-va svjetska prirodna i kulturna baština: Kotorsko – risanski zaliv u Opštini Kotor, NP Durmitor sa kanjonom Tare; M&B UNESCO rezervati biosfere: Slivno područje rijeke Tare.

Prirodna baština je i dalje očuvana u značajnoj mjeri, ali je prisutan narastajući trend pritisaka na njene vrijednosti, i to kroz: iskorišćavanje prirodnih resursa, konverziju prirodnih staništa u poluprirodna i vještačka, intenzivniji razvoj u određenim sektorima (npr. turizam) i zagađivanje (otpadne vode i otpad).

Posmatrajući period od donošenja prvog Prostornog plana Republike (PPR) 1985/86. i njegovih izmjena i dopuna 1997, do danas, konstatuje se značajna stagnacija u ustanovljavanju novih zaštićenih područja prirode, posebno onih sa većom površinom. Stoga se zaključuje da projekcija plana u ovom sektoru nije izvedena.

U pogledu upravljanja, jedino je za kategoriju nacionalnih parkova ustanovljen upravljač. Za druge kategorije zaštićenih područja prirode, nominalno je prepoznata opština kao nadležna za njihovo osnivanje i upravljanje, pa time i ustanovljavanje upravljača, međutim, isti nijesu ustanovljeni, izuzev u rijetkim slučajevima.

Postojeći zakonski i institucionalni okvir ne obezbjeđuje zadovoljavajući nivo efikasnosti u zaštiti područja prirode koja su stavljena pod zaštitu. Pored slabe efikasnosti i nedovoljnog nivoa izvršavanja domaćih propisa, brojne su i obaveze iz međunarodnih ugovora (konvencije i protokoli) koje takođe čekaju odgovarajuća rješenja, kako u domaćim propisima, tako i u boljoj institucionalnoj organizovanosti.

### 3.8.3. Stanje i problemi kulturnog nasljeđa

Prema važećoj zakonskoj regulativi, kulturno nasljeđe čini 357 arheoloških, istorijskih, arhitektonskih, umjetničkih, graditeljskih, etnoloških i tehničkih spomenika kulture. U I kategoriju (spomenici od izuzetnog značaja kojih je 35) spadaju spomenici kulture od izuzetnog značaja, spomenici upisani u Listu svjetske kulturne baštine i drugi. U II kategoriju (spomenici od velikog značaja) svrstano je 135, a u III kategoriju (spomenici od lokalnog značaja) svrstano je 187 spomenika.

Nepokretna i pokretna kulturna baština u Crnoj Gori nalazi se u izuzetno lošem stanju i nepovoljnom položaju, jer su na njenom velikom dijelu, kao i na najznačajnijim spomeničkim jedinicama, ugrožene osnovne spomeničke vrijednosti, sa tendencijom dalje promjene integriteta, gubitka spomeničkih vrijednosti i istorijske izvornosti.

Spomenici kulture, tj. pojedine spomeničke jedinice koje nijesu privedene namjeni, nalaze se u potpuno zapuštenom ili ruševnom stanju i zbog odsustva organizovane i osmišljene zaštitne aktivnosti prema njima, prepušteni su neposrednom i neminovnom uticaju zuba vremena i vandalskom odnosu pojedinaca.

Za zaštitu nepokretne kulturne baštine od presudnog značaja su dokumentaciona osnova i permanentna istraživanja, na osnovu kojih se formira nova dokumentacija i postojeća upotpunjena informacijama o spomeničkim vrijednostima i identitetu spomeničkih jedinica. Stanje dokumentacije ukazuje na potrebu

istraživanja svih spomenika kulture, a naročito arheoloških lokaliteta. Stručna istraživanja su jedini pravi način da se pretpostavljena spomenička svojstva objekata potvrde i da se materijalnim dokazima opravda njihovo stavljanje pod režim zaštite. Pri tome, neophodno je stvoriti uslove da se dokumentaciona baza podataka radi u digitalnoj formi i u skladu sa evropskim standardima u ovoj oblasti.

Centar za arheološka istraživanja nije formirao dokumentaciju o arheološkim istraživanjima i arheološkom materijalu, a poseban problem predstavlja to što nije izvršeno prepoznavanje terena i izrađena arheološka karta Crne Gore koja, kao strateški dokument, treba da sadrži prikaz svih postojećih i potencijalnih arheoloških lokaliteta u Crnoj Gori i na taj način omogući njihov adekvatan tretman u postupku izrade i donošenja planova i investicionih programa.

**Tabela 10 - Pregled zaštićenih spomenika kulture po kategorijama i vrstama u opštinama**

Opština	Kategorija			Vrsta spomenika kulture									
	I	II	III	Urb. cjel.	Stari grad	Sakr. spom.	Prof. spom.	Fort. spom.	Arheol. spom.	Etno spom.	Tehn. spom.	Mem. spom.	Ukupno
Andrijevića	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bar	1	13	19	1	-	23	1	3	1	1	2	1	33
Berane	1	2	2	-	-	3	1	-	1	-	-	-	5
Bijelo polje	2	3	1	-	-	6	-	-	-	-	-	-	6
Budva	1	15	10	1	I	16	-	3	3	1	1	-	26
Danilovgrad	-	2	8	-	1	3	-	-	5	-	1	-	10
Žabljak	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	I
Kolašin	1	-	2	-	-	1	-	1	-	-	1	-	3
Kotor	10	30	23	2	-	33	22	1	4	-	I	-	63
Mojkovac	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	I
Nikšić	1	10	14	-	-	14	1	4	4	1	1	-	25
Plav	-	2	4	-	-	4	2	-	-	-	-	-	6
Pljevlja	2	4	-	-	-	5	-	-	I	-	-	-	6
Plužine	1	1	1	-	-	3	-	-	-	-	-	-	3
Podgorica	2	6	32	-	-	19	4	6	6	2	2	1	40
Rožaje	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Tivat	-	4	6	-	-	7	2	-	1	-	-	-	10
Ulcinj	2	1	7	1	1	5	1	-	1	-	1	-	10
Herceg novi	1	17	29	2	-	37	1	5	-	-	-	2	47
Cetinje	10	22	23	I	2	21	23	2	-	-	4	2	55
Šavnik	-	1	6	-	-	5	-	-	-	-	1	1	7
<b>SVEGA</b>	<b>35</b>	<b>134</b>	<b>188</b>	<b>8</b>	<b>5</b>	<b>207</b>	<b>58</b>	<b>25</b>	<b>27</b>	<b>5</b>	<b>15</b>	<b>7</b>	<b>357</b>

Neadekvatan odnos organa lokalne vlasti prema nepokretnoj kulturnoj baštini ispoljava se naročito kroz proces izrade urbanističkih planova u koji se institucije zaštite spomenika kulture ne uključuju blagovremeno. Obradivači planova, ne uvažavajući principe zaštite, prilikom tretmana postojećeg stanja, uglavnom nameću rješenja za legalizaciju bespravne gradnje, neprimjerene dogradnje i nadgradnje objekata. U tom smislu infrastrukturna i druga razvojna rješenja naselja u odnosu na zaštićene cjeline ili spomeničke jedinice nemaju adekvatan tretman u pogledu ambijentalnog sklada i izgleda.

Na zaštitu pojedinih spomeničkih cjelina, jedinica, sakralnih objekata i arheoloških lokaliteta, nepovoljno utiče to što nijesu određene granice njihove zaštićene okoline. Kod arheoloških lokaliteta ovaj problem je utoliko veći, jer aktom o proglašenju, nijesu utvrđene njegove granice. Najdrastičniji primjeri su lokalitet arheološkog nalazišta Duklja, preko kojega prelazi željeznička pruga Podgorica – Nikšić i Stari grad Kotor uz čije je zidine provučena Jadranska magistrala.

Postojeća rješenja o arheološkim istraživanjima i iskopavanjima nijesu cjelovita, a pitanje podvodne arheologije je praktično neuređeno.

Posebnu opasnost i nadolazeći problem za nepokretnu kulturnu baštinu, a naročito za zaštićeno područje Kotora, predstavlja sve veća i nekontrolisana urbanizacija koja može da ugrozi vrijednosti zbog kojih je Kotor uvršten na Listu svjetske kulturne baštine UNESCO-a. Aktivnosti i mjere koje u smislu predupređivanja negativnih trendova treba preduzeti, definisan je „Menadžment planom zaštićenog područja Kotora”, koji je urađen februara 2007, a prihvaćen u julu 2007. godine na zasjedanju Generalne skupštine UNESCO-a.

Iako je u Crnoj Gori period institucionalne zaštite spomenika kulture relativno dug, zaštiti crnogorske tradicionalne ruralne arhitekture (sela, kuća, kula, ekonomskih objekata i odgovarajućih ruralnih ambijentalnih cjelina) nije posvećeno dovoljno prostora, iako je ova kategorija kulturne baštine veoma značajna.

Objekti koji su već decenijama zaštićeni, a imaju vrijednosti tradicionalnog narodnog graditeljstva, primarno su zaštićeni kao istorijski spomenici i memorije na znamenite ličnosti naše prošlosti (mlin Crnojevića, rodne kuće dinasta Petrovića, narodnih heroja i sl.). Izuzetak od navedenog je Kula Redžepagića u Plavu, Kula Camovića u Vuksanlekićima i naselje Vranjina na obali Skadarskog jezera.

Kulturni pejzaž, kao posebni segment nepokretne kulturne baštine, Zakonom nije definisan i zaštićen.

### 3.9. Sintezna ocjena stanja po regionima

#### 3.9.1. Primorski region

Brojni **razvojni i prostorno-ekološki problemi** Primorskog regiona nameću potrebu da se što prije pristupi traženju odgovora i pristupanju konkretnim aktivnostima za njihovo rješavanje.

Velika sezonska antropopresija prostora, potencirana uskošću primorskog pojasa i njegovom lošom komunikacijskom povezanošću sa zaleđem, jedan je od glavnih problema. Slijedi pretjerana suprastrukturalna, a ponegdje i infrastrukturna izgrađenost. Primorski region je prepoznat po nelegalnoj izgradnji. Intenzitet izgradnje u pojedinim djelovima već dobija sve odlike tzv. „zaziđivanja” obale, što bi, nastavi li se dosadašnjim intenzitetom, vodilo konačnom gubitku atraktivnosti obalnog područja.

Pored problema nelegalne gradnje i njegovih posljedica, postoji i veliki broj neriješenih pitanja u oblasti tehničke infrastrukture, a u prvom redu u vezi sa drumskim saobraćajem. Generalno uzevši, stanje nije povoljno, čime je veoma otežavano povezivanje obale sa djelovima turističkog zaleđa: (a) Nedostatak obilaznica oko gradova/naselja na obali predstavlja veliki problem u turističkoj sezoni. (b) Nedovoljna je i mreža lokalnih saobraćajnica u zaleđu, uz to veliki dio postojeće mreže čine nekvalitetni i nedovoljno održavani putevi. (c) Regionalne saobraćajnice ne zadovoljavaju ni brojem ni kvalitetom, pri čemu izgradnja planiranih novih i rekonstrukcija postojećih znatno kasni. (Dio navedenih problema riješen je izgradnjom tunela Sozina i rekonstrukcijom tunela Vrmac koja je u toku).

Tehnički parametri željezničke pruge Beograd - Bar su supstandardni, naročito mjereno očekivanim širenjem djelatnosti i prometa Luke Bar. Nekompletirana je infrastruktura za pješački saobraćaj, a mreža energetske infrastrukture je preopterećena u pojedinim djelovima primorja.

Pored navedenih ekoloških i razvojnih problema, potrebno je istaći i:

- Teškoće u očuvanju mediteranskog biogeodiverziteta, u prvom redu zbog nekontrolisane izgradnje objekata, kao i nedozvoljene sječe vegetacije u pojedinim djelovima primorja, koja mora biti isključivo u okvirima sanitarne i/ili ekološki prihvatljive granice;
- Krivolov na moru, naročito najkvalitetnijih vrsta, dobija prijeteće razmjere (gubljenje dijela biološkog diverziteta akvatorija). Neophodno je hitno preduzimanje zakonom predviđenih sankcija i drugih mjera, sa jedne, kao i stimulativnih mjera usmjerenih ka promjeni strukture izlova, sa druge strane;
- Visok seizmički rizik, koji iziskuje preduzimanje mjera predviđenih za njegovo smanjivanje;
- Nedostatak pijaće i tehničke vode (tj. vode za komunalne i tehnološke potrebe), u uslovima visoke zapuštenosti sistema za vodosnabdijevanje, velikog gubitka vode na mreži;
- Nedovoljan tretman kanalisanih otpadnih voda i problemi zagađivanja akvatorija, naročito u Boki Kotorskoj i luci u Baru;
- Opasnost i rizik od šumskih požara, koja nalaže održavanje, odnosno uvođenje sistema zaštite koja bi bila znatno efikasnija od postojeće, a naročito na najugroženijim područjima (okolina Herceg Novog, Kotor i njegova okolina, Luštica, Donji Grbalj, okolina Budve i Petrovca, okolina Bara i dr.);
- Znatno zaostajanje pomorskog saobraćaja, naročito priobalne plovidbe, u odnosu na potrebe. Međunarodne pomorske veze razvijene su jedino sa Italijom);
- Nedovoljna revitalizacija starih urbanih jezgara i otklanjanje posljedica zemljotresa iz 1979. godine;
- Pojave netradicionalnih arhitektonskih i urbanih formi u izgradnji i uređenju naselja i drugog prostora.

Ako ne budu preduzete odgovarajuće prostorno-planske, urbanističke i mjere zaštite životne sredine, treba očekivati sljedeće **konflikte u prostoru ovog područja**:

- Dalje degradiranje akvatorija i djelova obale u Boki Kotorskoj, kao posljedica ulivanja netretiranih komunalnih otpadnih voda, industrijskih otpadnih voda i otpadnih voda iz hotelskih kompleksa, ekološki štetnih postupaka (na primjer, u Bijeloj i Tivtu), havarija tankera nafte i drugih saobraćajnih sredstava, nekontrolisanog bacanja čvrstog otpada, neizgrađenosti lučke infrastrukture (međunarodnih luka, marina i brodogradilišta) za prihvatanje balastnih i ostalih otpadnih voda i čvrstog otpada i roba u transportu sa brodova koje mogu ugroziti životnu sredinu itd;
- Izgrađenost građevinskih objekata (kolektivnih ili individualnih, turističkih i ostalih) u Budvi, Bečićima, Svetom Stefanu i na djelovima barske i ulcinjske obale, posljedično nastavlja veliku antropopresiju na prostor u ljetnjim mjesecima i izostajanje regulisanja zagađivanja vode, tla i vazduha, buke i dr;
- Opasnost od izlivanja naftnih derivata u akvatorij i opasnost od eksplozija i požara (skladište naftnih derivata Lipci u Boki Kotorskoj i uz Luku Bar);
- Ekološki rizik od zagađivanja vazduha u barskom području, kao posljedica dovoza i odvoza, pretovara i skladištenja pojedinih materija (boksita, sintermagnezita, aditiva za KAP i dr.);
- Opasnost od nereguliranih klizišta (na primjer u području Herceg Novog, Babin do u Budvi);
- Neprilagođenost izgradnje seizmičkom riziku;
- Iako je reaktiviranje sela u primorskom pobjrđu (i primorskom zaleđu) još sporo i ne toliko rašireno, u većem broju tih sela počinje nagla izgradnja, mahom bez usmjeravanja i kontrole. Kako je riječ o naseljima i prostoru koji su od najvećeg značaja za očuvanje i povećavanje atraktivnosti Crnogorskog primorja u skoroj budućnosti i na dugi rok, prije svega putem selektivnog razvoja alternativnih i komplementarnih oblika najkvalitetnijeg i uz to veoma isplativog turizma, to iziskuje hitno preduzimanje odgovarajućih mjera, a u prvom redu izradu planskih programa i projekata razvoja, uređenja i ekološke zaštite tih naselja (prostora). Ako to ne bude urađeno, moguće je da nastanu brojni konflikti u aktiviranju, odnosno korišćenju ovog prostora, sa jedne, kao i da komparativne prednosti šireg područja obale budu ubrzano smanjivane, sa druge strane (Luštica, Donji Grbalj, sela u Paštrovićima, sela u zaleđu Barske rivijere);
- Neusklađenost između nove izgradnje i zahtjeva zaštite prirodnog i kulturnog nasljeđa, (npr. ugrožene dine ulcinjskog područja i južnog dijela Velike plaže, koje treba proglasiti zaštićenim područjem).

### 3.9.2. Središnji region

Središnji region nailazi na velike i brojne **razvojne i prostorno-ekološke probleme**.

Migracije stanovništva i deagrarizacija su karakteristične za ovo područje, i javljaju se u ruralnim naseljima sjeverozapadnog dijela. Može se reći da je deagrarizacija i depopulacija prisutna u svim djelovima ruralnog područja, izuzev Zetske ravnice, a sa druge strane, u toku je snažan proces doseljavanja stanovništva u Podgoricu, kao i rast prigradskih naselja.

Sezonsko plavljenje priobalja Skadarskog jezera, djelova lugova i Bjelopavličke ravnice, te zagađivanje ovog jezera iz industrijsko-komunalnih postrojenja Podgorice, Cetinja, Danilovgrada i Nikšića i poljoprivrede u Zetskoj ravnici, predstavlja problem u brojnim sferama razvoja i ekologije i zahtijeva rješenje u što kraćem roku.

Bezvodnost karstnog područja sa jedne, i povremeno plavljenje Cetinjskog i Nikšićkog polja sa druge strane, kao i nestajanje šumskih zemljišta („deforestacija”), te nedostatak kvalitetnog zemljišta u karstnom području su pitanja i teškoće karakteristične za Središnji region.

Cijela teritorija Crne Gore je pod seizmičkim rizikom, a u ovom regionu su naročito problematični Cetinje, Zetska i Bjelopavlička ravnica

Kao glavni ekološki problemi se mogu izdvojiti teškoće u ostvarivanju šire i sistematske zaštite, inače ranjivih i osjetljivih ekosistema, a posebno kada su u pitanju nacionalni parkovi „Skadarsko jezero“ i „Lovćen“. Zagađenost rijeke Zete i podzemnih voda (pretežno iz nikšićke industrije i gradske kanalizacije) i zagađenost zemljišta usljed nedovoljne kontrole korišćenja agrohemijskih sredstava u Zetskoj i Bjelopavličkoj ravnici, kao i produženo nestajanje šumskog pokrivača u Nikšićkom polju, te zagađenost vazduha od rudarskih i industrijskih aktivnosti u Nikšiću i Podgorici - predstavljaju ekološke probleme koji utiču i na razvoj ovog regiona.

Ako ne budu preduzete odgovarajuće prostorno-planske, urbanističke i mjere zaštite životne sredine, treba očekivati **sljedeće konflikte**:

- Dalje zagađivanje od aktivnosti KAP-a, u prvom redu vazduha i vode, kao i neriješen problem deponije crvenog mulja između Srpske i Botuna i drugih deponija i otpada. Ostaje opasnost od mogućeg nekontrolisanog prosipanja transformatorskih ulja. Urađena je Studija nultog stanja emisija iz KAP-a i Okvirni program zaštite životne sredine nakon privatizacije;
- Neriješeni problemi zagađivanja vazduha u Nikšićkom polju i nepostojanja sistema toplifikacije naselja;

- Dalje zagađivanje rijeke Zete i izvorišta Rijeke Crnojevića, kao posljedica industrijskog i komunalnog zagađivanja u Nikšiću i Danilovgradu, odnosno Cetinju;
- Postojanje velikog broja različitih interesa po pitanju upotrebe prostora u dolini i kanjonu rijeke Morače.

### 3.9.3. Sjeverni region

Sjeverni region se sreće sa sličnim problemima kao i Primorski i Središnji, ali zbog svoje specifičnosti, uslovno rečeno, karakteriše se i pitanjima na koja je neophodno dati odgovore u smislu rješavanja **razvojnih i prostorno-ekoloških problema**.

Kao i Središnji, i ovaj region se sreće sa naglašenom depopulacijom i deagrarizacijom ruralnog područja, kao i sa intenzivnom imigracijom u opštinske centre, što može biti dijelom i posljedica visoke rascjepkanosti teritorije i slabe povezanosti unutar ovog područja. Primjetna je i nedovoljna zaštita izuzetno vrijednih, osjetljivih i ranjivih ekosistema.

Bezvodnost na planinskim površima i u prosjeku nepovoljni klimatski uslovi (neprohodnost u zimskom periodu zbog sniježnih nameta) za funkcionisanje sistema saobraćaja, poljoprivrede i stočarstva su problemi specifičnosti regiona.

Neadekvatno korišćenje, inače izdašnih šumskih resursa, a sa druge strane nedovoljna kontrola postojeće eksploatacije tih resursa, te raširenost parazitskih oboljenja u šumskim ekosistemima, su smjernice rješavanja pitanja nerazvijenosti šumarstva i ekoloških problema.

Goruća ekološka tema je i visoka zagađenost svih elemenata životne sredine u Pljevaljskoj kotlini, intenzivna erozija zemljišta i česta klizišta, posebno u slivu gornje Tare i Lima, te neriješeno pitanje zagađivanja rijeke Tare iz postojeće flotacije, kao i deponije Gradac na Čehotini. Neregulisanost korita Lima i njegovih pritoka i potreba očuvanja agrobiodiverziteta, zaokružili bi predloženu listu pitanja na koja treba dati odgovor.

Ako ne budu preduzete odgovarajuće prostorno-planske, urbanističke i mjere zaštite životne sredine, treba očekivati sljedeće **konflikte u prostoru ovog područja**:

- Produženo nepovoljno stanje životne sredine u Pljevaljskoj kotlini (od eksploatacije uglja, termoenergetskih kapaciteta i eventualnog reaktiviranja proizvodnje cementa);
- Opasnost od zagađenja vazduha od ekološki-prostorno nekontrolisane proizvodnje u oblasti termoenergetike u Beranama;
- Neplanska gradnja na području Durmitora, koja ugrožava turistički razvoj i ekološku ravnotežu – erozija zemljišta na Durmitoru pod uticajem propadanja skijaških padina
- Opasnost za rijeku Taru od neriješenog problema flotacije u Mojkovcu, kao i od mogućeg reaktiviranja rudnika i prerade olovno-cinkove rude, iako je u toku realizacija projekta sanacije flotacije;
- Zagađenje sredine usljed impregnacije pragova i asfaltne baze u Podbišću;
- Nepovoljni ekološko-prostorni uticaji od mogućeg intenziviranja željezničkog i putnog saobraćaja na veoma vrijedne i fragilne ekosisteme u dolinama Tare, Lima i drugih rijeka;
- Opasnost za rijeku Čehotinu od neriješenog problema flotacije u Gradcu, kao i od mogućeg reaktiviranja rudnika i prerade olovno-cinkove rude, koja ne bi bila ekološki-prostorno kontrolisana;
- Nepovoljni ekološko-prostorni, sociološki, klimatski i drugi uticaji od predviđene izgradnje hidroenergetskih objekata.

## 3.10. Specifični problemi i konflikti razvoja

### 3.10.1. Problemi nivoa otvorenosti prema okruženju

Postoji veći broj ograničavajućih faktora koji otežavaju funkcionalno, odnosno komplementarno povezivanje Crne Gore sa neposrednim okruženjem, među kojima su najvažniji sljedeći:

- Prirodni uslovi, nepovoljna topografija terena i planinski prevoji sa otežanim prelazima, predstavljaju ograničenje za povezivanje Crne Gore sa njenim okruženjem;
- Nedovoljno razvijena saobraćajna infrastruktura, rang i stanje saobraćajnica i nedovoljan broj graničnih prelaza;
- Neodgovarajuće stanje željezničke pruge Bar-Beograd, koju treba rekonstruisati i modernizovati, a elektrifikovati prugu Podgorica-Skadar;
- Iako je to bilo predviđeno Prostornim planom Republike Crne Gore iz 1986. godine, odnosno Izmjenama i dopunama iz 1997, Jadransko-jonski autoput i autoput Beograd – južno primorje, još nijesu izgrađeni.

Ovo je, međutim, neophodno ostvariti da bi se omogućilo povezivanje Crne Gore sa neposrednim i širim evropskim okruženjem;

- Nepostojanje morske plovidbe, koja bi povezivala crnogorske luke i pristaništa sa Dubrovnikom i Dračom;
- Nedovoljna dostupnost informacija;
- Na međudržavnim nivoima nije završeno usaglašavanje sa evropskim prostornim i strukturnim politikama, u dijelu zaštite prirode i životne sredine i korišćenja prirodnih resursa;
- Uspostavljanje međunarodnog plovnog saobraćaja na Skadarskom jezeru.

### 3.10.2. Problemi unutrašnje povezanosti

Ostvaren nivo unutrašnje integrisanosti prostora je osnovni uzrok neravnomjernog razvoja, kako u strukturi privrede, tako i u nivou društvenoekonomskog razvoja pojedinih područja.

Planirani nivo razvoja sistema saobraćaja, čija je prvenstvena uloga da obezbijedi preduslove za ravnomjerniji prostorni razvoj kroz bolje međunarodno, regionalno, međuopštinsko i lokalno povezivanje - nije ostvaren.

Problemi nastali izostankom realizacije aktuelnog Plana prvenstveno u dijelu drumskog (magistralnog puta Boka Kotorska – Nikšić – Pljevlja, Cetinje – Nikšić i drugih) i željezničkog, a u manjoj mjeri i pomorskog saobraćaja, djelimično su ublaženi modernizacijom pojedinih dionica magistralnog puta Budva-Podgorica, Kolašin-Bijelo Polje, izgradnjom tunela Sozina i priključaka na postojeće magistralne puteve.

Planom zacrtana integrisanost strukture organizacije i korišćenja prostora, u dijelu uspostavljanja i funkcionisanja policentričnog sistema razvoja urbanih i ruralnih područja, ne ostvaruje se u potpunosti, što se manifestuje kroz neusklađenost razvoja urbanih centara i ruralnih oblasti. Tendencija je da se većina privrednih aktivnosti i stanovništva koncentriše u gradovima, dok se privreda ruralnih oblasti ne širi, a zaostaje i razvoj subopštinskih centara. Subregionalna međuopštinska saradnja, koja u početnoj etapi može omogućiti brži razvoj mnogih područja koja se suočavaju sa zajedničkim problemima i ograničenjima, a potencijalno imaju i zajedničke interese, nije uspostavljena, što se odnosi i na uspostavljanje prekogranične saradnje.

Funkcionalna integrisanost privrede nije zadovoljavajuća. Razvoj industrije u Središnjem regionu još se dovoljno ne odražava na industrijalizaciju Sjevernog regiona. Turizam i poljoprivreda koji mogu proizvesti višestruke efekte, nijesu odgovarajuće povezani. Razvoj društvene infrastrukture je orijentisan na zadovoljavanje lokalnih potreba, a međuopštinske institucije veoma su rijetke. U oblasti saobraćaja nema potrebne saradnje, pa je formiranje integrisanog sistema još daleko.

Osnovna pitanja unapređenja funkcionalne integrisanosti prostora Crne Gore su: prevazilaženje relativne izolovanosti Pljevalja; ojačavanje interne povezanosti široke oblasti Durmitora i njenih veza sa razvijenim centrima; obezbjeđivanje boljih veza Gornjeg Polimlja sa Središnjim regionom, te međusobnih veza Pljevalja, Bijelog Polja i Berana, kao i veza između Bokokotorskog zaliva, Nikšića i Cetinja.

### 3.10.3. Kontrola upravljanja seizmičkim rizikom

Teritorija Crne Gore izložena je znatnom seizmičkom hazardu, posebno njen Primorski region, Zetsko – skadarska depresija i Beranska kotlina. Idući ka sjeveru, tj. udaljavanjem od obale, seizmički hazard se u pravilu značajno smanjuje.

Prostorni raspored materijalnih dobara i stanovništva, u okviru teritorije Crne Gore, sasvim je suprotan distribuciji seizmičkog hazarda. Primorski region sa svojim starim gradovima, turističkim razvojem i Lukom Bar je najgušće naseljen, dok je u Središnjem regionu, a posebno u oblasti Podgorice i Cetinja, ostvarena visoka koncentracija stanovništva, industrijskih i drugih privrednih, društvenih i kulturnih aktivnosti. Stoga se može zaključiti da postojeća struktura organizacije uređenja i korišćenja prostora Crne Gore utiče na povećanje seizmičkog rizika, bez obzira na specifičnu otpornost konkretnih objekata na seizmičke uticaje.

Seizmološka aktivnost na prostoru Crne Gore, naročito prostoru primorja, Zetsko-skadarske depresije i Beranske kotline sa okolnim terenima, predstavlja jedan od kompleksnih specifičnih ograničenja prostornog razvoja, što uslovljava konflikte i zahtijeva posebne aktivnosti i mjere za ostvarenje moguće kontrole upravljanja seizmičkim rizikom. U tom smislu poslije zemljotresa 1979, ostvaren je vidan napredak u institucionalnom organizovanju (Seizmološka stanica je dignuta na nivo Zavoda) i opremanju instrumentima za registraciju zemljotresa.

Nasuprot ovome, izostala su sva studijska, terenska i laboratorijska istraživanja i ispitivanja, koja bi omogućila potpunije i svestranije definisanje seizmičkog rizika, na osnovu čega bi se stvorili uslovi za definisanje njegovog prihvatljivog nivoa a time i kontrola upravljanja istim.

### 3.10.4. Problemi usklađivanja održivog razvoja

Dosadašnji prostorni razvoj, iako planski zacrtan, nije se odvijao u skladu sa paradigmom održivog razvoja, što se ogleda kroz ekonomski razvoj, životnu sredinu, prirodne resurse i društveni razvoj.

Pored ubrzanog oporavka privrede poslije 2000. godine, dalje se ispoljavaju velike regionalne razlike u stepenu razvijenosti, koje se manifestuju kroz nerazvijeni Sjeverni region u odnosu na Središnji i Primorski region.

Sjeverni region, koji čini nešto više od polovine teritorije Crne Gore, karakterišu:

- Učešće od svega 18% u BDP (početkom 1990. godine to je bilo 25,5%); u ovom regionu su i opštine (npr. Andrijevića, Rožaje) u kojima je BDP po glavi stanovnika u 2002. godini bio oko ili ispod nivoa od 500 eura;
- Stopa nezaposlenosti od blizu 30% (stopa nezaposlenosti je prema istom izvoru bila nešto ispod 21% u primorskom regionu);
- Depopulacija – broj stanovnika u periodu između popisa 1991. i 2003. godine smanjen je za 9 indeksnih poena; u Sjevernom regionu inače živi nešto manje od trećine ukupnog stanovništva;
- Značajno viša stopa siromaštva od prosjeka u Crnoj Gori – 19,3%;
- Nerazvijenost saobraćajne (i druge) infrastrukture, posebno u ruralnim područjima.

Na drugoj strani, resursi kojima raspolaže ovaj region su značajni, posebno kada se radi o poljoprivredi (67% obradivih površina i 70% stočnog fonda) i šumarstvu (71% drvene mase). Sjeverni region, takođe, raspolaže značajnim potencijalima za razvoj različitih vidova turizma, posebno onih koji bi mogli doprinijeti upotpunjavanju turističke ponude (trenutno dominantno vezane za Primorski region) i ukupnoj održivosti sektora turizma. Primorski region je istovremeno i najgušće naseljeni dio Crne Gore, u koji se i dalje doseljava značajan broj stanovnika.

Pored ekonomskog usklađivanja, održivi razvoj ogleda se kroz životnu sredinu i prirodne resurse u dijelu korišćenja i očuvanja zemljišta, korišćenja i zaštitu voda i zaštitu vazduha.

#### **Korišćenje i očuvanje zemljišta**

Zemljište je jedan od najvažnijih prirodnih resursa. Od ukupne površine Crne Gore na šume i šumsko zemljište otpada oko 53,4%, pri čemu šume pokrivaju oko 45% ukupne teritorije. Šume imaju izuzetan značaj, kako za očuvanje prirodne ravnoteže, biodiverziteta i kvaliteta životne sredine, tako i za ekonomski razvoj, pogotovo u sjevernom, nerazvijenom regionu. Istovremeno, šumski ekosistemi su izloženi višestrukim pritiscima koji prijete da dovedu do neodrživog korišćenja, prije svega kroz nekontrolisane, neplanske aktivnosti i prekomjerne eksploatacije prirodnih resursa.

Problemi koji imaju negativan uticaj na stanje šuma u Crnoj Gori su:

- Šumskim ekosistemima se ne gazduje integralno (lovstvo, ribolov, turizam; šumski proizvodi koji nijesu od drveta - ljekobilje i sl; razvoj agrošumarstva);
- Sredstva za eksploataciju šuma su dotrajala i neprilagođena uslovima i potrebama rada, dok većinu radova izvode lica koja nemaju potrebne stručne kvalifikacije;
- Slaba ili neadekvatna otvorenost šuma;
- Za obnavljanje šuma se ne koriste visokokvalitetne vrste;
- Neadekvatno upravljanje zaštitnim zonama;
- Neadekvatan sistem protivpožarne zaštite.

Poseban problem za upravljanje predstavlja nedostatak pouzdanih i ažuriranih podataka o šumskim resursima, odnosno nepostojanje nacionalne inventure šuma. Sistem praćenja zdravstvenog stanja šuma, takođe, nije uspostavljen.

U cilju poboljšanja upravljanja i dobijanja sertifikata o održivom šumarstvu, prioritete mjere su donošenje Nacionalne politike šumarstva Crne Gore i relevantnih zakonskih propisa, nacionalna inventura šuma, uvođenje geografskog informacionog sistema, poboljšanje planiranja, uspostavljanje pouzdanog sistema praćenja i kontrole sprovođenja planova i gazdovanja u šumarstvu i lovstvu.

Crna Gora raspolaže sa malom površinom **poljoprivrednog zemljišta**. Uprkos ograničenosti ovog resursa, prisutno je njegovo stalno smanjenje (posebno smanjenje njegovog najkvalitetnijeg i najproduktivnijeg dijela). Trajna konverzija poljoprivrednog zemljišta vrši se promjenom namjene u građevinsko zemljište izgradnjom gradskih i seoskih naselja, saobraćajnica, industrijskih i drugih objekata.

Uništenje kvalitetnog površinskog sloja odvija se kroz niz ljudskih djelatnosti koje uključuju:

- Eksploataciju pijeska i šljunka na više mjesta u rijekama i kraškim poljima (donji tok Morače Platije);
- Eksploataciju čvrstih mineralnih sirovina – boksita, uglja, kamena, cinka i olova;
- Prerađivanje mineralnih i ostalih sirovina u industrijskim postrojenjima;
- Proizvodnju cigle i crijeva od sirovina sa površinskih kopova u Tivatskom polju, Beranama, Kolašinu, i Pljevljima;
- Deponovanje jalovine.

Eksploatacija mineralnih i ostalih sirovina u Crnoj Gori iznosi oko 18.000 tona godišnje. Uz dodatak gotovo iste zapreminske količine jalovine, devastira se količina od oko 25.000 kubnih metara zemlje.

Značajni faktori degradacije zemljišta su još i erozija (vodom, vjetrom) i *in-situ* (unutar samog profila) oštećenja zemljišta (fizička, hemijska i biološka).

Smanjenje plodnosti zemljišta, degradacija zemljišta i neodgovarajuća eksploatacija zemljišnog resursa, koja dovodi do degradacije ekosistema i ugrožava biodiverzitet, smatraju se oblicima nestabilnog ili neodrživog razvoja. Stoga, postoji realna potreba optimalnog upravljanja zemljištem, radi adekvatne zaštite, racionalnog korištenja i unapređenja.

Obala kao prostor specifične vrijednosti Crne Gore, u velikoj mjeri je „potrošen“ za razne privredne i druge ljudske aktivnosti, budući da je pretrpio značajnu izmjenu prirodnih i pejzažnih vrijednosti.

Veoma značajan izvor pritisaka na resurse i kvalitet životne sredine mora i obalnog područja su neriješena pitanja tretmana otpada i otpadnih voda, a pored toga tu su i luke i druga infrastruktura pomorske privrede, i u nešto manjoj mjeri ribarstvo, marikultura, poljoprivreda i industrija.

### **Korišćenje i zaštita voda**

Kada je riječ o vodosnabdijevanju, treba istaći da je prosječna potrošnja u Crnoj Gori izuzetno velika, dva puta veća od potrošnje u zapadnoj Evropi (gdje se u prosjeku troši oko 150 l po stanovniku na dan). Na veću potrošnju vode u Crnoj Gori (pored klimatskih uslova) utiče nenamjensko trošenje vode (naročito u domaćinstvima, ali i kod drugih potrošača), kao i nerealno veliki gubici u sistemima za vodosnabdijevanje.

Pored neracionalnog trošenja, problemi u oblasti vodosnabdijevanja odnose se na nedostatak vode u primorskom regionu i većem dijelu ruralnih područja.

Industrija se vodom snabdijeva uglavnom iz sopstvenih izvora. Više od polovine voda koje se troše u industriji su podzemne vode. Najveći industrijski potrošači vode su metalurška postrojenja KAP, Željezara Nikšić i Termoelektrana „Pljevlja“. Poljoprivreda nije značajan potrošač vode.

Ispuštanje, kako komunalnih, tako i industrijskih otpadnih voda u prirodne recipijente, vrši se gotovo bez ikakvog prečišćavanja (izuzetak su neka industrijska postrojenja i dio komunalnih otpadnih voda Podgorice). Dodatni problem predstavlja i nedostatak predtretmana industrijskih otpadnih voda koje se ispuštaju u javne kanalizacione sisteme, čemu treba dodati i nizak stepen priključenosti stanovništva na kanalizacione sisteme.

Površinske vode su, generalno posmatrano, dobrog kvaliteta. Ipak se kod izvjesnog broja vodotoka bilježe odstupanja od zakonom predviđenih kategorija kvaliteta (npr. rijeke Vežišnica i Čehotina, rijeke Ibar, Lim i Morača nizvodno od naselja/gradova, Skadarsko i Plavsko jezero, pojedini djelovi priobalnog mora), uglavnom zbog koncentracija zagađujućih materija koje potiču od kanalizacionih voda.

Podzemne vode su takođe dobrog kvaliteta ali su ugrožene širenjem gradova, neodgovarajućom urbanom komunalnom infrastrukturom, prekomjernom upotrebom hemikalija u poljoprivredi i sl.

Sa stanovišta održivog razvoja, veoma je važno da se postojeća zagađenja površinskih i podzemnih voda (usled niskog stepena tretmana otpadnih voda i industrije, neadekvatnog odlaganja otpada) efikasno kontrolišu i smanje.



## Zaštita vazduha

Glavni aerozagađivači u Crnoj Gori rade bez ili sa zastarjelim uređajima za prečišćavanje gasova koji se ispuštaju u atmosferu. Od prirodnih činilaca - pojava termičkih inverzija u kraškim poljima (Cetinjsko i Nikšićko) i kotlinama (Pljevaljska, Beranska i Bjelopoljska) onemogućava provjetravanje i eliminaciju zagađujućih materija.

Srednje godišnje koncentracije zagađujućih materija u većini naselja u Crnoj Gori su daleko ispod zakonom dozvoljenih granica zagađenosti. Izuzetak je sadržaj fluorida u Podgorici, Nikšiću i Pljevljima, koji tokom čitave godine znatno prelazi propisanu normu, i to od 3 i više puta. Ostali parametri koji ponekad prelaze dozvoljene koncentracije su SO<sub>2</sub>, koje nastaju kao rezultat izduvnih gasova motornih vozila – maksimalne koncentracije azot – monoksida, azot – dioksida i ukupnih azotnih oksida koje prelaze kratkotrajne dozvoljene granice zagađenosti i do 5 puta. Takođe, maksimalne dnevne koncentracije prizemnog ozona prelaze zakonom dozvoljene norme u više gradova – Berane, Budva, Herceg Novi, Kotor, Pljevlja, Podgorica, Tivat i Žabljak.

## Društvene djelatnosti

Većina školskih objekata je u nezadovoljavajućem stanju i time nijesu u mogućnosti da odgovore na postojeće značajne potrebe koje se tiču optimalnih uslova, potrebnih za odvijanje nastavnog procesa. Imajući u vidu stalne migracije stanovništva, osnovni obrazovni sistem suočava se sa problemom viška neiskorišćenog prostora školskih objekata na sjeveru, uz istovremenu preopterećenost kapaciteta objekata **vaspito-obrazovnih ustanova** u gradskim sredinama, posebno Podgorici.

Poslije 1993. godine izgrađeno je nekoliko objekata kulture, najznačajnijih u opštini Podgorica: Crnogorsko narodno pozorište, domovi kulture u Tuzima i Sukuruću, a u toku je izgradnja Dječjeg pozorišta, tj. prenamjena ranijeg objekta. U ostalim opštinama izgrađeni su domovi kulture: u Ulcinju, u opštini Plav-Gusinje, opštini Berane - u Petnjici, a u Andrijevici je započet objekat.

**Zdravstvena djelatnost** raspolaže sa kapacitetima u svim opštinama (domovi zdravlja, ambulante, kadrovi, oprema), gdje se obavlja vanbolničko liječenje. Bolničko liječenje se obavlja u sedam stacionarnih zdravstvenih centara i službi, jednom kliničkom centru u Podgorici, tri specijalizovane bolnice, (Nikšić, Kotor, Risan) i Institutu „Dr Simo Milošević” u Igalu. Za zdravstvo u Crnoj Gori poseban problem je što se povećava broj starih lica u ukupnoj populaciji. Prema svim pokazateljima, naša zemlja zaostaje za zemljama EU.

**Socijalna zaštita** se ostvaruje preko postojećih institucija. Pokazatelji o korisnicima ustanova za socijalni rad ukazuju da se ovaj broj značajno povećava, što znači da sve više ljudi ima potrebu za raznim socijalnim uslugama.

Pojedini oblici **fizičke kulture** najviše su razvijeni u većim gradovima (Podgorici, Nikšiću, Bijelom Polju, Pljevljima, Baru).

### 3.10.5. Ublažavanje regionalnih razlika

Krupne promjene u političkom i ekonomskom smislu koje su se dešavale na ovim prostorima, glavni su razlog neostvarivanja Prostornim planom zacrtanih ublažavanja regionalnih razlika u razvoju Crne Gore. Nasuprot tome, može se reći da je u navedenom periodu, usljed prekida rudarske aktivnosti, industrijske proizvodnje ili gašenja (likvidacije) nekih rudarskih i industrijskih postrojenja, te zbog smanjenja turizma, došlo do produbljivanja razlika u razvijenosti područja. Smanjene su investicije za održavanje infrastrukturnih, turističkih i drugih vitalnih objekata; došlo je do nepredviđenih aktivnosti (zbrinjavanje izbjeglica iz okruženja) itd.

U posljednjih pet godina, došlo je do stabilnosti i ekonomskog oporavka Crne Gore, čime su otpočele aktivnosti na poboljšanju privrednog razvoja Crne Gore. To se manifestuje naročito u izgradnji infrastrukturnih, telekomunikacionih, medijskih, školskih objekata, društvenih, sportskih i svih drugih objekata. Ovo prati i otvaranje niza školsko-obrazovnih institucija, turističkih objekata, dogradnja i opremanje medicinskih ustanova, itd. Taj trend smanjenja regionalnih razlika prostornog razvoja sve više napreduje.

### 3.10.6. Investiciona ograničenja

Promjena društvenopolitičkog okruženja Crne Gore u prvih 15 godina od donošenja Prostornog plana uslovlila je nužne promjene u svim oblastima, pa i u investicijama za održavanje i izgradnju planom predviđenih objekata. Investiciona ograničenja su uticala na zastoje izgradnje i razvoja turističkih, prosvjetnih, kulturnih institucija. Ovo je posljedica ne samo smanjenja privredne djelatnosti većine organizacija Crne Gore (sopstvene akumulacije), već i kidanja saradnje sa eksternim investitorima i bankama i nužnom preorijentacijom raspoloživih sredstava za

rješavanje nepredviđenih okolnosti i potreba. Crna Gora će se u planskom periodu razvijati u finansijski ograničenom ambijentu.

### 3.10.7. Konflikti u namjeni i korišćenju prostora

Konflikti koji su identifikovani u korišćenju i namjeni prostora, bili su predmet analize i osnova za opredjeljenja razvoja u prostoru po oblastima (grafički prilog: Područja sa razvojnim ograničenjima).

**Orografske karakteristike-urbanizacija** - Oko 95% teritorije Crne Gore je brdovito i planinsko područje, sa brojnim ograničenjima sa stanovišta gradnje hidrotehničke i saobraćajne infrastrukture, a istovremeno, ovo je i prednost zbog ambijentalnih vrijednosti.

**Poljoprivreda – urbanizacija** - Najveći dio kvalitetnog poljoprivrednog zemljišta (5,4% teritorije ili 741 km<sup>2</sup>) nalazi se u opštinama: Podgorica, Pljevlja, Bijelo Polje, Berane, Bar, Nikšić, Ulcinj. Opštine Podgorica, Nikšić, Bar i Ucinj imaju pozitivni demografski rast, što ukazuje na vjerovatan trend daljeg pretvaranja poljoprivrednog u građevinsko zemljište.

**Nalazišta ruda i mineralnih sirovina – urbanizacija** - U dosadašnjim planovima nijesu prikazani ukupni bilansi površina koje treba rezervisati radi eksploatacije ruda i mineralnih sirovina. Konflikti urbanističkih planova i planova za eksploataciju ruda (primjer Pljevalja, promjene GUP-a da se omogući širenje površinskog kopa rudnika uglja u prostoru planirane privredne zone grada). Zaštititi prije urbanizacije područja za rudarsko-geološke aktivnosti: crveni boksit - rejon Župe nikšićke, bjeli boksit - područje Bijelih poljana, bakar - područje sela Varina kod Kosanice, olovo i cink- rudno polje „Šuplje stijene” i „Brskova”.

**Promjene vlasničkih odnosa - planski rezervisane zone za određene namjene** - Konflikti zbog promjene vlasničkih odnosa u posljednjih deset godina, odražavaju se na mogućnost očuvanja rezervnih zona (primjer površine i postrojenja nekadašnjeg vojno-civilnog aerodroma u Beranama su djelimično realizovane kao stambene zone; uz obalu Morače je građeno bez usaglašavanja sa infrastrukturnim zahtjevima).

**Zaštita vodozahvata i izvorišta - druge namjene zemljišta** - Uspostavljanja širih zona zaštite vodozahvata i izvorišta je od prioritnog značaja. Ukupna površina tih zona je procijenjena na oko 2000 km<sup>2</sup>. Globalna predviđanja nestašice vode na mnogim djelovima planete i to do 2020. godine, stavljaju Crnu Goru u dobru poziciju.

**Bezvodna područja – turizam** - Neposredno zaleđe priobalnog dijela Crne Gore, kao i mnoga planinska područja su sa ovim ograničavajućim faktorom. Na ovim područjima, a koja su pogodna za razvoj turizma, postoji velika depopulacija.

**Nekoordinisano planiranje infrastrukturnih sistema** – nekoordinisani planovi i projekti infrastrukturnih sistema stvaraju konflikte i konačno vode do neuspjeha u poboljšanju potrebne infrastrukture.

**Energetika - zaštita prirodne sredine** - Druga faza izgradnje TE „Pljevlja“ treba da bude uslovljena prethodnim rješavanjem aktuelnih ekoloških problema. Izgradnja novih hidro-elektrana, takođe, nosi sa sobom i ozbiljne negativne posljedice po životnu sredinu, pa je odluke o njihovoj gradnji potrebno donositi uz detaljnu i obuhvatnu procjenu uticaja na životnu sredinu.



**B - PROJEKCIJA RAZVOJA I KONCEPTI ORGANIZACIJE,  
UREĐENJA I KORIŠĆENJA PROSTORA CRNE GORE**



# 1. OSNOVNE POSTAVKE PROSTORNOG PLANA (OSNOVE DUGOROČNE ORGANIZACIJE PROSTORA)

## 1.1. Održivi razvoj kao vodeće opredjeljenje Prostornog plana

Prostor Crne Gore je osnova za razvoj cjelokupnog stanovništva države, jačanje suštinske osmišljene upotrebe prostornih potencijala, kao i očuvanje raznolikosti predjela i biodiverziteta. Regionalne posebnosti su osnova za postizanje lokalnog, regionalnog i međunarodnog identiteta Crne Gore i njenih sastavnih područja. Pozicija Crne Gore u Evropi je oduvijek imala ogroman uticaj na njene prostorne i društvenoekonomske odnose. Način upotrebe prostora je važan element u određivanju nacionalne kulture.

Glavni procesi i faktori koji utiču na prostorni razvoj su globalizacija, evropske integracije, tržišna ekonomija, brz razvoj informacione tehnologije, trendovi urbanizacije, demografske promjene, promjene klime i veća opšta ekološka svijest među stanovništvom. Sagledavanje različitih procesa i činjenica i organizovanje prostornog razvoja u smislu dugoročnih zahtjeva je moguće jedino ako se slijedi opredjeljenje za održivi razvoj.

Prema Nacionalnoj strategiji održivog razvoja, vizijom održivog razvoja u Crnoj Gori obuhvaćene su:

- **Vizija ekonomskog razvoja**, zasnovana na potrebi da se ubrza ekonomski rast i finalizuje proces tranzicije u pravcu tržišne ekonomije (uz podsticanje inovacija i produktivnosti, jačanje preduzetništva, sprečavanje odlaska u inostranstvo kvalitetnog kadra sa dobrim izgledima za budućnost), ali, u isto vrijeme, vodeći računa o ispunjavanju zahtjeva održivosti kroz integraciju politike o životnoj sredini i ekonomske politike i kroz ublažavanje efekata ekonomskog rasta na životnu sredinu;
- **Socijalna vizija**, koja obuhvata smanjenje siromaštva i zaštitu najosjetljivijih grupacija stanovništva, kao i osiguravanje pravednije raspodjele dobiti ekonomskog razvoja u svim segmentima društva;
- **Vizija životne sredine**, odnosno, neophodnost da se zaštiti životna sredina i održivo upravljanje prirodnim resursima, stimulišući u isto vrijeme sadejstvo razvoja i zaštite životne sredine i imajući na umu pravo budućih generacija na kvalitetan život;
- **Etička vizija**, koja obuhvata unapređenje upravljanja/administracije kroz izgradnju kapaciteta među svim akterima (centralne vlasti, lokalne vlasti, privatni sektor i civilno društvo) i prelaz sa centralizovanog procesa donošenja odluka na pregovore, saradnju, koordinirane aktivnosti i decentralizaciju, kao i implementaciju principa jedinstva i solidarnosti, i poštovanja ljudskih prava kroz reafirmaciju prava na razvoj u zdravom i pravednom okruženju
- **Vizija kulture**, odnosno, neophodnost da se zaštite kulturne raznolikosti i identitet, uz istovremeno jačanje kohezije cjelokupnog društva.

Na osnovu ovih vizija definisano je pet opštih ciljeva u Nacionalnoj strategiji održivog razvoja:

1. **Ubrzan ekonomski rast i razvoj i smanjenje regionalnih razvojnih razlika;**
2. **Smanjenje siromaštva; osiguranje ravnopravnosti u pristupu uslugama i resursima;**
3. **Osiguranje efikasne kontrole i smanjenja zagađenosti, kao i održivo upravljanje prirodnim resursima;**
4. **Unapređenje sistema upravljanja i učešća javnosti; angažovanje svih aktera sa izgradnjom kapaciteta na svim nivoima;**
5. **Očuvanje kulturne raznolikosti i identiteta.**

Vizija i opšti ciljevi održivog razvoja u Crnoj Gori su tretirani kao vodeće opredjeljenje u pripremi Prostornog plana. Formulacija opštih i sektorskih specifičnih principa, ciljeva i smjernica, kao i teritorijalnih odredbi za prostorni razvoj Crne Gore uvijek odražavaju navedene zahtjeve održivog razvoja.

## 1.2. Projekcija opšteg razvoja

### 1.2.1. Projekcija ekonomskog i društvenog razvoja

Strateški prioritet Crne Gore je proces evropskih integracija i punopravno članstvo u EU. Projekcija ekonomskog i društvenog razvoja u ovom okviru zahtijeva ispunjavanje određenih pretpostavki:

- obezbjeđivanje značajnijeg priliva stranih direktnih investicija;

- povećanje domaće štednje i njeno aktiviranje kroz bankarske i druge mehanizme investiranja;
- održavanje procesa institucionalne i ekspertske pomoći Crnoj Gori (institucionalno-organizacione, ekološko-razvojne, tehničke i ekonomske pomoći).

**Projekcija rasta BDP-a** - Polazeći od pretpostavke da je BDP-a za 2005. godinu iznosio 1644 miliona €, broj stanovnika iste godine bio je 623.199 i da je BDP po glavi stanovnika iznosio 2638 €, procjenjuje se da se u petnaestogodišnjem periodu može ostvariti prosječna godišnja stopa rasta od 6,5%.

**Projekcija rasta investicija** - Početna pretpostavka projekcije je da, prateći obrazac koji je ostvaren u državama koje su uspješno prošle kroz prve faze tranzicije, u Crnoj Gori udio javne potrošnje u BDP-u treba da bude u intervalu 30-35%, dok udio investicija u BDP-u treba da iznosi 15-20%. Ovo zahtijeva odgovarajuće usklađivanje socijalnih potreba i neophodne fiskalne odgovornosti.

Računa se na ključnu ulogu privatnog kapitala u povećanju investicija, tj. porast obima direktnih stranih investicija.

### 1.2.2. Ekonomska razmjena sa inostranstvom i projekcija uvoza i izvoza roba i usluga

Ekonomska politika Crne Gore, u okvirima otvorenog sistema, predviđa izvoznu orijentisanost privrede kao trajno opredjeljenje. Izrađena je Strategija podsticanja izvoza RCG, u kojoj prioritet ima turizam, proizvodnja i izvoz proizvoda koji su prošli više faze prerade, kao i obezbjeđivanje učešća u kreditnom potencijalu poslovnog bankarstva koji je usmjeren na finansiranje izvoznih transakcija.

## 1.3. Razvojni ciljevi

Sljedeći ciljevi nijesu organizovani prema stepenu važnosti već od širih ka užim.

### 1.3.1. Opšti principi i ciljevi razvoja

Crna Gora je u fazi postsocijalističke (postkomunističke) tranzicije, kao i druge zemlje iz sličnog političkog, tj. ideološkog kruga. U velikom broju oblasti sprovedene su reforme sa ciljem da se društvene i ekonomske institucije promijene iz samog temelja. Definisan je opšti smjer promjena i potenciran je razvoj efektivne ekonomije i demokratskog i pluralističkog („otvorenog“) društva. Ovdje se izdvajaju dva ključna momenta. Prvo, Crna Gora će biti izložena oštrijoj međunarodnoj konkurenciji, u uslovima globalnog političkog, ekonomskog i kulturnog nadmetanja. Drugo, obim i dubina državnih intervencija u oblasti planiranja i upravljanja razvojem značajno će se promijeniti. Imajući na umu nivo razvoja Crne Gore i cjelokupnu kompleksnost njenih razvojnih uslova, neophodno je da odgovornosti države ostanu u stvaranju preduslova za osiguravanje ekonomskog i društvenog razvoja i izjednačavanje infrastrukturnih uslova, da bi se ublažile regionalne razlike, ali u isto vrijeme da se osigura zaštita prirodnih resursa i vrijednosti kao osnove za budući razvoj Crne Gore.

Naredni opšti principi i opšti ciljevi odražavaju pomenute ključne momente i odgovornosti države po pitanju prostornih zahtjeva. Opšti principi i opšti ciljevi nijesu organizovani po stepenu važnosti, svaki od njih ima jednak značaj.

Principi prostornog razvoja obezbjeđuju jasno definisane uslove i temelje koji se ne dovode u pitanje i koji moraju da se slijede ako se utvrđuju odredbe prostornog razvoja i koji čine neizbježan dio svake dalje razrade sektorske i detaljnije planske dokumentacije. Prostorni razvoj Crne Gore zasniva se na sljedećim **opštim principima (OP)**:

- OP-1** Prostorni razvoj gradi i podstiče ubrzan ekonomski razvoj i unapređuje status „Crne Gore-ekološke države“ osiguravanjem racionalne upotrebe zemljišta i prostora i valorizacijom pejzaža.
- OP-2** Primjena principa održivog razvoja definisanih u Nacionalnoj strategiji održivog razvoja Crne Gore, zasnovanih na preporukama Deklaracije iz Rija i Milenijumske deklaracije i Johanesburškog plana implementacije, dosljedno je promovisana u svim aspektima koji se tiču prostornog razvoja (vidjeti i poglavlje 1.1).
- OP-3** Sve grupe stanovništva su ciljna grupa za ekonomski i društveni razvoj; socijalno i prostorno marginalizovane grupe biće integrisane.
- OP-4** Prostorni razvoj doprinosi očuvanju i unapređenju identiteta stanovništva, posebno po pitanju kulturnog nasljeđa.

- OP-5** Široko rasprostranjena neplanska gradnja i zloupotreba zemljišta suzbijaće se izradom prikladnijih pravnih instrumenata i unapređenjem kontrolnih mehanizama i njihove primjene.

Prostorni razvoj Crne Gore do 2020. mora biti posmatran kao dugoročna obaveza. Očigledno je da uticaji odredbi i period realizacije prelaze okvire planiranog vremenskog perioda ovog planskog dokumenta. Kao **opšti ciljevi (OC)** Prostornog plana koji odražavaju ove uslove definisani su:

- OC-1** Ublažavanje regionalnih nejednakosti u ekonomskom i društvenom razvoju  
**Objašnjenje:** Da bi se ublažila izražena regionalna nejednakost u razvoju Crne Gore, neophodno je preduzeti posebne aktivnosti za što hitnije rješavanje ovog, možda, najvažnijeg zadatka:
1. Dinamičniji ukupni ekonomski i društveni razvoj Crne Gore detaljnije je obrađen u ciljevima i strategijama pojedinih oblasti.
  2. Smanjenje razlika u nivou razvijenosti pojedinih područja može se omogućiti stvaranjem uslova za trajan i održiv razvoj, prema razvojnim resursima i potencijalima datog područja, smanjenjem razlika u uslovima življenja među područjima, razvojem mreže društvenih usluga u manje razvijenim sredinama, razvojem preduzetništva i njegovom promocijom, razvojem tzv. „održive” privrede i razvojem ljudskih resursa, sa naglaskom na razvoj demografski ugroženih područja.
  3. Skladan razvoj područja sa sličnim ili zajedničkim razvojnim mogućnostima i/ili problemima (ruralna područja, prigranična područja, obalna i planinska područja, zaštićena područja i ugrožena područja koja su predviđena za zaštitu, šira područja većih gradova i sl.).
  4. Koordinacija svih nivoa upravljanja i odlučivanja, prije svega međusektorsko usklađivanje razvojnih odluka, i njihovo usaglašavanje sa zahtjevima regionalnog i lokalnog razvoja, formiranje razvojnih agencija za podršku preduzetništvu i održivom lokalnom razvoju, te usklađivanje sa već predviđenim osnivanjem regionalnih i lokalnih biznis-centara za mala i srednja preduzeća.
  5. Institucionalna i organizaciona prilagođavanja, konstruktivno učešće Crne Gore u evro-atlanskoj i mediteranskoj saradnji i integracijama.
- OC-2** Obezbjedenje kvaliteta života u svim djelovima Crne Gore.  
**Objašnjenje:** Ravnomjeran ekonomski razvoj uz efikasan i racionalan prostorni razvoj, očuvanje prirode i biološke raznovrsnosti, unapređenje komunalne infrastrukture, održavanje i uvećanje kulturne raznovrsnosti prostora (kulturnog nasljeđa) treba da obezbijedi minimalan nivo uslova i kvaliteta života u svim djelovima Crne Gore:
1. Usmjeravanje prostorne raspodjele razvojnih napora kako bi se ostvario maksimum pozitivnih efekata, a negativni efekti sveli na minimum za prostorno uravnotežen i održiv ekonomski razvoj, društveni razvoj i koheziju, kao i kvalitetnu prirodnu i životnu sredinu.
  2. Obezbjedivanje racionalne upotrebe prostora i sigurnosti stanovništva primjenom odgovarajućih planskih postupaka, racionalnom upotrebom prostora i povezivanjem i usklađivanjem sektorskih politika.
  3. Usklađenost prostornog razvoja sa prostornim ograničenjima, prije svega usmjeravanje prostornog razvoja u skladu sa visokim rizicima od prirodnih i drugih nepogoda (zemljotresa, poplava, erozija, požara, nesreća i dr.), kao i rizicima od mogućeg negativnog uticaja prirodnih katastrofa, u prvom redu uslovljenih posljedicama uticaja klimatskih promjena.
  4. Podsticanje očuvanja biodiverziteta, geodiverziteta i prirodnih vrijednosti i procesa, kao bitnih elemenata kvalitetne prirodne sredine i prirodne posebnosti Crne Gore, time što će se obezbijediti odgovarajuće uključivanje biodiverziteta, geodiverziteta i prirodnog bogatstva u upravljanje prirodnim resursima i područjima, naročito uspostavljanjem mreže zaštićenih prirodnih područja sa posebno vrijednim i/ili osjetljivim područjima.
  5. Prioritetna zaštita i očuvanje ekosistema najvišeg ranga (zaštićenih po osnovu međunarodnih i nacionalnih dokumenata).
  6. Obaveza da se u prostorno planiranje i raspored djelatnosti uključe odgovarajuće mjere očuvanja životne sredine.
  7. Obezbjedivanje komunalne opremljenosti postojećeg i novoplaniranog gradskog/građevinskog zemljišta izgradnjom vodovoda, kanalizacije, sistema za prečišćavanje otpadnih voda, sistema za klimatizaciju (u naseljima), itd.
  8. Racionalno upravljanje komunalnim i drugim otpadom.



9. Podsticanje očuvanja kulturne raznovrsnosti, kao osnove za kvalitetno nacionalno teritorijalno usaglašavanje, kvalitet životne sredine i socijalnu integraciju.
10. Njegovanje tradicije i povećanje identifikacionih, obrazovnih i privrednih potencijala i njihova održiva upotreba.

**OC-3** Razvoj urbanih i ruralnih područja u skladu sa njihovim potencijalima i ograničenjima.

**OC-4** Racionalno korišćenje prirodnih resursa kroz:

- (1) Ograničenje proširivanja građevinskog zemljišta na najmanju moguću mjeru.
- (2) Održavanje proizvodnog potencijala zemljišta za raznovrsne oblike poljoprivredne proizvodnje, a naročito za tzv. „zdravu hranu” i poljoprivrednih proizvoda za koje Crna Gora ima najveće komparativne prednosti.
- (3) Racionalna upotreba prostora za urbanizaciju i kontrola i ograničavanje intenzivnijeg širenja urbanih područja.
- (4) Uravnotežena i razumna eksploatacija mineralnih sirovina, uz primjenu propisanih mjera prostorne i ekološke zaštite.
- (5) Ostvarivanje teritorijalne raspodjele djelatnosti, tako da se obezbijedi ravnoteža između potreba za vodom i mogućnosti adekvatnog vodosnabdijevanja.
- (6) Podsticanje upotrebe obnovljivih resursa, prije svega hidropotencijala kao i korišćenje energije sunca, vjetra, biomase, gdje god je to prostorno prihvatljivo.
- (7) Održivi razvoj obalnog područja primjenom principa održivog razvoja i instrumenata integralnog upravljanja obalnim područjem kao opšteg interesa Crne Gore, uključujući i prioritarno rješavanje najvažnijih, brojnih problema i protivrječnosti, naročito u dijelu prostornog i planskog usmjeravanja razvoja morskog akvatorijuma i bolje valorizovanje i upotrebu posebno vrijednih resursa i potencijala.

**OC-5** Integracija Crne Gore u Evropski region.

**OC-6** Razvoj i institucionalizacija prekogranične saradnje sa zemljama u okruženju kroz važne oblasti kao što su: regionalni ekonomski razvoj, infrastruktura, zaštita životne sredine, i drugo.

**OC-7** Implementiranje postojećih zakonskih rješenja i prostornoplanskih dokumenata, kao i međunarodnih konvencija koje se odnose na prostorni razvoj u širem smislu, a koje je Crna Gora potpisala ili usvojila.

Da bi se postigao ovaj strateški cilj, neophodno je izvršiti određene adaptacije institucionalnog i organizacionog okvira. Neizbježno je formiranje i primjena instrumenata koji omogućavaju trajan i ubrzan ekonomski rast, socijalne izmjene i zaštitu životne sredine.

### 1.3.2. Specifični principi i ciljevi Prostornog plana po sektorima

Gore navedeni opšti principi i opšti ciljevi definišu okvir prostornog razvoja Crne Gore, međutim, neophodno je formulisati i specifične principe i ciljeve za pojedine sektore. Prostorni plan ne može zamijeniti sektorsku politiku, ali mora obezbijediti da sektorske mjere u vezi sa prostorom budu u skladu sa odgovarajućim principima (P) i ciljevima (C) prostornog razvoja države.

#### 1.3.2.1. Ekonomski razvoj

Strateški pravci razvoja ekonomije Crne Gore su definisani u raznim dokumentima Vlade Crne Gore, prije svega u sektorskim politikama u kojima se, kao glavni cilj razvoja, definiše održivi ekonomski rast, uključujući preovladavajući uticaj privatnog sektora.

Perspektiva budućeg društvenog i ekonomskog razvoja Crne Gore leži u široj primjeni onih principa koji su dominantni u Evropskoj uniji, tj. konkurentnost zasnovana na znanju, inovacijama i preduzetništvu. U tom smislu, određena, više indirektna, uloga treba da se očekuje od države, dok se na tradicionalnu Vladinu politiku podsticanja (kroz razne stimulacije, oslobađanje od poreza, razne mjere zaštite) treba manje oslanjati.

Principi ekonomskog razvoja:

- P1.3.2.1-1** Korišćenje komparativnih prednosti područja na kojem su locirane
- P1.3.2.1-2** Primjena odgovarajuće tehnologije i procesa proizvodnje kako bi se negativni uticaji na životnu okolinu sveli na minimum (zagađenje vazduha, zagađenje zemljišta, zagađenje vode, buka, saobraćaj)
- P1.3.2.1-3** Definisanje postupaka za prekid djelatnosti i priprema prostora za upotrebu nakon završetka te djelatnosti
- P1.3.2.1-4** Zaštita životne okoline, biodiverziteta i predjela
- P1.3.2.1-5** Konsolidacija sa principima i kriterijumima održivog razvoja

Specifični principi i ciljevi ekonomskog razvoja u vezi sa prostorom su definisani po podsektorima:

**Industrija i rudarstvo**

Ciljevi

- C1.3.2.1-1** Regionalni razvoj ojačati u skladu sa postojećim strukturama i regionalnim komparativnim prednostima.
- C1.3.2.1-2** Industrijske objekte razvijati pretežno u okvirima već izgrađenih područja, rekonstrukcijom starih industrijskih područja, područja bivše vojne industrije ili bivših saobraćajnih objekata (→ brownfield razvoj); formiranje industrijskih objekata van izgrađenih područja (→ greenfield razvoj) treba ograničiti na apsolutno potrebnu mjeru i zasnovati na procjeni uticaja na životnu sredinu i seizmičkog rizika.  
Objašnjenje: Područja za djelatnosti koje sa sobom nose rizike po zdravlje i zagađenje životne sredine moraju se izdvojiti i definisati u detaljnijim lokalnim prostorno-planskim dokumentima. Samo u ovim područjima dozvoljena je lokacija za ove vrste djelatnosti.
- C1.3.2.1-3** Područja mineralnih resursa od strateške važnosti za ekonomski razvoj Crne Gore treba zaštititi od upotrebe koja je u suprotnosti ili ograničava eksploataciju mineralnih resursa.
- C1.3.2.1-4** Svaki zahtjev za formiranje ili proširenje eksploatacije mineralnih resursa mora biti dopunjen procjenom uticaja na životnu sredinu i seizmičkog rizika.
- C1.3.2.1-5** Za svu postojeću i predviđenu eksploataciju mineralnih sirovina, obavezan je koncept revitalizacije devastiranih predjela. Uz odobrenje za korišćenje budućih nalazišta, neophodno je definisanje koncepta revitalizacije devastiranog predjela po završetku eksploatacije. Kompanije koje vrše eksploataciju su obavezne da investiraju u revitalizacioni fond iz kojeg se finansiraju neophodne aktivnosti u skladu sa dostavljenim konceptom.
- C1.3.2.1-6** Nasataviti dalja istraživanja nalazišta nafte i prirodnog gasa na kopnu i u podmorju
- C1.3.2.1-7** Razvoj industrijskih kapaciteta za preradu i upotrebu sekundarnih sirovina, naročito sa energetskog aspekta.

**Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo**

Principi

- P1.3.2.1-6** Razvoj poljoprivrednih aktivnosti kao glavnog i/ili dodatnog izvora prihoda za seosko stanovništvo, kako bi se zaustavio negativni trend smanjenja broja stanovnika
- P1.3.2.1-7** Unapređenje organske poljoprivrede u raznovrsnim poljoprivrednim oblastima
- P1.3.2.1-8** Razvoj djelatnosti za preradu hrane u područjima poljoprivredne proizvodnje, u cilju jačanja lanaca regionalnih vrijednosti i dodatne vrijednosti

- P1.3.2.1-9** Očuvanje i unapređenje šuma kao važnih staništa i čvorišta u široj mreži zelenih koridora
- P1.3.2.1-10** Komercijalno korišćenje šuma zasnovano na pristupu održive ekonomije šumarstva, tj. balansa između sječe i pošumljavanja
- P1.3.2.1-11** Revitalizaciju šuma i pošumljavanje treba vršiti samo autohtonim vrstama drveća
- P1.3.2.1-12** Jačanje primijenjenog istraživanja i razvoja u poljoprivredi i šumarstvu, uključujući poboljšanje i širenje znanja iz oblasti organske poljoprivrede, očuvanja prirodnih resursa i održivog upravljanja šumama
- P1.3.2.1-13** Razvijati ribarstvo i uzgoj ribe na nivou individualne proizvodnje u skladu sa zahtjevima dugoročne zaštite akvatorijuma i predjela

#### Ciljevi:

- C1.3.2.1-8** Strogo zaštititi postojeći potencijal poljoprivrednog zemljišta, naročito u blizini urbanih naselja (peri-urbane zone). Pretvaranje poljoprivrednog zemljišta u građevinsko treba sprovoditi kroz strogo kontrolisane procedure.
- C1.3.2.1-9** Unaprijediti regionalni marketing poljoprivrednih proizvoda jačanjem veza između poljoprivredne proizvodnje i turizma, u okviru istog ili šireg područja.
- C1.3.2.1-10** Ojačati ulogu poljoprivrede kao dominantne komponente u očuvanju bogatstva kulturnog pejzaža u Crnoj Gori.
- C1.3.2.1-11** Upravljanje prirodnim resursima na održiv način kroz adekvatnu upotrebu zemljišta, kao i sprečavanje zagađenja tla i vodenih resursa (npr. primjenom odgovarajućih đubriva i tehnika).
- C1.3.2.1-12** Očuvanje i stvaranje velikih šumskih površina predstavlja prioritetan cilj prostornog razvoja u Crnoj Gori.
- C1.3.2.1-11** Definisati koncept upravljanja šumama u komercijalne svrhe koje vlasnik, odnosno koncesionar mora predati nadležnom državnom organu na odobrenje.

## **Turizam**

### Principi

- P1.3.2.1-14** Produžavanje turističke sezone širenjem turističke ponude i poboljšanjem smještajnih kapaciteta, kako bi se odgovorilo zahtjevima hladnijih perioda u godini
- P1.3.2.1-15** Promovisanje raznih segmenata turističke ponude u skladu sa međunarodnim standardima, kako bi Crna Gora postala destinacija privlačna raznim ciljnim grupama
- P1.3.2.1-16** Poboljšano i prošireno povezivanje turističkog sektora sa ostalim relevantnim privrednim sektorima, kao što su poljoprivreda, usluge i prevoz.
- P1.3.2.1-17** Svaki aspekt razvoja turizma treba da teži očuvanju prirodnih vrijednosti koji čine glavnu osnovu za turizam u Crnoj Gori, što obuhvata poštovanje arhitektonskih struktura, kao i kapaciteta nosivosti odgovarajućih područja.
- P1.3.2.1-18** Poboljšanje i razvoj dodatnih smještajnih kapaciteta treba da se fokusira na sljedeće kriterijume: a) revitalizacija postojećih zgrada, b) praćenje principa savremene arhitekture turističkih objekata i sistema, usklađene sa postojećim naseljskim strukturama imajući u vidu tradicionalno urbano i prirodno okruženje, c) koncentrisanje razvoja u postojećim naseljima, kako bi se izbjeglo nepotrebno zauzimanje zemljišta i da bi se povećala efikasnost komunalne infrastrukture i usluga (vodosnabdijevanje, kanalizacioni sistem, snabdijevanje električnom energijom, upravljanje otpadom).

Ciljevi:

- C1.3.2.1-12** Razvijati turizam srednjeg i visokog standarda prioritarno u odnosu na turističke kapacitete nižeg standarda;  
Objašnjenje: U skladu sa Master planom za razvoj turizma, strateški cilj jeste da se uvećaju kapaciteti hotelskih kreveta visokog standarda na 50 000 smještajnih jedinica do 2010. godine a da se do 2020. godine ova cifra udvostruči, kako bi se realizovao ekonomski potencijal turističkog sektora. Uvećanje broja hotelskih kreveta visokog standarda mora biti praćeno smanjenjem broja hotelskih i apartmanskih kreveta nižeg standarda koji i dalje čine veliki dio smještajnih kapaciteta. Treba očekivati da će se ukupan broj kreveta smanjiti, dok će se prihod po krevetu uvećati. Broj kreveta koji je predložen Master planom za razvoj turizma mora se posmatrati kao mogući maksimum; realizacija stvarne izgradnje i proširenja zavisi od stvarnih kapaciteta nosivosti odgovarajućih oblasti (prirodni resursi, vodosnabdijevanje, tretman otpadnih voda, tretman otpada itd.), kao i od rezultata procjena očekivanih uticaja na životnu sredinu.
- C1.3.2.1-13** U planinskim područjima zimski turizam će se razvijati u skladu sa kapacitetima nosivosti određenih područja i u skladu sa principima i ciljevima održivog razvoja.
- C1.3.2.1-14** U ruralnim područjima, adekvatni vidovi turizma poput agroturizma, avanturističkog turizma, ekstremnih sportova i sl. razvijaće se u skladu sa kapacitetima nosivosti određenog područja i u skladu sa principima i ciljevima održivog razvoja.
- C1.3.2.1-15** Na odgovarajućim lokacijama, razvijaće se zdravstveni i wellness turizam u skladu sa kapacitetima nosivosti određenog područja i u skladu sa principima i ciljevima održivog razvoja.
- C1.3.2.1-16** Svi zahtjevi za investiranje u veće turističke objekte moraju biti dopunjeni procjenama očekivanih uticaja na životnu sredinu, procjenom efekata regionalne ekonomije, procjenom seizimičkog rizika i procjenom socijalnog uticaja.
- C1.3.2.1-17** U zaštićenim ili oblastima predviđenim da budu zaštićene, investiranje u nove, dodatne ili u proširenje postojećih turistički objekata (hotela, marina, skijaške infrastrukture itd.) može se sprovesti jedino na osnovu prostorno-planske i urbanističke dokumentacije i programa upravljanja koji su iz njih proistekli.  
Objašnjenje: Za sada, ne postoje pouzdane i čvrste osnove za razvoj zaštićenih ili oblasti predviđenih da budu zaštićene, koja pruža jasne smjernice za pojedine oblasti. Ovo obuhvata i odredbe za ekološku i društvenu nosivost kapaciteta, posebno imajući u vidu zahtjeve razvoja po sektorima.

**Pomorska privreda i saobraćaj**Principi

- P1.3.2.1-19** Modernizacija lučkih kapaciteta u skladu sa međunarodnim standardima i modernom tehnologijom
- P1.3.2.1-20** Unapređenje neophodnih usluga za pomorski transport i lučke operacije

Ciljevi:

- C1.3.2.1-19** Usklađivanje pomorskog zakonodavstva i zakonodavstva o zaštiti mora od zagađenja sa plovila sa zahtjevima i pravilima IMO (Međunarodne pomorske organizacije) i drugim relevantnim UN konvencijama i propisima Evropske unije.
- C1.3.2.1-20** Definisane vodene puteve za međunarodni morski saobraćaj na način da ne izazivaju negativne uticaje na morski ekosistem, posebno na zaštićene oblasti prirode i zaštićene oblasti sa aspekta očuvanja vrijednosti kulture, kao ni na oblasti predviđene za nautički turizam.
- C1.3.2.1-21** Ograničavanje aktivnosti marikulture na oblasti koje nijesu zaštićene ili predviđene za oblasti nautičkog turizma i koje generalno ne remete prirodne i kulturne resurse, kao ni životne uslove populacije.  
Objašnjenje: Tačne lokacije mogućih oblasti se moraju definisati u odgovarajućim detaljnijim planskim dokumentima.

**1.3.2.2. Društveni razvoj**Principi

- P1.2.3.4-1** Širenje i intenziviranje političke pluralizacije i demokratizacije kao i ljudskih prava
- P1.2.3.4-2** Strogo povezivanje političkih i ekonomskih odluka i intervencija sa principima i ciljevima Strategije za razvoj i smanjenje siromaštva.
- P1.2.3.4-3** Striktno opredjeljenje za Milenijumske razvojne ciljeve (MDGs) koje je usvojila skupština Ujedinjenih nacija, a koji su prilagođeni uslovima, potencijalima i potrebama Crne Gore.

**Vaspitno – obrazovne aktivnosti**Principi:

- P1.2.3.4-4** Uspostavljanje mreže škola u skladu sa potrebama demografskih struktura i regionalnog razvoja uz sagledavanje uticaja demografskih promjena

Ciljevi:

- C1.2.3.4-1** Svi centri iz mreže naselja Crne Gore, izuzev lokalnih, moraju da imaju uspostavljenu funkciju za predškolsko obrazovanje.
- C1.2.3.4-2** Svi centri iz mreže naselja Crne Gore, izuzev lokalnih, moraju da imaju uspostavljenu funkciju osnovnog obrazovanja. U slučaju kad brojnost stanovništva opravdava postojanje osnovne škole, i u lokalnim centrima se mogu uspostaviti funkcije osnovnog obrazovanja.
- C1.2.3.4-3** Svi centri iz mreže naselja Crne Gore, izuzev značajnih lokalnih i lokalnih, moraju da imaju uspostavljenu funkciju za srednje obrazovanje. Ukoliko demografska struktura u opštinskom centru to ne zadovoljava, ta funkcija se u toj opštini ne uspostavlja.
- C1.2.3.4-4** Svi centri iz mreže naselja Crne Gore, izuzev opštinskih, značajnih lokalnih i lokalnih centara, moraju da imaju uspostavljenu funkciju za akademsko i/ili ostalo postdiplomsko obrazovanje. U slučaju kad brojnost stanovništva u opštinskim centrima, njihovom gravitacionom području ili specifičnim lokalnim pogodnostima opravdava postojanje akademskog i/ili ostalog postdiplomskog obrazovanja, i u tim centrima se mogu uspostaviti te obrazovne funkcije.

**Nauka**Principi:

- P1.2.3.4-5** Definirati naučne i istraživačke prioritete u međunarodnoj saradnji Crne Gore, kroz odgovarajuće projekte i programe (ESPON, COST, UNESCO/HP, UNESCO/OECD, FPG, CEI, TEMPUS, INTERREG i dr.)
- P1.2.3.4-6** Stvarati nove institucionalne i organizacione sporazume za povezivanje istraživanja i razvoja sa privrednim preduzećima, naročito malim i srednjim preduzećima i društvenim ustanovama.  
Objašnjenje: Osnova za ekonomski i društveni razvoj jeste direktna saradnja između ustanova primijenjenog istraživanja i učesnika u ekonomskom i socijalnom sistemu. Naročito mala i srednja preduzeća nijesu u poziciji da sama vrše svoja istraživanja da bi poboljšali kvalitet i opseg svojih proizvoda i usluga. Da bi se unaprijedili okvirni uslovi za ekonomski razvoj i bolje životne uslove, veza između istraživanja i razvoja sa potencijalnim korisnicima jeste odgovarajuće sredstvo za unapređenje razvoja. Ovo posebno važi za oblasti u blizini postojećih pokazatelja rasta i ekonomskih centara. Razvoj sjevernog dijela Crne Gore zavisi od takvog unapređenja poslovnih okvirnih uslova.
- P1.2.3.4-7** Da bi se unaprijedile strukture primijenjenog istraživanja, neophodno je osnivanje i unapređenje dodatnih istraživačkih instituta u poljima seizmologije, održivog razvoja i biodiverziteta.  
Objašnjenje: Obrazovanje za održivi razvoj sprovoditi u skladu sa UN deklaracijom o dekadi obrazovanja za održivi razvoj.

Cilj:

- C1.2.3.4-5** Novi objekti za naučne aktivnosti biće smješteni u centru od nacionalnog značaja, centru od posebnog značaja ili u centrima od regionalnog značaja.

**Kultura**

Principi:

- P1.2.3.4-8** Stvaranje povoljnijih okvirnih uslova za uspostavljanje i razvoj kulturnih aktivnosti i kulturnih usluga u Crnoj Gori

Ciljevi:

- C1.2.3.4-6** Kulturno nasljeđe u svim postojećim oblicima (spomenici, arhitektura, tradicionalne kulturne aktivnosti, itd.) mora se očuvati stvaranjem odgovarajućih okvirnih uslova; ovo obuhvata stvaranje odgovarajuće pravne osnove, programa promovisanja, međunarodne razmjene.
- C1.2.3.4-7** Očuvanje se kulturna raznolikost kao osnova za nacionalni identitet
- C1.2.3.4-8** U manje razvijenim opštinskim centrima, kulturne aktivnosti biće obogaćene kroz razne mobilne vidove kulturnih aktivnosti.

**Fizička kultura**

Principi:

- P1.2.3.4-9** Razvoj mreže objekata za fizičku kulturu kao osnov za dalji razvoj masovnog i profesionalnog sporta
- P1.2.3.4-10** Sve osnovne i srednje škole treba da raspolazu sportskim objektima, kako bi privukli omladinu da se bavi sportskim aktivnostima i da bi poboljšala zdravstveno stanje djece i mladih.
- P1.2.3.4-11** Svaka opština i naselje treba da raspolazu objektima za fizičku kulturu

**Zdravstvo**

Principi:

- P1.2.3.4-12** Uspostavljanje mreže zdravstvenih usluga u skladu sa potrebama demografske strukture i regionalnog razvoja, moraju se uzeti u obzir uticaji demografskih promjena.
- P1.2.3.4-13** Dalje jačanje i unapređenje sistema ambulantne zdravstvene zaštite, naročito u udaljenim područjima, kako bi se obezbijedila zdravstvena zaštita kompletnog stanovništva bez obzira na rezidentnu lokaciju.
- P1.2.3.4-14** Dalje jačanje i unapređenje sistema mobilne zaštite za starije, naročito u udaljenim oblastima, kako bi se obezbijedila zaštita u njihovoj uobičajenoj zajednici (to odgovara očekivanim promjenama u demografskoj strukturi, kao i promjenama u tradicionalnim porodičnim sistemima).

Ciljevi:

- C1.2.3.4-9** Svi važni lokalni centri moraju da raspolazu objektima za osnovnu zdravstvenu zaštitu.
- C1.2.3.4-10** Svi centri od opštinske važnosti moraju da budu lokacija za centre zdravstvene zaštite, a apoteke opremljene u skladu sa odgovarajućim lokalnim uslovima.

- C1.2.3.4-11** Centar od nacionalnog značaja, centar od posebnog značaja i svi centri od regionalnog značaja moraju biti lokacija za opšte bolnice.

## Socijalna i dječja zaštita

### Principi:

- P1.2.3.4-15** Adaptacija sistema i primjena socijalne zaštite prema standardima utvrđenim evropskim zakonodavstvom, ekonomskim mogućnostima Crne Gore, demografskim promjenama, promjenama u nivou siromaštva, brzom urbanizacijom itd.
- P1.2.3.4-16** Jačanje sistema socijalne zaštite za postizanje višeg stepena socijalne sigurnosti finansijski neobezbijeđenih osoba i metoda koje bi ubrzale razvoj modernih vrsta preventivne socijalne zaštite onog dijela populacije koji ne bi bio u mogućnosti (iz razloga fizičke prirode) da radi i zarađuje tim radom za ispunjavanje minimalnih životnih potreba
- P1.2.3.4-17** Razvoj institucija i usluga za socijalnu zaštitu, a naročito u polju preventivne zaštite i prevencije javljanja socijalnih potreba, zbog činjenice da je primjetan trend starih domaćinstava, kao i povećanje siromaštva među velikim dijelom stanovništva
- P1.2.3.4-18** Brzi razvoj institucija i usluga za socijalnu zaštitu, a naročito u polju preventivne zaštite i prevencije javljanja socijalnih potreba, zbog činjenice da je primjetan trend starih domaćinstava kao i povećanje siromaštva među većim dijelom stanovništva.

## 1.3.2.3. Tehnički infrastrukturni sistemi

### Ciljevi:

- C1.3.2.3-1** Razvijati sisteme tehničke infrastrukture u cilju podrške policentrične mreže gradova i drugih naselja i njihovog kvalitetnijeg razvoja.
- C1.3.2.3-2** Razvijati tehnološki i prostorno sisteme infrastrukture, kao dio evropske mreže, tj. kompatibilne i uvezane u mrežu okolnog regiona.
- C1.3.2.3-3** Razvoj javne privredne infrastrukture treba da bude usmjeren prema zajedničkim koridorima, poštujući ograničenja koja proističu iz zahtjeva za očuvanjem biološke raznolikosti, prirodnih vrijednosti i zaštite prirodnih resursa, kulturnog nasljeđa i karakteristika reljefa.  
Objašnjenje: Koridori za pojedine infrastrukturne sisteme (putna mreža, željeznica, dalekovodi, gasovodi i dr.) se definišu okvirno i usmjeravajuće za nižu prostorno-plansku dokumentaciju, kojom će se preciznije definisati. U određenim, opravdanim i dokumentovanim, slučajevima te trase mogu ići i izvan Planom definisanih koridora.

## Saobraćajna infrastruktura

### Ciljevi:

- C1.3.2.3-4** Pобољшanje bezbjednosti i sigurnosti saobraćaja na postojećoj putnoj mreži, što podrazumijeva adekvatno održavanje, zaštitu i sanaciju postojećih puteva, kao i modernizaciju pojedinih dionica puta (eliminisanje crnih tačaka, poboljšanje elemenata puta itd.) i omogućavanje bezbjedne upotreba puteva tokom čitave godine.
- C1.3.2.3-5** Razvoj putne mreže kako bi se postigla bolja integracija prostora koji ima izuzetan značaj za dalji razvoj Crne Gore nakon sticanja nezavisnosti i suočavanja sa novim prostornim opredjeljenjima.
- C1.3.2.3-6** Kod magistrala za brzi motorni saobraćaj osnovni zahtjev je da, slično autoputevima, prilaz bude kontrolisan. Broj raskrsnica treba da bude što manji, sa ciljem da se omogući bezbjedno odvijanje saobraćaja, kao i da raskrsnice budu denivelisane.

- C1.3.2.3-7** Razvojem lokalnih puteva treba obezbijediti dobru pristupačnost svim ruralnim naseljima, turističkim, poljoprivrednim i drugim kompleksima, nacionalnim parkovima, odnosno podršku planiranom razvoju, što će se definisati planovima nižeg reda. Kod lokalnih puteva poseban naglasak treba staviti na puteve koji prolaze kroz teritoriju dvije ili više opština, a samim tim imaju veći značaj, i potrebno je da se, na nivou opština kroz koje prolaze, usaglase tehnički elementi.
- C1.3.2.3-8** Uspostavljanje pješačkih i biciklističkih staza u naseljima (posebno u urbanim centrima), kako bi se omogućio bezbjedan pješački i biciklistički saobraćaj u naseljima.
- C1.3.2.3-9** Unapređenje puteva, kao što su „panoramski putevi“, koje treba tretirati kao sredstvo za razvoj turizma.  
Objašnjenje: Izvanredni pejzaži su jedna od jedinstvenih atrakcija Crne Gore. Uspostavljanjem panoramskih puteva, privlačnost turističkih destinacija biće uvećana.
- C1.3.2.3-10** Izgradnja zaobilaznica naselja (posebno urbanih centara), kako bi se negativni uticaji na životnu sredinu, izazvani zagađenjima od tranzitnog saobraćaja, sveli na minimum. Ovo se posebno odnosi na naselja duž glavnih koridora za automobilski saobraćaj: autoput Bar – Podgorica – Boljare, Andrijevića – Bjeluha, Jadransko-jonski autoput i magistrala za brzi saobraćaj na pravcu Debeli brijeg – Ulcinj – granica Albanije. Ove zaobilaznice će činiti dio pomenutih puteva.
- C1.3.2.3-11** Povezivanje putne mreže sa mrežom panevropskih multimodalnih koridora.
- C1.3.2.3-12** Unapređenje kvaliteta postojeće željezničke mreže, kvaliteta transportnih usluga i kapaciteta mreže.
- C1.3.2.3-13** Unapređenje multimodalne transportne mreže kako bi se ublažili negativni uticaji na životnu sredinu i povećala efikasnost transporta robe.
- C1.3.2.3-14** Obezbeđivanje adekvatnih lučkih kapaciteta i pomorskih usluga u cilju uvećanja obima obalnog prometa i međunarodnog pomorskog saobraćaja. Prioritet je razvoj Luke Bar.
- C1.3.2.3-15** Jezera i rijeke predvidjeti za komercijalni vodeni saobraćaj isključivo u turističke svrhe, a u ograničenom obimu za transport roba i putnika. Za upotrebu jezera i rijeka, moraju se izraditi detaljni propisi kojim se uređuju pojedinosti, od strane državnog organa koji je nadležan za nadgledanje jezera i rijeka.
- C1.3.2.3-16** Vazdušni saobraćaj treba dalje razvijati u skladu sa potrebama prostornog razvoja Crne Gore: Infrastruktura i upravljanje međunarodnim aerodromima u Podgorici (klasa 4E) i u Tivtu (4D) biće unaprijeđeni u skladu sa međunarodnim standardima. Piste u Pljevljima, Beranama i Nikšiću (najniža klasa 3C) biće uspostavljene za male turističke i poslovne avione.

## Telekomunikaciona infrastruktura

### Principi:

- P1.3.2.3-1** Dalji razvoj i unapređenje telekomunikacione infrastrukture (satelitske mreže, mreže fiksne i mobilne telefonije, govorne mreže, mreže radio-televizijske difuzije (emisije) i mreže kablovske televizije) jedan je od glavnih pokretača razvoja na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou, kao i za potrebe zaštite i odbrane.
- P1.3.2.3-2** Prilikom izrade određenih detaljnijih prostorno-planskih dokumenata ili sektorskih planskih dokumenata posebnu pažnju treba obratiti na:
- planiranje i izgradnju telekomunikacione infrastrukture duž novih međunarodnih i magistralnih putnih pravaca;
  - obezbeđivanje pouzdanog funkcionisanja međunarodnog telekomunikacionog saobraćaja Crne Gore povezivanjem sa međunarodnim telekomunikacionim mrežama (Srbija – preko Pljevalja i Rožaja, Bosna i Hercegovina – preko Nikšića i Herceg Novog i Bara podmorskim međunarodnim vezama za Dubrovnik – Zagreb, Albanija – preko Plava i preko Bara – podmorskim i kopnenim vezama, Italija – preko Bara za Bari podmorskim vezama i preko Bara i Krfa);



- obezbjeđivanje dovoljnih kapaciteta u novoj telekomunikacionoj infrastrukturi za potrebe većeg broja telekomunikacionih operatera, o čijoj će raspodjeli voditi računa nadležni organi državne uprave i lokalne samouprave kroz izdavanje odgovarajućih dozvola za gradnju.

### Poštanska mreža

#### Principi:

- P1.3.2.3-3** Održavanje i unapređenje poštanske mreže uz postizanje visokog kvaliteta u svim segmentima mreže, uključujući i pružanje kvalitetne usluge stanovnicima u udaljenim područjima

### Energetska infrastruktura

#### Principi:

- P1.3.2.3-4** Elektroenergetski sistem treba da se razvija na takav način da predstavlja osnovu za ukupan privredni razvoj Crne Gore, kao i da snabdijevanje električnom energijom bude bezbjedno i dovoljno u svim oblastima i naseljima u Crnoj Gori. Takođe treba da ispuni i međunarodne preporuke i standarde u pogledu sigurnosti snabdijevanja električnom energijom.
- P1.3.2.3-5** Razvoj **energetske infrastrukture** treba da slijedi realizaciju ciljeva prostornog razvoja ekološke zaštite okoline i prostornog planiranja u Crnoj Gori.
- P1.3.2.3-6** Razvoj i korišćenje infrastrukturnih sistema (proizvodnja, prenos, distribucija i upotreba energije) treba sprovoditi u skladu sa principima i kriterijumima održivog razvoja, naročito kada bi mogli da proizvedu neželjene posljedice sa dugoročnim negativnim efektima.
- P1.3.2.3-7** Obezbijediti povećanje energetske efikasnosti u svim segmentima korišćenja energije (saobraćaj, domaćinstva, industrija i privreda).
- P1.3.2.3-8** Mora se promovisati odgovarajuća kombinacija metoda proizvodnje energije valorizacijom raspoloživih resursa u skladu sa energetsom politikom. Ta kombinacija treba da bude izabrana prema principima održivog razvoja, što znači da treba da prioritet da proizvodnji energije iz obnovljivih izvora i po što nižim cijenama.
- P1.3.2.3-9** Povećati udio obnovljivih izvora energije u ukupnoj proizvodnji energije, pored hidroenergije, naročito solarne energije, energije vjetra, biomase i dr. Promovisanje obnovljivih izvora energije treba da se uključi u energetske planove gradova i lokalnih zajednica (npr. kao dio lokalnih strategija održivosti – Lokalna agenda 21).
- P1.3.2.3-10** Unapređenje sistema za prenos i distribuciju električne energije, kako bi se značajno smanjili gubici.
- P1.3.2.3-11** Razvijanje malih sistema centralizovanog snabdijevanja toplotnom energijom za stambena i poslovna područja.
- P1.3.2.3-12** Korišćenje građevinskog materijala, odgovarajućih izolacionih karakteristika i njihova primjena u izgradnji objekata (kuće sa niskim nivoom energije).

#### Ciljevi:

- C1.3.2.3-17** U skladu sa postojećim potencijalom, upotreba hidropotencijala za proizvodnju električne energije čini glavni element u proizvodnji električne energije u Crnoj Gori i predstavlja obnovljivi izvor energije; pogodne lokacije se moraju osigurati od drugih upotreba koje su suprotne ili ometaju predviđenu upotrebu hidropotencijala.

**Objašnjenje:** Odabir lokacija za proizvodnju električne energije korištenjem hidroenergetskog potencijala mora se sprovesti pažljivo, kako bi se zaštitili prirodni resursi i vrijednosti u užoj i široj oblasti; dugoročni, kao i dalekosežni uticaji se moraju procijeniti i dokumentovati i služiće kao osnova za odobravanje planiranih investicija od strane nadležnog organa.

- C1.3.2.3-18** Sve planirane investicije u proizvodnju energije, kao i odabir lokacija, treba posmatrati kao integralne projekte i procijeniti ih sa aspekta regionalnih i državnih ekonomskih efekata, društvenog uticaja, uticaja na životnu sredinu i seizmičkog rizika.
- C1.3.2.3-19** Izgradnja malih hidroelektrana (MHC – kapaciteta  $\leq 10$  MW) (vidjeti Strategiju razvoja malih hidrocentrala Crne Gore) će se utvrditi u detaljnijim prostorno-planskim dokumentima.
- C1.3.2.3-20** Izgradnja drugog bloka Termoelektrane u Pljevljima sa rekonstrukcijom i modernizacijom postojećeg bloka.  
**Objašnjenje:** Potrebno je koristiti tehnologiju koja neće imati prekoračenje dozvoljenih negativnih uticaja na životnu sredinu.
- C1.3.2.3-23** Razvijati proizvodnju električne energije korišćenjem snage vjetra uz rezervaciju pogodnih lokacija i čuvanja od drugih namjena koje su suprotne ili ometaju predviđenu namjenu.  
**Objašnjenje:** Zbog trenutnog nedostatka podataka, detaljno utvrđivanje pogodnih lokacija mora da sačeka finalizovanje daljeg ispitivanja. Revizijom ovog plana treba definisati i prikazati na mapi pogodne oblasti veće od 10 ha; manje oblasti će se prikazati u detaljnijim planskim dokumentima.
- C1.3.2.3-24** Infrastruktura prenosa energije, nafte i gasa će se usmjeravati u zajedničke infrastrukturne koridore što je češće moguće, tj. duž saobraćajnih koridora, kako bi se poštovali ciljevi zaštite životne sredine, smanjio investicioni kapital i povećala pristupačnost tokom čitave godine.
- C1.3.2.3-25** Uvođenje savremenih centralizovanih sistema grijanja u zonama sa većim brojem potrošača (centralne zone urbanih naselja povezane zajedničkim sistemom sa koncentrisanim proizvodnim zonama) koji se snabdijeva iz centralnog izvora energije (termoelektrane ili industrijske elektrane) čini mogućim kombinovanu proizvodnju toplote i električne energije sa ekonomskim, energetske i ekološkim prednostima; u tom smislu, veliki značaj treba dati povezivanju Pljevalja sa obližnjom termoelektranom pomoću toplovoda. Ostali gradovi treba da koriste toplotu koju emituju industrijska i energetska postrojenja ili od sagorijevanja opštinskog otpada za centralizovano snabdijevanje toplotnom energijom.
- C1.3.2.3-26** Prilikom planiranja i razvoja novih industrijskih oblasti, mora se pronaći najadekvatniji način snabdijevanja energijom, kako bi se negativni uticaji na životnu sredinu sveli na minimum, a uvećala energetska efikasnost. Pored povećanja energetske efikasnosti i preduzimanja aktivnosti kojima će se obezbijediti energetska efikasnost (snabdijevanje, veliki industrijski potrošači, svi sektori potrošnje, sektor zgrada, javni sektor, sektor domaćinstava, sektor saobraćaja), potrebno je izvršiti revitalizaciju i optimizaciju postojećih proizvodnih sistema, kao i intenzivirati korišćenje obnovljivih izvora energije (hidroenergija, energija vjetra, sunčeva energija, biomasa, biogas i dr).

## Hidrotehnička infrastruktura

### Ciljevi:

- C1.3.2.3-27** U oblasti vodosnabdijevanja cilj je snabdijevanje kvalitetnom vodom cjelokupnog gradskog stanovništva i oko 90% seoskog stanovništva, putem javnih vodovoda. U roku od 5 godina nakon usvajanja ovog Plana, treba pripremiti koncepte opštinskih, odnosno regionalnih sistema vodosnabdijevanja. Važni elementi ovih opštinskih, odnosno regionalnih sistema za vodosnabdijevanje jesu mjere za smanjenje gubitaka i racionalizaciju potrošnje.
- C1.3.2.3-28** Za tehnološke potrebe industrijskih korisnika unaprijediće se vodosnabdijevanje zahvatanjem prevashodno površinskih voda.  
**Objašnjenje:** Podrška primjeni tehnologije za recirkulaciju i smanjenje nivoa korišćenja vode u tehnološkim procesima će se odvijati kroz npr. informativne kampanje, promotivne programe, kreditne aranžmane i sl.
- C1.3.2.3-29** Za visokokvalitetno zemljište, kao i za ono koje je predviđeno za poljoprivrednu upotrebu, razradiće se koncepti navodnjavanja. Procjenjuje se da je navodnjavanje potrebno za oko 80%, a drenaža suvišne vode za oko 50% površine.
- C1.3.2.3-30** Zaštita i unapređenje kvaliteta površinskih i podzemnih voda i voda iz obalnog područja na propisan nivo kvaliteta predstavlja glavni zadatak. Neophodno je uvažiti kriterijum kvaliteta otpadnih voda iz naselja, zavisno od vrste i osobina prirodnog recipijenta i industrijskih otpadnih

voda čak i na zajedničkim kanalizacionim sistemima. Neophodno je da najmanje 80% populacije Crne Gore ima omogućeno priključenje na kanalizacioni sistemi. Sva urbana naselja koja imaju više od 1000 stanovnika treba da imaju mogućnost tretmana otpadnih voda. Za manja naselja i zgrade van naselja primijenije se decentralizovana rješenja za tretman kanalizacije (septički tankovi itd.).

- C1.3.2.3-31** Opštinski koncepti tretmana otpadnih voda moraju se razraditi u roku od 5 godina nakon usvajanja ovog plana. Ovi koncepti se mogu pripremiti zajedno sa konceptima za sisteme vodosnabdijevanja.
- C1.3.2.3-32** Atmosferske vode će se evakuisati iz urbanih naselja kanalizacionim sistemima uz odgovarajuće prečišćavanje prije njihovog otakanja u recipijente.
- C1.3.2.3-33** Izgradiće se postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda u basenima izvora svježe vode, Skadarskom jezeru i Bokokotorskom zalivu, kao i u oblastima zaštićenog prirodnog nasljeđa (nacionalnih parkova i prirodnih rezervata). Neophodno je uspostaviti zone sanitarne zaštite na svim korištenim i potencijalnim izvorima.
- C1.3.2.3-34** U cilju zaštite naselja i poljoprivrednog zemljišta od poplava, uvešće se adekvatni propisi u lokalno prostorno planiranje i izdvojiće se i pripremiti odgovarajuće površine za zadržavanje vode; izgradnja hidrotehnoške infrastrukture se mora svesti na najmanju moguću mjeru i usmjeriti na područja gdje upotreba površina za zadržavanje vode nije moguća, nije efektivna ili je nedovoljna.

## Upravljanje otpadom

### Ciljevi:

- C1.3.2.3-35** Da bi se ublažili negativni uticaji otpada na životnu okolinu, opštine kao nadležni organi za uklanjanje otpada će razraditi strategije za upravljanje otpadom. Ove strategije moraju obuhvatiti pristup sakupljanja otpada i deponovanja otpada u skladu sa uspostavljenom međuopštinskom saradnjom.
- C1.3.2.3-36** Količinu otpada treba smanjiti uvođenjem sistema za separaciju otpada, kako bi se odvojile one komponente otpada koje se mogu ponovo iskoristiti (reciklirati) od onih koje se moraju baciti. Koncepti sistema za separaciju otpada moraju se razraditi u skladu sa opštim strategijama za upravljanje otpadom u opštinama.
- C1.3.2.3-37** Treba definisati posebne površine za sakupljanje, tj. primarno deponovanje čvrstog komunalnog otpada, tako da se formiraju zaokružena funkcionalna područja, sa centrima za upravljanje otpadom kao njihovim sastavnim djelovima. Područja će se odrediti na osnovu odgovarajućeg broja potencijalnih korisnika, homogene interne transportne veze, što kraće razdaljine i postojećeg sistema odlaganja, odnosno upravljanja otpadom.
- C1.3.2.3-38** Postojeća, uglavnom na neodgovarajući način uređena skladišta otpada, koja predstavljaju najveću opasnost kao potencijalni izvor zagađenja, biće zatvorena ili sanirana, ukoliko je to moguće. Lokacije se moraju osigurati od mogućeg daljeg zagađivanja prirodnih resursa sprovođenjem odgovarajućih ekološko-tehničkih mjera.
- C1.3.2.3-39** Otpad niske i srednje radioaktivnosti treba da se odlaže i tretira u skladu sa propisima o zaštiti od jonizirajućeg zračenja i međunarodnim konvencijama i sporazumima, čija je Crna Gora potpisnica. U skladu sa međunarodnim smjernicama, lokacije treba da se definišu kroz istraživanje varijanti, uz pažljivu procjenu opcija sa stanovišta uticaja na životnu sredinu i urbanističkog razvoja, ekonomskih efekata i socijalne i opšte društvene prihvatljivosti. Izbor lokacije treba da se definiše na osnovu detaljnih i sveobuhvatnih studija, uključujući i procjene uticaja na životnu sredinu (takode, imajući u vidu zahtjeve transporta) i potencijalnog seizmičkog rizika.

## 1.3.2.4. Specifični aspekti prostornog razvoja

### Zaštita od ostalih prirodnih nepogoda i industrijskih havarija

- C.1.3.2.4-1** Za zaštitu od prirodnih nepogoda i industrijskih havarija mora se formirati sistem pravovremenog upozoravanja i mreža zaštitnih objekata i servisa.

## Seizmički rizici

### Ciljevi:

**C.1.3.2.4-2** Budući prostorni razvoj i izgradnja biće prilagođeni uslovima **seizmičkog rizika**. U tom smislu, neophodno je formulisati opštu politiku za smanjenje seizmičkog rizika, na osnovu integralnog pristupa.

Objašnjenje: Seizmičko upravljanje fondom postojećih objekata (u smislu definisanja njihove seizmičke bezbjednosti) biće uvedeno u standardno urbanističko planiranje. Ova pitanja treba da predstavljaju oblast stvarne i dugoročne brige društvene zajednice, na svim nivoima (od lokalnog do državnog), i njihovom rješavanju treba pristupiti hitno, organizovano, efikasno i efektivno. Na taj način, postići će se sistematski pristup rješavanju tri ključna problema: 1) nedovoljne seizmičke bezbjednosti većine postojećih objekata; 2) nedovoljnog uvažavanja zahtjeva otpornosti na zemljotrese i sigurnosti prilikom promjene namjene, nadgradnje i rekonstrukcije objekata; 3) nedostatka adekvatnih zakonskih i tehničkih regulativa, koje mogu odgovoriti na moderne koncepte seizmičke procjene i jačanja ovih objekata, kao i nedostatka prostornih i urbanističkih planova u kojima se ovaj problem rješava na adekvatan način.

**C.1.3.2.4-3** Uspostaviće se i ojačati sistem za upravljanje seizmičkim rizikom; ovaj sistem obuhvata identifikaciju elemenata seizmičkog rizika, istraživanje i utvrđivanje osjetljivosti ovih elemenata, kontrolu seizmičkog urbanog planiranja, projekata i izgradnje, uspostavljanje sistema za sveobuhvatnu spremnost na djelovanje u slučaju zemljotresa, kao i podizanje društvene svijesti po pitanju seizmičkog rizika.

Objašnjenje: Utvrđivanje makro i mikro zona i mapiranje vulnerabiliteta (zasnovano na odgovarajućem istraživanju). Osim korišćenja drugih običnih mapa, u planiranju zaštite od zemljotresa na urbanističkom nivou, neophodno je koristiti sljedeće: **1)** Mape seizmoloških makro i mikro zona sekundarnih seizmoloških hazarda (u slučaju fluksa, odrona kamenja ili stijena, itd); **2)** Mape seizmološkog vulnerabiliteta zgrada i drugih objekata komunalne infrastrukture, koje na pravi način daju pravo stanje uz upotrebu modernih metodologija istraživanja u ovom polju. Osnovne oblasti integralnog pristupa smanjenju seizmoloških rizika su:

- Definisanje seizmološkog rizika i njegovog prihvatljivog nivoa.
- Aseizmičko projektovanje i izgradnja zgrada i infrastrukturnih sistema.
- Prostorno – urbanističko planiranje u seizmološkim uslovima
- Ublažavanje seizmičkog rizika kroz zakonodavna i institucionalno-organizaciona prilagođavanja
- Pripremljenost za zemljotrese u širem i savremenom smislu te riječi.
- Upotreba integrisanog informacionog sistema sa bazom podataka o prostoru i razvijenim područjima (poput GIS-a).

## Odbrana i zaštita

Kao najznačajniji i potencijalno najopasniji na teritoriji Gore Gore, označeni su: rizik od razornih i katastrofalnih zemljotresa, rizik od ostalih geoloških hazarda, ekstremnih meteoroloških pojava, tehničko-tehnoloških hazarda koji su obuhvatili mogućnost pojave sljedećih velikih akcidenata: požara regionalnih razmjera, havarija na instalacijama za naftu i naftne derivate, u transportu, eksplozija, radioloških i drugih akcidenata, zatim štetan uticaj na životnu sredinu, velike nesreće u saobraćaju, havarije na velikim elektroenergetskim postrojenjima i hidrotehničkim objektima, hemijsko-radiološke kontaminacije, ostale tehničko-tehnološke nesreće, kombinovane efekte tehnoloških havarija, radioaktivnosti i kontaminacije opasnim hemijskim supstancama. Kao posebno visokorizična, specificirana je mogućnost pojave epidemije zaraznih bolesti sa velikim brojem oboljelih i umrlih.

Analiza svih obrađenih vrsta i obima mogućih hazarda, pouzdano indicira značajan stepen rizika po ljudstvo, materijalna dobra, kulturno-istorijsko nasljeđe i životnu sredinu u Crnoj Gori, koji mogu biti ugroženi realizacijom nekog od citiranih opasnosti.

Na osnovu utvrđenih komponenata hazarda, Strategija za vanredne situacije ima za cilj utvrđivanje temeljnih elemenata organizovanog djelovanja državnih i drugih institucija u saniranju vanrednih situacija stvorenih svim oblicima velikih prirodnih nesreća, tehničko-tehnoloških havarija i bioloških hazarda, radi smanjenja broja nesreća sprečavanjem njihove pojave preventivnim djelovanjem, ublažavanja njihovih posljedica, kao i razvojem pripremljenosti odgovarajućih državnih i institucionalnih kapaciteta i cijele društvene zajednice, u svim slučajevima njihovog događanja u budućnosti.

Osnovni koncept Nacionalne strategije za vanredne situacije izazvane prirodnim i drugim katastrofama, može se sažeti u sljedećim prioritarnim opredjeljenjima:

- Normativno regulisanje oblasti spasavanja i preventivnog djelovanja u cilju zaštite od prirodnih katastrofa, tehničko-tehnoloških havarija i bioloških hazarda, prvenstveno donošenjem seta neophodnih zakona i tehničkih normativa za izgradnju objekata u seizmičkim područjima (saglasno normama Evropske unije EUROCODE 8), kao i tehničkih normativa za oskultaciju svih većih hidrotehničkih objekata;
- Formiranje državnog sistema zaštite od katastrofa koji će funkcionalno integrisati sve postojeće relevantne institucije involvirane u proces monitoringa prirodnih i tehničko-tehnoloških hazarda, zaštitu i spasavanje i izrada detaljnih i sveobuhvatnih nacionalnih planova akcija za sve vrste vanrednih situacija pojedinačno, za svaki oblik kvantifikovanih hazarda;
- Iniciranje društvenih procesa u cilju dugoročnog razvoja naučnih istraživanja u domenu fenomenologije nastanka prirodnih katastrofa i njihovog uticaja na društvenu zajednicu,
- Jačanje opšte pripremljenosti društvene zajednice i svijesti građana o značaju i potrebi organizovanog i efikasnog društvenog djelovanja na prevenciji i saniranju štetnih efekata i vanrednih situacija, uz aktivno i organizovano učesće samih građana u tim procesima, na regionalnom i lokalnom nivou,
- Unapređenje sistema kontinualnog monitoringa svih značajnih prirodnih, tehničko-tehnoloških i bioloških hazarda, u cilju pouzdanog i efikasnog otkrivanja i pravovremenog obavještanja o njihovom stanju i pojavama, radi sprečavanja njihovih štetnih efekata i stvaranja neposredne opasnosti po život i zdravlje ljudi, imovinu građana, ili značajnog ugrožavanja životne sredine ili kulturno-istorijskog nasljeđa,
- Opremanje i obučavanje specijalizovanih institucija i pojedinaca za zaštitu i spasavanje u uslovima stvorenim u vanrednim situacijama,
- Preduzimanje svih neophodnih oblika preventivnih mjera, u cilju sprečavanja pojava i smanjenja štetnih efekata katastrofa,
- Stvaranje formalnih osnova i uspostavljanje međunarodne saradnje sa drugim sistemima zaštite i spasavanja u regionu, u cilju stvaranja uslova za ostvarivanje regionalne urgentne pomoći u vanrednim situacijama širih razmjera.

### 1.3.3. Opšti ciljevi prostornog razvoja Crne Gore

#### 1.3.3.1. Razvoj strukture naselja

##### Ciljevi:

- C1.3.3.1-1** Struktura naselja u Crnoj Gori zasniva se na podsticanju razvoja urbanih centara od državnog, regionalnog i lokalnog značaja i obezbjeđivanju povezanosti sa njihovom okolinom kroz efikasnu mobilnost stanovništva, pouzdan transport roba i efikasnu uslugu tamo gdje je prioritet dat javnom prevozu.
- C1.3.3.1-2** Kao važan pristup uravnoteženom razvoju Crne Gore mora se primjenjivati pristup policentrične mreže, naročito kada se radi o centrima od regionalnog značaja. Ovaj „drugi nivo” centara u Crnoj Gori imaće glavnu odgovornost za pružanje razvojnog podstreka u različitim oblastima i podoblastima Crne Gore.  
Objašnjenje: Policentrični model prostrane organizacije zasnovan je na mreži naselja, koja se sastoji od gradova različitog nivoa centraliteta i naselja koja im gravitiraju. Osnivanje stvarnog policentričnog modela prostorne organizacije odražava se u afirmaciji naselja srednje i male veličine sa funkcijama u skladu sa nivoom centraliteta, a naročito u slučajevima manje gustine naseljenosti, sa velikim rastojanjima između naselja i u područjima van glavnih koridora razvoja saobraćajnica. Ovaj oblik prostorne strukture je najpogodniji za ublažavanje teritorijalnih nejednakosti u društvenoekonomskom razvoju, aktiviranje lokalnih prirodnih resursa i smanjenje migracionih tokova.
- C1.3.3.1-3** Funkcije urbanih i ruralnih područja moraju se međusobno dopunjavati korišćenjem prostornih mogućnosti ruralnih područja za razvoj ekonomskih aktivnosti i upotpunjavanjem funkcija individualnih urbanih centara i njihovog ruralnog okruženja putem razvoja komplementarnih djelatnosti.
- C1.3.3.1-4** Razvoj strukture naselja biće zasnovan na racionalnom korišćenju prostora za urbanizaciju i strogoj kontroli i ograničavanju pojačanog širenja urbanih područja.

- C1.3.3.1-5** Kvalitativni razvoj i atraktivnost gradova i ostalih naselja postići će se obezbjeđivanjem kvalitetne životne sredine, revitalizacijom, obnovom i daljim razvojem urbanih funkcija i fizičkih objekata, strogo vodeći računa o kulturnom nasljeđu kao jednom od glavnih vidova nacionalnog i regionalnog identiteta.
- C1.3.3.1-6** U skladu sa nedavnim iskustvom, očuvanje biodiverziteta, prirodnih vrijednosti, kulturnog nasljeđa, mora biti u žiži interesovanja prilikom planiranja i razvoja naselja. Naročito se kulturno nasljeđe mora smatrati faktorom koji ozbiljno određuje razvojne potencijale naselja.
- C1.3.3.1-7** Urbani i građevinski identitet naselja mora se očuvati.  
Objašnjenje: U pogledu prostornog planiranja i razvoja u gradovima i drugim naseljima, potrebno je obezbijediti savremen arhitektonski identitet, koji počinje od postojećeg kvaliteta i karakteristika prostora, tj. građevinskog (kulturnog) nasljeđa, a usklađuje se sa najnovijim tehnološko-arhitektonskim rješenjima. Visinu i veličinu treba prilagoditi postojećim, naslijeđenim objektima. Očuvanje arhitektonskog identiteta ostvaruje se uz planski razvoj i obnavljanje naselja, putem očuvanja površina. Treba koristiti savremena tehnološka rješenja i projektantska tumačenja kao prepoznatljivo građevinsko nasljeđe. Detaljne smjernice se određuju u relevantnim ekspertskim bazama tokom izrade niže planske dokumentacije.
- C1.3.3.1-8** Naselja se planiraju na način da posljedice eventualnih požara, poplava, zemljotresa, erozija i vojnih sukoba budu što je moguće manje. U naseljima koja nijesu priključena na sistem za vodosnabdijevanje potrebno je predvidjeti rezerve vode za gašenje požara.
- C1.3.3.1-9** Kod postojećih naselja, zaštitu od poplava treba olakšati planskim mjerama i uređenjem tekućih i stajaćih voda u širem okruženju naselja.
- C1.3.3.1-10** Prostorni razvoj naselja mora predvidjeti očuvanje koridora svježeg vazduha i mora uzeti u obzir uticaje na mikroklimatske uslove.
- C1.3.3.1-11** Naselja se moraju planirati na takav način da se potrošnja energije svede na najmanju moguću mjeru definisanjem urbanih standarda i normativa, izborom arhitektonskih rješenja, izborom građevinskog materijala i definisanjem principa i kriterijuma racionalnog korišćenja električne energije. Pored planiranja novih, energetske ekonomičnijih objekata, racionalizacija trošenja energije se obezbjeđuje stalnim planiranjem, odnosno planiranjem zgrada, tj. objekata i efikasnom realizacijom tih planova i programa.
- C1.3.3.1-12** Unutrašnji razvoj gradova kroz bolju upotrebu nezauzetog i neodgovarajuće korišćenog zemljišta ima prioritet u odnosu na širenje grada na novim površinama (na primjer, napuštene lokacije, ranije nepovoljne lokacije, preobraćanje ranijih industrijskih, saobraćajnih ili vojnih kompleksa, itd.). Takođe, unutrašnji razvoj gradova i racionalno korišćenje zemljišta ostvaruju se kroz mijenjanje načina upotrebe postojećih objekata i zemljišta, kao i kroz obnovu, takozvanu reurbanizaciju („novu urbanizaciju”), rekonstrukciju i sanaciju degradiranih površina. Osim prostornih i socijalnih kriterijuma i ciljeva, treba obuhvatiti i kvalitet življenja, zaštitu od rizika od potencijalnih opasnosti i postizanje ravnoteže između izgrađenih i zelenih površina u gradskim naseljima.
- C1.3.3.1-13** Obnova nekog naselja predstavlja oblik razvoja urbanog naselja, u koji spadaju, osim prostornih kriterijuma i ciljeva, mogućnosti za ekonomski razvoj, rješavanje socijalnih problema, kvalitetniji život, kao i potencijalne prijetnje. Obnova se planira i sprovodi u morfološki i funkcionalno zaokruženim oblastima. Obnavljanjem naselja, dijela naselja ili pojedinačne zgrade, kvalitet životne sredine se čuva i unapređuje, omogućava se ponovno korišćenje napuštenih površina, a degradirane površine se saniraju.
- C1.3.3.1-14** Kod obnove se uzima u obzir sačuvani identitet naselja ili dijela naselja, a vodi se računa i o uravnoteženom odnosu između izgrađenih i zelenih površina u naselju.
- C1.3.3.1-15** U naseljima se obnova kulturnog i arhitektonskog nasljeđa mora vršiti na svim površinama sa kvalitetnim arhitektonskim nasljeđem. Pri uređenju i planiranju razvoja naselja sa kvalitetnim arhitektonskim nasljeđem, primjenjuju se kako principi zaštite, tako i principi razvoja.
- C1.3.3.1-16** Obnova degradiranih urbanih površina vrši se u urbanim oblastima sa smanjenim, tj. ograničenim razvojnim i drugim potencijalima, bilo da se radi o napuštenim površinama, zapuštenim površinama ili površinama sa zagađenom životnom sredinom. Tu prije svega spadaju površine na

kojima su vršene građevinske ili rudarske aktivnosti, površine na kojima se nalaze skladišta, vojni objekti, željeznička infrastruktura i površine sa degradiranim stambenim i poslovnim objektima.

**Objašnjenje:** Obnova mora da uključi ekonomske, kao i socijalne aspekte. Važan aspekt obnove je namjera da se ponude nove šanse i mogućnosti stanovništvu naseljenom na tim područjima stvaranjem uslova za stanovanje i ostvarivanje prihoda. Moraju se razmotriti integrisani sistemi komunalne infrastrukture da bi se zadovoljili standardi kvaliteta i da bi se zagađenost životne sredine svela na najmanju moguću mjeru.

- C1.3.3.1-17** Širenje nekog naselja je prihvatljivo ako je u skladu sa osnovnim ciljevima prostornog razvoja, principima smjernica razvoja koje se odnose na to naselje, sa odgovarajućim programom za razvoj infrastrukture, procjenom uticaja na životnu sredinu i procjenom ugroženosti od prirodnih i drugih katastrofa, tj. opasnosti.
- C1.3.3.1-18** Pri planiranju proširenja naselja, istovremeno se mora obezbijediti koncept za integraciju u sisteme javnog transporta. Prigradska naselja se mogu širiti samo u onim područjima u kojima se može organizovati efikasan javni prevoz putnika.
- C1.3.3.1-19** U principu, gradnja van naseljenih područja je zabranjena. Gradnja se može vršiti samo na osnovu urbanističkog plana ili urbanističkog projekta, na principima održivog razvoja. Pri uređivanju naseljenih područja van naselja, razmatraju se veličina i razmještaj zgrada u prostoru, kao i kriterijumi za formiranje novih struktura. Nova gradnja treba da postigne prepoznatljiv red u prostoru i racionalnu prostornu organizaciju aktivnosti.  
**Objašnjenje:** Glavna svrha izgradnje van naselja je poboljšanje kvaliteta životnih uslova i stvaranje boljih mogućnosti za zapošljavanje. Pri donošenju odgovarajućih odluka, organi državne i lokalne uprave i drugi učesnici treba, takođe, da uzmu u obzir i istorijsko nasljeđe. To je naročito važno za uspješan razvoj ruralnih područja i područja sa razvojnim problemima, gdje treba postići visok nivo kvaliteta urbanističkih i arhitektonskih rješenja, što bi trebalo da omogući formiranje korisnog i zanimljivog naselja.
- C1.3.3.1-20** Izgradnja objekata za sport i rekreaciju van naseljenih zona je dozvoljena ako je takav prostorni razvoj u skladu sa osnovnom namjenom tog područja, kao i prostornim uslovima i nosivošću.
- C1.3.3.1-21** U ruralnim oblastima, selima i zaseocima, gradnja je dozvoljena unutar postojećih građevinskih parcela, s ciljem poboljšanja uslova za stanovanje i obavljanje poljoprivredne i dodatnih djelatnosti. Prednost se daje obnovi i rekonstrukciji, koja je usmjerena ka modernizaciji poljoprivrede i stvaranju uslova za razvoj dodatnih djelatnosti. Pri planiranju i razvijanju ruralnih oblasti i sela treba razmotriti različite motive, ali istovremeno treba sačuvati njihovu tradicionalnu strukturu.
- C1.3.3.1-22** Kod razvoja turističkih objekata u naseljima odgovarajućeg tipa, u odgovarajućim planskim dokumentima mora se predvidjeti adekvatna komunalna infrastruktura, koja se mora izgraditi prije nego što turistički objekti počnu sa radom. U seoskim naseljima i u selima u kojima je turizam razvijen, potrebno je očuvati, tj. promovisati identitet dominantnih urbanističkih i arhitektonskih oblika i pejzažne strukture. Izgradnja sekundarnih stanova treba da bude u potpunosti zabranjena u takvom području, sa izuzetkom dosljednog obnavljanja starih sela. Turističke objekte je moguće graditi samo na osnovu urbanističkog plana ili projekta. U svim drugim slučajevima, takvo područje će se smatrati zaštićenom zonom.

### 1.3.3.2. Kulturno nasljeđe

#### Principi:

- P1.3.3.2-1** Neophodno je napraviti veoma značajan iskorak u oblasti integralne zaštite prirodnog i kulturnog nasljeđa, što danas praktično predstavlja jedinstven termin. Različiti oblici tradicionalnog načina života, kao integralnog dijela građevinskog nasljeđa i prirodnog okruženja, dodati su zaštiti prirodnog i kulturnog nasljeđa.
- P1.3.3.2-2** Oblasti od nacionalne važnosti definisane su prema broju, strukturi i kvalitetu arhitektonskog nasljeđa; prepoznatljivom kulturnom nasljeđu; kvalitetu etnografskog prostora; očuvanosti prostora; i prostornog identiteta i predstavljanju nekog konkretnog područja na nivou Crne Gore.
- P1.3.3.2-3** Nemoguće je odvojiti kulturni pejzaž od arhitektonskog okruženja. Naprotiv, insistiranje na integralnom pristupu doprinosi porastu važnosti cijelog tog prostora, autentičnih vrijednosti

pejzaža, koje je stvarao i čovjek, kao i drugih kategorija kulturnog nasljeđa kao resursa održivog razvoja. Razvoj pejzaža odražava razvoj civilizacije, njen nivo, društveno uređenje, orografske i klimatske karakteristike kao najvažniji uslov za opstanak ekosistema.

- P1.3.3.2-4** Zaštita i unapređenje autentičnog kulturnog pejzaža i okruženja obezbjeđuje integralnu zaštitu prostornih cjelina i posebnih kompleksa i objekata koji imaju karakteristike kulturnog nasljeđa.
- P1.3.3.2-5** Istorijski gradovi Crne Gore, kao dio kulturnog nasljeđa, čine njen najrepresentativniji dio, a istovremeno i veoma važan resurs prostornog razvoja države. Velika monumentalna vrijednost i potencijal starih gradova nalazi se u raznovrsnosti kulturnih dobara koje ti gradovi imaju.
- P1.3.3.2-6** Stara urbana naselja sadrže, pored urbanih vrijednosti, brojne kategorije arhitektonskog nasljeđa, pokretni spomenički fond, objekte i prostore sa sačuvanim prvobitnim rasporedom i namjenom. Pitanje održavanja autentične namjene ili izbora odgovarajuće nove perspektive i kompatibilne namjene je jedna od ključnih stavki u postupku zaštite i revitalizacije starih urbanih naselja. Nasuprot tome, neodgovarajući izbor namjene u praksi kao posljedicu donosi degradaciju monumentalnih vrijednosti.

Ciljevi:

- C1.3.3.2-1** Poseban kulturni i simbolički značaj ima more, tj. morski akvatorijum Crne Gore, tako da njegovo očuvanje, zaštita i održiva upotreba imaju prioritet u odnosu na sve ostale upotrebe.
- C1.3.3.2-2** S obzirom na alarmantno stanje kulturne baštine, kao i na činjenicu da je njeno buduće očuvanje postalo neizvjesno zahvaljujući neodgovornom odnosu različitih subjekata, neophodno je preduzeti odgovarajuće mjere za izradu kvalitetne dokumentacije o kulturnoj baštini na savremenoj osnovi.
- C1.3.3.2-3** Osim toga, neophodno je stvoriti uslove za preduzimanje neophodnih istraživanja spomenika, a naročito arheoloških nalazišta, da bi dokumentacija bila izrađena na osnovu pouzdanih podataka. Prikupljanje i izrada dokumentacije o sprovedenim arheološkim istraživanjima za potrebe izrade arheološke karte Crne Gore, njena izrada i mjere preduzete radi digitalizacije dokumentacije o kulturnom nasljeđu predstavljaju korake koji vode ka potpunijoj zaštiti kulturne baštine.
- C1.3.3.2-4** Zaštita podvodnih arheoloških nalazišta je jedan od primarnih zadataka, s obzirom na njihovu sadašnju potpunu nezaštićenost.
- C1.3.3.2-5** Pri izradi urbanističkih planova, lokalne vlasti moraju u taj posao uključiti stručne službe koje se bave zaštitom kulturnog nasljeđa. Takođe bi trebalo odrediti granice zaštićene zone za sve registrovane i novoimenovane spomenike, a oni čija namjena još nije određena i koji su u ruševinama moraju se rekonstruisati i revitalizovati.
- C1.3.3.2-6** Nelegalna gradnja ugrožava kulturno nasljeđe; stoga se moraju donijeti odgovarajuće mjere zaštite tradicionalne arhitekture na osnovu međunarodnih iskustava i savremenih standarda.
- C1.3.3.2-7** Uočljivost kulturnih spomenika i zaštićenih urbanih cjelina se mora osigurati i promovisati mjerama koje predviđaju lokalni propisi o prostornom planiranju i izgradnji.

**1.3.3.3. Prirodna baština**

Principi:

- P1.3.3.3-1** Jedan od preduslova za postizanje održivog razvoja u Crnoj Gori je efikasna zaštita prirodne baštine. Ispunjenje ovog preduslova može biti postignuto povećanjem nacionalno zaštićenih područja prirode za koje je obezbijedeno efikasno upravljanje.
- P1.3.3.3-2** Koncept prirodne baštine zasniva se na modelu održivog razvoja koji treba da bude specifičan za pojedine oblasti u Crnoj Gori, u skladu sa lokalnim uslovima i zasnovan na prostornim kapacitetima.
- P1.3.3.3-3** Razvoj mora da bude kompatibilan sa ekološkim vrijednostima i mora se raditi na njihovom poboljšanju i implementaciji predviđenoj prostornim i urbanističkim planovima.



- P1.3.3.3-4** U odnosu na dalje integracije u Evropsku uniju - vodenim resursima će se upravljati na način koji je saglasan sa zakonskom regulativom i usvojenim evropskim konvencijama i direktivama.
- P1.3.3.3-5** Pri identifikaciji novih zaštićenih područja koristiće se saznanja nastala u okviru nacionalne doktrine zaštite prirodne baštine čime će se obezbijediti zastupljenost svih reprezentativnih ekosistema u Crnoj Gori. Evropske tipologizacije staništa - EMERALD, Natura 2000, biće predmet daljih analiza i moguće primjene u Crnoj Gori.
- P1.3.3.3-6** Pejzažne forme su osnova razvoja posebnih privrednih djelatnosti uz poštovanje principa održivog razvoja.
- P1.3.3.3-7** Razmatranje veze između zaštite određenih cjelina prirodnih vrijednosti i očuvanja okruženja (npr. karakter pejzaža crnogorske obale će se očuvati zaštitom planinskog zaleđa sa svojim izvornim mediteranskim biodiverzitetom).
- P1.3.3.3-8** Djelovi obale, izgrađeni i neizgrađeni, razvojno su definisani prostorno-planskom i urbanističkom dokumentacijom. Dalja razrada prostorno-planske dokumentacije treba da vodi računa o korišćenju posebno osjetljivog prostora neposredno uz obalu.  
Objašnjenje: Obala i Jadransko more su jedan od najvažnijih razvojnih potencijala, ali i jedan od najvažnijih ekosistema u Crnoj Gori. Obala i more moraju se gledati kao cjelina. Bilo kakva dalja devastacija prostora koji nijesu planirani za gradnju uzrokovala bi smanjenje vrijednosti i atraktivnosti ovog područja i zbog toga se taj prostor mora prioritetno i potpuno zaštititi..

Ciljevi:

- C1.3.3.3-1** Koncept prirodne baštine zasniva se na modelu održivog razvoja koji treba da bude specifičan za pojedine oblasti u Crnoj Gori, u skladu sa lokalnim uslovima i zasnovan na osnovnim karakteristikama prostora.
- C1.3.3.3-2** Razvoj mora da bude kompatibilan sa održivim karakteristikama prostora i mora da ih promoviše, a prostorni i urbanistički planovi moraju biti zasnovani na održivom razvoju i promovisanju kvaliteta životne sredine.
- C1.3.3.3-3** Upotreba i degradacija zemljišta moraju da se smanje utvrđivanjem i primjenom efikasnih kontrolnih mehanizama i procedura.
- C1.3.3.3-4** Obale rijeka, jezera, polja i livade moraju biti zaštićeni, a u izgradnji mora da se poštuje adekvatna razdaljina, posebno u slučaju nekontrolisane gradnje.  
Objašnjenje: "Adekvatne razdaljine" se moraju definisati u predmetnim i detaljnijim dokumentima za prostorno planiranje i to na osnovu procjene postojeće flore, faune i staništa (FFH).
- C1.3.3.3-5** Obnova devastiranog i/ili zagađenog zemljišta kao jedan od instrumenata zaštite prirodne baštine mora dalje da se razvija i primjenjuje od strane relevantnih vlasti na državnom i lokalnom nivou.
- C1.3.3.3-6** Da bi se riješio konflikt između prirodne baštine i razvojnih projekata obezbijediće se sljedeće:
1. U nacionalno i međunarodno zaštićenim područjima primjenom mehanizama procjene uticaja projekata na životnu sredinu, koji će poštovati definisane standarde i norme očuvanja prirodnih vrijednosti;
  2. Lokacije za velike razvojne kapacitete i projekte ( tzv. „velika infrastruktura“) – putevi, vodovodi, željeznica, aerodromi, deponije, vodna akumulacija itd.) prioritetno će se planirati van zaštićenih područja, a pogotovo izvan onih koji su od međunarodne važnosti;
  3. Rehabilitacija degradirane i ugrožene životne sredine.
- C1.3.3.3-7** Status postojećih zaštićenih prirodnih područja mora da se reviduje, a utvrđivanje adekvatnih nacionalnih kategorije zaštićenih područja je jedan korak u mjerama za zaštitu prirodne baštine.
- C1.3.3.3-8** U skladu sa EU integracijama, treba donijeti odluku o uspostavljanju mreže zaštićenih područja, na osnovu principa direktive o pticama i direktive o staništima EU;  
Objašnjenje: Za zaštitu vrsta i staništa/ekosistema, Evropska unija zahtijeva uspostavljanje nacionalne mreže zaštićenih područja od evropskog značaja NATURA 2000.

- C1.3.3.3-9** Područja kamenjara i pašnjaka moraju da se tretiraju kao zaštićena područja sve dok se ne uradi zakonom propisana prostorno planska dokumentacija.  
**Objašnjenje:** U Crnoj Gori kamenjari i pašnjaci pokrivaju znatnu površinu. Često ova područja imaju nepovoljne uslove za razvoj. Ali neka područja su već ciljana područja za razvojne aktivnosti, neka od njih bi mogla biti interesantna za budućnost kao npr. za razvoj turizma. Bilo kakav mogući razvoj može da ugrozi dragocjena staništa. Do sada je malo ili i nema tačnih informacija koje su na raspolaganju o trenutnom statusu biodiverziteta. Jedino utvrđivanje pravog temelja će omogućiti da se definiše buduća upotreba ovih područja.
- C1.3.3.3-10** Kao i za nacionalne parkove, tako i za upravljanje regionalnim parkovima i međunarodno zaštićenim područjima (Boka Kotorska) potrebno je definisati upravljачke mehanizme u roku od tri godine nakon usvajanja ovog plana.
- C1.3.3.3-11** Prikaz trenutnog stanja crvenih listi i inventara biodiverziteta mora da se završi i institucionalizuje, tj. da se utvrdi i vodi kao stalna aktivnost.
- C1.3.3.3-12** Slivovi izvora i vodotoka moraju biti tretirani kao integralni projekti sa potrebnim nivoom zaštite. Detalji o načinu korišćenja i ograničenjima treba da se definišu u relevantnim dokumentima za sektorsko planiranje i da su zakonski punopravni.

## 1.4. Polazišta i principi organizacije uređenja i korišćenja prostora

Crna Gora je u fazi tranzicije, kao i druge zemlje iz sličnog političkog kruga. U velikom broju oblasti sprovedene su reforme sa ciljem da se društvene i ekonomske institucije promijene od samog temelja. Definisana je opšti smjer promjena i potenciran je razvoj efikasne ekonomije i demokratskog i pluralističkog (otvorenog) društva. Dva ključna momenta su ovdje bitna:

1. Crna Gora će biti izložena oštrijoj međunarodnoj konkurenciji na putu daljeg otvaranja države i učešća u globalizaciji.
2. Obim i dubina državnih intervencija u oblasti planiranja i upravljanja razvojem značajno će se promijeniti.

Ove dvije činjenice iniciraju polazišta za prostorni razvoj Crne Gore:

- P1.4-1** Primjena principa održivog razvoja, dosljedno je promovisana u svim aspektima koji se tiču prostornog razvoja (vidjeti poglavlje 1.1).
- P1.4-2** Sve grupe stanovništva su ciljna grupa za društveni i ekonomski razvoj; socijalno i prostorno marginalizovane grupe biće integrisane.
- P1.4-3** Prostorni razvoj doprinosi očuvanju i unapređenju identiteta stanovništva, posebno što se tiče kulturnog identiteta.
- P1.4-4** Prednost u odnosu na izgradnju/osnivanje nove privredne javne infrastrukture, treba dati upravljanju i efikasnom korišćenju one koja već postoji, kao i razvoju sa ciljem dostizanja nivoa razvoja EU.
- P1.4-5** Izradom više odgovarajućih zakonskih instrumenata i poboljšanjem kontrolnih mehanizama, kao i njihovim sprovođenjem, izboriće se sa široko rasprostranjenom nezakonitom gradnjom i neadekvatnom upotrebom zemljišta.

## 1.5. Položaj i pravci prostornog razvoja Crne Gore u odnosu na okruženje

Pravci prostornog razvoja države Crne Gore u odnosu na okruženje, opredjeljuju se kroz savladavanje postojećih ograničavajućih faktora i kroz mehanizme unutrašnjeg razvoja, kao i kroz budući razvoj prekograničnih razvojnih zona.

- P1.5-1** Poboljšanje drumske saobraćajne infrastrukture koja povezuje Crnu Goru sa susjednim državama.
- P1.5-2** Povećanje broja graničnih prelaza.

- P1.5-3** Rekonstrukcija i modernizacija željezničkih pruga koje povezuju Crnu Goru sa susjednim državama.
- P1.5-4** Uspostavljanje priobalne plovidbe, koja bi povezivala crnogorske luke i pristaništa sa lukama i pristaništima iz susjednih zemalja.
- P1.5-5** Usaglašavanje na međudržavnim nivoima u dijelu zaštite prirode i životne sredine i korišćenja prirodnih resursa sa evropskim prostornim i strukturnim politikama
- P1.5-6** Jače uvezivanje u regionalni elektroenergetski sistem i zajedničko korišćenje raspoloživih resursa.

## 1.6. Korišćenje međunarodnih konvencija u prostornom razvoju

U izradi Prostornog plana Crne Gore korišćene su odgovarajuće odredbe iz većeg broja međunarodnih dokumenata i inicijativa u široj oblasti održivog razvoja, prostornog i urbanog razvoja i zaštite životne sredine, čiji su određeni elementi pogodno ugrađeni i primijenjeni u Planu i koje će biti ostvarene primjenom smjernica i mjera za realizaciju Prostornog plana, kao i ostvarivanjem preporuka za realizaciju.

Od posebnog značaja je najnovija generacija međunarodnih („globalnih“) dokumenata: Milenijumski razvojni ciljevi UN; Deklaracija sa Svjetskog samita iz Ria (1992) i prateća dokumentacija (konvencije itd.); odluke donesene na drugim svjetskim samitima pod pokroviteljstvom agencija UN-a, kao Odluka o stanovništvu (Kairo, 1994), o društvenom razvoju i ljudskim pravima (Kopenhagen, 1995) o pravima žena (Bejin 1996), naseljima (Istanbul, 1996), zaštiti vazduha (Kjoto, 1997) i o upravljanju vodenim resursima i upotrebi i zaštiti voda (Johanesburg, 2002); Konvencija o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama (CITES, 2001); i dr.

Za izradu Prostornog plana Crne Gore posebno je značajan veći broj sveevropskih dokumenata, inicijativa i shema Evropske unije, kao što su: Evropska perspektiva prostornog razvoja/ESDP (1999); EVROPA 2000. i EVROPA 2000+; Lisabonska strategija (2000; 2005); Vodeći principi održivog prostornog razvoja evropskog kontinenta (CEMAT, 2000; 2003); Rezolucija Ministarske konferencije o zaštiti šuma (2003); Strategija održivog razvoja Evropske unije (2001; 2006); Teritorijalna agenda Evropske unije (2007); Lajpciška povelja o održivim gradovima Evrope (2007); Barselonska konvencija (1976-1995) i četiri prateća protokola; i dr.

Pored navedenih, Crna Gora će svoj statistički sistem prilagoditi evropskoj shemi/sistemu statističkih teritorijalnih jedinica (NUTS), a kandidovaće se i za uključivanje u ESPON2 (2007-2013), koji je glavni istraživačko-informatički program podrške u oblasti održivog prostornog i urbanog razvoja i zaštite životne sredine.

Od regionalnih dokumenata, za Crnu Goru su najrelevantniji sljedeći: regionalna inicijativa INTERREG III; Mediteranska strategija održivog razvoja; CADSES/VISION PLANET; ESTIA-OSPE-SPOSE; PLANET CENSE; Sporazum o energetske zajednici, CEFTA 2006 i dr.

## 1.7. Oblasti i modaliteti prekogranične saradnje u oblasti prostornog planiranja

Za Crnu Goru od vitalnog značaja je uspostavljanje prekogranične saradnje u oblastima lokalnog ekonomskog razvoja, infrastrukturnog povezivanja, turizma, energetike, zaštite životne sredine i dr. U dosadašnjoj praksi prostornog planiranja, ostvarivana je institucionalna saradnja u okviru državne zajednice sa Srbijom. U planiranju sa ostalim susjedima nije postojala institucionalna povezanost, već su se planska rješenja analizirala uvidom u prostorne planove susjeda, sa izuzetkom Albanije koja nema prostorni plan države.

- P1.7-1** Radi buduće evropske i regionalne saradnje u oblasti korišćenja, organizacije i uređenja prostora, neophodno je ugraditi evropske principe o održivom prostornom razvoju iz dokumenata Savjeta Evrope i Evropske unije u nacionalne dokumente.
- P1.7-2** Realizaciju prostornog planiranja u prekograničnom području treba ostvariti sa susjednim zemljama, a na osnovu predloga saradnje i zajedničkog interesa iskazanog kroz sedam definisanih prekograničnih zona

## 2. KONCEPT ORGANIZACIJE UREĐENJA I KORIŠĆENJA PROSTORA

### 2.1. Opšta struktura i strategija uravnoteženog prostornog razvoja

Prostorni razvoj Crne Gore mora da odgovara aktuelnim potrebama stanovništva, kao i nedavnim promjenama i budućim trendovima. Opšta struktura i strategija uravnoteženog prostornog razvoja bazira se na dva stuba koja se čine suprotnostima, ali u stvari definišu samo različite zahtjeve istog procesa:

- regionalizacija razvojne perspektive;
- dalja integracija crnogorskog prostora .

a) Regionalna struktura Crne Gore može se diferencirati prema geografskim karakteristikama, razmještanju prirodnih uslova za razvoj, postojećim vezama između privrede i strukture naselja, opštem nivou razvoja i perspektiva za buduću razvoj. Ovi faktori uzrokuju jednu određenu regionalnu homogenost, po kojima se međusobno razlikuju djelovi Crne Gore. Iako termin „region“ ne odgovara zahtjevima statističkih, administrativnih i političkih namjena, termin se primjenjuje da bi se strukturirao prostorni razvoj Crne Gore u skladu sa zajedničkim potencijalima i ograničenjima područja. Uravnoteženi prostorni razvoj Crne Gore ne znači da Crnu Goru treba gledati kao jedinstvenu teritoriju sa istim problemima i šansama, nego znači da treba podržavati prostorni razvoj fokusirajući se na regionalne specifičnosti i na taj način ublažiti razlike u razvoju. Na osnovu ovih regionalnih homogenosti tri karakteristična regiona su prepoznata u Crnoj Gori:

- **Primorski region** sastoji se od razvojnih zona Bokotorskog zaliva, centralnog i južnog primorja, relativno je gusto naseljen region sa privredom zasnovan na tercijarnim aktivnostima. BDP po stanovniku iznosi 3.600 eura, što je nešto niže nego u središnjem regionu a duplo više od BDP po stanovniku u sjevernom regionu. Većina djelatnosti odvija se duž obale linearno. U ovom području investicioni pritisak je visok, što takođe urokuje nekontrolisani razvoj. Razvoj naselja duž obale već pokazuje formu konurbacije koja ugrožava prirodne resurse. Sadašnje prostorne strukture i uslovi u primorskom regionu zahtijevaju odgovarajuću organizaciju prostora i upravljanje budućeg prostornog razvoja.
- **Središnji region** se sastoji se od razvojnih zona Zete i Bjelopavličke ravnice, Nikšićkog i Cetinjskog polja, nastale u najizrazitijem nizijskom prostoru okruženom karstnim površinama. Najveći dio industrije, najbolje poljoprivredno zemljište i glavni uslužni centri, kulturne i druge tercijarne aktivnosti, isključujući turističke, skoncentrisani su u ovom regionu. Sadašnje prostorne strukture i uslovi u Središnjem regionu zahtijevaju odgovarajuću organizaciju prostora u svjetlu procesa restrukturiranja privrede i pritiska na poljoprivredno zemljište.
- **Sjeverni region** sastoji se od razvojnih zona formiranih u dolinama Lima, Tare i Čehotine, Pive i Ibra sa kontaktnim planinskim područjima. Poljoprivreda je, iako angažuje značajan dio stanovništva, nedovoljno razvijena, a ostali prirodni resursi još nijesu dovoljno aktivirani. Koncentracije stanovništva su ostvarene u nekoliko urbanih centara formiranih u dolinama pomenutih rijeka. BDP po stanovniku koji iznosi 1.800 eura je mnogo manji nego u druga dva regiona. Sadašnje prostorne strukture i uslovi u sjevernom regionu zahtijevaju prostornu orijentaciju koja ima da ponudi razvojne inpute, koja će takođe ublažiti emigracione procese uzimajući u obzir zaštitu životne sredine.

(Obračun BDP-a zasniva se na ciframa EUROSTAT-a i MONSTAT-a)

b) Za dalju prostornu integraciju Crne Gore okvir međuregionalnih i unutarregionalnih veza uspostaviće se dominantno oslonjanjem na postojeće i buduće mreže saobraćajnica.

#### Ciljevi:

**C2.1-1 Razvojni koridori** definišu područja duž kojih su skoncentrisane osnovne razvojne aktivnosti. Ovi koridori su odgovarajući instrument za koncentrisanje saobraćajnih linija i za stvaranje uslova za ekonomski razvoj. Ovim pristupom, sredstva mogu da se primijene efektivnije. Važni ekonomski centri su mnogo više integrisani, što takođe može da promoviše funkcionalnu specijalizaciju. Lokacije razvojnih koridora su definisane geografskim strukturama, kao i potrebom da se sačuvaju područja između, i po mogućnosti u što većoj veličini za namjene zaštite prirode, razvoja turizma i poljoprivrede. Definisane razvojnih koridora ne implicira da će područja biti izostavljena za dalje razvojne napore; ovaj koncept podržava pristup prostorne integracije Crne Gore. Definisani su sljedeći **razvojni koridori**:

1. Bar – Podgorica – Mateševo – Andrijevića - Berane – Boljari;

2. Risan – Grahovo – Nikšić – Šavnik – Žabljak – Pljevlja;
3. Ulcinj – Bar – Budva – Boka Kotorska;
4. Tuzi – Podgorica – Danilovgrad – Nikšić – Plužine;
5. Rožaje – Berane – Bijelo Polje – Pljevlja;
6. Mateševo – Kolašin – Boan – Šavnik;
7. Budva – Cetinje – Nikšić;

**Objašnjenje:** Dio Šavnik – Žabljak – Pljevlja razvojnog koridora 2 (Risan – Grahovo – Nikšić – Šavnik – Žabljak – Pljevlja) prolazi kroz Nacionalni park „Durmitor“ i njegov osjetljivi ekosistem. Potreba da se definiše ovaj razvojni koridor, ogleda se u poziciji područja Pljevalja koje mora biti povezano sa ekonomskim centrom - Nikšićem i dalje prema Risnu sa jedne strane, a prema Podgorici i Baru s druge strane, kako bi se sjeverno-zapadni dio Crne Gore integrisao u ekonomski prostor kao cjelinu. Razvoj dijela koridora koji prolazi kroz Nacionalni park „Durmitor“ mora da se realizuje u skladu sa specifičnim potrebama i ograničenjima ovog područja. Ovo se odnosi na odgovarajuće saobraćajne pravce (puteve), kao i na razvoj ekonomskih aktivnosti. Razvojni koridor 3 (Ulcinj – Bar – Budva – Boka Kotorska) pokazuje očigledne nedostatke postojeće strukture. Dalji razvoj u ovom koridoru mora da uvaži već postojeća ograničenja i da se sprovodi boljom organizacijom i upravljanjem.

**C2.1-2 Razvojne zone** su područja međusobno povezanih gradova i naselja u kojima su razvojne aktivnosti locirane na način da su međusobno komplementarne, tako da naselja koja su uključena jačaju svoju ulogu u ukupnom urbanom sistemu i sistemu veza između urbanih i ruralnih područja.

U Crnoj Gori to su sljedeće oblasti:

1. Boka Kotorska,
2. Budvansko-petrovačko primorje,
3. Barsko-ulcinjsko primorje,
4. Zetsko-bjelopavlička zona,
5. Cetinjska zona,
6. Područje Skadarskog jezera,
7. Nikšićka zona,
8. Gornje i srednje Potarje,
9. Polimska zona,
10. Pivska zona,
11. Područje Durmitora,
12. Pljevaljska zona
13. Rožajska zona

**C2.1-3 Prekogranične razvojne zone** su područja šireg obima uz granice države i koje se mogu sastojati od gradova, naselja i opština koje imaju slične razvojne potencijale i/ili probleme, a nalaze se u susjednim državama. To su:

1. Berane, Andrijevića, Rožaje – Peć, Kosovska Mitrovica;
2. Pljevlja, Bijelo Polje – Prijepolje, Priboj;
3. Pljevlja, Gradac – Foča;
4. Plužine, Maglić - Bioč – Foča, dolina Sutjeske;
5. Nikšić, Vilusi - Trebinje, Bileća, Gacko;
6. Boka Kotorska – Dubrovnik - Trebinje;
7. Basen Skadarskog jezera (Podgorica, Danilovgrad, Bar, Ulcinj–Skadar, Koplík);
8. Prekogranični park Prokletije (Plav, Gusinje - Albanija);

## 2.2. Projekcija stanovništva i njegovog razmještaja u prostoru

Osnovni cilj demografske politike Crne Gore, koju treba definisati posebnom strategijom, je ublažavanje negativnih demografskih kretanja u posljednjih 20 godina, a naročito u pogledu regionalne raspodjele stanovništva.

Korišćenjem metoda ekstrapolacije (1991 - 2003. godine) i kombinovanog analitičkog metoda (linearni i parabolični trend), urađena je projekcija stalnog stanovništva Crne Gore do 2021. godine, uvažavajući prirodne komponente kretanja .

Projekcija kretanja stanovništva po opštinama u istom periodu, korišćenjem navedene metodologije ukazivala je na to da će, ukoliko se ne preduzmu odgovarajuće razvojne mjere, doći do smanjenja broja stanovnika u sljedećim opštinama: Andrijevića, Berane, Bijelo Polje, Žabljak, Kolašin, Mojkovac, Plav, Plužine, Pljevlja, Cetinje i Šavnik.

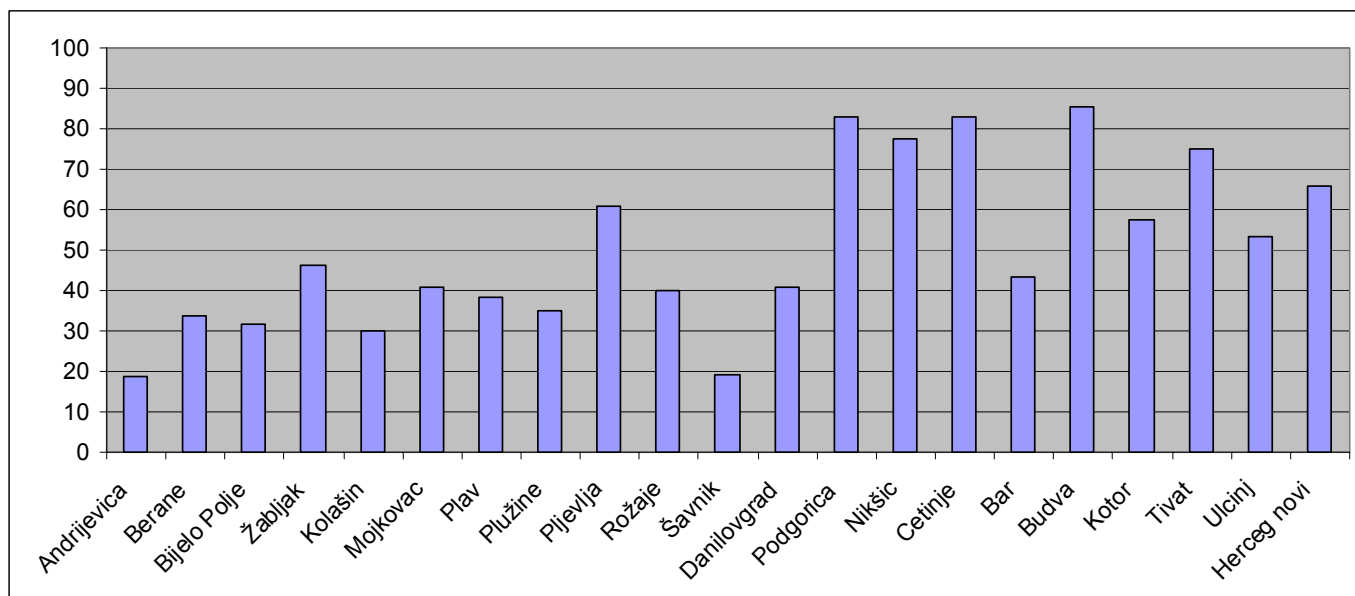
Kako je navedena projekcija ukazala na negativno stanje u navedenim opštinama, urađena je II verzija projekcije, na bazi planiranog prostornog i razvojnog modela do 2020, a koja ima sljedeće pretpostavke:

- Prirodna promjena stanovništva zadržaće trend prisutan u periodu 2001-2005. godina
- Interne migracije u periodu od 2003-2021. biće neutralisane
- Prosječna godišnja stopa imigracija je 0.02%

Na bazi svega rečenog, II verzija projektovanog broja stanovnika prikazana je u tabeli.

**Tabela 11** – Projekcija prisutnog stanovništva po opštinama - II scenario

	2003. (stanje)	Gradsko stanovništvo 2003.	Prisutno stanovništvo – 2021.	Gradsko stanovništvo – 2021. god.
Andrijevica	5.785	1.073	5.802	1.610
Bar	40.037	17.347	43.692	34.991
Berane	35.068	11.776	40.053	15.450
B. Polje	50.284	15.883	56.166	34.020
Budva	15.909	13.585	18.069	16.656
Danilovgrad	16.523	6737	16.819	8.790
Žabljak	4204	1937	4.229	3.190
Kolašin	9949	2989	9.978	4.469
Kotor	22.947	13.176	23.719	15.090
Mojkovac	10.066	4120	10.853	4.296
Nikšić	75.282	58.212	82.802	63.131
Plav	13.805	5319	15.609	11.230
Plužine	4272	1494	4.303	1.530
Pljevlja	35.806	21.741	37.019	24.361
Podgorica	169.132	140.262	197.073	177.445
Rožaje	22.693	9121	29.212	12.520
Tivat	13.630	10.200	14.358	13.570
Ulcinj	20.290	10.828	22.000	17.670
Herceg Novi	33.034	21.685	34.083	33.701
Cetinje	18.482	15.353	18.540	15.353
Šavnik	2947	570	2.987	813
<b>Ukupno</b>	<b>620.145</b>	<b>383.408</b>	<b>687.366</b>	<b>509.886</b>



**Grafik 2** – Stepen urbanizacije po opštinama

Projekcija kretanja stanovništva Crne Gore predviđa rast broja stanovnika do 687.366. Uočava se porast stanovništva u svim regionama sa različitim stopama rasta.

**Tabela 12** - Projekcija stalnog stanovništva po regionima

	2003. (stanje)	Prisutno stanovništvo – 2021.	Procenat rasta od 2003. do 2021.
<b>Sjeverni region</b>	194.879	215.611	10.64%
<b>Središnji region</b>	279.419	315.834	13.03%
<b>Primorski region</b>	145.847	155.921	6.91%
<b>Ukupno</b>	<b>620.145</b>	<b>687.366</b>	<b>10,84%</b>

**Tabela 13** - Projekcija važnijih starosnih, funkcionalnih kontigenata stanovništva po opštinama

Opština	Prisutna populacija	Djeca pred- školskog uzrasta 0 - 6 godina	Djeca školskog uzrasta 7 - 14 godina	Radno sposobno stanovništvo 15 - 65 godina	Žene u fertilnom dobu 15 - 49 godina	Starije stanovništvo od 65 godina i više
Andrijevica	5.802	541	651	3.700	1.451	910
Bar	43.692	4.191	5.152	27.282	10.929	7.067
Berane	40.053	3.640	4.523	25.812	10.038	6.056
Bijelo Polje	56.166	5.271	6.282	36.202	14.055	8.412
Budva	18.069	1.708	2.369	11.668	4.560	2.548
Danilovgrad	16.819	1.563	1.895	10.897	4.169	2.464
Žabljak	4.129	375	459	2.669	1.084	626
Kolašin	9.778	848	1.098	6.336	2.494	1.497
Kotor	23.719	2.164	2.721	15.211	5.936	3.623
Mojkovac	10.853	994	1.223	7.032	2.751	1.605
Nikšić	82.802	7.510	9.318	53.389	20.500	12.585
Plav	15.609	1.428	1.745	10.073	3.886	2.364
Plužine	4.203	369	472	2.714	1.062	649
Pljevlja	37.019	3.310	4.436	23.869	9.232	5.404
Podgorica	197.973	18.033	22.616	127.725	49.316	29.600
Rožaje	29.212	2.922	3.525	18.698	4.904	4.067
Tivat	14.358	1.293	1.616	9.240	2.969	2.210
Ulcinj	22.000	2.212	2.686	13.508	4.977	3.594
Herceg Novi	34.083	3.103	3.800	21.760	8.505	5.420
Cetinje	18.240	1.608	1.996	11.765	4.657	2.872
Šavnik	2.787	255	348	1.812	813	372
<b>Ukupno</b>	<b>687.366</b>	<b>63.337</b>	<b>78.931</b>	<b>441.358</b>	<b>168.290</b>	<b>103.942</b>

U pogledu projekcije starosne strukture stanovništva (osnovnih funkcionalnih kontigenata) na nivou Crne Gore, predviđa se dalji porast učešća starog stanovništva, a takođe i radnog kontigenta i žena u fertilnom periodu. Projekcija polazi od blagog povećanja relativnog učešća predškolske djece i djece školskog uzrasta u odnosu na prethodni period.

## 2.3. Koncept prostornog razvoja mreže naselja i javne infrastrukture

### 2.3.1. Osnove dugoročne politike urbanizacije

Razvoj urbanizacije se planira u skladu sa prostornim mogućnostima i ograničenjima, tako da se u što većoj mjeri spriječe prostorni konflikti, obezbijedi kvalitetnija i privlačnija prirodna i stvorena sredina i ostvare mogućnosti

za privredni razvoj koji je što pravičniji u socijalnom pogledu. Dugoročna politika urbanizacije mora da obezbijedi racionalno širenje i unutrašnji razvoj naselja. U tome, najznačajnije je da se stvori nova, kvalitetnija struktura urbanog prostora, očuva i unaprijedi kulturna baština i sačuvaju prirodne vrijednosti i biološka raznovrsnost.

Dugoročna politika urbanizacije biće zasnovana na podsticanju razvoja policentričnog sistema naselja, sastavljenog od mreže centara različitih hijerarhijskih rangova i usklađenog razvoja širih gradskih područja. Prednost će imati razvoj vitalnih i uređenih gradova i naselja i racionalno korišćenje zemljišta i objekata u naseljima

### 2.3.2. Policentrični razvoj urbanog sistema i seoskih naselja

Koncepcija razvoja i uređenja naselja zasniva se na jačanju policentričnog sistema centara, slično sistemu u važećem planu, koje čine osnovni predmet planskog strateškog usmjeravanja, sa ciljem da se ostvari odgovarajuća struktura i funkcije naseljskog sistema u dugoročnom periodu. Osnovu mreže centara čine:

**C2.3.2-1 Centar državnog značaja**, najrazvijeniji tip urbanog naselja. Pored funkcija koje sadrže centri nižih rangova, on obezbjeđuje i funkcije najvišeg urbanog nivoa, kao i određene državne i međunarodne funkcije.

1. Podgorica (glavni grad Crne Gore, konstituisan kao zajednica opština Podgorica, Golubovci i Tuži)

**C2.3.2-2 Državni centar posebnog značaja** u pogledu funkcionalnih karakteristika i veličine gravitacionog područja, od posebnog je značaja zbog administrativnih, istorijskih, simboličkih, kulturološko-etnoloških i drugih specifičnih razloga.

1. Cetinje (prijestonica Crne Gore)

**C2.3.2-3 Centri regionalnog značaja** obezbjeđuju odgovarajuće aktivnosti za šira regionalna područja. Funkcije centra šireg regionalnog značaja, locirane u opštinskom centru i njegovoj okolini, obuhvataju, tipično: ekološki-prostorno prihvatljive proizvodne aktivnosti; obrazovanje višeg ranga; aktivnosti kulturnih centara; odgovarajuće zdravstvene usluge; usluge socijalnog staranja; posebne sportske i turističke programe; i razvijenu trgovinu i druge komercijalne aktivnosti. To su naselja koja opslužuju gravitaciona područja sa preko 40.000 stanovnika

1. Bar
2. Bijelo Polje i Berane
3. Nikšić
4. Pljevlja
5. Herceg Novi i Kotor
6. Budva

**Objašnjenje:** (a) Bijelo Polje i Berane stvaraju centar regionalnog značaja. Oba grada dijele funkcije centra od regionalnog značaja. (b) Herceg Novi i Kotor u sprezi sa Tivtom i čitavim Bokokotorskim zalivom stvaraju centar od regionalnog značaja. Ova konurbacija dijeli funkcije centra od regionalnog značaja. Takođe je moguće locirati pojedine funkcije u drugim naseljima Bokokotorskog zaliva.

**C2.3.2-4 Centar opštinskog značaja** je tip razvijenog urbanog naselja, koji obuhvata kompaktno područje grada i koje ima uslužne funkcije za opštinsko područje, a u pojedinim slučajevima i za uže ili, ne toliko često, šire regionalno područje. Razne urbane funkcije u ovim centrima obuhvataju stambena područja većih gustina i raznih oblika, industrijske zone, izgrađene zelene površine, prostore za rekreaciju i razonodu, i dr. Opštinski centar mora biti formiran kao fizička struktura sa sopstvenim identitetom, gravitacionim područjem i relativno samodovoljnim funkcionalnim sistemom u oblasti obrazovanja, zdravstva, usluga i snabdijevanja. Gravitaciono područje opštinskog centra obuhvata veći broj centara nižeg ranga, kao i pojedinačnih naseljenih područja. Po pravilu, opštinski centar ima više od 5000 stanovnika, a njegovo gravitaciono područje obuhvata do 20.000 stanovnika. Ako se u opštinskom centru obavljaju funkcije koje nadmašuju njegov funkcionalni nivo i veličinu gravitacionog područja, on dobija regionalni značaj

1. Andrijevica
2. Danilovgrad



3. Kolašin
4. Mojkovac
5. Plav
6. Plužine
7. Rožaje
8. Šavnik
9. Tivat
10. Ulcinj
11. Žabljak

Objašnjenje: Opštinski centri Andrijevića, Plužine, Šavnik i Žabljak ne dostižu opisane standarde, te ih je zato potrebno razviti u skladu sa mogućnostima funkcionalno-gravitacionog okruženja.

**C2.3.2-5** U **značajnijim lokalnim centrima**, koji su urbana, seoska naselja ili turistička naselja, biće podstican razvoj odgovarajućih uslužnih i snabdjevačkih funkcija, kao i stvaranje radnih mjesta za stanovništvo iz tog centra i ono iz njegovog okruženja. Značajniji lokalni centar mora da omogućiti pružanje osnovnih obrazovnih, zdravstvenih i socijalnih usluga, kao i odgovarajuće sportske i kulturne aktivnosti. U značajnijim lokalnim centrima, takođe, treba podsticati razvoj tercijarnih i kvartarnih aktivnosti i zapošljavanje u različitim djelatnostima, sa ciljem da se formira vlastita osnova privrednog rasta i razvoja.

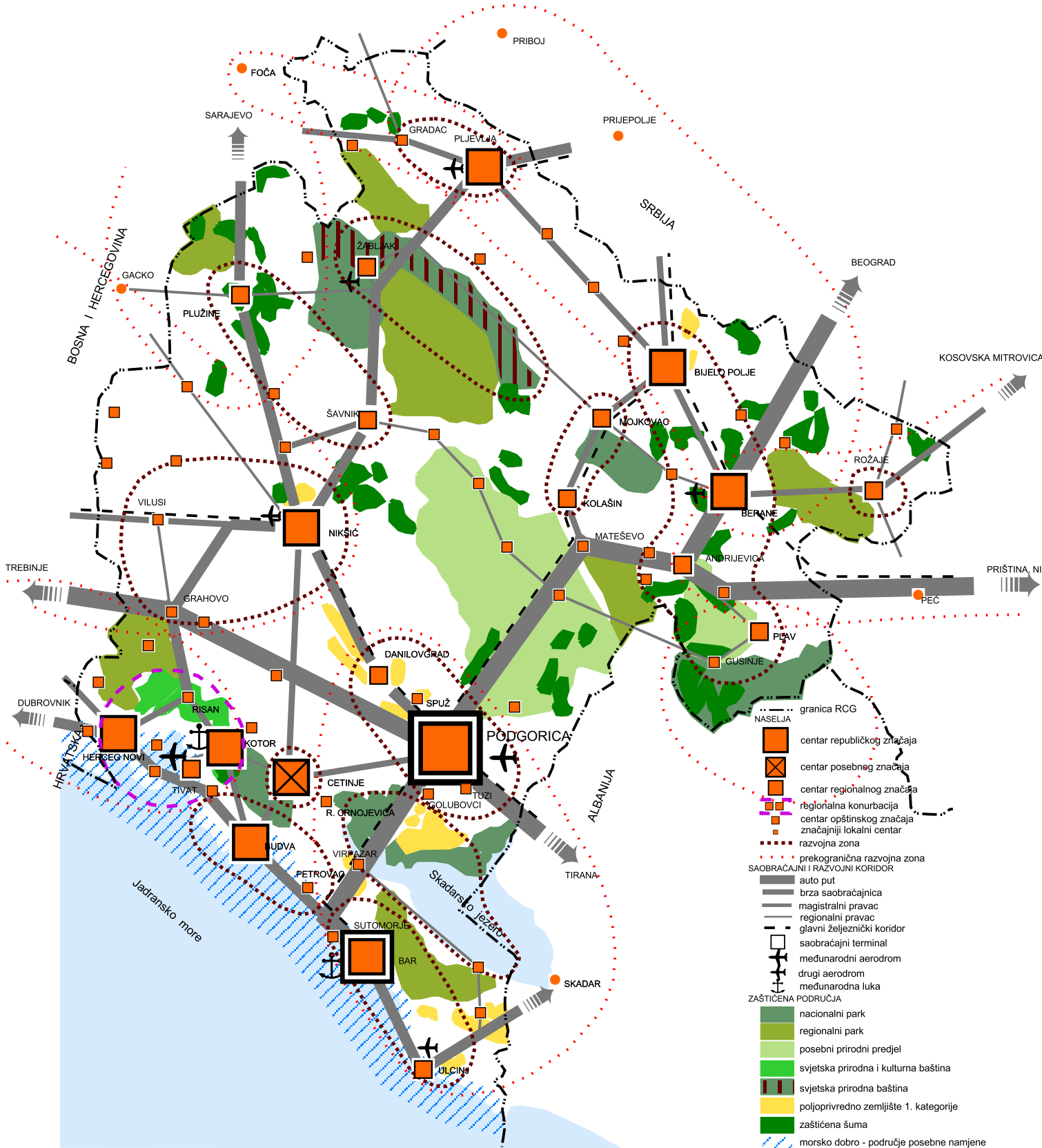
1. Gradac u **Pljevljima**
2. Petnjica u **Beranama**
3. Gusinje u **Plavu**
4. Petrovac u **Budvi**
5. Risan, Perast i Radanovići u **Kotoru**
6. Bijela i Igalo u **Herceg Novom**
7. Spuž u **Danilovgradu**
8. Sutomore i Virpazar u **Baru**
9. Rijeka Crnojevića u **Cetinju**
10. Grahovo i Velimlje u **Niksiću**

**C2.3.2-6** **Lokalni centri** su manja naselja sa najosnovnijim snabdijevanjem stanovništva, u kojima se održava tradicionalni sistem naseljenosti seoskih područja.

1. Ostros u opštini **Bar**
2. Dragalj i Crkvice u opštini **Kotor**
3. Radovići u opštini **Tivat**
4. Vladimir u opštini **Ulcinj**
5. Sutorina i Kruševica u opštini **Herceg Novi**
6. Vilusi, Vračenovici, Krstac, Mjolje Polje i Vir u opštini **Niksić**
7. Ubli i Lijeva Rijeka u opštini **Podgorica**
8. Njeguši, Čevo i Trešnjevo u opštini **Cetinje**
9. Tomaševo, Pavino Polje i Lozna u opštini **Bijelo Polje**
10. Njegovuđa u opštini **Žabljak**
11. Manastir Morača, Mateševo i Dragovića Polje u opštini **Kolašin**
12. Brezna i Trsa u opštini **Plužine**
13. Vrulja i Kosanica u opštini **Pljevlja**
14. Boan u opštini **Šavnik**

# KONCEPT PROSTORNOG RAZVOJA CRNE GORE

## Policentričan i ekološki održiv regionalni razvoj





15. Biševo u opštini Rožaje
16. Lubnice u opštini **Berane**
17. Murino u opštini **Plav**

### 2.3.3. Urbanistička i graditeljska prepoznatljivost gradskih i seoskih naselja Crne Gore

**C2.3.3-1** Kod planiranja i uređenja prostora u gradovima i drugim novim naseljima treba nastojati da se obezbijedi primjena najsavremenijih trendova arhitektonske prepoznatljivosti i formiranja novog vizuelnog identiteta. Naročito pažljivo treba planirati uređenje predjela (zaobilaznica, uličnog, putnog i prostora uz puteve, zelene površine i druge otvorene površine).

U ruralnim naseljima treba nastojati da se obezbijedi arhitektonska prepoznatljivost, koja polazi od postojećeg kvaliteta i karakteristika prostora, odnosno od graditeljskog (kulturnog) nasljeđa. U pogledu visina, gabarite treba prilagoditi postojećim, naslijeđenim strukturama.

**C2.3.3-2** Očuvanje arhitekturne prepoznatljivosti izvodi se planiranim uređenjem i obnovom naselja, a realizuje se kroz čuvanje predjela.

### 2.3.4. Osnovi koncepta razvoja stanovanja

Ciljevi nove, aktivne stambene politike u Crnoj Gori definisani su tako da polaze od savremenih razvojnih principa i smjernica, prihvaćenih odgovarajućim međunarodnim razvojnim dokumentima (kao što su, na primjer, Agenda Habitat, Evropska socijalna deklaracija i sl.). U tim dokumentima naglasak se stavlja na sedam grupa pitanja:

- Razvoj i pružanje kvalitetnih stambenih usluga;
- Zaštitu korisnika u ostvarivanju stambenih prava;
- Zaštitu i ostvarivanje čovjekovih prava;
- Razne oblike partnerstva sa neprofitnim sektorom u ovoj oblasti;
- Sprečavanje, odnosno smanjivanje i postupno otklanjanje beskućništva (broja beskućnika);
- Obezbjeđivanje stanovanja koje je „prihvatljivo“ u pogledu cijene, naročito za one ljude koji ne raspolazu odgovarajućim finansijskim sredstvima;

Krajem aprila 2005. Vlada Crne Gore usvojila je Akcioni plan politike stanovanja u Crnoj Gori. Akcioni plan definiše osnovne pravce razvoja u ovom polju kako bi se uspostavio tržišni mehanizam u polju stanovanja:

- Uspostavljanje precizne evidencije nepokretnosti (broj, veličina, tržišna vrijednost, legalnost izgradnje, namjena objekta- stanovanje, odmor, i sl.).
- Stvaranje zakonskih pretpostavki za uspostavljanje odnosa koji će unaprijediti stanje u oblasti stanovanja (izmjene i dopune postojećih propisa i eventualno donošenje novih u oblasti upravljanja građevinskim zemljištem; donošenjem novih propisa u vezi sa bespravno izgrađenim objektima; institucionalno jačanje postojećih i formiranje nove institucije, koja će se baviti pitanjem razvoja stambenog sektora; izmjene i dopune postojećih i donošenje novih zakona u oblasti fiskalne);
- Obezbjeđivanje institucionalnih sredstava za finansiranje stambenog tržišta (dodjeljivanje kredita od strane banaka, osiguravajućih društava, direktno kreditiranje, hipotekarni krediti i dr.);
- Obezbjeđivanje sistema stambene štednje (podsticanje štednje za stan putem povoljnih kredita-hipotekarni krediti, sa umanjenom kamatom);
- Stambene subvencije (aktivnosti tržišne ekonomije usmjeravati ka javnim intervencijama).

Akcioni plan politike stanovanja u Crnoj Gori definiše veliki broj aktivnosti, kako na državnom, tako i na lokalnom nivou. Prioriteti su:

- Izmjena postojećih i donošenje novih propisa kojima će se stvoriti zakonski okvir za realizaciju Akcionog plana politike stanovanja.
- Formiranje posebnog subjekta za stambenu politiku. Potrebno je sagledati, sa jedne strane, mogućnosti koje će se otvoriti pred Crnom Gorom nakon usvajanja Akcionog plana, i sa druge strane nedostatak iskustva i kapaciteta koji bi stvorili pretpostavke za njegovu uspješnu i efikasnu realizaciju;
- Formiranje Nacionalnog stambenog fonda, koji podrazumijeva fondove na lokalnom (opštinskom) nivou i poseban fond na državnom nivou;
- Realizacija Akcionog plana kroz pilot projekat u 5 jedinica lokalne samouprave;
- Realizacija projekta „Stanovi solidarnosti“, itd.

## 2.4. Prostorni koncept razvoja privrednih djelatnosti

### 2.4.1. Prostorni koncept razvoja industrije i rudarstva

U svim regionima je odlučujuće važno da se u rastu i razvoju industrijskih i rudarskih kapaciteta obezbijedi usklađenost razvojnih potreba sa načelima i kriterijumima ekološke i prostorne zaštite.

**2.4.1-1** U skladu sa raspoloživim resursima (prirodnim i ljudskim) uz očuvanje životne sredine, kulturnog i urbanog pejzaža za različite regione i subregione Crne Gore, kao i pojedinačno opštine i njihova šira područja, eksploatacija i rudarske djelatnosti preporučuju se u sljedećim opštinama:

1. Bar – građevinski kamen;
2. Berane – ugalj, građevinski kamen;
3. Bijelo Polje – građevinski kamen i pijesak;
4. Danilovgrad – ukrasni i građevinski kamen, opekarske gline i krečnjak;
5. Kolašin – građevinski kamen, ukrasni kamen, opekarske gline i pijesak;
6. Nikšić – boksit, građevinski kamen, ukrasni kamen i pijesak;
7. Plav – građevinski kamen;
8. Pljevlja – ugalj, cink, olovo, antimon, barit, gips, kvarc, opekarske gline, laporac i drugi građevinski materijali;
9. Podgorica – ukrasni kamen i pijesak;
10. Herceg Novi – građevinski kamen, tehnički kamen, kameni agregati;
11. Cetinje – bijeli boksit i građevinski kamen,
12. Andrijevica - građevinski i ukrasni kamen
13. Plužine – građevinski kamen
14. Šavnik - građevinski kamen, ukrasni kamen
15. Ulcinj – građevinski i ukrasni kamen, silicijumski pijesak
16. Tivat – ukrasni kamen
17. Herceg Novi – ukrasni kamen
18. Mojkovac – građevinski kamen i pijesak
19. Žabljak – građevinski kamen i šljunak

**Objašnjenje:** Za buduću eksploataciju mineralnih sirovina, površine treba da se zaštite od korišćenja u druge svrhe, kako ne bi došlo do ometanja eksploatacije ili do kontradiktornosti u predviđenoj upotrebi. Zbog nedostatka tačnih podataka tačne lokacije za eksploataciju i rudarske djelatnosti, moraju se definisati u odgovarajućem sektoru i u detaljnijim prostorno-planskim dokumentima; na područjima koja su definisana na ovaj način moraju se zabraniti bilo kakve druge vrste građevinskih djelatnosti.

**2.4.1-2** Zahtjev za proizvodnjom i odobrenja o eksploataciji, moraju biti predmet posebne pažnje i kontrole zakonitosti rada.

**Objašnjenje:** Usljed neprimjerene eksploatacije, odnosno primjene zastarjelih tehnologija i korišćenja nepovoljne saobraćajne infrastrukture, eksploatacija je u mnogim slučajevima dovela do znatnijeg zagađenja prirodne i životne sredine (olovo i cink, boksit, ugalj, ukrasni građevinski kamen, glina, šljunak i pijesak, itd.).

**2.4.1-3** Sa strategijom i projekcijom razvoja industrije u Primorskom regionu mora se pozabaviti sa svom delikatnošću koje ovo polje iziskuje i definisati sveukupnu razvojnu strategiju u ovoj oblasti, uzimajući u obzir ekstremno konfliktne interese i razvojne pravce.

**Objašnjenje:** Uvažavajući sve faktore rizika i opredjeljenja Crne Gore kao ekološke države, nužno je maksimalno, tj. rigorozno definisati uslove zaštite sredine za svaki razvojni program pojedinačno koji se predlaže, kako bi se ova privredna oblast uklopila u opštu razvojnu strategiju Primorskog regiona. U protivnom, posljedice bi bile razorne po ukupan razvoj područja.

- 2.4.1-4** Strateška industrijska područja primorskog regiona su: Lučko-industrijski kompleks u Baru sa slobodnom zonom, te industrijska i slobodna zona u Grbaljskom polju. Zone od lokalnog značaja za razvoj industrije su manji prostori u Tivtu, te Sutorinskom i Ulcinjskom polju.

#### 2.4.2. Prostorni koncept razvoja poljoprivrede i šumarstva

##### Poljoprivreda

Prirodni i drugi uslovi uticali su na to da se u crnogorskoj poljoprivredi dosta jasno izdiferencira proizvodna orijentacija po najvažnijim regionima. Tako, u Primorskom regionu dominiraju poljoprivedne aktivnosti i orijentacija usmjerena na proizvodnju agruma, ranog povrća, maslina, ljekovitog bilja, i sadnog materijala suptropskih kultura, kao i plastenička proizvodnja; u Središnjem regionu dominiraju proizvodnja kontinentalnog voća i povrća, rasadničkog materijala, cvijeća, plastenička proizvodnja i sakupljanje ljekovitog bilja i šumskih plodova, a Sjevernom regionu - proizvodnja mlijeka, mesa, krompira, vune, uzgoj ribe i sakupljanje šumskih plodova. Tržišna i druga logika nalažu da se korišćenje komparativnih prednosti nastavi i u budućnosti, što znači da će u nevedenim regionima dominirati postojeća ili malo izmijenjena proizvodna orijentacija. Zbog toga treba očekivati da će organi lokalne samouprave pri definisanju politike razvoja i preduzimanja podsticajnih mjera na svojoj teritoriji ove činjenice i ciljeve uzeti u obzir i nastojati da se oni ostvare u što većem opsegu. Gdje god je to moguće, a naročito u Sjevernom regionu, treba stimulisati proizvodnju zdrave hrane i tzv. organsku poljoprivredu, a u Primorskom regionu naročito proizvodnju i preradu mediteranskih kultura.

- 2.4.2-1** U Primorskom regionu, za zone intenzivne poljoprivrede je potrebno sačuvati oko 11.900 ha, od čega 8900 ha u Vladimirovom i Ulcinjskom polju, kao i oko 3000 ha u djelovima Grbaljskog, Mrčevog i Tivatskog polja.
- 2.4.2-2** U Središnjem regionu treba sačuvati za intenzivnu proizvodnju oko 40.500 ha, od čega u Zetsko-bjelopavličkoj ravnici, oko 33.000 ha, a u Nikšićkom polju, Župi i Grahovskom polju oko 7500 ha.
- 2.4.2-3** U Sjevernom regionu za potrebe intenzivne poljoprivredne proizvodnje treba sačuvati oko 47.000 ha najkvalitetnijeg zemljišta. Od toga, na prostoru doline rijeke Lima i Ljubovide, treba sačuvati oko 19.000 ha, u području Plavsko-gusinjske kotline i područje Ibarske doline oko 19.000 ha, i na Pljevaljskoj površi i području Kosanice, oko 9000 ha. Za ostalu poljoprivrednu proizvodnju (zdrava hrana i organska poljoprivreda) treba sačuvati zemljište na području gornje Tare, Polimlja, Plavsko – gusinjske kotline i doline Ibra i Čehotine.

##### Šumarstvo

- 2.4.2-4** Gazdovanje šuma u južnom području treba usmjeriti u pravcu jačanja zaštitno-regulatornih i sociokulturnih funkcija  
Objašnjenje: Južno (primorsko) šumsko područje obuhvata šume na teritoriji opština: Podgorica, Cetinja, Danilovgrad, Kotor, Herceg Novi, Tivat, Budva, Bar i Ulcinj. To su, uglavnom, niskoproduktivna područja, obrasla izdanačkim šumama, šikarama, šibljacima i ostalim degradacionim stadijumima koje zauzimaju 73% ukupne površine šuma ovog područja. Ove šume imaju pretežno zaštitnu ulogu. Zahvataju površinu od oko 305.000 ha, od čega na neobraslo šumsko zemljište otpada oko 64.000 ha. Prostiru se na planinskim masivima Orjena, Lovćena, Rumije i u primorskom pojasu. Ove šume uglavnom imaju zaštitnu ulogu.
- 2.4.2-5** Šumarstvo u sjevernom području mora da se bazira na održivom šumarstvu; potencijalni konflikti između komercijalnog šumarstva i budućih nacionalnih i regionalnih parkova (Prokletije, proširenje NP „Durmitor“, Komovi, Sinjajevina, Maglić – Bioč – Volujak, Turjak sa Hajlom) koji se nalaze u zoni privrednih šuma moraju se razmatrati u detaljnoj definiciji granica i upravnih planova zaštićenih područja.  
Objašnjenje: Sjeverno (kontinentalno) šumsko područje obuhvata šume na teritoriji opština: Plav, Andrijevica, Berane, Rožaje, Bijelo Polje, Mojkovac, Kolašin, Nikšić, Šavnik, Plužine, Žabljak i Pljevlja. Pored dominantnih, čistih i mješovitih zajednica bukve, smrče i jele, ovdje se javljaju i reliktni i endemične zajednice molike i munike. Zahvataju površinu od oko 318.000 ha, od čega na neobraslo šumsko zemljište otpada oko 51.000 ha. Šume ovog područja prostiru se u regiji visokih planina i površi na planinama: Durmitoru, Sinjajevini, Ljubišnji, Kovaču, Smiljevici, Hajli, Magliću, Bjelasici, Prokletijama, Komovima i drugim planinama. Sjeverno područje sa svojim kvalitetnim šumama i optimalnim ekološkim uslovima za uzgoj šuma ima prioritarnu proizvodnu namjenu na najvećoj površini šuma. U ovom području, u zaštitne šume izdvojeno je 16% površine

šuma. Najveći dio ovih šuma prostire se u kanjonima rijeka Lima, Tare, Čehotine, Pive i dr, i na gornjoj granici šumske vegetacije.

### 2.4.3. Prostorni koncept razvoja turizma

U skladu sa prirodnim uslovima, stepenu razvoja, vrsti turističkih djelatnosti oblast turizma ima prepoznatljivu regionalnu diferenciranost. Potreba za uravnoteženim razvojem turizma uz društvene i ekološke zahtjeve je uslov za sve regione:

- 2.4.3-1** Svi investicioni zahtjevi za izgradnju većih turističkih objekata moraju biti komplementarni sa očekivanim procjenama o održivom razvoju, sa očekivanim ekonomskim uticajem na region i ukupnim društvenim uticajem.
- 2.4.3-2** U zaštićenim ili oblastima koje su planirane da budu zaštićene, investiranje u nove, dodatne ili u proširenje postojećih turističkih kapaciteta ( hoteli, marine, skijaška infrastruktura i dr.) može biti urađeno samo na osnovu prostornih i urbanističkih planova za datu oblast.  
Objašnjenje: Do sada nijesu postojale pouzdane i čvrste osnove za razvoj zaštićenih i planiranih zaštićenih područja, a koje daju jasne smjernice za pojedina područja. Ovo, takođe, uključuje odredbe za razvojnu, društvenu i ekološku i nosivost kapaciteta.

#### 2.4.3.1. Primorski region

- 2.4.3.1-1** Ukupan **prostor za kampovanje** na primorju treba smanjiti na 3.000 mjesta. Prostornom alokacijom treba obezbijediti izgradnju modernih, međunarodno konkurentnih **auto-kampova** za tranzitne karavane i kampere sa modernim sanitarnim objektima, prodavnicama, sadržajima za rekreaciju i zabavu, Lokacije za razvoj kampova će se utvrditi prostorno-planskom dokumentacijom nižeg ranga i u skladu sa principima održivog razvoja Sva mjesta za kampovanje koja nijesu u upotrebi treba da dobiju drugačiju namjenu u periodu od pet godina od usvajanja ovog Prostornog plana.
- 2.4.3.1-2** **Golf tereni** moraju se izgraditi u skladu sa standardima koji važe za profesionalne terene, sa oko 150 ha i pratećom infrastrukturom. U Crnoj Gori treba planirati izgradnju do 10 takvih terena, za koje je neophodno izraditi razvojne programe za golf regione i kojima bi se, u skladu sa principima održivog razvoja, definisale lokacije.
- 2.4.3.1-3** **Pretvaranje vojnih kompleksa i industrijskih zona u turističke zone.** Prestanak industrijskih i vojnih aktivnosti obezbijediće potencijale za stvaranje novih turističkih zona u okviru priobalja. Ove lokacije mogu uključiti: Kumbor, Remontni zavod – Tivat, kompleks iza Krašića u Tivtu, preko puta Kumbora, na Luštici - Pristan, rt Trašte pored Bigova, Ostrvo cvijeća, Platamune, Maljevik/Crni rt, dio u okviru Luke Bar, Volujicu, Valdanos, Karaulu na Bojani, Mamulu, Donju i Gornju Arzu, Adu Bojanu, Solanu Ulcinj, Exportbilje u Risnu, Radionica i skladišta u Zelenici i dr.
- 2.4.3.1-4** Razvoj turističkog smještaja na primorju treba veoma pažljivo planirati, jer je kapacitet nosivosti opština u ovom regionu već gotovo iscrpljen. Broj turista u glavnoj sezoni od jula do avgusta stvara negativne efekte, kao što su preopterećenje saobraćajne infrastrukture, zakrčenje gradskih centara, zbog nedostatka parking prostora, nestašica vode, zagađenje plaža i kolovoza, itd. Razvoj turističkog smještaja biće fokusiran na:
- Oblast opštine **Herceg Novi**, pretežno na lokacijama: Kobila, Njivice, Savina, Meljine-Lalovina, Zelenika, Kumbor, Baošići, Arza-Mirište-Žanjice, i Luštica.
  - Oblast opštine **Tivat**, uglavnom na lokacijama Pržno-Plavi horizonti, Župa i Bonići, revitalizaciju seoskih naselja predviđenih odgovarajućom planskom dokumentacijom, Ostrvo cvijeća i Sveti Marko; dodatni kapaciteti na osnovu pretvaranja vojne luke i ostalih lokacija u turističke zone.
  - Oblast opštine **Kotor**, na lokacijama Rtac (Risan), Raškov brijeg (Ljuta), na kopnu kod otvorenog mora u Bigovu, na lokacijama iznad litica od Žukotrlice do Trstena u Donjem Grbluj, u Perastu, Gornjem Stolivu i kapetanskim palatama u zalivu.
  - Oblast opštine **Budva**, na lokacijama Bečići, Kamenovo-Miločer, Lučica, Buljarica, Jaz i revitalizovanim selima u Paštrovićima.
  - Oblast opštine **Bar**, na lokacijama Čanj, Veliki pijesak, Utjeha i Maljevik.

- Oblast opštine **Ulcinj**, na lokacijama: Valdanos, Velika plaža sa njenim dubokim zaledem, kao i Solana i Ada Bojana uz uvažavanje principa održivog razvoja i prirodnih vrijednosti.

**Objašnjenje:** Kod razvoja turističkog smještaja mora se prvenstveno shvatiti da je neophodno sprovesti postojeću prostorno-plansku dokumentaciju (PPPPN Morsko dobro i GUP-ovi nekoliko opština) i ubrzati izradu dokumentaciju nižeg nivoa. Treba poboljšati kvalitet smještajnih kapaciteta do srednjeg i visokog standarda na račun postojećih smještajnih kapaciteta niskog standarda; planovima urbansitičkog i građevinskog oporavka komplementarne kapacitete treba u najvećoj mogućoj mjeri pretvoriti u osnovne smještajne kapacitete većeg kvaliteta. Obim kapaciteta po opštinama definiše se inoviranim Master planom razvoja turizma, a raspored i ostali elementi definišu se planskom dokumentacijom.

**2.4.3.1-5 Zdravstveni i wellness turizam** razvijaće se u okviru programa "Sunčana obala zdravlja". Odgovarajuće lokacije za zdravstveni i wellness turizam uključuju Igalo, Prčanj, Petrovac sa perspektivom razvoja ovih vidova turizma u oblasti Solila (ukoliko je ovo u skladu sa strogim režimima zaštite) i Ulcinj.

**2.4.3.1-6 Nautički turizam** je jedan od favorizovanih selektivnih oblika turizma i stoga je ovaj vid turizma potrebno dalje razvijati zbog prirodnih bogatstava, prednosti obale mora i jezera, položaja crnogorske obale, konstantno rastuće potražnje, a naročito zbog ekonomskih efekata koji se postižu realizacijom ovakvog vida turizma. Posebna pažnja usmjerena je na pretvaranje bivših vojnih i industrijskih kapaciteta, kao i devastiranih oblasti u marine, koje pokazuju pozitivan uticaj na ekologiju (zato što je funkcija marine manje štetna po okolinu od postojeće funkcije ovih oblasti, a nema korišćenja dodatnog zemljišta), imidž destinacije i investicioni kapital (jer postoji već riješena komunalna infrastruktura). Nedostatak ovih oblasti je česta potreba za proširenim i u pogledu kapitala intenzivnim čišćenjem brown-fielda. U vezi sa osiguranjem održivog razvoja i očuvanjem ekološke ravnoteže, izbjegavanjem korišćenja plaža i drugih važnih turističkih resursa i procjenom ekonomske opravdanosti, sljedeće lokacije za marine će se zaštititi od zahtjeva i upotreba koje su u suprotnosti ili ometaju predviđenu namjenu:

- Daće se prioritet umjerenom **opremanju postojećih nautičkih tačaka** koje su locirane u okviru izgrađenih i operativno osposobljenih djelova obale, kao što su Kotor, Tivat, Bar i Budva. Potrebno je dovršiti izgradnju marine unutar Luke Bar.
- **Veće servisne marine** sa dovoljno velikim kapacitetima treba da nautičkim ekspertima obezbijede sve neophodne sadržaje: opštine Bar i Tivat.
- **Standardne marine** sa kapacitetima koji zadovoljavaju potrebe nautičkih eksperata na svim ostalim ključnim lokacijama: rt Kobila, Liman u Ulcinju, Bigova i Kumbor.
- **Specijalizovane marine** odnose se na lokacije za koje postoji veliko interesovanje nautičkih eksperata, međutim, zbog određenih ekoloških ograničenja, planiranje izgradnje mora se vršiti veoma oprezno: Ada Bojana, Buljarica, Rijeka Crnojevića i Virpazar (za Rijeku Crnojevića i Virpazar ovo podrazumijeva uglavnom revitalizaciju i opremanje kejova).
- Postojeće luke i marine će se unaprijediti u pogledu kvaliteta usluga.

**Objašnjenje:** Detalji lokacija, strukture, usluga koje se pružaju u pojedinačnim marinama razradiće se u sektorskom planiranju i detaljnijim dokumentima prostornog planiranja.

**2.4.3.1-7 Mreža biciklističko-pješačkih staza** izgradiće se uz obalu; pojedinačne staze treba da ispunjavaju sljedeće glavne kriterijume:

- Staze odvojene od puteva
- Staze projektovane i izgrađene na ekološki prihvatljiv način
- Povezane sa uslugama potrebnim biciklistima i pješacima
- Mreža je povezana sa transnacionalnim biciklističkim i pješačkim stazama (evropska akcija EuroVelo, Mediteranska ruta broj 2.0)

**Objašnjenje:** Detalji pojedinačnih staza i mreža će se razraditi u sektorskom planiranju i detaljnijim dokumentima prostornog planiranja.

**2.4.3.1-8 Dalji razvoj kupališnih mjesta za plivanje, sunčanje i druge vidove rekreacije** važan su element razvoja turističke ponude primorja. Pri projektovanju, planiranju i realizaciji strogo se moraju poštovati principi održivog razvoja.

**Objašnjenje:** Detalji lokacija, struktura, ponuđenih usluga pojedinačnih kupališta će se razraditi detaljnije, prostorno-planskim dokumentima.



### 2.4.3.2. Središnji i Sjeverni region

Specifična uloga planinskog turizma jeste da prevashodno obezbijedi stvaranje moguće dopunske djelatnosti za stvaranje prihoda i zaposlenja, jačanje ruralnog razvoja, izbjegavanje daljeg raseljavanja i zaštitu, tzv. „kulturnog pejzaža“.

- P2.4.3.2-1** Čvrsto povezivanje razvoja turizma u Središnjem i Sjevernom regionu sa ostalim sektorima ruralne ekonomije, posebno poljoprivredom, preradom hrane i zanatstvom.
- P2.4.3.2-2** Jedan od najvažnijih elemenata atraktivnog zimskog turizma jeste predio i atmosfera destinacije. To podrazumijeva odgovarajuću zaštitu životne sredine, arhitekturu, uređenje prostora, urbanizam i sl. Posebno treba obezbijediti zaštitu od nekontrolisane gradnje, kao što se sada dešava na Durmitoru.
- P2.4.3.2-3** Pri planiranju razvoja ski-turizma treba uzeti u obzir i negativne efekte globalnog otopljanja, koji će, po svojoj prilici, predstavljati limitirajući faktor razvoja ove vrste turizma.

Na osnovu ranije pomenutih kriterijuma, u razvoju planinskog turizma izdiferencirana su sljedeća **turistička područja**: Durmitora, Bjelasice i Komova, Moračkih planina, Prokletija, između dolina Tare i Čehotine i primorskih planina (Orjen i Lovćen).

- C2.4.3.2-1** Na **području Durmitora i Sinjajevine** treba posebno podržati razvoj sljedećih segmenata turizma:
1. Pješaćenje i planinarenje
  2. Skijaški turizam, sa naglaskom na padine Sljeme i Ivice (prema Bukovici) kao i na područja Mali Štuoc, Savin Kuk, Javorovača
  3. Mountain biking (planinski biciklizam)
  4. Lov i ribolov, npr. u oblasti Šavnika
  5. Agroturizam, npr. u području Pive – Komarnice
  6. Obilazak autentičnih prirodnih vrijednosti, raznovrsnog biodiverziteta i ekoloških specifičnosti koje pružaju planinski predjeli, rijeke, jezera u NP „Durmitor“
  7. „Activ & Extreme“, npr. u NP „Durmitor“ i rijeka Tara
  8. Vjerski turizam, npr. crkva Ružica na Sinjajevini

Objašnjenje: Razvoj turističkog smještaja treba pažljivo planirati zbog ograničenog kapaciteta nosivosti u ovom ekološki osjetljivom području. Potrebno je dati prioritet razvoju smještajnih kapaciteta srednjeg i visokog standarda na račun postojećih smještajnih kapaciteta niskog standarda. Obim i raspored kapaciteta po opštinama definisaće se prostorno-planskom dokumentacijom planovima razvoja turizma. U razvoju turizma treba predvidjeti korišćenje resursa postojećih i novih energetske objekata.

- C2.4.3.2-2** Na **području Bjelasice i Komova** promovisaće se razvoj sljedećih segmentata:
1. Obilazak autentičnih prirodnih vrijednosti, raznovrsnog biodiverziteta i ekoloških specifičnosti koje pružaju planinski predjeli, rijeke, jezera i naročito NP „Biogradska gora“
  2. Razni, tzv. „wellness“ programi za poboljšanje fizičkog i umnog zdravlja, korišćenjem relaksirajućeg dejstva klime i očuvane prirode
  3. Skijaški turizam
  4. „Active & Extreme“
  5. Pješaćenje i planinarenje
  6. Mountain biking (planinski biciklizam)
  7. Programi i izletničke ture na relaciji more – planina, koji su naročito interesantni za inostrane turiste

U prostorima ovog područja, prilikom izrade novih ili dopune postojećih prostornih planova opština, treba polaziti od **funkcionalne diferencijacije pojedinih mikrolokaliteta** kao što su: Marinkovac, Suvodo – Šiška (koja zahvata atraktivni visokoplaninski prostor drugog lanca Bjelasice sa njenim najvišim vrhovima), Jelovica, Jezerine – Ključ – Vranjak, Kolašin (koja zahvata područje grada i brojna ruralna i vikend naselja u okruženju), koje treba razmotriti za razvoj turizma.

Objašnjenje: Razvoj turističkog smještaja treba pažljivo planirati u skladu sa kapacitetima nosivosti. Potrebno je dati prioritet razvoju smještajnih kapaciteta srednjeg i visokog standarda na račun postojećih smještajnih kapaciteta niskog standarda. Obim i raspored kapaciteta po opštinama definišaće se inoviranim Master planom razvoja turizma u Crnoj Gori.

- C2.4.3.2-3** Na **području crnogorskih Prokletija** promovisaće se razvoj sljedećih segmenata turizma:
1. Skijaški turizam sa fokusom na Cmiljevicu – Turjak, Rožaje – Hajla – Štedin, Plav-Gusinja, Veruš-Mokro
  2. Obilazak autentičnih prirodnih vrijednosti, raznovrsnog biodiverziteta i ekoloških specifičnosti koje pružaju planinski predjeli, rijeke, jezera
  3. Pješaćenje i planinarenje
  4. Mountain biking
  5. „Active & Extreme“

Objašnjenje: Razvoj turističkog smještaja treba pažljivo planirati zbog ograničenog kapaciteta nosivosti u ovom području. Potrebno je razviti smještajne kapacitete srednjeg i visokog standarda.

- C2.4.3.2-4** **Područje Moračkih planina** zahvata prostor prostranih i tipičnih površina i visokoplaninskih lanaca u izvorištima rijeka Morače, Bijele, Gračanice i Mrtvice, a koja će vremenom biti važna turistička baza. Turistička valorizacija ovog atraktivnog prostora treba da se očekuje u nešto daljoj budućnosti, nakon saobraćajnog otvaranja, infrastrukturnog opremanja i valorizacije hidroenergetskih potencijala rijeke Morače i njenih pritoka.

- C2.4.3.2-5** Na **području između dolina Tare i Čehotine** promovisaće se razvoj sljedećih turističkih segmenata:
1. Potencijal formiranja skijališta
  2. Ljetnji planinski turizam

Objašnjenje: Razvoj turističkog smještaja treba pažljivo planirati zbog ograničenog kapaciteta nosivosti u ovom ekološko-osjetljivom području. Potrebno je dati prioritet razvoju smještajnih kapaciteta srednjeg i visokog standarda na račun postojećih smještajnih kapaciteta niskog standarda.

- C2.4.3.2-6** **Turističko područje primorskih planina**, ima potencijale nadopune ponude kupališnog turizma u vidu pješaćenja, planinarenja, planinskog biciklizma, kao i skijaškog turizma (Subra na Orjenu i Ivanova korita na Lovćenu).

U **Središnjem regionu** posebni segmenti turizma poput kulturnog i vjerskog imaju veliki potencijal. Problemi nastaju zbog široko rapsrostranjenog tranzitnog i izletničkog turizma na ovom području.

- C2.4.3.2-7** Tranzitni i izletnički turizam u Središnjem regionu, naročito na Cetinju i području oko Skadarskog jezera treba zamijeniti ostalim vidovima turizma, koji vode do produženog boravka turista u ovom regionu.

Ojašnjenje: Tranzitni i izletnički turizam stvara manje prihoda u regionu nego turizam koji se bazira na smještaju u regionu. Korist za lokalno stanovništvo je ograničena, dok je zagađenje okoline znatno, zbog potrebne saobraćajne infrastrukture i otpada.

- C2.4.3.2-8** Mora se dalje razvijati kulturni i rekreativni turizam, posebno na Cetinju.

- C2.4.3.2-9** U cijelom regionu vjerski turizam se mora dalje razvijati (manastir Ostrog, Cetinjski manastir, manastiri i crkve na arhipelagu i obali Skadarskog jezera i dr.)

#### 2.4.4. Prostorni koncept razvoja pomorske privrede

- C2.4.4-1** Luka Bar će se dalje razvijati kao glavna međunarodna luka u Crnoj Gori; kapaciteti i operativni menadžment će se unaprijediti da bi ispunili međunarodne uslove za teret, trajekte i krstarenja i preuzeće ostale komercijalne funkcije (transportni logistički terminal, slobodne carinske zone, proizvodne funkcije) i, takođe, će prerasti u važan intermodalni transportni centar.
- C2.4.4-2** Brodogradilište „Bijela“ i marina Tivat će se dalje specijalizovati na regionalnom nivou, shodno njihovim komparativnim prednostima. Usluge koje će biti dostupne u ovim objektima moraju biti usaglašene, u smislu da će pružati komplementarne usluge, koje takođe, uključuju prilagođavanje kapaciteta budućim uslugama; proširenje postojećih kapaciteta se ne predviđa.
- C2.4.4-3** Povećaće se efektivnost postojećih kapaciteta za održavanje i servisiranje brodova u Bijeloj i Tivtu.
- C2.4.4-5** Podržaće se dalja istraživanja nafte i gasa na osnovu rezultata prethodnih istraživanja na kopnu i podmorju.  
Objašnjenje: Južni Jadran sa zaledem smatra se mogućom zonom nalazišta nafte ili gasa.

### 2.5. Prostorni koncept razvoja društvenih djelatnosti

#### 2.5.1. Opšte polazne tačke koncepta prostornog razvoja

- C2.5.1-1** Prostorni razvoj društvenih servisa mora biti orijentisan u skladu sa sljedećim kriterijumima:
1. Projekcijom demografskih promjena do 2020. godine i očekivanim potrebama u skladu sa tim promjenama
  2. Instrumentima za stimulisanje regionalnog razvoja
  3. Obezbeđivanjem dostupnosti društvenih servisa svim područjima

#### 2.5.2. Koncept prostornog razvoja obrazovno-pedagoških institucija

- C2.5.2-1** Centar državnog značaja, centar posebnog značaja, centri regionalnog značaja, centri opštinskog značaja i značajni lokalni centri moraju imati ustanove za predškolsko obrazovanje.
- C2.5.2-2** Centar državnog značaja, centar posebnog značaja, centri regionalnog značaja, centri opštinskog značaja, kao i značajni lokalni centri moraju imati ustanove za osnovno obrazovanje; u slučaju da demografska struktura lokalnog stanovništva opravdava postojanje osnovne škole, i lokalni centri mogu imati ustanove za osnovno obrazovanje.
- C2.5.2-3** Centar državnog značaja, centar posebnog značaja, centri regionalnog značaja, kao i centri opštinskog značaja u skladu sa trenutnim potrebama moraju imati srednjoškolske ustanove.
- C2.5.2-4** Centri državnog značaja, centri posebnog značaja i svi centri regionalnog značaja moraju imati ustanove za akademsko obrazovanje i/ili postdiplomsko obrazovanje

#### 2.5.3. Koncept prostornog razvoja naučnih aktivnosti

- C2.5.3-1** Nove ustanove za obavljanje naučnih aktivnosti će biti smještene u centrima državnog značaja ili u centrima regionalnog značaja.

#### 2.5.4. Koncept prostornog razvoja kulture i fizičke kulture

- P2.5.4-1** Svaka opština i naselje treba da imaju objekte za fizičku kulturu

- C2.5.4-1** U manje razvijenim opštinskim centrima kulturne aktivnosti će biti obogaćene raznovrsnim pokretnim vrstama kulturnih aktivnosti.

### 2.5.5. Koncept prostornog razvoja zdravstvenih institucija

- C2.5.5-1** Svi značajni lokalni centri moraju imati domove zdravlja (tj. dispanzere)
- C2.5.5-2** Svi centri opštinskog značaja moraju imati domove zdravlja, apoteke opremljene u skladu sa specifičnim uslovima.
- C2.5.5-3** Centri državnog značaja, centri posebnog značaja i svi centri regionalnog značaja moraju imati opšte bolnice.

### 2.5.6. Koncept prostornog razvoja socijalne i dječje zaštite

- P2.5.6-1** Svaka opština i naselje moraju imati ustanove za socijalnu i dječju zaštitu.

## 2.6. Prostorni koncept razvoja tehničkih infrastruktura sistema

### 2.6.1. Prostorni koncept razvoja saobraćajne infrastrukture

#### Koncept razvoja putne mreže

Imajući u vidu ciljeve razvoja Crne Gore, kao i uloge koju ima putna mreža u ostvarenju istih, a s obzirom na postojeće stanje putne mreže i očekivane saobraćajne tokove do 2020. godine, definisan je koncept putne mreže Crne Gore.

- C2.6.1-1** Sljedeći predloženi koridori **autoputeva** moraju se sačuvati od drugih zahtjeva i korišćenja koje su u suprotnosti ili ometaju predviđenu upotrebu (prikazano na karti):
1. Dionica autoputa Beograd – južni Jadran kroz Crnu Goru: Boljare – Andrijevića – Mateševo – Bratonožići – zapadna obilaznica Podgorice – tunel Sozina – Bar (Đurmani)
  2. Dionica autoputa od veze sa autoputem Beograd - Bar do granice sa Srbijom (Kosovo i Metohija): Andrijevića – Murino – Čakor - Bjeluha.
  3. Dionica Jadransko – jonskog autoputa: granica sa Bosnom i Hercegovinom (u rejonu Nudola) – Grahovo – Čevo – Podgorica (sjeverna obilaznica – potrebno detaljnije istraživanje trase) – tunel kroz Dečić (granica sa Albanijom).

Objašnjenje: Kao posljedica regionalne evropske inicijative, koja je djelimično realizovana dionicima autoputeva u Hrvatskoj i Albaniji, analizirani su koridori kroz Crnu Goru. Priključne tačke biće definisane međudržavnim sporazumima Crne Gore, Bosne i Hercegovine i Albanije. Kao polazišta za opredjeljenje predložen je koridor (jedan od tri razmatrana u prethodnom Prostornom planu, a predložen Studijskom osnovom) na pravcu širi rejon Nudola (granica prema Bosni i Hercegovini), Grahovo – Čevo – Podgorica – sjeverno od Božaja (granica prema Albaniji). Trasa je opredijeljena na osnovu kriterijuma minimalne povredljivosti terena, zaštite životne sredine, pozitivnosti uticaja na uspostavljenu mrežu naselja i saobraćajnica. Predložena trasa prolazi kroz rijetko naseljen i bezvodni kraj. Autoput će prvenstveno biti u funkciji tranzitnog međunarodnog saobraćaja i pospješice prateće djelatnosti (trgovina, skladištenje i druge usluge) a značajno popraviti međunarodni položaj Crne Gore i povećati dostupnost turističke ponude.

- C2.6.1-2** Sljedeće predložene **magistrale za brzi motorni saobraćaj** moraju se sačuvati od drugih zahtjeva i korišćenja koji su u suprotnosti ili ometaju predviđenu upotrebu (prikazano na karti):
1. Jadranska magistrala za brzi motorni saobraćaj: Debeli brijeg (granica prema Hrvatskoj) – Herceg Novi – prelaz preko Bokokotorskog zaliva – Tivat - Budva – Bar – Ulcinj – rejon Fraskanjela (granica prema Albaniji).
  2. Šćepan polje (granica prema Bosni i Hercegovini)– Plužine – Nikšić – Podgorica.

**C2.6.1-3** Sljedeći **magistralni putni pravci** će se izgraditi, rekonstruisati, proširiti ili poboljšati:

Oznaka puta	OD – DO	PREDLOG IZMJENA
M – 2	Debeli brijeg (gr. Hrvatske)-H. Novi (ulaz)-Petrovac-Podgorica-Kolašin-Mojkovac - Bijelo Polje – Berane -Rožaje-Špiljani (gr.Srbije)	
M – 2.3	Zavala-Cetinje-Podgorica	
M – 2.4	Petrovac – Sutomore – Sukobin (gr. Albanije)	
M – 6	Vilusi (gr.BiH)-Nikšić	
M – 8	Gradac-Pljevlja- gr.Srbije	predlaže se nastavak puta do granice BiH
M – 9	Kolašin – Mateševo – Andrijevića – Murino – Bjeluha (gr.Srbije)	dionica od Mateševa do Bjeluhe dobija rang regionalnog puta poslije izgradnje dionice autoputa
M – 18	Šćepan polje (gr.BiH)– Nikšić - Podgorica - Božaj (gr. Albanije)	dio od Šćepan polja do Podgorice dobija rang magistrale za brzi motorni saobraćaj
M – 21	Dobrakovo (gr. Srbije)-BijeloPolje- Ribarevina	
M	Herceg Novi-Petijevići- Sitnica (gr. BiH)	novi magistralni put
M	Šula (gr.BiH)–Pljevlja-BijeloPolje-Berane-Rožaje-Bač (gr. Srbije)	novi magistralni put koji će koristiti djelove postojećih magistralnih pravaca
M	Priboj(gr.Srbije)-Pljevlja–Žabljak–Nikšić–Boka Kotorska	novi magistralni put koji će koristiti djelove postojećih magistralnih pravaca i koji će se kompletirati nedostajućim dionicama Pljevlja – Nikšić sa izgradnjom kraka od Pošćenja do Šavnika, te nastavak od puta Nikšić - Trebinje iz Podbožura, preko Grahova do Boke Kotorske
M	Cetinje – Nikšić	novi magistralni put koji će koristiti djelove postojećeg regionalnog puta
M	Osječnica – Vilusi – Deleuša (gr. BiH)	postojeći regionalni putevi prerastaju u magistralni put

**C2.6.1-4** Sljedeći **regionalni putevi** će se izgraditi, rekonstruisati, proširiti ili poboljšati:

Oznaka puta	OD – DO	PREDLOG IZMJENA
R – 1	Cetinje-Čekanje-Kotor Trojica-Radanovići	
R – 2	Berane – Andrijevića	
R – 3	Pljevlja-Metaljka (granica BiH) i Dajevića Han-Čemerno (granica Srbije)	Pljevlja – Dajevića Han – Čemerno dobija rang magistralnog puta
R – 4	Pljevlja-Đurđevića Tara-Mojkovac	dionica Pljevlja-Đurđ. Tara dobija rang magistralnog puta
R – 5	Đurđevića Tara-Žabljak-Šavnik-Nikšić	
R – 6	Vir - Krstac (granica BiH)	postojeća veza za Gacko preko Avtovca
R – 7	Most Zeleni-Vučica (granica Srbije)	
R – 8	Rožaje-Kula (granica Srbije - AP Kosovo i Metohija)	
R – 9	Murino-Plav	
R – 10	Slijepač Most-Trlica	umjesto na M8 veže se na put Pljevlja-Đurđevića Tara (rejon Mijakovića) i dobija rang magistralnog puta

Oznaka puta	OD – DO	PREDLOG IZMJENA
R – 11	Risan-Grahovo-Vilusi	na središnjem dijelu poklapa ga nova dionica magistralnog puta Pljevlja – Boka Kotorska, a dio Osječenica – Vilusi takođe dobija rang magistralnog puta sa izgradnjom planiranog glavnog puta Osječenica-Vilusi-Vraćenovići-Deleuša (BiH granica)
R – 12	Vilusi-Deleuša (granica BiH)	dobija rang magistralnog puta
R – 13	Cetinje-Lovćen	
R – 14	Virak ( Žabljak)-Trsa-Plužine	
R – 15	Čekanje-Čevo-Ridani	gubi rang, a dijelom preko njega ide magistralni put Cetinje-Nikšić
R – 16	Virpazar-Ostros-Vladimir	produžava se preko Rijeke Crnojevića do magistralnog puta Podgorica-Cetinje
R – 17	Ulcinj-Ada	
R – 18	Mioska-Tušina (Boan)	
R – 19	Bioče-Lijeva Rijeka-Mateševo	
R – 20	Rudeš (Berane)- Kalače	
R – 21	Gradac-Poros-Šula (granica BiH)	nalazi se u koridoru magistralnog puta
R – 22	Kotor – Trojica - Radanovići	dionica od Kotora do magistrale za brzi motorni saobraćaj dobija rang magistralnog puta
R – 23	Danilovgrad-Markovina-Čevo Resna- Grahovo-Nudo (granica BiH)	
R	Berane-Kolašin	novi regionalni put
R	Berane-Mojkovac	novi regionalni put - obaveza detaljnijeg prostornog i projektnog istraživanja trase
R	Danilovgrad-Gostilje-Semolj-Njegovuđa	novi regionalni put - obaveza detaljnijeg prostornog i projektnog istraživanja trase
R	Maočići-Velimplje-Petrovići	novi regionalni put
R	Gusinje/Plav-Veruša	izgradnja novog regionalnog puta
R	Plav-Bogićevica (granica između Srbije i – AP Kosova i Metohije)	novi regionalni put - obaveza detaljnijeg prostornog i projektnog istraživanja trase
R	Podgorica – Danilovgrad (stari put) –Glava Zete – Bogetići-Cerovo	Novi regionalni put
R	Plužine - Lipnik (granica BiH)	Novi regionalni put
R	Kosanica–Glibači-Meštrevac (granica BiH)	novi regionalni put - obaveza detaljnijeg prostornog i projektnog istraživanja trase
R	Pljevlja – Žabljak – Nikšić – Boka Kotorska	Poboljšanje do standarda magistralnog puta na cijeloj dužini
R	Golubovci - Tuzi	novi regionalni put - obaveza detaljnijeg prostornog i projektnog istraživanja trase
R	Podgorica – Dinoša – granica Albanije	
R	Nikšić – Župa – veza na regionalni put Danilovgrad-Gostilje-Semolj-Njegovuđa	novi regionalni put - obaveza detaljnijeg prostornog i projektnog istraživanja trase

Daljom razradom planske i projektne dokumentacije definisaće se trase novih saobraćajnica.

### Razvoj željezničke mreže

Kod planiranja željezničke mreže koristi se princip zadržavanja koridora svih ranije ukinutih pruga. Jedan od prioriteta u Srbiji je izgradnja pruge Valjevo-Loznica, što je od strateškog značaja za crnogorsku željezničku mrežu i Luku Bar. Albanija planira modernizaciju pruge Drač-Tirana i Tirana –Skadar- drž. gr. (veza u Podgorici

sa prugom Beograd-Bar), kao i izradu određenih studija u vezi sa koridorom VIII. Planovi i koncepti razvoja željezničkih mreža susjednih država od bitnog su uticaja i na razvoj željezničke mreže u Crnoj Gori:

- C2.6.1-5** Sljedeći predloženi koridori **primarne mreže** moraju se osigurati od uslova i upotreba koje su u suprotnosti ili ometaju predviđeno korišćenje, izuzev ukoliko se ne donese konačna odluka o izgradnji (prikazano na karti):
1. rekonstrukcija crnogorskog dijela pruge Beograd – Bar
  2. krak Podgorica - Nikšić (sa izmještanjem dijela trase preko lokacije Duklja)
  3. dio pruge Podgorica – granica sa Albanijom (veza sa Skadrom)
- C2.6.1-6** Sljedeći predloženi koridori **sekundarne mreže** moraju se osigurati od uslova i upotreba koje su u suprotnosti ili ometaju predviđeno korišćenje, izuzev ukoliko se ne donese konačna odluka o izgradnji (prikazano na karti):
1. Pljevlja – Bijelo Polje
  2. Bijelo Polje – Berane – Peć
  3. Nikšić – Bileća
- C2.6.1-7** Kod potencijalnog utvrđivanja intermodalnih terminala lokacije se moraju osigurati od uslova i upotreba koje su u suprotnosti ili ometaju predviđeno korišćenje, izuzev ukoliko se ne donese konačna odluka o izgradnji (naznačena u mapi):
1. Bijelo Polje
  2. Podgorica
  3. Bar
- Objašnjenje: Identifikacija i utvrđivanje odgovarajuće lokacije mora se razraditi u detaljnijoj prostorno-planskoj dokumentaciji.

## Razvoj vodnog saobraćaja

Vežano za razvoj lučkih kapaciteta, vidjeti ciljeve C1.3.2.1-19; -20; -21;

- C2.6.1-8** Dalji razvoj luka unutar Kotorskog zaliva procijenice se u skladu sa ograničenjima u vezi sa zaštitom okoline, prirodnom i kulturnom baštinom i međunarodnom zonom zaštite Kotorsko-risanskog zaliva (UNESCO, Svjetsko prirodno i kulturno nasljeđe, najvažnija luka je Luka Bar).
- C2.6.1-9** Razvoj kapaciteta za nautički turizam u priobalju vršice se u skladu sa ekološkim i prostornim mogućnostima odgovarajućih lokacija, koje su predviđene Prostornim planom posebne namjene za područje Morskog dobra. Takođe, intezivno treba raditi na razvoju priobalnog morskog saobraćaja i prateće infrastrukture.
- C2.6.1-10** Na Skadarskom jezeru i rijeci Bojani, rječni turizam i izletničke plovidbe razvijace se u skladu sa ekološkim uslovima i treba da stvore uslove za razvojno pozicioniranje ovog prostora; Postojeća pristaništa koja treba urediti su: Plavnica, Rijeka Crnojevića, Virpazar, Krnjice i Ckla.  
Objašnjenje: Smjernice za regulisanje plovidbe na Skadarskom jezeru i rijeci Bojani moraju se kreirati sa jasno definisanim zaštićenim oblastima, zonama plovidbe, maksimalnom veličinom brodova, itd, a u skladu sa prostorno-planskom dokumentacijom.

## Razvoj vazduhoplovne infrastrukture

- C2.6.1-11** Aerodrom u Podgorici mora se dalje razvijati kao glavni međunarodni aerodrom (klase 4E), koji će opsluživati 60-70% ukupnog aviosaobraćaja i koji mora imati snagu da opsluži sve vidove vazdušnog saobraćaja, počev od redovnog, čarter, poslovne avijacije do prevoza robe.
- C2.6.1-12** Aerodrom u Tivtu je drugi po značaju aerodrom u Crnoj Gori koji obezbjeđuje direktan pristup turističkim centrima na primorju i ima ključnu ulogu za razvoj turizma. Pored ove osnovne uloge, Tivat je alternativni aerodrom za aerodrome u okruženju, a posebno za aerodrom u Podgorici.

**C2.6.1-13** Kod potencijalnog razvoja aerodroma, lokacije se moraju sačuvati od drugih zahtjeva i korišćenja koji su u suprotnosti ili ometaju predviđenu upotrebu, izuzev ukoliko se ne donese konačna odluka o izgradnji ili rekonstrukciji:

1. Berane
2. Nikšić
3. Pljevlja
4. Žabljak
5. Ulcinj

Objašnjenje: Aerodrom Berane će se razvijati na kategoriju 4D, dok ostali aerodromi (kategorije najmanje 3C) će se razvijati prvenstveno kao aerodromi za specijalne potrebe: rekreativno letjenje, sportsko letjenje i (sezonski) regionalni saobraćaj, kao i za manje poslovne avione. Za obezbjeđenje prostornih uslova lokacije aerodroma neophodno je prognozirati maksimalnu kategoriju aerodroma u budućnosti. Identifikacija i utvrđivanje odgovarajuće lokacije mora se izvršiti u detaljnijim prostorno-planskim dokumentima.

### 2.6.2. Prostorni koncept razvoja energetske infrastrukture

Naredna prostorna opredjeljenja su data da bi se podržalo ostvarenje seta sektorskih ciljeva. Konačna odluka o izgradnji će se morati zasnivati na opštim principima i ciljevima i sektorskim principima i ciljevima navedenim u poglavlju br. 1.2. i 1.3.2.3. kao i na aspektima kapitalnih investicija.

**C2.6.2-1** Za vodove **prenosa i distribucije** potrebno je sljedeće koridore i lokacije sačuvati od drugih zahtjeva i korišćenja koje su u suprotnosti ili ometaju predviđenu upotrebu (prikazano na karti):

1. lokacija trafo-stanice Ribarevina
2. dalekovod Tivat – Kotor i trafo-stanica Kotor,
3. dalekovod Trebješnica – Berane sa trafo-stanicom Andrijevića
4. dalekovod 220 kV Podgorica – Mojkovac – Pljevlja sa trafo-stanicom Mojkovac
5. trafo-stanica Podgorica 5 i kablovski koridor do trafo-stanice Podgorica 3 i dalekovod do postrojenja KAP-a čime bi se zatvorio prsten oko Podgorice.
6. dalekovod Bar – Ulcinj 2 ili Ulcinj – Albanija
7. dalekovod HE Perućica – Kotor ili HE Perućica – Tivat,
8. dalekovodi Berane – Rožaje, Nikšić – Brezna, Pljevlja – Žabljak i Mojkovac – Kolašin sa lokacijama trafo-stanica Rožaje, Žabljak i Kolašin
9. dalekovod Podgorica 1 – Podgorica 2
10. dalekovod Podgorica 1 – Podgorica 4
11. dalekovod Podgorica 1 – Virpazar sa lokacijom trafo-stanice Virpazar (trasa preko Tuzi i Golubovaca)
12. veza dalekovoda Podgorica 2 – Bar sa trafo-stanicom Virpazar
13. dalekovod Herceg Novi – Igalo sa lokacijom trafo-stanice Igalo
14. veza dalekovoda Nikšić - Bileća sa trafo-stanicom Vilusi
15. dalekovod Rožaje – Tutin (ukoliko se formira trafo-stanica Tutin u Srbiji)
16. dalekovod Nikšić – Kličevo sa lokacijom trafo-stanice Kličevo
17. dalekovod Pljevlja 2 – Višegrad
18. dalekovod Virpazar – Ulcinj
19. dalekovod Podgorica – Elbasan
20. dalekovod Herceg Novi – Tivat sa lokacijom trafo-stanice Bijela
21. dalekovod Budva – Bar sa lokacijom trafo-stanice Buljarica
22. dalekovod Virpazar – Ulcinj



23. planirati u regionu Crnogorskog primorja elektroenergetsko postrojenje 400 kV koje bi bilo povezano dalekovodom 400kV sa trafo-stanicom 400/110 Kv Podgorica 2, kao i stvoriti preduslove za realizaciju projekta povezivanja prenosnih sistema Crne Gore i Italije podvodnim kablom

**C2.6.2-2** Da bi se stvorila mogućnost poboljšanog snabdijevanja gasom, za **moгуći gasovod** je sljedeće koridore potrebno sačuvati od drugih zahtjeva i korišćenja, koje su u suprotnosti ili ometaju predviđenu upotrebu, do donošenja konačne odluke o realizaciji izgradnje (prikazano na karti):

1. Niš – Priština – Berane – Podgorica – Bar (“južni glavni gasovod”) (koristiće se predviđeni koridor autoputa Niš – Podgorica)
2. Užice – Prijepolje – Podgorica – Bar (koristiće se predviđeni koridor autoputa Beograd – Podgorica - Bar)
3. Dubrovnik – Podgorica (koristiće se predviđeni koridor Jadransko-jonskog autoputa ili alternativno koridor magistrale za brzi saobraćaj duž primorja). Koridor ovog gasovoda treba da obezbijedi povezivanje priključnih tačaka na granici sa Hrvatskom i na granici sa Albanijom.

Pored pomenutih koridora, potrebno je obezbijediti adekvatnu lokaciju za moguću LNG terminal u Luci Bar.

Objašnjenje: Identifikacija i utvrđivanje odgovarajuće lokacije za moguću LNG terminal mora se razraditi u detaljnijoj prostorno-planskoj dokumentaciji.

**C2.6.2-3** Za proizvodnju **termalne električne** energije, potrebno je odgovarajuće lokacije za objekte i nalazišta mineralnih sirovina sačuvati od bilo kojih drugih zahtjeva i korišćenja, koje su u suprotnosti ili ometaju predviđenu upotrebu u sljedećim područjima i tako obezbijediti preduslov za izgradnju:

- Blok II Termoelektrane „Pljevlja”
- Termoelektrana Berane

Objašnjenje: Izgradnjom bloka I Termoelektrane „Pljevlja” urađeni su i značajni investicioni radovi i za blok II snage 210/225 MW (deponija uglja, akumulaciono jezero, HPV, dimnjak i dr.), što svakako daje prioritet za izgradnju novog izvora energije iz uglja u pljevaljskom području, i to za kombinovanu proizvodnju električne i toplotne energije. Uz to, riješilo bi se snabdijevanje Pljevalja toplotnom energijom, uz propratne tehnološke mjere za poboljšanje i zaštitu životne sredine. Za Berane, već je izdata koncesija za korišćenje rudnika uglja uključuje i funkcionisanje termoelektrane. Konkretno odluke moraju se donijeti u detaljnoj prostorno-planskoj i sektorskoj dokumentaciji pri čemu je potrebno definisati preduslove za eksploataciju rezervi uglja u pljevaljskom i maočkom basenu.

**C2.6.2-4** Za optimalno korišćenje hidroenergetskog potencijala i izgradnju potrebnih objekata sljedeće lokacije za potencijalne **hidrocentrale** treba sačuvati od bilo kojih drugih zahtjeva i korišćenja koji su u suprotnosti ili ometaju predviđenu upotrebu. U skladu sa Strategijom razvoja energetike do 2025 definisane su i grafički prikazane lokacije elektrana na Morači i Komarnici, dok su za Pivu i Bilečko jezero potrebna dodatna istraživanja:

1. Rijeka Komarnica (HE Komarnica)
2. Rijeka Morača (HE Andrijevo, HE Raslovići, HE Milunovići i HE Zlatica)
3. Rijeka Piva
4. Bilečko jezero

Objašnjenje: Proizvodnja električne energije koristeći **hidropotencijal** vodotoka je „najčistija“ forma energije koja je od posebnog značaja imajući u vidu usvojenu strategiju razvoja Crne Gore kao ekološke države. Najvažniji objekti za hidroenergetsko korišćenje vodotoka su akumulacije, bez čije izgradnje nije moguće koristiti hidropotencijal u značajnijoj mjeri. Izgradnja odgovarajućih akumulacija kojima se mogu izjednačiti nejednakosti u vodenim tokovima, je zajednički interes, kako kompanija koje vrše snabdijevanje električnom energijom, tako i onih koje vrše vodosnabdijevanje u sklopu integralnog sistema vodosnabdijevanja Crne Gore. Međutim, akumulacije stvaraju i pozitivne i negativne uticaje na životnu sredinu. Prije početka izgradnje, relevantnim tijelima je potrebno dostaviti detaljne studije geomorfološke i hidrotehničke adekvatnosti predviđene lokacije, zbog procjene uticaja na životnu okolinu u okruženju lokacije, kao i u širem području procjene seizmičkih rizika i potencijalnih uticaja i procjene socijalnog uticaja.

- C2.6.2-5** Odgovarajuće lokacije za male hidrocentrale (MHC – kapaciteta  $\leq 10$  MW) se definišu detaljnijim prostorno-planskim dokumentima u skladu sa smjericama ovog Prostornog plana i aktivnostima definisanih Strategijom razvoja energetike Crne Gore do 2025 i Strategije razvoja mini hidroelektrana.  
Objašnjenje: Generalno, male hidrocentrale treba da budu protočnog tipa. U zavisnosti do konačne veličine malih hidrocentrala i neophodnih struktura za povezivanje ovih lokacija sa distributivnom mrežom i pristupačnosti puteva, sve odgovarajuće rijeke treba razmotriti kao potencijalne lokacije, izuzev rijeka koje su zaštićene nacionalnim zakonom ili međunarodnim sporazumima. U slučaju gradnje većeg broja minihidroelektrana na istom vodotoku, treba ispitati njihov kumulativni uticaj na životnu sredinu i socijalne uticaje.
- C2.6.2-6** Za izgradnju **vjetroelektrana**, nakon detaljnih istraživanja i definisanja lokacija, sve veće od 10 ha treba sačuvati od drugih zahtjeva i korišćenja koji su u suprotnosti ili ometaju predviđenu upotrebu, do konačne odluke o realizaciji moguće izgradnje kapaciteta. Prioritetno, istraživanja treba sprovesti u sljedećim područjima:
1. Područje Nikšića
  2. Jugozapadni region
  3. Planinski lanac u zaleđu primorja
  4. Okolina Žabljaka
- Manje odgovarajuće lokacije treba odrediti detaljnijom prostorno-planskom dokumentacijom. Potrebno je stvoriti preduslove za veću tj. intenzivniju valorizaciju obnovljivih izvora energije (sunčeva energija, biomasa, biogas i dr.)

### 2.6.3. Prostorni koncept razvoja hidrotehničke infrastrukture

- C2.6.3-1** Za regionalno snabdijevanje vodom priobalnog dijela Crne Gore, odgovarajući ili dogovoreni koridori i lokacije će biti sačuvani od drugih zahtjeva i korišćenja koji su u suprotnosti ili ometaju predviđenu upotrebu, do donošenja konačne odluke o realizaciji izgradnje (prikazano na karti).  
Objašnjenje: Sistem uključuje korideore za cjevovode uz puteve ili željezničke mostove na Tankom rtu na Skadarskom jezeru, koje vode do izvora Karuč, za pravac cjevovoda prema izvoru Bolje sestre u basenu Malo blato. Pošto je izvor Karuč, takođe, kvalitativno izvorište, potrebno je obezbijediti pristup i korišćenje i Bolje sestre i Karuča.

### 2.6.4. Prostorni koncept upravljanja otpadom

- C2.6.4-1** Kod **međupštinskih deponija** odgovarajuće lokacije moraju se sačuvati od drugih zahtjeva i korišćenja koji su u suprotnosti ili ometaju predviđenu upotrebu, do konačne odluke o izgradnji, u sljedećim opštinama:
1. Bar i Ulcinj
  2. Kotor, Tivat i Budva (sa mogućim uključenjem Herceg Novog)
  3. Herceg Novi
  4. Podgorica, Danilovgrad i Cetinje
  5. Nikšić, Plužine i Šavnik
  6. Pljevlja i Žabljak
  7. Kolašin, Mojkovac i Bijelo Polje
  8. Berane, Rožaje, Andrijevica i Plav
- Objašnjenje: Konkretne odluke moraju se donijeti u detaljnijoj prostorno-planskoj dokumentaciji.
- C2.6.4-2** Kod **međupštinskih reciklažnih centara** odgovarajuće lokacije moraju se sačuvati od drugih zahtjeva i korišćenja koji su u suprotnosti ili ometaju predviđenu upotrebu, do konačne odluke o realizaciji izgradnje, u sljedećim opštinama:
1. Bar

2. Podgorica
3. Nikšić
4. Mojkovac
5. Berane
6. Pljevlja

Objašnjenje: Konkretno odluke moraju se donijeti u detaljnijoj prostorno-planskoj i sektorskoj planskoj dokumentaciji.

**C2.6.4-3** Kod **pretovarnih i transfer stanica za sakupljanje čvrstog komunalnog otpada** odgovarajuće lokacije moraju se sačuvati od drugih zahtjeva i korišćenja koji su u suprotnosti ili ometaju predviđenu upotrebu, do konačne odluke o realizaciji izgradnje, u sljedećim opštinama, izuzev opština:

1. Bar
2. Herceg Novi
3. Podgorica
4. Nikšić
5. Berane
6. Mojkovac
7. Pljevlja

Objašnjenje: Konkretno odluke moraju se donijeti u detaljnijoj prostorno-planskoj i sektorskoj planskoj dokumentaciji.

**C2.6.4-4** Kod **centara za kompostiranje** odgovarajuće lokacije moraju se sačuvati od drugih zahtjeva i korišćenja koji su u suprotnosti ili ometaju predviđenu upotrebu, do konačne odluke o realizaciji izgradnje, u sljedećim opštinama:

1. Bar
2. Podgorica
3. Mojkovac

Objašnjenje: Konkretno odluke moraju se donijeti u detaljnijoj prostorno-planskoj i sektorskoj planskoj dokumentaciji.

**C2.6.4-5** Kod **deponija medicinskog otpada** odgovarajuće lokacije moraju se sačuvati od drugih zahtjeva i korišćenja koji su u suprotnosti ili ometaju predviđenu upotrebu, do konačne odluke o realizaciji izgradnje, u sljedećim opštinama:

1. Kotor
2. Podgorica
3. Nikšić
4. Berane

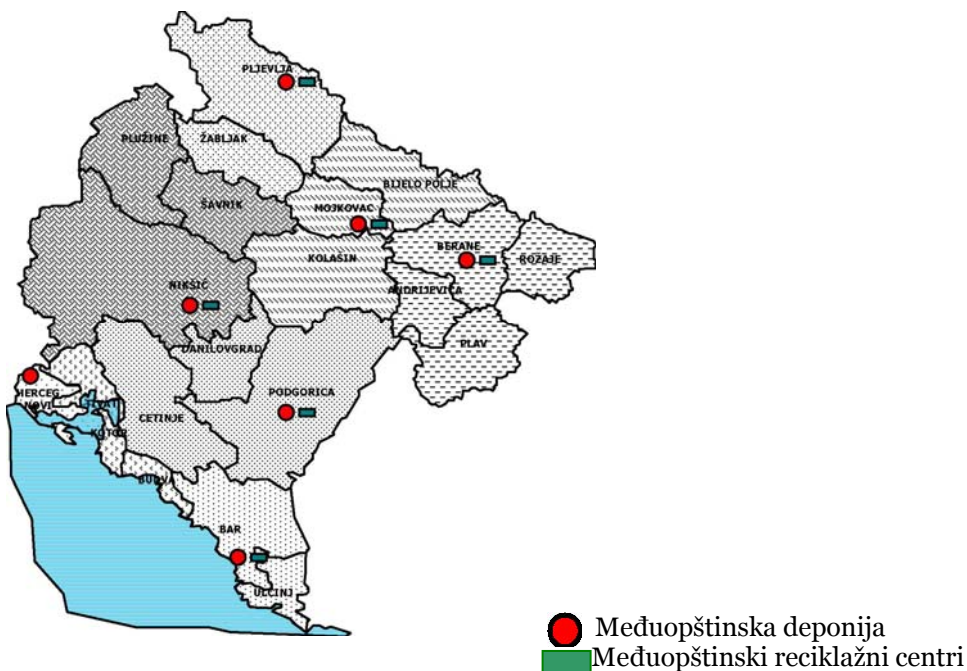
Objašnjenje: Konkretno odluke moraju se donijeti u detaljnijoj prostorno-planskoj i sektorskoj planskoj dokumentaciji.

**C2.6.4-6** Kod **deponija opasnog otpada iz domaćinstava** odgovarajuće lokacije moraju se sačuvati od drugih zahtjeva i korišćenja koji su u suprotnosti ili ometaju predviđenu upotrebu, do konačne odluke o realizaciji izgradnje, u sljedećim opštinama:

1. Bar
2. Herceg Novi
3. Podgorica
4. Nikšić
5. Berane
6. Pljevlja

Objašnjenje: Konkretno odluke moraju se donijeti u detaljnijoj prostorno-planskoj i sektorskoj planskoj dokumentaciji.

- C2.6.4-7** Kod **deponija građevinskog otpada, štata i materijala iz otkopa** odgovarajuće lokacije moraju se sačuvati od drugih zahtjeva i korišćenja koji su u suprotnosti ili ometaju predviđenu upotrebu, do konačne odluke o realizaciji izgradnje, u svim opštinama.  
Objašnjenje: Konkretno odluke moraju se donijeti u detaljnijoj prostorno-planskoj i sektorskoj planskoj dokumentaciji.
- C2.6.4-8** Kod **deponovanja mulja iz fekalnih otpadnih voda** odgovarajuće lokacije moraju se sačuvati od drugih zahtjeva i korišćenja koji su u suprotnosti ili ometaju predviđenu upotrebu, do konačne odluke o realizaciji izgradnje, u svim opštinama.  
Objašnjenje: Konkretno odluke moraju se donijeti u detaljnijoj prostorno-planskoj i sektorskoj planskoj dokumentaciji.
- C2.6.4-9** Kod **deponovanja mulja iz industrijskih otpadnih voda** odgovarajuće lokacije moraju se sačuvati od drugih zahtjeva i korišćenja koji su u suprotnosti ili ometaju predviđenu upotrebu, do konačne odluke o realizaciji izgradnje, u sljedećim opštinama:
1. Ulcinj
  2. Bar
  3. Kotor
  4. Herceg Novi
  5. Podgorica,
  6. Nikšić
  7. Berane
  8. Pljevlja
- Objašnjenje: Konkretno odluke moraju se donijeti u detaljnijoj prostorno-planskoj i sektorskoj planskoj dokumentaciji.
- C2.6.4-10** Kod **deponovanja vozila van upotrebe** odgovarajuće lokacije moraju se sačuvati od drugih zahtjeva i korišćenja koji su u suprotnosti ili ometaju predviđenu upotrebu, do konačne odluke o realizaciji izgradnje, u sljedećim opštinama:
1. Bar
  2. Podgorica
  3. Nikšić
  4. Berane
  5. Pljevlja
- Objašnjenje: Konkretno odluke moraju se donijeti u detaljnijoj prostorno-planskoj i sektorskoj planskoj dokumentaciji.
- C2.6.4-11** Kod **deponovanja životinjskog otpada** odgovarajuće lokacije moraju se sačuvati od drugih zahtjeva i korišćenja koji su u suprotnosti ili ometaju predviđenu upotrebu, do konačne odluke o realizaciji izgradnje, u sljedećim opštinama:
1. Bar
  2. Podgorica
  3. Nikšić
  4. Bijelo Polje
  5. Pljevlja
- Objašnjenje: Konkretno odluke moraju se donijeti u detaljnijoj prostorno-planskoj i sektorskoj planskoj dokumentaciji.



Slika 3 – Međupštinske deponije za čvrsti komunalni otpad i reciklažni centri

## 2.7. Područja i zone od javnog interesa

Od javnog interesa su sva područja koja su zaštićena nacionalnim, regionalnim i međunarodnim dokumentima, kao i ona koja su to postala na osnovu donesenih zakonskih regulativa (Zakon o zaštiti prirode, Zakon o nacionalnim parkovima, Zakon o planiranju i uređenju prostora, Rješenje o upisu u centralni registar zaštićenih objekata prirode).

Područja od javnog interesa su: nacionalni parkovi; regionalni parkovi; Morsko dobro; područja pod zaštitom UNESCO (Svjetski rezervat biosfere, Svjetsko prirodno i kulturno nasljeđe); područja urbanih naselja GUP-ova; koridori infastrukturalnih sistema (autoputevi, brze saobraćajnice, željezničke pruge, dalekovodi, i dr.); akumulacije, brane i prateći objekti; obale rijeka, jezera i mora.

Zone od javnog interesa su: posebni prirodni predjeli, rezervati prirode, spomenici prirode, zaštićeni objekti kulturnog nasljeđa, rudarski reviri i ležišta (ugalj, boksit, olovo, cink...), izvorišta pitke vode, aerodromi, luke i pristaništa, slobodne carinske zone i zone za odbranu zemlje, kao i sve one u kojima se nalaze objekti od javnog interesa.

## 2.8. Koncesiona područja

Prirodni resursi i druga državna – nacionalna dobra, mogu biti davana na koncesiono korišćenje ako je to od interesa za razvoj privrede, standarda građana, ili iz nekog drugog interesa. Te interese određuju nadležni državni organi, kao i uslove pod kojima se može ostvariti koncesiono pravo. U pogledu uslova korišćenja prostora koncesionar ima sva prava i obaveze kao i svi ostali investitori, odnosno privredni subjekti.

**Prirodni resursi** koji imaju potencijalnu ekonomsku vrijednost, ili koji obezbjeđuju sredstva za život, kao što su drvena građa, minerali, nafta, vode, biljni i životinjski svijet, obilježja čovjekovog okruženja koja služe za dobrobit zajednice ili u rekreativne svrhe, kao što su parkovi - mogu se dati na koncesiono korišćenje na određeno vrijeme, kao i javne usluge.

**Javne usluge** su projekat ili bilo koja vrsta usluga koju obično finansira ili vrši javni sektor, kao što su elektrane, autoputevi, luke, aerodromi, kanali, brane, hidroelektrane, vodosnabdijevanje, navodnjavanje, telekomunikacije, željeznice i željeznički transport, sistemi transporta, stambene djelatnosti, državne zgrade, turistički projekti, pijace, gradska čistoća, obrazovne i zdravstvene ustanove, kao i druge usluge koje Vlada može da odredi.

## 2.9. Koncept zaštite kulturne i prirodne baštine

### 2.9.1. Koncept zaštite kulturne baštine

**C2.9.1-1** Potrebno je definisati granice kulturnih spomenika.

Objašnjenje: Spomenici kulture ne mogu se posmatrati bez njihovog okruženja. Jasno je da pravilna zaštita kulturnih spomenika zahtijeva razmatranje okolnog područja. Ovim se oblast tog područja i stvarne potrebe znatno razlikuju. Detaljna procjena i mapiranje potrebnih područja i granica kulturnih spomenika se mora izvršiti. Dodatno, moraju se razraditi odgovarajuće mjere i kriterijumi za svaki spomenik, vodeći računa o posebnim uslovima okruženja. Definisane oblasti i granice moraju se razmotriti u relevantnim detaljnijim prostorno-planskim dokumentima (posebno u lokalnim prostorno-planskim dokumentima).

### 2.9.2. Koncept zaštite prirodne baštine

**C2.9.2-1** Za sve kategorije zaštite prirodne baštine potrebno je uraditi Programe zaštite sa revizijom postojećih i predlogom proglašenja budućih područja zaštite, koji bi se ugradili u prostorno-plansku dokumentaciju nižeg reda.

Objašnjenje: Iako je postojećom mrežom zaštićenih područja prirode obuhvaćen značajan broj prepoznatih centara biodiverziteta, u cilju daljeg jačanja njihove zaštite pristupiće se, fazno, ustanovljavanju novih zaštićenih područja prirode. Proširenje postojeće mreže zaštićenih područja prirode sa novim područjima uzeće u obzir socioekonomske posljedice i, u vezi sa tim, zaštitu stečenih prava lokalnog stanovništva u tim područjima. Formiranjem novih zaštićenih područja prirode neće se ugroziti razvojne mogućnosti područja, ali će se ustanoviti odgovarajuća ograničenja u cilju postizanja održivog razvoja u tim zonama. Prilikom iznalaženja optimalnih opcija za upravljanje u novim zaštićenim područjima, prednost će imati oni modeli upravljanja koji će okupiti i međusobno povezati sve ključne aktere (kooperativni model sa jasno podijeljenim pravima i obavezama). Kroz takve modele upravljanja će se obezbijediti participativni i transparentni pristup u pripremi, donošenju i sprovođenju planova upravljanja za zaštićena područja prirode.

Proces formiranja upravljačkih tijela i donošenja planova upravljanja za svako zaštićeno područje prirode pratiće proces revizije statusa, kategorije zaštite i granica postojećih zaštićenih područja prirode, kao i stalni proces revizije spiska zaštićenih vrsta biodiverziteta. Pri reviziji granica postojećih zaštićenih područja prirode, na osnovu poznatih saznanja i rezultata dobijenih ciljanim istraživanjima, razmotriće se ne samo opcije za izmjenu granica radi isključivanja određenih djelova, već i opcije za proširivanje granica zaštićenih područja, kao što je npr:

- proširenje granica Nacionalnog parka „Durmitor“ i planiranih regionalnih parkova Maglič, Bioč i Volujak u cilju njihovog povezivanja sa Nacionalnim parkom „Sutjeska“ u Bosni i Hercegovini,
- proširivanje UNESCO-vog područja Kotorsko-risanski zaliv na južne padine Vrmca
- uključivanje kanjona Komarnice / kanjona Nevidio u Nacionalni park „Durmitor“,
- proširivanje granica Nacionalnog parka „Skadarsko jezero“ na regionalni park Rumija ili područje Šaskog jezera / delte Bojane, ili
- povezivanje Nacionalnog parka „Biogradska gora“ sa planinskim masivom planiranog regionalnog parka Komovi i slično.

Ipak, prioritetna zona za sprovođenje revizije zaštićenih područja prirode je Crnogorsko primorje zbog već uočenih promjena u postojećim zaštićenim područjima u toj zoni.

Pored primjene standardnih tehnika evaluacije, te saznanja iz tradicionalne prakse, kroz prethodno navedene revizije (zaštićenih područja prirode, spiska zaštićenih vrsta biodiverziteta) biće analizirana primjena IUCN – ovih kriterijuma i standarda:

- za definisanje adekvatnih kategorija upravljanja zaštićenim područjima prirode i
- za primjenu kriterijuma za crvene liste / zaštićene biljne i životinjske vrste na nacionalnom nivou.

Kroz sistem detaljnijih prostorno-planskih dokumenata podržaće se implementacija proširenja mreže zaštićenih područja prirode.

Predlozi dugoročne projekcije / mreže novih zaštićenih područja prirode daju se po sljedećim kategorijama zaštite:

**C2.9.2-1 Rezervati prirode**

Postojeća mreža rezervata prirode treba da bude analizirana u skladu sa nalazima iz revizije zaštićenih područja prirode.

**C2.9.2-2 Nacionalni parkovi**

Pored postojećih nacionalnih parkova „Lovćen“, „Biogradska gora“, „Durmitor“ i „Skadarsko jezero“, predviđaju se sljedeće dodatne mjere:

1. planira se formiranje novog nacionalnog parka Prokletije (21.000 ha), kao prioritet u periodu do 2009. godine.
2. proširivanje granica Nacionalnog parka „Durmitor“ i predloženih regionalnih parkova Bioč, Maglić i Volujak u cilju njihovog povezivanja sa Nacionalnim parkom „Sutjeska“ u BiH,
3. formiranje novog nacionalnog parka Orjen.

Sva tri predloga treba da omoguće stvaranje prekograničnih zaštićenih područja sa susjednim područjima u Albaniji (Tethi), BiH (Sutjeska, Orjen) i Hrvatskoj (Snježnica-Orjen).

**C2.9.2-3 Regionalni parkovi / parkovi prirode:** Za stavljanje pod zaštitu kao regionalni parkovi u ovoj kategoriji za dodatne analize predlažu se:

1. Rumija
2. Komovi
3. Sinjajevina
4. Bioč, Maglić i Volujak
5. Ljubišnja
6. Turjak sa Hajlom

**C2.9.2-4 Spomenici prirode i predjeli posebnih prirodnih odlika:** Područja za stavljanje pod ove kategorije zaštite su predmet posebne zakonske procedure i niže prostorno-planske i urbanističke dokumentacije. Upravljanje ovim kategorijama zaštite vrši se na lokalnom nivou.**C2.9.2-5 Područja vodoizvorišta** moraju se zaštititi i osigurati od rizika zagađenja (oblasti navedene na karti).

Područja pod posebnom zaštitom sa statusom nacionalnih ili regionalnih parkova čine **osnovne tačke mreže ekosistema** u Crnoj Gori.

Crnogorski dio Jugoistočnih Dinarskih planina uglavnom se nalazi u Sjevernom regionu i čini dio velikog biokoridora Jugoistočnih Dinarskih planina („Dinarski luk“), koji se proteže od Alpa do Prokletija i Sarp- Pindor masiva. U području Prokletija, ovaj biokoridor je takođe povezan sa velikim regionalnim biokoridorom zvanim „Zeleni pojas“. Ovaj koridor obilježava granicu između bivših socijalističkih zemalja i komunističkih zemalja; na teritoriji Crne Gore pokriva cijelu granicu sa Albanijom. Zbog specifičnog režima korišćenja ove zone u prošlosti, ona je postala sklonište i koridor važan za biodiverzitet.

Dobro poznati koridor obalskih planina Orjen – Lovćen – Rumija povezan je sa ovim koridorom.

Veći dio čvornih oblasti ekosistema uključeni su u dva primarna ekološka koridora. Treći koridor utvrđen je u pravcu Orijen - Pusti Lisac - Maganik – Sinjajevina – Kovren.

Sekundarni koridori, koji razdvajaju funkcionalne cjeline, poboljšavaju prirodnu otpornost sistema na negativne efekte ljudskih aktivnosti.

**2.10. Koncept uređenja degradirane i ugrožene životne sredine**

U područjima u kojima je degradirana i ugrožena životna sredina (hot-spotovi), neophodno je preduzeti odgovarajuće aktivnosti kroz angažovane projekte koji će sanirati posljedice njihovog rada i unaprijediti tehnologiju do nivoa da ne zagađuju životnu sredinu (primjena BAT / BREF). Shodno zakonskim obavezama,

kao i uspostavljenim vlasničkim odnosima za sljedeće prioritetne hot-spotove, treba pokrenuti projekte rješavanja uzroka njihovog ugrožavanja životne sredine.

- C2.10-1** Smanjenje zagađenja životne okoline u **industrijskim hot - spotovima**
1. Kombinat aluminijuma Podgorica (KAP) – promjena tehnologije i prioritetno rješavanje problema zagađivanja tla, površinskih i podzemnih voda od crvenog mulja, drugog čvrstog, tečnog i gasovitog otpada.
  2. Termoelektrana „Pljevlja“ – prioritetno filterska postrojenja za izduvne gasove, kao i rješavanje toplifikacije Pljevalja od Termoelektrane;
  3. Željezara Nikšić – kompleksno rješavanje izvora zagađenja tla, voda i vazduha, rješavanje otpada, promjena i unapređenje tehnologije.
- C2.10-2** Rehabilitacija degradiranog okruženja u **rudarskim hot-spotovima**
1. Aktivni kopovi lignita u Pljevaljskom basenu: Borovica i Potrlica, kao i neaktivni kopovi Maoče, Mataruge i Otilovići;
  2. Neaktivna podzemna eksploatacija mrkog uglja u Beranama / Polici;
  3. Neaktivni kopovi olovo-cinkane rude: u Pljevljima („Šuplja stijena“, Gradac), Mojkovcu (Brskovo, Bjelojevići, Razvršje i Žuta prla);
  4. Kopovi crvenih boksita sjevernim obodom Župe nikšićke (Đurakov do, Štitovo);
  5. Kamenolomi u Pljevljima (Pliješ), Ulcinj (Brivska gora), Sutomore (Haj-Nehaj), Bar (Volujica), Budva (Brajici, Nalježići), Nikšić (iznad Carevog mosta), kao i kamenolomi ukrasnog kamena u Andrijevici (Žoljevica), Spuzu (Visočica, Vinići) i Luštici (kod Opatnog), itd.

Degradiranost životne sredine otpadnim vodama i čvrstim otpadom podliježu principima i ciljevima opisanim u poglavljima 1.3.2, 2.6.3 i 2.6.4.

## 2.11. Zaštita od prirodnih hazarda i industrijskih havarija

### 2.11.1. Prostorna ograničenja razvoja na područjima potencijalnih nepogoda, hazarda (rizika), ili drugih nesreća

- C2.11.1-1** **Sprovođenje odbrane od poplava** treba da se zasniva na integralnom rješenju zaštite od poplava, definisanom na nivou sliva, a ne na parcijalnim rješenjima sa lokalnim efektivama. Samo na taj način može da se definiše tehnički izvodljivo, ekonomski i ekološki opravdano i održivo rješenje zaštite od poplava.
- C2.11.1-2** **Zaštita od vodne erozije radi sprečavanja gubitaka zemljišta**, zasipanja akumulacija, ugrožavanja saobraćajnica i drugih objekata, sprovodiće se organizovano i sistematskim tehničkim i biološkim mjerama.
- C2.11.1-3** **Posebne mjere za smanjenje rizika od požara i eksplozija** obuhvataju:
- Prostorno i urbanističko planiranje dići na viši nivo, uključivanjem pri izradi svih tih akata stručnih lica iz oblasti zaštite od požara;
  - Pojačati inspeksijsku kontrolu na nivou lokalne samouprave i na državnom nivou;
  - Pri projektovanju naselja, stambenih blokova, višespratnica i sl. obavezno je učešće stručnih lica iz oblasti zaštite od požara;
  - Donošenje odluke na nivou države o mjerama konzervacije ili uklanjanja eksplozivno i požarno opasnih postrojenja iz napuštenih i zatvorenih fabričkih kompleksa;
  - Izrada planova zaštite od požara nacionalnih parkova i šumskih kompleksa Bjelasice, Turjaka, Smiljevice i Mokre planine i dr.;
  - Pri izradi projektne dokumentacije obavezno obezbijediti : snabdijevanje požarnom vodom, propisnom širinom pristupnih saobraćajnica i slobodnih površina, aktivne mjere zaštite od požara u objektima gdje se skuplja veći broj ljudi (automatska dojava požara, automatsko gašenje požara, evakuacioni putevi, propisna vatrootpornost konstrukcija, unutrašnja i vanjska hidrantska mreža odimljavanja i ventilacije i sl.);



- Pristupiti izradi novih zakonskih akata koji uređuju ovu materiju;
- Zaštitu od prirodnih katastrofa, navodeći primarni uticaj klimatskih promjena, kao uzrok nastajanja istih (podizanje nivoa mora, ekstremno visoke i niske temperature, itd.).

### 2.11.2. Mjere za smanjenje seizmičkog rizika

- C2.11.2-1** Opštine moraju da definišu procedure procjene i razmatranja seizmičkog rizika prilikom izrade lokalne planske dokumentacije i urbanog razvoja.

## 2.12. Osnove zaštite od interesa za odbranu

### 2.12.1. Odbrana i zaštita

- C2.12.1-1** Izbor i određivanje kompleksa i lokacija neophodnih za funkcionisanje sistema odbrane izvršiće se na osnovu zakonskih i strateških dokumenata koji regulišu oblast odbrane Crne Gore.
- C2.12.1-2** Smanjiti opseg površina kompleksa za potrebe snaga bezbjednosti Crne Gore i izvršiti njihovo prestrukturiranje za civilne potrebe urbanizacije.
- C2.12.1-3** Formiranje nacionalnog sistema zaštite koji će funkcionalno integrisati sve relevantne institucije koje su uključene u proces praćenja prirodnih i tehničko-tehnoloških nepogoda, zaštitu i spasavanje, kao i definisanje sveobuhvatnih nacionalnih akcionih planova za sve vrste vanrednih situacija odvojeno kao za bilo koju vrstu kvantificiranog hazarda.
- C2.12.1-4** Opšta spremnost u zajednicama će se ojačati, a nivo svjesnosti o značaju i potrebi imanja organizovane i efikasne društvene aktivnosti u sprečavanju i ublažavanju efekata hazarda i vanrednih situacija će se podići, sa aktivnim učešćem građana u procesima na lokalnom i regionalnom nivou.
- C2.12.1-5** Integralno organizovati i planski sprovesti pripreme za odbranu i civilnu zaštitu, kao cjelovit sistem, kako za mirnodopske, tako i za uslove ugrožene bezbjednosti.  
Objašnjenje: Prostornim planovima nižeg reda utvrđuju se: potrebe u sklonišnom prostoru, vrste skloništa, kapacitet, otpornost, mikrolokacija, mirnodopska namjena, položaj u odnosu na površinu tla i dr.

Kroz prostorno i urbanističko planiranje treba razriješiti problematiku lokacije zbornih mjesta prihvata, odnosno mjesta prikupljanja stanovništva predviđenog za evakuaciju, propusnu moć i vrste saobraćajnica koje će koristiti za potrebe prevoza kod evakuacije, uređenje teritorije i druge sadržaje koji će pratiti planska rješenja.

Radiološko-hemijsko-biološka zaštita (RHB) uspostavlja se kroz razvijenu saobraćajnu mrežu za brzu evakuaciju sa prostora ugroženog RHB agensima, lokacija zdravstvenih i drugih ustanova za prihvata i hospitalizaciju kontaminiranih, kroz planiranje vodosnabdijevanja za dekontaminaciju, za gradnju objekata, za dekontaminaciju laboratorija i dr.

Zaštita i spasavanje od požara sprovodiće se kroz urbano rješenje protivpožarnih puteva i prilaza vodnim objektima, smanjenje požarne opterećenosti protivpožarnih prepreka, uslova za efikasnu intervenciju vatrogasnih snaga, dobro dimenzionisanje vodovodne i hidrantske mreže, lokacije vatrogasnih objekata, obezbjeđenje sistema veza i dr.

Zaštita i spasavanje iz ruševina organizovaće se preko karakteristika gradskih saobraćajnica, karakteristika procijenjenih ruševina i ostalih elemenata datih kroz uređenje urbane strukture.

Zaštita i spasavanje od poplava organizovaće se kroz obezbjeđenje prilaza za brzu intervenciju na prostoru plavljenja, kroz gradnju objekata za efikasnu zaštitu od poplava i odbrana od poplava, posebno za zone plavljenja nizvodno od akumulacija i dr.

### 3. SMJERNICE I MJERE ZA REALIZACIJE PROSTORNOG PLANA

#### 3.1. Načini, faze i dinamika realizacije

Prostorni plan će se realizovati razmatranjem ciljeva i principa u sektorskim planskim dokumentima, putem detaljnijeg prostornog planiranja i realizacijom projekata opštinskog i međuopštinskog razvoja u skladu za razvojnim zonama.

Dinamika realizacije Prostornog plana zavisice od mnogobrojnih faktora, koji mogu interno ili eksterno biti uzrokovani. Skupština Crne Gore odlučivaće o fazama Plana realizacije, za period do 2020. godine, usvajanjem petogodišnjeg programa. U prvom petogodišnjem programu najbitnije stavke su: poboljšanje saobraćajne mreže, poboljšanje uslova životne sredine, postavljanje i/ili poboljšanje centralnih funkcija, razvoj sistema vodosnabdijevanja i kanalizacije u gradovima i naseljima, razvoj energetskog sistema i razvoj turističkih kompleksa visoke kategorije. Važno je uspostaviti informacioni sistem Prostornog plana, koji će omogućiti čuvanje i praćenje podataka o prostornom planiranju, kao i budućem prostornom razvoju. Ovim putem će se kreirati odgovarajuće strukture za prostorni informacioni sistem, kao i baza za buduće izmjene plana i revizije.

Smjernice za realizaciju ovih planskih odredbi su:

- Srednjoročni planski ciljevi, prioriteti i razvojne politike sa sastavnim mjerama;
- Poštovanje i primjena obaveza koje proističu iz međunarodnih ugovora i konvencija;
- Organizaciono-institucionalna podrška ostvarivanju Prostornog plana, u prvom redu nadležnih državnih organa, lokalne samouprave, naučnih i stručnih institucija ovlašćenih za obavljanje poslova praćenja i ostvarivanja plana;
- Formulisanje načina izvještavanja o stanju uređenja prostora prema članu 13. Zakona o planiranju i uređenju prostora, propisivanje postupka, određivanje nadležnih organa, ovlašćenih organizacija i institucija;
- Stvaranje baza podataka i sistema pokazatelja za praćenje i ocjenu ostvarivanja Prostornog plana.

Za ostvarivanje razvojnih opredjeljenja koja su definisana u Prostornom planu, kao priritetno se izdvajaju aktivnosti:

- Integralni razvoj Sjevernog regiona, koji uključuje saobraćajno uvezivanje, razvoj energetike i omogućavanje novih, inovativnih i dugoročno perspektivnih privrednih grana u skladu sa humanim resursima;
- Poboljšanje stanja životne sredine sa infrastrukturnim komunalnim opremanjem izgradnjom sistema prečišćavanja otpadnih voda, izgradnjom međuopštinskih sanitarnih deponija čvrstog otpada i smanjivanje zagađenja vazduha, od strane krupnih industrijskih sistema;
- Postizanje dogovora Crne Gore sa susjednim zemljama o saobraćajnim pravcima, zajedničkoj zaštiti životne sredine i izgradnji energetskog sistema;
- Sprovođenje odrednica Plana sa detaljnim opredjeljenjima u detaljnijim prostorno-planskim dokumentima i sektorskim planskim dokumentima.

#### 3.2. Smjernice za sprovođenje Prostornog plana

Svi učesnici u procesu sprovođenja opredjeljenja definisanih u Prostornom planu, kao opšte osnove organizacije i uređenja prostora, treba da se pridržavaju smjernica i ispune predušlove, kako slijedi:

- Poštovanje i primjena obaveza koje proističu iz nacionalnog zakonodavstva, kao i međunarodnih ugovora i konvencija;
- Usklađivanje prostornih planova jedinica lokalne samouprave sa opredjeljenjima utvrđenim u Prostornom planu, kako bi se, uz uvažavanje određenih specifičnosti, zaokružio sistem prostornog planiranja u Crnoj Gori i osigurala komplementarnost funkcija prostornog planiranja na svim nivoima. To nameće potrebu utvrđivanja jedinstvene sadržine svih prostornih planova, kao uslova za primjenu zajedničkih parametara, kriterijuma i standarda kod planiranja, uređivanja i korišćenja prostora u funkciji razvoja;
- Usklađivanje razvoja privrede i društvenih djelatnosti sa opredjeljenjima utvrđenim u Prostornom planu, kako bi se obezbijedio skladan razvoj i eliminisali konflikti u njihovom razvoju;
- Usklađivanje planova razvoja pojedinih djelatnosti sa opredjeljenjima Prostornog plana, uz dosljedno poštovanje principa i ciljeva održivog razvoja. U skladu sa tim, potrebno je prije otpočinjanja realizacije nekih krupnih objekata, a posebno objekata iz oblasti kapitalne infrastrukture (saobraćaja i energetike),

izvršiti studijska istraživanja opravdanosti i izvodljivosti takvih objekata, ne samo sa aspekta društvenoekonomske opravdanosti, nego i sa aspekta cjelishodnosti prostornog razmještaja tih objekata i njihovog uticaja na životnu sredinu;

- Izdvajanje u prostornim planovima jedinica lokalne samouprave, saglasno opredjeljenjima iz ovog Plana, građevinskih, poljoprivrednih i šumskih zemljišta i utvrđivanje uslova za njihovo uređenje i korišćenje. U okviru tako definisanih namjena prostora, u prostornim planovima jedinice lokalne samouprave treba precizno odrediti: zone zaštite prirode, zone sa specifičnim namjenama (npr. infrastrukturni koridori), zone intenzivne poljoprivrede, zone intenzivnog turizma i rekreacije, kao i zone od interesa za odbranu;
- Sprovođenje opredjeljenja iz ovog Plana treba da prati usaglašavanje, odnosno izmjene i dopune propisa kojima se uređuju uslovi i način korišćenja prostora, a posebno propisa o poljoprivrednom zemljištu, šumama, građevinskom zemljištu, o zaštiti prirode, voda i Morskom dobru;
- Realizovanje opredjeljenja ovog Plana u velikoj mjeri zavisi od aktivnosti i ostvarene saradnje svih organa i institucija, koje operativno i kompetentno učestvuju u procesu realizacije Plana;
- Od posebnog značaja je i kontinuitet planskog procesa, kao i činjenica da prostorne planove rade samo specijalizovane institucije kojima je to osnovna djelatnost i koje su u stanju da kod pripreme i izrade tih planova, primjenom naučnih metoda, obezbijede trajnu vrijednost i kvalitet planova, kao i da ponude najsavremenija rješenja;
- Mjere ekonomske politike na nivou Crne Gore moraju biti u funkciji realizacija opredjeljenja ovog Plana. Njima je, prije svega potrebno obezbijediti ravnomjeran regionalni razvoj, prvenstveno kroz brži razvoj Sjevernog regiona i sela;
- Inventarisanje prostora i formiranje jedinstvenog informacionog sistema su bitne pretpostavke savremenog planiranja, organizacije i kontrole realizacije razvoja prostora, što zahtijeva odgovarajuće prilagođavanje, kadrovsku i tehničku osposobljenost organa i institucija za uspješno i kvalitetno obavljanje ovih poslova;
- Smanjenje seizmičkog rizika, primjenom aseizmičkog urbanističkog planiranja, projektovanja i građenja.

### 3.3. Smjernice za korišćenje zemljišta i zemljišna politika

Zemljište je osnovni prirodni resurs Crne Gore. Planski zadatak je racionalno korišćenje, što ujedno podrazumijeva i njegovo očuvanje, zaštitu i unapređenje.

Neophodna je zaštita poljoprivrednog i šumskog zemljišta, pejzaža, posebno zemljišta na teritoriji nacionalnih i prirodnih parkova, slivova izvorišta, vodotoka, a posebno njihovih graničnih djelova, svih obalnih područja jezera i mora, arheoloških nalazišta, kulturnog naslijeđa i, ne manje važno, potrebno je zaštititi i produktivno zemljište u urbanim i ruralnim naseljima.

Unapređenje zemljišta je neophodno izvršiti u cilju njegovog daljeg korišćenja i zaštite. Prioritet u smislu revitalizacije i sanacije ima zemljište iskopa, jalovišta, kamenoloma i pozajmišta građevinskog materijala, kao i ono devastirano erozijama i bujicama. Na zagađenom zemljištu je neophodno izvršiti sve mjere daljeg sprečavanja tog procesa.

Zemljišna politika je prerogativ države, kako u oblasti ostvarivanja nacionalne (državne) prostorne politike (na primjer, kroz urbanističko ili regionalno planiranje), tako i u oblasti uređenja odnosa na tržištu. Za njenu aktivnu politiku odlučujuće je važno da javni sektor, tj. država i lokalne zajednice, obezbijede efikasan tretman građevinskog zemljišta neophodnog za razvoj društvene infrastrukture. U Crnoj Gori još nema zaokružene i konzistentne zemljišne politike, a za određivanje svega što treba da bude sadržaj te politike (osnovni principi, ciljevi, instrumenti, institucionalna podrška i dr.) neophodno je preduzeti sljedeće:

- Izvesti analizu stanja i trendova na području uređenja prostora, prometa, upravljanja i gazdovanja zemljištem;
- Identifikovati, opisati i analizirati moguće ciljeve zemljišne politike;
- Identifikovati i definisati opšte i posebne instrumente koje bi bilo moguće upotrijebiti za dostizanje opredijeljenih ciljeva zemljišne politike;
- Proučiti izvodljivost i efikasnost različitih mjera i instrumenata u odnosu na postavljene ciljeve, ocjenom društveno opravdanih troškova i koristi.

Većinu navedenih zadataka treba da obave nadležni državni organi i organi lokalne vlasti, na osnovu nezavisnih i nepristrasnih ekspertskih uvida i ocjena kompetentnih stručnih i naučno-istraživačkih institucija i organizacija. Prije toga, međutim, neophodno je da se hitno priđe formiranju odgovarajuće državne evidencije (ili više njih), odnosno podataka koji su neophodni za vrednovanje postojećeg fonda nekretnina. Ovdje prioritet ima sređivanje katastra nepokretnosti i drugih evidencija o nekretninama, jer bez toga nije moguće efikasno odlučivanje o ulaganjima u prostor i upravljanje građevinskim zemljištem.

### 3.4. Smjernice i pretpostavke za izradu prostornih planova opština i generalnih urbanističkih planova

#### 3.4.1. Politike za prostorni razvoj Crne Gore

**Razvojne zone** definisane su na bazi dosadašnjih trendova i obrazaca razvoja, a posebno na bazi lokalnih potencijala i ograničavajućih faktora. Za svaku zonu izkazani su samo vodeći prioriteti razvoja, ograničenja, konflikata, izazova okruženja, pragova i preduslova za razvoj. Problematika i komponente razvoja, koje su uobičajene za sva područja razvoja, kao na primjer: stanovanje, društvena i komunalna infrastruktura, usluge, redovna zaštita sredine, itd. nijesu predmet razmatranja izuzimajući one slučajeve gdje baš te komponente igraju vodeću stratezijsku ulogu u globalnom procesu razvoja. Definisano je osam specifičnih karakteristika:

Pod **Resursi i potencijali** - prezentirani su samo oni prirodni i stvoreni resursi i potencijali koji određuju glavne komponente programa razvoja, prepoznatih u prioritetima i funkcijama. To mogu da budu, kako specifična klima i prirodne ljepote - što predstavlja prednost za razvoj turizma, tako i prirodni mineralni resursi, što predstavlja prednost za razvoj nekih industrija ili pak visokokvalitetno zemljište, što predstavlja osnov za poljoprivredu.

Pod **Prioriteti razvoja** - prezentirana je samo ona vrsta programa razvoja i funkcija koja može da igra ulogu lokalno najvažnijeg pokretača razvoja. Ovim programima (komponentama) treba dati prioritet kod izbora lokacije, pri razrješavanju razvojnih i ambijentalnih konflikata, kao i time što će se njihovim potrebama podrediti opšti koncept prostornog razvoja.

Pod **Ograničenja** - ukazano je na one vrste razvoja i funkcija za koje zona mora biti zatvorena. Odnosi se na programe razvoja i aktivnosti koje mogu da budu u oštrm konfliktu sa prioritetnom funkcijom.

Pod **Konflikti** - naglašene su one konfliktne situacije i/ili područja konflikata, gdje je nemoguće izbjeći razlike u interesima, zbog specifičnih alternativa razvoja, lokalnih karakteristika i ambijentalnih ograničenja.

Pod **Pragovi** - ukazano je na one prirodne i/ili stvorene pragove prostornog razvoja koji mogu ograničiti pravilan razvoj prioritetnih funkcija, a čije prevazilaženje treba predvidjeti i uskladiti sa fazama razvoja prioritetnih funkcija.

Pod **Zahtjevi okruženja** - definisani su najvažniji koraci, orijentisani prema zaštiti ambijentalnih prirodnih i stvorenih vrijednosti, ograničeni samo na one zahtjeve koji su prouzrokovani razvojem prioritetnih funkcija.

Pod **Kontrola seizmičkog rizika** - prezentirana je opšta težina rizika (za prioritetnu funkciju) i njene posljedice.

Pod **Preduslovi** - ukazano je na one akcije i/ili projekte koji uslovljavaju pravilno uvođenje programa razvoja i/ili pravilno djelovanje prioritetne funkcije i čitavog sistema.

#### 3.4.2. Razvojne zone Primorskog regiona

##### 3.4.2.1. Politike za prostorni razvoj Primorskog regiona

- Skladan razvoj gradova u zalivu Boke Kotorske treba obezbijediti kroz odgovarajući prostorni plan i jaku međuopštinsku saradnju. Predviđa se da će sljedeći gradovi uspostaviti snažnu konurbaciju, zasnovanu na dobro koordiniranim programima razvoja: Kotor treba da bude centar kulturnih, poslovnih i naučnih aktivnosti; Tivat, čiji će razvoj biti povezan sa razvojem vazdušnog saobraćaja i nautičkog turizma, kao i centar za razvoj turizma na području Luštice sa Herceg Novim; Herceg Novi koji će biti glavni turistički centar, specijalizovan za zdravstveni turizam, sa kulturnim funkcijama kao važnom komponentom njegovog razvoja.
- Ruralna naselja treba zaštititi od dalje degradacije, a ona na padinama revitalizovati, tako da pored poljoprivrednog stanovništva prihvate stanovanje i stanovništva zaposlenog u naseljima na obali.
- Kvalitet voda priobalnog mora treba kontrolisati. Pored obavezne izgradnje kanalizacionih sistema sa tretmanom otpadnih voda, mora se, spriječiti ispuštanje otpadnih voda sa brodova direktno u more.
- Radi očuvanja životne sredine i posebnih pejzažnih vrijednosti sa posebnom pažnjom se treba odnositi prema ekološkom koridoru duž primorskih planina (Orjen, Lovćen i Rumija) i zelenim koridorima koji ga spajaju sa obalom (djelovi obale Boke Kotorske – Orjen i Lovćen; djelovi obale između Budve i

Petrovca – Paštrovska gora; djelovi obale između Bara i Ulcinja - Rumija). Najveću opasnost za ugrožavanje ove vrijednosti ima prisutni trend kontinuirane gradnje (zaziđivanje obale), kao i izgradnja buduće magistrale za brzi saobraćaj u priobalju.

### 3.4.2.2. Razvojne zone Primorskog regiona

#### **Razvojna zona: BOKA KOTORSKA**

Ova zona, homogena sa geografskog, ambijentalnog i kulturno-istorijskog stanovišta, obuhvata podzone Herceg Novi, Kotor i Tivat.

#### **Podzona HERCEG NOVI**

Sa područjima specifične problematike obuhvata: Njivice, Igalu i Sutorinsko polje (A), Herceg Novi (B), Zelenika—Bijela (C), priobalje na otvorenom moru, poluostrvo Luštica (D), planinsko zaleđe (E).

**Resursi i potencijali:** Izgrađeni kapaciteti zdravstvenog centra i kompleks plodnog poljoprivrednog zemljišta, tehnički građevinski kamen (A); atraktivan gradski ambijent sa starim istorijskim jezgrom, spomenik prirode Savinska Dubrava, izgrađeni bolničko – medicinski rehabilitacioni kompleks Meljine (B); slikoviti niz malih naselja duž obale, i izgrađeni kapaciteti brodogradilišta (C), slikoviti ambijenti luštičkih sela sa neizgrađenim prostorima za razvoj turizma visoke kategorije sa pratećim sadržajima (pjeskovite plaže i kamenite obale), tradicionalne poljoprivredne proizvodnje mediteranskog tipa, fortifikacijski objekti na Arzi i Lastavici, oslobođeni kompleksi koji se više ne koriste u vojne svrhe (D), tradicionalni ambijenti sela hercegnovskog zaleđa sa zastupljenom poljoprivredom (E).

**Prioriteti razvoja:** Funkcija turizma sa zdravstvenom komponentom i intenzivna poljoprivreda (A); funkcije kulturnog i uslužnog centra i cjelogodišnji turizam, zdravstveno rehabilitacioni turizam i funkcije bolničko-medicinskog centra (B); proizvodne funkcije u vezi sa brodogradilištem, proizvodnim zanatstvom i stanovanjem, nautičkim turizmom i turističkim kapacitetima u naseljenim mjestima duž rivijere (C), turizam visoke kategorije i specijalizovana poljoprivreda (D i E).

**Ograničenja:** U Njivicama, Igalu i Sutorinskom polju (A): strogo ograničiti bilo kakve industrijske funkcije i ograničiti dalju ekspanziju turizma; ograničiti sve programe razvoja (uključujući stanovanje) u zoni zdravstvenog centra; u Sutorini, sprovesti samo programe koji su strogo povezani sa obrađivanjem zemljišta i korišćenjem u sportsko-rekreativne svrhe, bez izgradnje objekata za stanovanje.

U Herceg Novom (B): ograničiti lociranje novih industrijskih postrojenja; izmjestiti postojeće aktivnosti industrijskog karaktera u područje E; ograničiti dalje povećanje gustine stambenom i turističkom izgradnjom.

Na potezu Zelenika – Bijela (C): ograničiti razvoj luke Zelenika na djelatnosti koje ne ugrožavaju elemente životne sredine i u istom smislu ograničiti dalji razvoj brodogradilišta u Bijeloj.

Na poluostrvu Luštica (D): voditi računa i ograničiti izgradnju objekata i infrastrukture koji mogli ugroziti visoku vrijednost prirodnog i kulturnog pejzaža.

Ograničiti izgradnju objekata i infrastrukture koji bi ugrozili funkciju bolničko-medicinskog centra „Meljine“ (B);

**Konflikti:** U čitavoj podzoni postoji konflikt između izgrađenosti i nivoa koncentracije raznih funkcija, s jedne, i visokog seizmičkog hazarda, s druge strane, kao i konflikt između ograničenog prostora i potreba za ekspanzijom i modernizacijom saobraćajnog sistema (uključujući kontinuiranu pješачku komunikaciju od Igalu do Zelenike ugroženu sadržajima kupališta).

U Igalu i Sutorinskom polju prisutni su: konflikti između izuzetne privlačnosti područja za intenzivan, multifunkcionalan razvoj i zahtjeva zdravstvenog centra; konflikt između arhitektonskih ambicija i vrijednosti prirodnog pejzaža i konflikt interesa i prioriteta između zdravstvenog i ostalih vidova turizma.

U Herceg Novom sagledani su: konflikt između već postojeće gustine izgrađenosti i očekivanja turista, u pogledu ambijentalnih vrijednosti i vrijednosti pejzaža; turistički smještajni kapaciteti i stambena izgradnja, nasuprot kapacitetu plaža; konflikt između trendova daljeg rasta i postojećeg ograničenja prostora; razni konflikti u svakodnevnom djelovanju prioriteta funkcija, prouzrokovani preizgrađenošću na pojedinim lokalitetima.

U podzoni Zelenika i Bijela prepoznati su: konflikt luke Zelenika sa naseljskom, saobraćajnom i turističkom infrastrukturom, kao i zaštitom životne sredine; konflikti između već razvijenih funkcija brodogradilišta, zaštite

životne sredine i turizma; konflikt između pejzaža i ambijenta Boke i razvoja industrije na obalnoj liniji i konflikt širokih razmjera između opštih potreba za zaštitom jedinstvenih kvaliteta sredine i štetnih industrija.

**Pragovi:** U čitavoj podzoni, nedostatak zemljišta za razvoj i potreba da se dio planirane stambene izgradnje locira na nižim padinama brda, zahtijevaće suštinsko prestrukturiranje sistema komunalne infrastrukture. Najkritičniji funkcionalni prag je vodosnabdijevanje, kao i neadekvatna putna mreža, uključujući tranzitnu saobraćajnu liniju - Jadransku magistralu. Dok se ne riješe saobraćajni problemi, treba razmotriti opravdanost realizacije svih važnijih projekata.

**Zahtjevi okruženja:** Puna zaštita lokalne mikroklimе, do čije promjene može doći zbog veće gustine izgradnje, i promjene prostornih karakteristika Sutorinskog polja i zaštita lokalne sredine od zagađivanja vazduha i buke (A); zaštita i revitalizacija Starog grada i drugih kulturnih i arhitektonskih obilježja (B); zaštita od buke i zagađenja od djelatnosti brodogradilišta i luke, kao i kontrola odlaganja otpadnih materija (C); sanacija pejzaža – kamenolomi Podi i Đurići (E); formiranje nacionalnog parka Orjen uz odgovarajuću saradnju sa susjednim opštinama i državama; zaštita morske vode od zagađenja (A, B i C).

**Kontrola seizmičkog rizika, tehničkih akcidenata i elementarnih nepogoda zahtijeva ispunjenje određenih uslova:** Poboljšanje pristupačnosti, organizovanje otvorenih prostora i izolacionih pojaseva, evakuisanje opasnih aktivnosti i skladišta zapaljivih materijala i eksploziva iz područja, ograničavanje izgradnje novih objekata – bez istovremenog stvaranja susjednih otvorenih površina; projektovanje objekata i zgrada u skladu sa zahtjevima jednostavnosti i otpornosti na zemljotrese; izradu planova pripremljenosti za slučaj zemljotresa i uspostavljanje sistema i mehanizma pripremljenosti, što je, s obzirom na povredljivost urbanog sistema cijele Boke Kotorske, posebno važno.

**Preduslov:** Definisane zone pod specijalnom zaštitom u zoni mineralnih izvora i blata (A); formiranje posebnog tijela koje će imati ovlaštenja da kontroliše razvojne aktivnosti i mjere zaštite.

#### **Podzona KOTOR**

Sa područjima specifične problematike obuhvata: unutrašnji dio Zaliva, sa gradom Kotorom i drugim naseljima (Perast, Risan, Prčanj i dr. (A); Grbaljsko i Mrčevo polje (B) i priobalje opštine uz otvoreno more sa naseljima Trsteno, Žukovica i Bigovo (C) .

**Resursi i potencijali:** Veliki broj kulturno-istorijskih spomenika, grad Kotor sa statusom kulturnog dobra svjetskog značaja i kapaciteti specijalizovanih zdravstvenih institucija, tehnički građevinski kamen (A); formirane proizvodne i društvene funkcije, servisi i opremljenost područja, uključujući lučke kapacitete, i dobru povezanost sa aerodromom u Tivtu (A); kompleksi plodnog poljoprivrednog zemljišta (B), raspoloživi prostor za industrijsku zonu, koja je u formiranju u Grbaljskom polju kotorske opštine (B), slikoviti ambijenti sela Donjeg Grblja sa neizgrađenim prostorima za razvoj turizma, tradicionalne poljoprivredne proizvodnje mediteranskog tipa i morskog ribarstva (C).

**Prioriteti razvoja:** Turizam, uključujući specifičan vid zdravstvenog turizma u području Prčnja; funkcije kulturnog i akademskog centra šireg značaja, kao i funkcije uslužnog centra; pomorstvo i pomorska privreda, sa tehnološkim unapređenjem luka Risan (putnički, turistički i ograničeni robni saobraćaj) i Kotor (za putnički i turistički saobraćaj) i njihovom specijalizacijom (A); tehnološki visokospecijalizovana i neškodljiva industrija, intenzivna poljoprivredna proizvodnja s orijentacijom na izvoz (koristeći blizinu aerodroma Tivat) i šire turističko tržište Grbaljskog polja (B); turizam i specijalizovana poljoprivreda (C).

**Ograničenja:** Ograničenje stambene, turističke i druge izgradnje koja ugrožava prepoznate vrijednosti kulturno-istorijskog nasljeđa i vrijednosti. Dalje ograničavanje razvoja industrijskih i prerađivačkih funkcija, izuzimajući lokalne zanatske pogone – mala privreda, ograničavanje razvoja luka Risan i Kotor na djelatnosti koje ne ugrožavaju elemente životne sredine (A). Ograničenje urbanizacije u industrijskoj zoni za sve programe, izuzev industrijskih (B). Ograničenje stambene izgradnje - samo za potrebe poljoprivrednih proizvođača, kao i zabrana izgradnje kuća za odmor (B). Ograničenje izgradnje objekata koji na bilo koji način mogu ugroziti visoku vrijednost prirodnog i kulturnog pejzaža (C).

**Konflikti:** U čitavoj podzoni postoji opšti konflikt između potreba razvoja, s jedne, i zaštite sredine i prirodnog i kulturnog pejzaža Boke Kotorske, s druge strane. Konflikt između potreba saobraćaja i ograničenja izgradnje glavnih veza, s jedne, i pejzažnih vrijednosti Boke Kotorske, s druge strane.

Dosadašnjim razvojem uspostavljeni su konflikti između: intimnosti istorijskih urbanih ansambala i potreba tranzitnog saobraćaja; konflikti između jedinstvene mješavine prirodnih i kroz istoriju stvorenih pejzaža, s jedne, i modernih obrazaca razvoja i arhitektonskih/gr građevinskih oblika, s druge strane; konflikt između zahtjeva zaštite kulturno-istorijskih vrijednosti (i oblika) i modernih funkcionalnih zahtjeva; konflikt između interesa i

naglašenih želja privatnih vlasnika objekata i zemljišta, s jedne, i širih društvenih interesa u smislu pravilnog upravljanja i održavanja istorijskih obilježja, s druge strane; konflikt između oskudne količine zemljišta i potreba (i ambicija) razvoja (A), konflikt između aerodroma i privredne infrastrukture podignute van industrijske zone a posebno u Jadransku magistralu i zaštite okruženja (B). Neprimjerenom i masovnom izgradnjom vikend kuća direktno se narušava prepoznati razvojni potencijal u turizmu i poljoprivredi slikovitog ambijenta sela Donjeg Grblja (C).

**Pragovi:** Modernizacija i ekspanzija čitavog urbanog sistema i razvoj prioriternih funkcija, zavisi od izgradnje kompleksnog sistema vodosnabdijevanja i kanalizacije - koji usmjerava otpadne vode u otvoreno more. Opšti prag za prostorni i funkcionalni razvoj svih sistema u Boki Kotorskoj, ogleda se u kapacitetu postojeće saobraćajne mreže. Taj, veoma ograničeni kapacitet, povećava seizmičku povredljivost svih primorskih funkcionalnih i privrednih sistema. Operativne potrebe aerodroma, nameću pragove u odnosu na proširenje i obrasce razvoja industrijske zone .

**Zahtjevi okruženja:** zaštita morske vode od zagađivanja, zaštita tla od kontaminacije otpadom, smanjenje nivoa buke i zaštita prirodnog i kulturnog pejzaža.

**Kontrola seizmičkog rizika, tehničkih akcidenata i elementarnih nepogoda:** Primjena svih mjera preporučenih za podzonu Herceg-Novu, i mjera formulisanih od UNESCO-a, za Stari grad Kotor i njegovu neposrednu okolinu.

**Preduslovi:** izrada programa jedinstvene politike prostornog razvoja čitave zone, obuhvatajući područja sve tri podzone, rješenje pitanja prelaza Boke Kotorske drumskom saobraćajnicom, kao i saobraćajnog otvaranja Donjeg Grblja.

#### **Podzona TIVAT**

Sa područjima specifične problematike obuhvata: unutrašnji dio Zaliva, sa gradom Tivtom i susjednim naseljima (A), Tivatskim poljem i dijelom Grbaljskog polja(B), priobalje na otvorenom moru, zaliv Trašte (C).

**Resursi i potencijali:** obale unutar Zaliva pogodne za kupališne i ostale nautičke aktivnosti te za razvoj marikultura, formirane proizvodne i društvene funkcije i dobra povezanost sa Kotorom, tehnički građevinski kamen i raznovrsne gline (A); Aerodrom Tivat, formirane proizvodne funkcije, servisi i opremljenost područja, kompleksi plodnog poljoprivrednog zemljišta, raspoloživi prostor za industrijsku zonu koja je formirana u Grbaljskom polju (B) i formirani turistički kapaciteti u uvali Pržno (C), oslobođeni kompleksi koji se više ne koriste u vojne svrhe (A,C).

**Prioriteti razvoja:** Tehnološki visokospecijalizovana i neškodljiva industrija, turizam, intenzivna poljoprivredna proizvodnja s orijentacijom na izvoz (koristeći blizinu aerodroma) i šire turističko tržište Grbaljskog polja.

**Ograničenja:** Prekomjerne izgradnje stambenih i turističkih objekata u priobalju i sprečavanje „zaziđivanja” obale i razvoja industrijskih i prerađivačkih funkcija, izuzimajući lokalne zanatske pogone - mala privreda.

**Konflikti:** U čitavoj podzoni prepoznati su: opšti konflikt između potreba razvoja, s jedne, i zaštite sredine i pejzaža Boke Kotorske, s druge strane; opšti konflikt između potreba saobraćaja i ideje o izgradnji mosta na Verigama sa prilaznim saobraćajnicama, s jedne, i pejzažnih vrijednosti Boke Kotorske, s druge strane; konflikt između turizma i nekih specifičnih funkcija u području; konflikt između privatnih vlasnika zemljišta i njihovih želja, s jedne, i prostorno-planskog uređenja razvoja urbanizovanih i prigradskih zona, s druge strane i konflikt između tranzitnog saobraćaja i lokalnih potreba.

**Pragovi:** Modernizacija i ekspanzija čitavog urbanog sistema i razvoj prioriternih funkcija, zavisi od izgradnje kompleksnog sistema vodosnabdijevanja i kanalizacije koja usmjerava otpadne vode u otvoreno more. Opšti prag za prostorni i funkcionalni razvoj svih sistema ogleda se u kapacitetu postojeće saobraćajne mreže. Taj, veoma ograničeni kapacitet, predstavlja prag i povećava seizmičku povredljivost svih primorskih funkcionalnih i privrednih sistema.

**Zahtjevi okruženja:** Zaštita morske vode od zagađivanja, zaštita tla od kontaminacije industrijskim otpadom, smanjenje nivoa buke i zaštita prirodnog i kulturnog pejzaža.

**Kontrola seizmičkog rizika, tehničkih akcidenata i elementarnih nepogoda:** Primjena svih mjera preporučenih za podzonu Herceg Novi.

**Preduslovi:** Izrada programa jedinstvene politike prostornog razvoja čitave zone, obuhvatajući područja sve tri podzone i rješenje pitanja prelaza Boke Kotorske drumskom saobraćajnicom.

### **Razvojna zona: BUDVANSKO - PETROVAČKO PRIMORJE**

Uzani pojas u središnjem dijelu Crnogorskog primorja između morske obale i primorskog planinskog lanca u zaleđu.

**Resursi i potencijali:** Izgrađeni turistički kapaciteti, tradicija i stvorena reputacija Budve, Bečića, Miločera, Svetog Stefana i Petrovca; razućenost obale, sa specifičnim ambijentalnim karakteristikama pjeskovitih plaža; istorijsko-urbani centar Budve i arheološki lokaliteti.

**Prioriteti razvoja:** Ekskluzivni turizam sa raznovrsnom ponudom u neizgrađenim zonama (Jaz, Lučice i Buljarica), izgradnjom objekata visoke kategorije, kao i podizanje kvaliteta turističke ponude u već izgrađenim.

**Ograničenja:** Čitava zona mora da bude zatvorena za industrijske funkcije. Treba zabraniti lociranje kamenoloma i deponija otpada na obroncima planina i drugim eksponiranim mjestima. Osim toga, treba zabraniti izgradnju vikendica u zoni, izuzimajući intervencije u okviru struktura ruralnih naselja u zaleđu priobalja, ali samo u skladu sa planovima revitalizacije ovog nasljeđa.

**Konflikti:** Vodeći konflikt se javlja između visoke atraktivnosti aluvijalnih ravnih površina duž plaže (Slovenska plaža, Jaz, Bečići) za razvoj turističkog smještaja i lokalno najvećeg nivoa seizmičkog hazarda u području. Prepoznat je i konflikt između interesa turističkih organizacija da imaju visoku koncentraciju turista u svakom novom hotelskom naselju i u zoni kao cjelini, s jedne, i očekivanja i želje turista da uživaju u pejzažu i u kontaktu sa prirodom, s druge strane. Osim ovog, javlja se konflikt između trendova agresivnog, novog razvoja (u blizini Starog grada Budve i Svetog Stefana) i zahtjeva za zaštitu autentičnog pejzaža.

**Pragovi:** Postojeći izvori za snabdijevanje vodom su nedovoljni, čak za sadašnje potrebe. Najvažniji funkcionalni prag je kapacitet Jadranske magistrale koja je duž čitavog ovog područja pretvorena u primarnu naseljsku saobraćajnicu. Prilaz sa sjevera ograničen je uskim grlom u Boki Kotorskoj. U samoj zoni, već se nameće potreba za izgradnjom puta kojim bi se zaobišlo priobalno urbanizovano područje. Za privođenje namjeni i izgradnju turističkih kapaciteta potrebno je izvršiti melioracije močvarnog zemljišta u dijelu aluvijalnih ravnih Jaza i Buljarice. Specifični prag je nedostatak radne snage za razvoj prioritetne funkcije.

**Zahtjevi okruženja:** Zaštita pejzaža čitave zone, posebno maslinjaka; zaštita mora od zagađivanja; zaštita i revitalizacija značajnog kulturnog nasljeđa u zaleđu.

**Kontrola seizmičkog rizika, tehničkih akcidenata i elementarnih nepogoda:** Prilagođavanje izgradnje novih i rekonstrukcije postojećih turističkih i naseljskih struktura nivou seizmičkog hazarda, uvažavajući prihvatljivi seizmički rizik. Ovo podrazumijeva punu primjenu svih urbanističko-arhitektonskih i konstruktivnih mjera u cilju smanjenja seizmičke povredljivosti objekata.

**Preduslov:** Rješavanje pitanja snabdijevanja vodom i kanalisanja otpadnih voda i iniciranje izgradnje brze saobraćajnice Crnogorskog primorja.

### **Razvojna zona: BARSKO - ULCINJSKO PRIMORJE**

Pojas najjužnijeg dijela Crnogorskog primorja sa Barskim i prostranim Ulcinjskim poljem. Čine ga dvije podzone: Bar i Ulcinj.

#### **Podzona BAR**

**Resursi i potencijali:** Izgrađeni kompleks Luke Bar sa pratećim sadržajima, formirane društvene funkcije, formirane univerzitetske ustanove, servisi i opremljenost zone; gravitaciono područje, oslonjeno na izgrađenu željezničku prugu i magistralni pravac kroz tunel Sozinu; raspoloživo zemljište za ekspanziju lučkih funkcija i razvoj industrije; prostor za marinu; nekoliko pjeskovitih plaža i pristupačni djelovi niske kamenite obale, kao i uz njih izgrađeni smještajni turistički kapaciteti; poljoprivredno zemljište na terasama (za proizvodnju maslina, agruma i dr.), razvoj agrošumarstva, rasadnička proizvodnja, tehnički građevinski kamen, istorijsko nasljeđe obuhvatajući Stari Bar.

**Prioriteti razvoja:** Luka Bar, industrija sa slobodnom industrijskom zonom, nautički i kupališni turizam, morsko ribarstvo, poljoprivreda mediteranskog i subtropskog karaktera.



**Ograničenja:** Razvoj turističkih kapaciteta u uticajnoj zoni Luke i industrijskih aktivnosti, ograničiti na potrebe tranzitnog turizma. Ograničiti industrijske djelatnosti u skladu sa potrebama očuvanja životne sredine i prekomjernu izgradnju stambenih i turističkih objekata u priobalju i sprečavanje „zaziđivanja” obale.

**Konflikti:** Najvažniji konflikt javlja se između kvaliteta prirodnog i urbanog ambijenta, s jedne, i proširenih industrijskih i lučkih funkcija, s druge strane. Pri rješavanju ovog konflikta, prioritet treba dati potrebama Luke i industrije, što je uslovljeno izradom odgovarajućih obrazaca prostornog razvoja i primjenom efikasnih mjera kontrole od zagađivanja. Prepoznat je i konflikt između Jadranske magistrale i urbanih funkcija.

**Pragovi:** Ograničena količina slobodnog zemljišta za razvoj Luke i urbani razvoj; potreba za novim kompleksnim sistemom vodosnabdijevanja, kada se planirane funkcije prošire; potreba za sistemom za prečišćavanje otpadnih voda; proširenje sistema javnog saobraćaja, povezujući Bar sa područjima koja imaju potencijal radne snage.

**Zahtjevi okruženja:** Zaštita mora od zagađivanja prouzrokovana radom Luke, industrijskim i gradskim otpadnim vodama; zaštita kompleksa Starog Bara i maslinjaka; zaštita priobalja od nekontrolisane izgradnje stambenih objekata; zaštita pejzaža u cjelini.

**Kontrola seizmičkog rizika, tehničkih akcidenata i elementarnih nepogoda:** Visok nivo seizmičkog hazarda i visoka koncentracija opreme i stanovništva, ističu povredljivost čitavog sistema, sa implikacijama na privredu Crne Gore. Seizmički rizik dalje će se povećavati zbog neizbježnosti lociranja lučkih i industrijskih kapaciteta na aluvijalnom zemljištu uz obalu, a djelimično i na nasutom zemljištu (lučki gatovi). Iz tog razloga, neophodno je izraditi kompleksnu studiju, koja će definisati sve preventivne i kontrolne mjere u oblasti zemljotresnog inženjerstva, prostornog planiranja i građevinskog projektovanja.

**Preduslovi:** Definisane međusobnih odnosa funkcija Luke, industrije i grada odgovarajućom urbanističko-planskom dokumentacijom i prilagođavanje relevantnim međunarodnim i državnim propisima, kako bi se udovoljilo međunarodnim standardima za rad slobodnih industrijskih zona, kao i priprema odgovarajuće urbanističke dokumentacije za Dobre Vode, Sutomore i Čanj u cilju formiranja ovih naselja kao zaokruženih turističkih centara. Realizaciju saobraćajne obilaznice riješiti u sklopu magistrale za brzi motorni saobraćaj u zaleđu primorja.

## Podzona ULCINJ

**Resursi i potencijali:** Izgrađeni turistički kapaciteti i reputacija Ulcinja kao potencijalnog međunarodnog turističkog centra; velika dužina pjeskovitih žala, sa ljekovitim svojstvima i ljekovitim mineralnim vodama; etnografske specifičnosti i istorijsko urbano jezgro Ulcinja; kompleksi plodnog poljoprivrednog zemljišta uključujući vrijedne komplekse maslinjaka; bogata staništa faune, posebno ptica i ribe; tehnički građevinski kamen; morska solana.

**Prioriteti razvoja:** Izgradnja turističkih objekata u području Velike plaže sa njenim dubokim zaleđem, Valdanosa i specifične turističke ponude na Adi Bojani; izgradnja marine; intenzivna poljoprivreda; morsko ribarstvo i proizvodnja i prerada soli; aerodrom.

**Ograničenja:** Za lociranja bilo kakve teške i/ili štetne industrije; otvaranje kamenoloma i deponija otpada na eksponiranim padinama okolnih brda; stambene izgradnje u poljoprivrednim kompleksima, izuzev za potrebe poljoprivrednih proizvođača i prekomjernu izgradnju stambenih i turističkih objekata u priobalju.

**Konflikti:** Uopšte uzevši - ovo je zona sa relativno ograničenim brojem razvojnih konflikata. U nekim područjima mogu se javiti konflikti između procesa urbanizacije i poljoprivrednog zemljišta. Velika atraktivnost morske obale, sjeverozapadno od grada, može da prouzrokuje nekontrolisanu stambenu i turističku izgradnju u tom području, stvarajući konflikt sa prioritarnim zahtjevima okruženja. Konflikt između prava i želja privatnih vlasnika zemljišta i objekata, s jedne, i sveobuhvatnog koncepta razvoja zone, ističući posebno potrebu rekonstrukcije Starog grada, s druge strane.

**Pragovi:** Ograničeni kapacitet postojećih sistema komunalne infrastrukture, posebno sistema vodosnabdijevanja i sistema za odvođenje i prečišćavanje otpadnih voda.

**Zahtjevi okruženja:** Zaštita obalne linije i pejzaža zone u cjelini; zaštita mora od zagađivanja; očuvanje karaktera grada Ulcinja, kroz završetak obnove Starog grada i cjelovite urbane strukture; podrška stvaranju regionalnog parka Rumija, uz odgovarajuću saradnju sa Opštinom Bar.

**Kontrola seizmičkog rizika, tehničkih akcidenata i elementarnih nepogoda:** Primjena svih urbanističko-arhitektonskih i konstruktivnih mjera za smanjenje seizmičkog rizika.

**Preduslovi:** Pažnju posvetiti zaštiti od plavljenja plodnog poljoprivrednog zemljišta i meliracionim radovima, uključujući desalinizaciju kompleksa poljoprivrednog zemljišta uz Solanu.

### 3.4.3. Razvojne zone Središnjeg regiona

#### 3.4.3.1. Politike za prostorni plan Središnjeg regiona

- Razvoj Podgorice, Danilovgrada, Nikšića i Cetinja treba da bude međusobno koordiniran i komplementaran. Blizina i pozicija Nikšića kao industrijskog i obrazovnog centra, Cetinja kao kulturnog i obrazovnog centra i prijestonice i Danilovgrada kao poljoprivrednog centra, treba da redukuje pritisak u pogledu širenja Podgorice i da pomogne da njen razvoj bude u onom obimu koji je predviđen ovim Planom.
- Tuzi, Golubovci, Spuž i Danilovgrad treba da postanu dio urbane aglomeracije Podgorice i tako spriječe preveliku koncentraciju populacije u glavnom gradu.
- Prirodne i ekološke vrijednosti (Zeleni koridor u Crnoj Gori) duž planina Visitor, Komovi i Prokletije, oboda Zetske ravnice i Skadarskog jezera, preko Rumije do ulcinjske obale, treba očuvati. Takođe, za potrebe rekreacije stanovništva treba obezbijediti oblasti u nacionalnim i regionalnim parkovima i rekreacionim zonama kao što su Glava Zete, Mareza, Jezera u Nikšićkom polju itd.
- Naselja i zemljište treba zaštititi od poplava rijeka Morače, Zete, Matice i Skadarskog jezera i erozije u Gornjoj Morači i duž granica Bjelopavličke ravnice.
- Radi vodosnabdijevanja stanovništva u regionu treba zaštititi podzemne vode.
- U basenu Skadarskog jezera, treba uspostaviti regionalni sistem za kontrolu kvaliteta vode.

#### 3.4.3.2. Razvojne zone Središnjeg regiona

Dio središnje udoline Crne Gore, koji je veoma naglašena morfološka crta u prostoru Crne Gore i Dinarida u cjelini. Sačinjavaju je Zetska i Bjelopavlička ravnica, a u funkcionalnom smislu dvije podzone: Podgorica i Danilovgrad.

##### Podzona PODGORICA

Predstavlja prostor Zetske ravnice sjeverno od Skadarskog jezera, sa pripadajućim značajnim lokalnim centrima Tuzi i Golubovci.

**Resursi i potencijali:** Postojeći industrijski kompleksi; formirani društveni servisi i opšta opremljenost zone; plodno poljoprivredno zemljište i plantažni kompleksi voćnaka i vinograda; razvoj agrošumarstva, rasadnička proizvodnja; tehnički građevinski kamen; društvenopolitička, ekonomska i kulturna uloga Podgorice kao glavnog grada Crne Gore i bogatstvo kvalitetnih podzemnih voda.

**Prioriteti razvoja:** Političko administrativne, naučne i kulturne funkcije centra državnog značaja; funkcije uslužnog centra najvišeg ranga; industrija, sa preuzimanjem vodeće uloge nosioca razvoja u drugim područjima Crne Gore; intenzivna poljoprivreda; funkcije saobraćajnog centra i centra za tranzitni turizam, raspoloživost visokostručne radne snage.

**Ograničenja:** Kontrolisanje lociranja štetnih industrija i industrija koje zahtijevaju velike površine zemljišta; ograničenje i kontrola daljeg rasta bazne aluminijumske industrije.

**Konflikti:** Vodeći konflikt pojavljuje se između trendova daljeg rasta grada, trendova koncentracije političkih i ekonomskih važnih funkcija i dalje koncentracije stanovništva, s jedne, i visokog nivoa seizmičkog hazarda, sa druge strane i potrebe za ravnomjernijim regionalnim razvojem Crne Gore. Oštar konflikt postoji između urbanizacije i poljoprivrednog zemljišta izuzetno visokog kvaliteta. Konflikt je uočen između industrijskih aktivnosti i poljoprivrede (zagađivanje vazduha, vode i tla) kao i između magistralnih saobraćajnica i urbanih funkcija.

**Pragovi:** Nedostatak energije; veoma ograničeni kapacitet gradskog sistema javnog saobraćaja; ograničeni kapacitet postojećeg osnovnog sistema infrastrukture; teška pristupačnost i nemogućnost intenzivne obrade djelova močvarnog i povremeno plavljenje područja Mareze i zemljišta u zaleđu Nacionalnog parka „Skadarsko jezero“ (duž sjeverne granice).

**Zahtjevi okruženja:** Stroga kontrola deponovanja otpadnih materijala Kombinata aluminijuma i svih faktora koji prouzrokuju aktivno i potencijalno zagađivanje, s obzirom na veliki hazard zagađivanja vazduha, tla i vode, zbog mikroklimatskih uslova, posebno na području Zete; zaustavljanje dalje degradacije pejzaža i slike grada nekontrolisanom gradnjom; zaštita jedinstvenih ostataka starog grada Duklje i njihovo odgovarajuće ekspanziranje u konceptu urbanističkih planova sa izmještanjem željezničke pruge; opremanje odgovarajućim uređajima za filtriranje postrojenja za proizvodnju građevinskih materijala (Cijevna i sl.), koja prouzrokuju zagađenja prašinom, ili izmještanje istih iz urbanih zona.

**Kontrola seizmičkog rizika, tehničkih akcidenata i elementarnih nepogoda:** Usklađivanje namjene površina sa preporukama studija o seizmičkom mikrorejioniziranju; predviđanje gustina izgrađenosti nižih od uobičajenih, uz primjenu svih poznatih mjera kontrole povredljivosti i rizika u urbanističkom planiranju i arhitektonskom projektovanju; uspostavljanje sistema i mehanizama pripremljenosti za zemljotres.

**Preduslovi:** Izrada programa jedinstvene politike prostornog razvoja čitave podzone, obuhvatajući kontaktna područja prema Danilovgradu (Spuz, Mareza i dr.) i Skadarskom jezeru; zabrana gradnje na poljoprivrednom zemljištu, izuzimajući objekte koji služe kao servis poljoprivredi; postizanje bilateralnog sporazuma sa Albanijom o regulaciji i zaštiti Skadarskog jezera, u cilju aktiviranja značajnih kompleksa plodnog poljoprivrednog zemljišta.

## Podzona DANILOVGRAD

Predstavlja prostor Bjelopavličke ravnice, sa pripadajućim značajnim lokalnim centrom Spuz.

**Resursi i potencijali:** Postojeći industrijski kompleksi, posebno u oblasti građevinskog materijala i mlinke industrije; formirani društveni servisi i opšta opremljenost zone; plodno poljoprivredno zemljište sa stočarskim farmama (svinjogojska, živinarska i dr.); razvoj agrošumarstva, rasadnička proizvodnja; duhovni i tranzitni turizam i bogatstvo kvalitetnih podzemnih voda.

**Prioriteti razvoja:** Političko-administrativne, obrazovne i kulturne funkcije opštinskog centra i specijalizovana visokoškolska ustanova od državnog značaja (Policajska akademija); funkcije uslužnog centra; industrija; postojeće funkcije industrije građevinskog materijala na području Danilovgrada i Spuža; poljoprivreda; funkcije saobraćajnog centra i centra za tranzitni turizam.

**Ograničenja:** Kontrola lociranja štetnih industrija i industrija koje zahtijevaju velike površine zemljišta.

**Konflikti:** Između urbanizacije i poljoprivrednog zemljišta izuzetno visokog kvaliteta; konflikt između industrijskih aktivnosti i poljoprivrede (zagađivanje vazduha, vode i tla).

**Pragovi:** Ograničeni kapacitet postojećeg osnovnog sistema infrastrukture; povremeno plavljenje zemljišta u dolini rijeke Zete; sistem za odvođenje viška vode i navodnjavanje poljoprivrednog zemljišta.

**Zahtjevi okruženja:** Stroga kontrola deponovanja otpadnih materijala industrijskih postrojenja i svih faktora koji prouzrokuju aktivno i potencijalno zagađivanje, s obzirom na veliki hazard zagađivanja vazduha, tla i vode, zbog mikroklimatskih uslova, zaustavljanje dalje degradacije pejzaža i slike ravnice nekontrolisanom gradnjom i preradom kamena; opremanje odgovarajućim uređajima za filtriranje postrojenja za proizvodnju građevinskog materijala (Spuz, Danilovgrad i sl.), koja prouzrokuju zagađenja prašinom.

**Kontrola seizmičkog rizika, tehničkih akcidenata i elementarnih nepogoda:** Usklađivanje namjene površina sa preporukama studija o seizmičkom mikrorejioniziranju uz primjenu svih poznatih mjera kontrole povredljivosti i rizika u urbanističkom planiranju i arhitektonskom projektovanju; uspostavljanje sistema i mehanizma pripremljenosti za zemljotres.

**Preduslovi:** Izrada programa jedinstvene politike prostornog razvoja čitave podzone, obuhvatajući kontaktna područja prema Podgorici (Mareza i dr.), Nikšiću (Glava Zete, Bogetići i Ostrog), Cetinju (Čevo) i Kolašin; zabrana gradnje na poljoprivrednom zemljištu, izuzimajući objekte koji služe kao servis poljoprivredi.

**Razvojna zona: CETINJSKA ZONA**

**Resursi i potencijali:** Kulturno-istorijsko nasljeđe Crne Gore i specifični karakter gradskog ambijenta (prostornog i kulturnog); postojeći kompleks elektroindustrije koji već duži period ne radi; tehnički građevinski kamen; formirane funkcije servisa i opremljenost zone.

**Prioriteti razvoja:** Funkcije prijestonice, kulturnog i akademskog centra državnog i šireg značaja, usko povezane sa funkcijama Podgorice; visokospecijalizovani programi na polju očuvanja kulturnih i istorijskih vrijednosti (starog urbanog jezgra Cetinja); specijalizovana turistička ponuda Nacionalnog parka „Lovćen“ i njegovih razvojnih zona (Ivanova korita, Mauzolej na Lovčenu i dr.).

**Ograničenja:** Zabrana lociranja po okolinu štetne i teške industrije; stroga ograničenja za novogradnju i kontrola arhitektonskih oblika, da bi se zadržala prostorna dimenzija i zaštitio karakter urbanog ansambla.

**Konflikti:** Vodeći konflikt javlja se između zahtjeva za očuvanje kulturnog nasljeđa i trendova daljeg privrednog razvoja. Konflikt je moguć između „modernih“ arhitektonskih pristupa i karaktera zaštićenog urbanog tkiva. Oštar konflikt je uspostavljen i između neplanske urbanizacije i poljoprivrednog plodnog zemljišta, čija je količina značajno smanjena.

**Pragovi:** Izgradnja sistema odvođenja atmosferskih i otpadnih voda sa uređajem za prečišćavanje, mora se smatrati prvim pragom koji treba prevazići na putu daljeg razvoja prioriternih funkcija i grada u cjelini. Snabdijevanje vodom, posebno tehnološkom, kao i nedostatak radne snage u neposrednom gravitacionom području je prag koji takođe treba prevazići, kako bi se omogućio razvoj primarnih funkcija. Oskudna količina ravnog zemljišta za razvoj grada, kombinovana sa zahtjevima očuvanja poljoprivrednog zemljišta i prirodnog i kulturnog pejzaža, predstavlja prostorni i tehnički prag za širenje grada. Alternativni pravac razvoja grada, može se usmjeriti ka nižim djelovima okolnih brda.

**Zahtjevi okruženja:** Zaštita slobodnog prirodnog pejzaža oko grada i panorama duž prilaznih puteva od Podgorice i Budve, kao i duž panoramskih ruta prema Lovčenu i Kotoru; zaštita stvorenih seoskih ambijenata; kontrola svih faktora koji prouzrokuju zagađivanje vazduha; obezbjeđenje odgovarajućeg deponovanja čvrstog otpada, evakuacije otpadnih voda, a posebno atmosferskih voda koje povremeno izazivaju plavljenje dijela Cetinjskog polja, uz primjenu odgovarajućih tehničkih rješenja.

**Kontrola seizmičkog rizika, tehničkih akcidenata i elementarnih nepogoda:** Smanjenje povredljivosti svih komponenti urbanog sistema, uz sprovođenje dodatnih mjera zaštite istorijskih i kulturnih vrijednosti;

**Preduslovi:** Kontrola namjene i korišćenja zemljišta; povezivanje sa Nikšićem, izgradnjom magistralnog puta; poboljšanje pristupačnosti naselja u gravitacionom području i njihovo opremanje minimumom servisa.

**Razvojna zona: PODRUČJE SKADARSKOG JEZERA**

**Resursi i potencijali:** Nacionalni park i međunarodno zaštićeno područje (Ramsarska konvencija o zaštiti močvarnog staništa), visoka ambijentalna, ekološka, pejzažna i kulturno-istorijska vrijednost (Rijeka Crnojevića, Vranjina, Lesendro, Žabljak, Virpazar i manastirski kompleksi na arhipelagu), značajna za Evropu i interesantna za čitavi svijet, kompleksi poljoprivrednog zemljišta duž sjeverne obale jezera; bogatstvo florom i faunom, posebno ribom: Povezanost sa Jadranskim morem plovnim putevima Bojane.

**Prioriteti razvoja:** Turizam i rekreacija, poljoprivreda, i strogo kontrolisano ribarstvo, radi održavanja ekološke ravnoteže.

**Ograničenja:** Zabrana lociranja industrije koja može ugroziti ekološki sistem zone; zabrana upotrebe motornih plovila u zaštićenim prirodnim rezervatima, kao i duž sjeverne obale, izuzimajući naznačene koridore.

**Konflikti:** Najvažniji konflikt je uspostavljen između saobraćajne mreže (putne i željezničke) koja presijeca područje NP Skadarsko jezero na dva dijela. Moguć je konflikt između potencijalnog urbanog širenja izazvanog blizinom buduće aglomeracije Podgorice, s jedne, i zahtjeva zaštite poljoprivrednog zemljišta i ekološke cjeline, s druge strane.

**Pragovi:** Najvažniji prag u razvoju rekreacionih objekata je nepostojanje sistema kanalizacije i sistema za prečišćavanje otpadnih voda (izuzev Virpazara). Treba strogo zabraniti direktno ispuštanje otpadnih voda u jezero.

**Zahtjevi okruženja:** Kompleksna zaštita prirodne sredine, posebno ekosistema jezera (staništa ptica, mrestilišta) i obronaka okolnih planina; zaštita i obnova istorijskih arhitektonskih spomenika i obilježja, uključujući i očuvanje slikovitih ambijenata naselja; zaštita kestenovih šuma na obroncima uz južnu obalu jezera; sanacija zagađenog i devastiranog priobalja jezera izazvana nelegalnom gradnjom, kao i zabrana izgradnje prljavih servisnih zona, rekonstrukcija regionalnog puta obodno po zoni (Vladimir - Ostros – Virpazar – Rijeka Crnojevića – Ulići).

**Kontrola seizmičkog rizika, tehničkih akcidenata i elementarnih nepogoda:** Primjena svih propisanih mjera kontrole u uslovima visokog seizmičkog hazarda.

**Preduslovi:** Zaključivanje sporazuma sa Albanijom, koji podrazumijeva uspostavljanje integralnog režima razvoja, zaštite i korišćenja Skadarskog jezera i rijeke Bojane; radi osjetljivosti područja na regionalnom nivou (Nikšić, Danilovgrad, Podgorica i Cetinje) treba obezbijediti uslove za održavanje kvaliteta vode, a u samoj zoni obezbijediti adekvatnu saobraćajnu infrastrukturu.

### **Razvojna zona: NIKŠIĆKA ZONA**

Obuhvata Nikšićko polje sa bližom okolinom.

**Resursi i potencijali:** Već formirani industrijski kompleksi, izgrađeni elektroenergetski kapaciteti, formirane društvene funkcije sa univerzitetskim jedinicama, tehnički građevinski kamen; servisi i opremljenost zone; rezerve kvalitetnog boksita; značajni kompleksi poljoprivrednog zemljišta; rasadnička proizvodnja i ljekobilje; raspoloživost visokostručne i kvalifikovane radne snage.

**Prioriteti razvoja:** Industrija, posebno metaloprerađiva i mašinogradnja, sa preuzimanjem uloge nosioca razvoja metaloprerađiva u Crnoj Gori, na bazi čelika; rudnici boksita; intenziviranje poljoprivredne proizvodnje; prehrambena industrija; funkcije uslužnog centra visokog ranga.

**Ograničenja:** Dalja ekspanzija industrije čelika treba da se ograniči samo na one poduhvate koji su uzajamno zavisni od punog korišćenja sadašnjeg kapaciteta.

**Konflikti:** Najvažniji konflikt može se pojaviti između urbane i industrijske ekspanzije i zaštite poljoprivrednog zemljišta.

**Pragovi:** Nedostatak energije predstavlja najvažniji prag razvoja; kapaciteti postojećih sistema gradske infrastrukture; ograničena saobraćajna pristupačnost sa sjevera i sjeverozapada.

**Zahtjevi okruženja:** Rekultivacija površinskih kopova boksita, kao i površina ugroženih erozijom; svođenje na prihvatljiv nivo već prisutnog zagađivanja vazduha i kontaminacije poljoprivrednog zemljišta i vještačkih jezera, rješavanje otpadnih voda i čvrstog otpada.

**Kontrola seizmičkog rizika, tehničkih akcidenata i elementarnih nepogoda:** Primjena prostorno-planskih i projektantskih mjera, kako bi se ograničila povredljivost komponenti urbanog i privrednog sistema.

**Preduslovi:** Obezbeđenje dovoljnih količina električne energije; poboljšanje pristupačnosti prema Gacku i Foči, preko Durmitora, ka Pljevaljskom bazenu, kao i prema Boki Kotorskoj i Cetinju izgradnjom planiranih magistralnih i brzih saobraćajnica; opremanje naselja u gravitacionom području neophodnim servisima; striktna kontrola korišćenja zemljišta i zabrana izgradnje na poljoprivrednim površinama, izuzimajući onu u funkciji poljoprivrede.

#### **3.4.4. Razvojne zone Sjevernog regiona**

##### **3.4.4.1. Politike za prostorno planiranje Sjevernog regiona**

- Gradovi oko masiva Bjelasice, zajedno sa Plavom i Rožajama, treba da formiraju sistem komplementarnih centara. Bijelo Polje i Berane koji imaju međuopštinske funkcije centara sa opštim službama, bili bi snažni industrijski, poljoprivredni i glavni saobraćajni centri. Kolašin, Mojkovac i Andrijevića, sa dobrom lokacijom u odnosu na NP „Biogradska gora“, bi preuzeli funkciju vodećih centara u oblasti razvoja turizma. Plav i Rožaje treba da budu centri sa generalnim uslugama, privredom

i poljoprivrednim uslugama, koji promovišu i podržavaju razvoj male privrede i turizma u oblasti Komova, Hajle (lokaliteti Skrivena i Turjak), Prokletija i Plavskog jezera.

- Pljevlja treba da ojačaju kao rudarski i industrijski centar, ali je, isto tako, neophodan njegov sveobuhvatni razvoj. Udaljenost od ostalih centara zahtijeva ubrzan razvoj poslovnih funkcija, trgovine, kulturnih, obrazovnih i naučnih aktivnosti. Započinjanje izgradnje željezničke pruge prema Bijelom Polju i magistralnog puta prema Bijelom Polju i Žabljaku, odnosno Nikšiću, od posebne je važnosti.
- Gradove oko masiva Durmitora, Plužine, Šavnik i Žabljak, treba funkcionalno integrisati. Osnovu privrednog i društvenog razvoja treba stvarati razvojem turizma na Žabljaku, poljoprivrede i energetike u Šavniku u Plužinama, u kombinaciji sa razvojem male privrede.
- Plav i Rožaje treba da budu centri opštih servisa, industrije i poljoprivrednih servisa, unapređujući i podržavajući razvoj male privrede i turizma u područjima Komova, Hajle (lokaliteti Skrivena i Turjak), Prokletija i Plavskog jezera.
- Intenziviranje poljoprivrede, posebno stočarstva, treba da bude glavni pravac razvoja ovog regiona. Već razvijeno stočarstvo u oblasti Pive treba promovisati, i nastaviti sa procesom razvoja u oblastima Jezerske površi, Sinjajevine i Bihora, gdje bi veće farme bile osnova za ovu aktivnost. U ostalim oblastima ovog regiona, sa manjim pašnjacima, treba podržati razvoj malih farmi.
- Dolina rijeke Lim treba da bude zona intenzivnog razvoja poljoprivrede. Ravničarska poljoprivredna zemlja u ovoj dolini treba da se iskoristi za usjeve i stočnu hranu, a terasaste padine treba iskoristiti za razvoj i oporavak plantaža sa kontinentalnim voćem. Mješovite poljoprivredne aktivnosti treba dalje da se razvijaju u širem regionu Pljevalja, a posebno u basenu Pljevalja. Definisanjem zona zaštićenih nalazišta minerala treba riješiti konflikte između eksploatacije tih minerala i poljoprivrede.
- Konsolidacija kompleksa šuma i pošumljavanje, koje ima za cilj zaštitu šuma, treba da bude glavni pravac razvoja u oblasti šumarstva. Bez obzira na važnost drvnih resursa ovog regiona, pošumljavanje i poboljšanje degradiranih šuma je neophodno, kako sa aspekta reprodukcije, tako i sa aspekta zaštite od erozije i klizišta. Integralni razvoj regiona kroz korišćenje energetske potencijala prije svega u Pljevaljskom basenu i rijekama Morači i Komarnici, uz korišćenje malih vodotokova za mini hidroelektrane u skladu sa Strategijom razvoja energetike.
- Dobra očuvanost ekološkog koridora (Koridor jugoistočnih Dinarida u Crnoj Gori) koji obuhvata zone nacionalnih parkova Durmitor, Biogradska gora, Prokletije i regionalnih parkova Ljubišnja, Sinjajevina sa Šarancima, Komovima i Visitor sa Zeletinom.
- Razvoj turizma tokom čitave godine u ovom regionu treba da bude usmjeren ka osnivanju centara koji su dovoljno snažni da privuku turiste i da im pruže odgovarajući nivo usluga. Razvoj treba usmjeriti na dva glavna centra, jedan na Žabljaku, za oblast Durmitora, i drugi u Kolašinu za oblast Bjelasice i Komova. U ostalim oblastima treba promovisati i razvijati odgovarajuće oblike djelatnosti i turizma, koristeći resurse prirodnih i kulturnih vrijednosti od nacionalne i međunarodne važnosti. (NP „Durmitor“, NP „Biogradska Gora“, planirani NP Prokletije, kao i područje pod zaštitom UNESCO-a - dolina rijeke Tare,).

#### 3.4.4.2. Razvojne zone Sjevernog regiona

##### **Razvojne zone: GORNJE i SREDNJE POTARJE**

Ova zona podijeljena je u dvije podzone: Kolašin i Mojkovac.

##### **Podzona KOLAŠIN**

Obuhvata područje doline Gornje Tare do Mateševa, dijela NP „Biogradska Gora“ i jugozapadnih padina Bjelasice.

**Resursi i potencijali:** Izgrađeni turistički kapaciteti sa tradicijom i reputacijom za dvosezonsko korišćenje; značajni šumski kompleksi; ukrasni i tehnički građevinski kamen, gline, šljunak i pijesak; rasadnička proizvodnja; resursi pitke vode i hidroenergetski potencijal; kompleksi kvalitetnih planinskih pašnjaka u neposrednom gravitacionom području i sačuvano obradivo zemljište u dolinama Tare i njenih pritoka; kvalitet vode za uzgoj ribe; izgrađeni kapaciteti prerađivačke industrije i već formirane društvene funkcije i servisi; blizina Nacionalnog parka „Biogradska gora“; dobra pristupačnost zoni.

**Prioriteti razvoja:** Turizam usmjeren na formiranje specijalizovane ponude, sa objektima i opremom za zimske sportove, korišćenje hidroenergetskog potencijala rijeke Morače i njenih pritoka; poljoprivreda orijentisana na

razvoj stočarstva i specifičnu ratarsku proizvodnju (sjemenski krompir i dr.); flaširanje vode, proizvodnja ribe i prerađivačka industrija manjeg obima.

**Ograničenja:** Zabrana urbanog razvoja u području potencijalnih hidroakumulacija; ograničenje i stroga kontrola daljeg razvoja industrije, posebno one koja može uticati na zahtijevani kvalitet vode, Tare prije svega, kao i na kvalitet vazduha.

**Konflikti:** Glavni, potencijalni konflikt je između razvoja hidroenergetskog sistema na Tari, s jedne, i postojeće mreže naselja i saobraćajnica, s druge strane. Pored ovog, moguć je i konflikt između predložene akumulacije i seizmičkog hazarda gdje, na već postojeći nivo hazarda, treba dodati dvije nove značajne komponente: uticaj indukovane seizmičnosti i uticaj razornih posljedica klizanja zemljišta u jezero, koje bi moglo biti prouzrokovano zemljotresom. Evidentan je i manji konflikt između urbanizacije i poljoprivrednog zemljišta.

**Pragovi:** Dalji urbani razvoj grada, zavisi od odgovarajućeg rješenja sistema za odvođenje otpadnih voda - uključujući i odgovarajuće uređaje za njihovo prečišćavanje.

**Zahtjevi okruženja:** Zaštita rijeke Tare, gdje je imperativ da se najviša klasa kvaliteta vode zadrži, s obzirom na činjenicu da, dalje nizvodno, rijeka ulazi u zonu Nacionalnog parka „Durmitor” i zaštita pejzaža, u kojem ne treba dozvoliti izgradnju visokih i arhitektonski agresivnih zgrada. Rijeka Tara je Skupštinskom deklaracijom zaštićena od izgradnje energetske objekata.

**Kontrola seizmičkog rizika, tehničkih akidenata i elementarnih nepogoda:** Primjena prostorno-planskih i projektantskih mjera, kako bi se ograničila povredljivost komponenti urbanog i privrednog sistema u smislu seizmičkog rizika. Uspostavljanje mjera kontrole, poklanjajući i dalje posebnu pažnju impregnari drveta u Kolašinu.

## Podzona MOJKOVAC

Obuhvata područje doline gornje Tare, dijela NP „Biogradska gora“ i dijela kanjona Tare u području Crnih poda.

**Resursi i potencijali:** Rude polimetala i buduća postrojenja primarne prerade; tehnički građevinski kamen, gline, šljunak i pijesak; hidroenergetski potencijal malih vodotoka, pozicija glavne kapije za područje Nacionalnog parka „Durmitor”, u odnosu na formirane saobraćajne veze; kompleksi kvalitetnih planinskih pašnjaka u neposrednom gravitacionom području i sačuvano obradivo zemljište u dolinama Tare i njenih pritoka; izgrađeni kapaciteti prerađivačke industrije i već formirane društvene funkcije i servisi; blizina Nacionalnog parka „Biogradska gora”; dobra pristupačnost zoni.

**Prioriteti razvoja:** Poljoprivreda orijentisana na razvoj stočarstva i specifičnu ratarsku proizvodnju (sjemenski krompir i dr.); planinski turizam; rudarstvo i primarna prerada; prerađivačka industrija manjeg obima.

**Ograničenja:** Ograničenje i stroga kontrola daljeg razvoja industrije, posebno one koja može uticati na zahtijevani kvalitet vode, Tare prije svega, kao i na kvalitet vazduha.

**Konflikti:** Konflikt između deponija otpadnih materijala rudnika „Brskovo” iz procesa flotacije naspram zahtjeva zaštite rijeke Tare.

**Pragovi:** Dalji urbani razvoj grada, zavisi od odgovarajućeg rješenja sistema za odvođenje otpadnih voda, uključujući i odgovarajuće uređaje za njihovo prečišćavanje, kao i saobraćajno otvaranje obodnih planinskih područja predviđenih za razvoj turizma.

**Zahtjevi okruženja:** Zaštita rijeke Tare, gdje je imperativ da se najviša klasa kvaliteta vode zadrži, s obzirom na činjenicu da, dalje nizvodno, rijeka ulazi u zonu Nacionalnog parka „Durmitor” i zaštita pejzaža, u kojem ne treba dozvoliti izgradnju visokih i arhitektonski agresivnih zgrada.

**Kontrola seizmičkog rizika, tehničkih akidenata i elementarnih nepogoda:** Primjena prostorno-planskih i projektantskih mjera, kako bi se ograničila povredljivost komponenti urbanog i privrednog sistema u smislu seizmičkog rizika. Uspostavljanje mjera kontrole, poklanjajući i dalje posebnu pažnju nasipu taložnog bazena otpadne vode iz procesa flotacije rudnika „Brskovo”.

**Preduslovi:** Obezbjedivanje vodosnabdijevanja Mojkovca i saobraćajnica za regionalno uvezivanje unutar magistralnog prstena Bjelasice.

**Razvojna zona: POLIMSKA ZONA**

Rijeka Lim je životna linija zone, a kvalitet vode Lima je uslov biološkog i privrednog razvoja zone, koja je, zbog svojih specifičnosti, podijeljena u četiri podzone: **Plav, Andrijevića, Berane i Bijelo Polje.**

**Podzona PLAV**

Obuhvata područje Plavskog jezera, uključujući i ravne terene duž izvorišnog toka Lima.

**Resursi i potencijali:** Atraktivan prirodni pejzaž, uključujući potencijalni nacionalni park Prokletije i Plavsko jezero, specifično graditeljsko nasljeđe i izgrađeni turistički kapaciteti; poljoprivredno zemljište, šumski kompleksi i pojave ležišta mineralnih sirovina; izgrađeni drvoprerađivački i drugi industrijski kapaciteti; raspoloživa radna snaga; resursi pitke vode; hidroenergetski potencijal Lima i njegovih pritoka za izgradnju mini-hidroelektrana; rasadnički potencijal i kvalitet vode za uzgoj salmonidnih vrsta riba.

**Prioriteti razvoja:** Bolja saobraćajna povezanost sa okruženjem, poljoprivreda orijentisana na ratarsku i stočarsku proizvodnju i proizvodnju voća; turizam usmjeren na dvosezonsko korišćenje kapaciteta i valorizacija Plavskog jezera; industrija prerade drveta, prehrambena industrija, flaširanje vode i korišćenje hidroenergetskog potencijala izgradnjom malih hidroelektrana.

**Ograničenja:** Zabrana lociranja svih industrija u slivu Plavskog jezera; ispuštanja netretiranih zagađujućih otpadnih voda u Plavsko jezero, Lim i njegove pritoke; ograničenje razvoja urbanih i industrijskih funkcija u područjima potencijalnih hidroakumulacija.

**Konflikti:** Evidentan je konflikt između urbanog širenja i pojedinačnih uzurpacija lokacija eksponiranih u prostoru i zahtjeva za očuvanje prirodnih ljepota i poljoprivrednog zemljišta. Isto tako, izražen je konflikt između prirodnog karaktera i ljepote sistema površinskih voda i mjera za poboljšanje korišćenja potencijala obradivog zemljišta - melioracioni zahvati plavnih površina južno od Plavskog jezera, kao i konflikt između privredne eksploatacije šuma i zahtjeva zaštite prirodne sredine i pejzaža.

**Pragovi:** Veoma ograničena pristupačnost podzoni u uspostavljenoj mreži saobraćajnica u Crnoj Gori, posebno dijela Plavske i Gusinjske kotline; neadekvatno riješeni i/ili nedostajući sistemi komunalne infrastrukture.

**Zahtjevi okruženja:** Zaštita pejzaža, vode, vazduha, zemljišta, kao i izabranih sklopova folklorne arhitekture;

**Kontrola seizmičkog rizika, tehničkih akcidenata i elementarnih nepogoda:** Primjena prostorno-planskih i projektantskih mjera, kako bi se ograničila povredljivost komponenti urbanog i privrednog sistema u smislu seizmičkog rizika.

**Preduslovi:** Poboljšanje pristupačnosti, izgradnjom novih i modernizacijom postojećih saobraćajnica, kao i razvoj funkcija društvene infrastrukture.

**Podzona ANDRIJEVICA**

Obuhvata slivno područje Lima između Plava i Berana.

**Resursi i potencijali:** Kvalitetno poljoprivredno zemljište, kompleksi šuma, ukrasni kamen, tehnički građevinski kamen, gline, šljunak i pijesak; industrijski i turistički kapaciteti; formirane društvene funkcije, servisi i opremljenost; atraktivni planinski prostori Bjelasice i regionalnog parka Komovi.

**Prioriteti razvoja:** Poljoprivreda usmjerena na proizvodnju voća i uzgoj stoke; industrija sa orijentacijom na finalizaciju; planinski turizam; funkcije uslužnog centra šireg značaja i male hidroelektrane.

**Ograničenja:** Ispuštanja netretiranih zagađujućih otpadnih voda u Lim i njegove pritoke.

**Konflikti:** Između potrebe efikasnog korišćenja potencijala i prisutne tendencije migracije radno sposobnog dijela stanovništva, naglašen evidentnim disparitetom u sadašnjem nivou društvenoekonomskog razvoja između ove podzone i prosjeka Crne Gore. Prolaskom magistrale stvoren je konflikt između te saobraćajnice i funkcija urbanog naselja. Uočen je konflikt između privredne eksploatacije šuma i zahtjeva zaštite prirodne sredine i pejzaža.



**Pragovi:** Veoma ograničena pristupačnost podzoni u uspostavljenoj mreži saobraćajnica u Crnoj Gori, posebno dijela Limske kotline; neadekvatno riješeni i/ili nedostajući sistemi komunalne infrastrukture.

**Zahtjevi okruženja:** Zaštita vode Lima i kontrola svih faktora koji prouzrokuju zagađivanje zemljišta i vazduha; definisanje i rezervisanje koridora za izgradnju drumskih saobraćajnica (autoputevi i dr.).

**Kontrola seizmičkog rizika, tehničkih akcidenata i elementarnih nepogoda:** Primjena prostorno-planskih i projektantskih mjera, kako bi se ograničila povredljivost komponenti urbanog i privrednog sistema u smislu seizmičkog rizika.

**Preduslovi:** Poboljšanje saobraćajne povezanosti i razvoj funkcija društvene infrastrukture.

### Podzona BERANE

Obuhvata srednji kotlinski dio doline rijeke Lima od Andrijevice do ušća rijeke Lješnice.

**Resursi i potencijali:** Ležišta i rezerve mrkog uglja; šljunak i pijesak; kvalitetno poljoprivredno zemljište i kompleksi šuma; izgrađeni industrijski kapaciteti; formirane društvene funkcije; servisi i opremljenost zone; atraktivni planinski prostori Bjelasice i Smiljevice; izgrađeni turistički smještajni kapaciteti i oprema; kvalitetna voda za uzgoj ribe i hidroenergetski potencijal rijeke Lim za izgradnju mini-hidroelektrana.

**Prioriteti razvoja:** Industrija, s orijentacijom na finalizaciju; poljoprivreda, usmjerena na proizvodnju voća i uzgoj stoke; uzgoj ribe; rudarstvo; funkcije uslužnog centra šireg značaja; tranzitni i planinski turizam; aerodrom, male hidroelektrane i termoelektrane.

**Ograničenja:** Povećanje kapaciteta i realizacija drugih razvojnih programa uslovljeni su primjenom tehnologija koje neće zagađivati životnu sredinu; ograničenje urbanizacije, razvoja industrijskih funkcija i tehničke infrastrukture u područjima potencijalnih hidroakumulacija i prepoznatih ležišta mrkog uglja.

**Konflikti:** Konflikt između urbanizacije i poljoprivrednog zemljišta. Postoji i konflikt između potrebe valorizacije potencijala i raspoloživog radno sposobnog dijela stanovništva, usljed evidentnog dispariteta u sadašnjem nivou društvenoekonomskog razvoja između ove podzone i prosjeka Crne Gore. Povremeno je prisutan konflikt neregulisanog toka rijeke Lima i djelatnosti u njegovoj dolini (poljoprivreda, ribarstvo, lokalni saobraćaj i dr.).

**Pragovi:** Prag za industrijski razvoj predstavlja sadašnja saobraćajna povezanost sa centralnim dijelom Crne Gore i saobraćajnica za regionalno uvezivanje unutar magistralnog prstena Bjelasice, kao i regulisanje toka rijeke Lima.

**Zahtjevi okruženja:** Zaštita Lima od zagađivanja i uspostavljanje mehanizma kontinuiranog praćenja i kontrole svih faktora koji prouzrokuju zagađivanje vode, zemljišta i vazduha (područje pojave temperaturnih inverzija).

**Kontrola seizmičkog rizika, tehničkih akcidenata i elementarnih nepogoda:** Primjena svih regularnih mjera za kontrolu rizika u urbanističkom i arhitektonskom projektovanju; uspostavljanje sistema i mehanizama djelovanja u slučaju zemljotresa; lociranje uzvodno od urbanizovane zone samo onih postrojenja koja ne dovode u opasnost grad zagađenjem vode i vazduha.

**Preduslovi:** Sanacija i rehabilitacija okruženja, kao poduhvat od šireg značaja, obuhvatajući i regulaciju rijeke Lim na području grada Berana i njegovog toka kroz Beransku kotlinu; poboljšanje saobraćajne povezanosti sa centralnim dijelom Crne Gore, Bijelim Poljem i područjem Bjelasice saobraćajnicama za regionalno uvezivanje unutar magistralnog prstena.

### Podzona BIJELO POLJE

Obuhvata donji dio doline rijeke, do granice sa Srbijom, uključujući dolinu Ljuboviđe, kao i doline drugih pritoka Lima.

**Resursi i potencijali:** Poljoprivredno zemljište, pašnjački tereni i kompleksi izdanačkih šuma; bogat stočni fond, izvori mineralnih voda; šljunak i pijesak; prirodni uslovi za razvoj turizma (Bjelasica i Čalovića klisura);

kulturno-istorijsko i graditeljsko nasljeđe; izgrađeni kapaciteti prerađivačke industrije; formirani društveni servisi šireg značaja; položaj u odnosu na glavne saobraćajnice.

**Prioriteti razvoja:** Prerađivačka industrija; poljoprivreda usmjerena na uzgoj stoke, ratarstvo i proizvodnju voća; rasadnička proizvodnja u šumarstvu i voćarstvu; tranzitni, planinski i specijalizovani vidovi turizma; funkcije uslužnog centra šireg značaja, uključujući saobraćaj.

**Ograničenja:** Zabrana razvoja urbanih i drugih funkcija na poljoprivrednom zemljištu, izuzev onih koji su u funkciji poljoprivrede. Zabrana lociranja teške i/ili štetne industrije.

**Konflikti:** Konflikt između urbanog i industrijskog razvoja duž doline Lima i zahtjeva za očuvanje najvrednijeg poljoprivrednog zemljišta. Naglašen je konflikt između urbanizovanih zona i tranzitnog saobraćaja - prolaz Jadranske magistrale.

**Pragovi:** Prvi prag u urbanom razvoju predstavlja ograničenost opremljenog građevinskog zemljišta u dolini, što nameće potrebu razvoja po nižim obroncima brda, a time i nove sisteme komunalne infrastrukture. Nedovoljna pristupačnost i nerazvijene funkcije uslužnih servisa - posebno u vezi sa poljoprivredom u gravitacionom području podzone.

**Zahtjevi okruženja:** Stroga kontrola uticaja svih vrsta zagađenja na degradaciju tla i kontaminaciju poljoprivrednih proizvoda;

**Kontrola seizmičkog rizika, tehničkih akcidenata i elementarnih nepogoda:** Primjena svih regularnih mjera za kontrolu rizika u urbanističkom i arhitektonskom projektovanju; uspostavljanje sistema i mehanizama djelovanja u slučaju zemljotresa.

**Preduslovi:** Poboljšanje pristupačnosti i opremanje ruralnih naselja minimumom potrebnih servisa, u funkciji razvoja poljoprivrede, stočarstva i turizma u ovom brdskoplaninskom području, kao i dislociranje tranzitnog saobraćaja Jadranske magistrale van urbanog dijela.

### **Razvojna zona: PIVSKA ZONA**

Ova zona, koja obuhvata doline rijeka Pive (sa hidroakumulacijom Pivsko jezero) i Komarnice sa pritokama, podijeljena je u dvije podzone: Šavnik i Plužine.

#### **Podzona ŠAVNIK**

**Resursi i potencijali:** Hidroenergetski potencijal Komarnice i njenih pritoka; visokoplaninski pašnjaci; šumski kompleksi u širem području zone; Nacionalni park „Durmitor”; izgrađeni turistički kapaciteti, kvalitetna izvorišta pitke vode i kapaciteti za flaširanje vode.

**Prioriteti razvoja:** Poljoprivreda, orijentisana na stočarstvo; planinski turizam; koršćenja hidropotencijala sliva Pive i flaširanje vode.

**Ograničenja:** Ograničenje razvoja privrednih djelatnosti koje bi mogle ugroziti kvalitet životne sredine.

**Konflikti:** Konflikt se može pojaviti između načina korišćenja hidroenergetskog potencijala i tekućih opredjeljenja u planiranju razvoja. Potencijalni konflikt postoji između ograničenosti prostora gradskog naselja, s jedne, i odgovarajućih razvoja urbanih funkcija, s druge strane.

**Pragovi:** Neadekvatna saobraćajna pristupačnost i povremene blokade (posebno u zimskom periodu) je prvi prag na putu daljeg razvoja, ne samo prioritetnih funkcija, već i uopšte; neodgovarajuća rješenja i nedovoljan kapacitet sistema vodosnabdijevanja; nepostojanje adekvatnog sistema za snabdijevanje elektroenergijom;

**Zahtjevi okruženja:** Zaštita pejzaža u cjelini, a posebno duž magistralnih saobraćajnica i akumulacija; zaštita voda akumulacije do kvaliteta koji omogućava rekreaciono korišćenje i uzgoj ribe.

**Kontrola seizmičkog rizika:** Praćenje indukovane seizmičnosti od budućih akumulacionih jezera i definisanje rezultujućeg seizmičkog hazarda u području hidroakumulacija.

**Preduslovi:** Poboljšanje pristupačnosti podzoni, izgradnjom novih magistralnih i regionalnih saobraćajnica; poboljšanje lokalne pristupačnosti, i opremanje naselja neophodnih servisima.

## Podzona PLUŽINE

**Resursi i potencijali:** Hidroenergetski potencijal gornje Pive i njenih pritoka; izgrađena akumulacija i Hidroelektrana „Piva”; kulturno-istorijsko nasljeđe (manastir „Piva”); planirani regionalni park „Maglič, Bioč i Volujak”; visokoplaninski pašnjaci; šumski kompleksi, u širem području zone; Nacionalni park „Durmitor”, izgrađeni turistički i industrijski kapaciteti, kvalitetna voda za uzgoj ribe.

**Prioriteti razvoja:** Poljoprivreda, orijentisana na stočarstvo i ribarstvo; tranzitni i planinski turizam; prerađivačka industrija; korišćenje hidropotencijala sliva Pive.

**Ograničenja:** Ograničenje razvoja za industriju koja bi mogla ugroziti kvalitet životne sredine.

**Konflikti:** Morfologija, konfiguracija i ograničenost gradskog zemljišta, s jedne, i funkcije urbanog i privrednog razvoja, s druge strane; potencijalni konflikt, nastaje u nepoštovanju režima pražnjenja hidroakumulacije i prirodnog pejzaža.

**Pragovi:** Neadekvatna pristupačnost je prvi prag na putu daljeg razvoja, ne samo prioriternih funkcija, već i uopšte; neodgovarajuća rješenja i nedovoljan kapacitet sistema vodosnabdijevanja i nepostojanje adekvatnog sistema za snabdijevanje elektroenergijom.

**Zahtjevi okruženja:** Zaštita pejzaža u cjelini, a posebno duž magistralnih saobraćajnica i akumulacija; zaštita voda akumulacije do kvaliteta koji omogućava rekreaciono korišćenje i uzgoj ribe.

**Kontrola seizmičkog rizika:** Praćenje indukovane seizmičnosti od jezera i definisanje rezultujućeg seizmičkog hazarda u području hidroakumulacija.

**Preduslovi:** Pобољшanje pristupačnosti podzoni, izgradnjom novih magistralnih i regionalnih saobraćajnica; pobољшanje lokalne pristupačnosti i opremanje naselja neophodnom infrastrukturom (elektro i vodosnabdijevanje) i servisima.

## Razvojna zona: PODRUČJE DURMITORA

**Resursi i potencijali:** Nacionalni park „Durmitor”, sa kanjonom Tare; izgrađeni turistički kapaciteti, te tradicija i renome **Žabljaka** kao centra za dvosezonsko korišćenje; značajni kompleksi šuma i pašnjaka.

**Prioriteti razvoja:** Turizam, uključujući i specifičnu ponudu seoskog turizma; poljoprivreda, orijentisana na razvoj stočarstva; industrija prerade drveta (na postojećoj lokaciji).

**Ograničenja:** Zabrana lociranja novih industrijskih i prerađivačkih funkcija, izuzev pogona male privrede, orijentisanih na lokalno i šire turističko tržište i potrebe stanovništva; ograničenje i stroga kontrola eksploatacije šuma, podrazumijevajući apsolutnu zabranu sječe u zoni Parka; ograničenje i stroga kontrola razvoja organizovanih stočarskih farmi, koje bi, lokacijom i veličinom, mogle da ugroze uspostavljenu prirodnu ravnotežu zone u cjelini i kvalitet zone Parka posebno; ograničenje razvoja teškog i tranzitnog saobraćaja u zonama pod strogom zaštitom prirode uz obaveznu kontrolu vođenja trasa saobraćajnica i u okviru šire zaštitne zone Parka.

**Konflikti:** Konflikt između potrebe obezbjeđenja kontinuiteta linija tehničkih infrastruktura - putevi, dalekovodi i dr, i potrebe očuvanja kontinuiteta ekosistema pod zaštitom. Konflikt između pritiska turista i otpornosti ekosistema. Konflikt između „modernih” - agresivnih i neobičnih arhitektonskih oblika turističkih objekata i ljepote i istančanosti pejzaža.

**Pragovi:** Najvažniji prag predstavlja ograničena pristupačnost zoni, iz južnog (Nikšić) i zapadnog (Plužine) pravca, neodgovarajuća rješenja i nedovoljni kapaciteti sistema vodosnabdijevanja.

**Zahtjevi okruženja:** Zaštita prirodne sredine zone u cjelini, sa naglaskom na očuvanje njenog integriteta i integriteta postojećih ekosistema.

**Kontrola seizmičkog rizika:** Primjena svih mjera kod projektovanja zgrada i drugih inženjerskih objekata.

**Preduslovi:** Funkcionalno povezivanje ove zone sa Pivskom zonom, imajući u vidu dosadašnji ukupan razvoj i postojanje šire durmitorske subregije.

**Razvojna zona: PLJEVALJSKA ZONA**

Obuhvata Pljevaljsku kotlinu sa širim okruženjem.

**Resursi i potencijali:** Formirani industrijski kapaciteti, građevinski materijal i flaširanje vode; društvene funkcije, servisi i opremljenost zone; utvrđene rezerve uglja (Pljevlja i Maočko polje), hidroenergetski potencijal, ruda polimetala i nemetala (Šuplja stijena, Kovač i dr.); velike rezerve laporca; poljoprivredno zemljište; kulturno – istorijsko nasljeđe; šumski kompleksi i područja pogodna za planinski turizam.

**Prioriteti razvoja:** Rudarstvo, proizvodnja energije i cementa; poljoprivreda, turizam, drvoprerađivačka industrija, opekarska proizvodnja i druga prerađivačka industrija orijentacijom na viši nivo finalizacije i zapošljavanja radne snage i toplifikacija Pljevalja.

**Ograničenja:** Ograničenje razvoja industrije koja zahtijeva velike površine gradskog zemljišta, kao i industrije koja može doprinijeti degradiranju životne sredine; stroga kontrola i planski usmjeren razvoj urbanih funkcija, u cilju zaštite poljoprivrednog zemljišta.

**Konflikti:** Oštar konflikt postoji između industrijskog razvoja i rudarstva, s jedne, i poljoprivrede i zahtjeva zaštite životne sredine, s druge strane. Veoma oštar konflikt postoji između postojeće industrije cementa i urbane sredine Pljevalja. Konflikt između industrijskog razvoja, rudarstva i energetike, i potencijala za razvoj turističko-rekreativnih funkcija. Uočava se konflikt između arheološkog nalazišta i okolne urbanizacije.

**Pragovi:** Najvažniji prag predstavlja opšta ograničenost pristupačnosti zoni. Razlog za ovo je neadekvatan saobraćajni sistem i ograničenje njegovog operativnog kapaciteta, posebno u zimskim uslovima; realizacija toplifikacije Pljevalja predstavlja prag bez kojeg nije moguće dostići zadovoljavajući nivo kvaliteta vazduha.

**Zahtjevi okruženja:** Ozdravljenje životne sredine, od do sada već visokog nivoa zagađenosti prouzrokovanog radom industrije; izrada i realizacija kompleksnog programa rehabilitacije i rekultivacije prostora degradiranih površinskim kopovima uglja, s posebnim naglaskom na sanaciju i kultivisanje deponija jalovine otpada i pepela; kontrola svih faktora koji prouzrokuju zagađivanje vode, vazduha i zemljišta i formiranje regionalnog parka Ljubišnja.

**Preduslovi:** Poboljšanje veza sa okruženjem i time opšte pristupačnosti izgradnjom magistralnih drumskih saobraćajnica prema Žabljaku – Nikšiću i Bijelom Polju i formiranje željezničke veze sa prugom Beograd – Bar; poboljšanje pristupačnosti naselja na ruralnom prostoru i njihovo opremanje minimumom servisa, s osnovnim ciljem da se ublaži ili zaustavi dalji odliv stanovništva i koncentracije u opštinskom centru.

**Razvojna zona: ROŽAJSKA ZONA**

Obuhvata dolinu Ibra u širem području Rožaja.

**Resursi i potencijali:** Kompleksi visokokvalitetnih šuma; značajne površine pašnjaka; izgrađeni industrijski kapaciteti; formirani servisi; izgrađeni turistički kapaciteti i oprema; raspoloživost radne snage; hidroenergetski potencijal Ibra za izgradnju mini-elektrana.

**Prioriteti razvoja:** Šumarstvo; industrija s orijentacijom na finalizaciju; planinski turizam i poljoprivreda, orijentisana na uzgoj stoke.

**Ograničenja:** Ograničenje razvoja za industriju koja bi mogla ugroziti kvalitet životne sredine.

**Konflikti:** Uočava se konflikt između obima sječe drvne mase i zaštite životne sredine, kao i raspoloživog gradskog građevinskog zemljišta u odnosu na urbanizaciju i funkcije privrednog razvoja. Postojeće rješenje prolaska magistralnog puta je u direktnom konfliktu sa strukturom naselja.

**Pragovi:** Nerazvijena mreža objekata društvene i tehničke infrastrukture i servisa u naseljima gravitacionog područja, te ograničena lokalna pristupačnost.

**Zahtjevi okruženja:** Izbjegavanje rizika deforestacije i njenih posljedica, posebno u područjima atraktivnim za razvoj turizma; formiranje regionalnog parka Turjak sa Hajlom; kontrola svih faktora koji prouzrokuju zagađivanje vode, vazduha i zemljišta.

**Kontrola seizmičkog rizika:** Primjena regularnih mjera u urbanističkim planovima i arhitektonskim projektima.

**Preduslovi:** Pобољшanje društvene i tehničke infrastrukture i pobољшanje lokalne pristupačnosti.

### 3.4.5. Funkcionalne cjeline –prekogranіčne razvojne zone

**Prekogranіčna razvojna zona** je zona šireg obuhvata oko državne granice koju mogu sačinjavati gradovi, naselja ili opštine sa sličnim razvojnim potencijalima i/ili problemima u susjednim državama.

#### **Prekogranіčna razvojna zona: Berane, Andrijevica, Rožaje – Peć, Kosovska Mitrovica**

Čini je područje razvojne zone Rožaje i dio Polimske razvojne zone i prekogranіčna područja Peći i Kosovske Mitrovice u Srbiji.

Prioriteti razvoja: saobraćajna integracija, prvenstveno izgradnjom autoputa Andrijevica - Priština – Niš i izgradnjom pruge od Bijelog Polja preko Berana do Peći; privredna saradnja u području industrije, turizma i trgovine i kulturna saradnja.

#### **Prekogranіčna razvojna zona: Pljevlja, Bijelo Polje – Prijepolje, Priboj**

Čini je područje razvojne zone Pljevlja i dijela Polimske razvojne zone i prekogranіčna područja Prijepolja i Priboja u Srbiji.

Prioriteti razvoja: saobraćajna integracija, prvenstveno izgradnjom dijela autoputa Beograd – Bar i energetske distributivne infrastrukture; privredna saradnja u području industrije i trgovine i kulturna saradnja.

#### **Prekogranіčna razvojna zona: Pljevlja, Gradac – Foča**

Čini je područje razvojne zone Pljevlja i prekogranіčna područja Bosne i Hercegovine.

Prioriteti razvoja: saobraćajna integracija, prvenstveno izgradnjom dijela magistralnog puta Pljevlja - Gradac – Šula – Foča i dalje prema Sarajevu, energetske distributivne infrastrukture, privredna saradnja u području industrije i trgovine i kulturna saradnja.

#### **Prekogranіčna razvojna zona: Maglić – Bioč – dolina Sutjeske (Plužine –Foča)**

Sačinjava je područje djelova Pivske i Durmitorske razvojne zone i prekogranіčna područja Foče u Bosni i Hercegovini.

Prioriteti razvoja: saobraćajna integracija, prvenstveno izgradnjom dijela magistrale za brzi saobraćaj Nikšić – Plužine – Šćepan polje, privredna saradnja u području vodoprivrede i energetike, turizma, poljoprivrede i trgovine, zaštite životne sredine (planirani regionalni park Maglić-Bioč-Volujak sa Nacionalnim parkom „Sutjeska” i ekološki koridor jugoistočnih Dinarida) i kulturne saradnje.

#### **Prekogranіčna razvojna zona: Nikšić, Vilusi – Trebinje, Bileća, Gacko**

Čini je područje razvojne zone Nikšić i prekogranіčna područja Trebinja, Bileće, Gacka i Nevesinja u Bosni i Hercegovini.

Prioriteti razvoja: saobraćajna integracija, prvenstveno izgradnjom dijela Jadransko-jonskog autoputa, izgradnjom pruge od Nikšića do Bileće, privredna saradnja u području industrije, vodoprivrede (regilusanje odnosa o korišćenju vode Bilećkog jezera), energetike, trgovine i društvenih djelatnosti.

#### **Prekogranіčna razvojna zona: Boka Kotorska – Dubrovnik – Trebinje**

Sačinjava je područje razvojne zone Boke Kotorske i prekogranіčna područja Konavala i Dubrovnika u Hrvatskoj i Trebinja u Bosni i Hercegovini.

Prioriteti razvoja: saobraćajna integracija, prvenstveno izgradnjom brze saobraćajnice u primorskom zaleđu, razvoja priobalne plovidbe i saradnje aerodroma Ćilipi i Tivat; privredna saradnja u području turizma, trgovine, vodoprivrede i zaštite životne sredine (morsko dobro i ekološki koridor primorskih planina), kulturna saradnja, naročito u području zaštite kulturno-istorijskog nasljeđa primorskih gradova.

#### **Prekogranіčna razvojna zona: Bazen Skadarskog jezera (Podgorica, Danilovgrad, Bar, Ulcinj – Skadar)**

Čini je područje razvojnih zona Zetsko-bjelopavličke ravnice, Barsko-ulcinjskog primorja i Skadarskog jezera i prekogranіčna područja Skadra u Albaniji.

Prioriteti razvoja: saobraćajna integracija, prvenstveno izgradnjom dijela Jadransko-jonskog autoputa, brze saobraćajnice u primorskom zaleđu i plovni puteva na Skadarskom jezeru; privredna saradnja u području industrije, energetike, turizma, poljoprivrede i trgovine i zaštite životne sredine (Skadarsko jezero i ekološki koridori: primorskih planina i zeleni pojas).

### **Prekogranična razvojna zona: Prekogranični park Prokletije (Plav, Gusinje – Albanija)**

Sačinjava je područje dijela razvojne zone Polimlja i prekograničnog područja masiva Prokletija u Albaniji.

Prioriteti razvoja: privredna saradnja u području turizma i zaštite životne sredine (planirani nacionalni park Prokletije i ekološki koridori: zeleni pojas i jugoistočni Dinaridi).

## **3.5. Smjernice za izradu planova područja od posebnog značaja**

Zajednička obilježja prostornih cjelina utvrđenih prethodnim Prostornim planom, studijskom osnovom za izradu novog, Ocjenom stanja i perspektive prostornog razvoja - Strategije i na temelju posebnih stručno-naučnih istraživanja, predstavljaju okvir uspostavljanja kriterijuma korišćenja prostora.

Smjernice za izradu planova za područja od posebnog značaja (javnog interesa), date su kroz sljedeće kategorije definisanja prostora:

- Obalno područje Jadrana sa Morskim dobrom; (PPPPN Morsko dobro usvojen u Skupštini Crne Gore 2007. god.)
- Središnji-kontinentalni djelovi Crne Gore;
- Područja posebnih vrijednosti prirode;
- Područja sa posebnim problemima i ograničenjima u razvoju;
- Ruralna područja kojima je neophodna revitalizacija;
- Područja uz državnu granicu (prigranična područja).

**a) Obalno područje crnogorskog Jadrana** pripada prostorno razvojnoj cjelini države i području Mediterana. Osiguranjem jedinstvenog planskog zahvata treba uspostaviti sistem integralnog upravljanja obalnim područjem koje je zasnovano na Prostornom planu posebne namjene Morskog dobra, opštinskim planovima primorskih opština, a u skladu sa međunarodnim aktivnostima i konvencijama za Mediteran.

Uređenje prostora obalnog područja treba da se zasniva na sljedećim osnovnim smjernicama:

- Izgradnju i uređenje prostora planirati i sprovesti na način da se zaštite prirodne, kulturne i tradicionalne vrijednosti obalnog i priobalnog pejzaža, te da se sprovedu mjere za sanaciju i revitalizaciju ugroženih i vrijednih područja prirodne i graditeljske baštine;
- Kada je potrebno povećati, tj. proširiti građevinska područja gradova i naselja smještenih u obalnom području, uz morskou obalu, to treba činiti po pravilu na prostorima udaljenijim od obala, izuzetno uz obalu i to tako da se izbjegne stvaranje neprekinute zone građenja;
- Treba osigurati pristup obali i javni interes za korišćenje tog prostora, kao i mogućnost prioritarnog korišćenja za rekreaciju i pomorske djelatnosti, te naročito uvesti odgovarajuće režime očuvanja i korišćenja prirodnih plaža;
- Određenje jedinstvene cjeline uređenja i zaštite obalnog pojasa te granice Morskog dobra na kopnu, mora da se zasniva na funkcionalnim kriterijumima i prirodnim uslovima na način da se osigura cjelovitost planskog zahvata i režima korišćenja prostora morfoloških jedinica;
- Zaštita „zelenih koridora” koji povezuju planinsko zaleđe sa obalom od gradnje i intenzivnog korišćenja zemljišta.

**b) Središnji-kontinentalni djelovi Crne Gore** pripadaju prostorno-razvojnoj cjelini koju čini Nikšićko polje, Župa nikšićka, Bjelopavlička ravnica, Čemovsko polje, Gornja i Donja Zeta, velike rijeke Morača i Zeta, prelazna područja brdsko–planinske cjeline (Prokletije, Velikog i Malog Garča, Lovčena). Glavne smjernice za planiranje i uređenje područja odnose se na:

- Očuvanje cjelovitosti kompleksa poljoprivrednog zemljišta i područja šuma;
- Zaustavljanje procesa stvaranja neprekinutih poteza izgradnje uz saobraćajnice;
- Osiguranje kvaliteta nadzemnih i podzemnih voda mjerama zaštite;
- Usmjeravanje i kontrolu iskorišćavanja rudnih bogatstava;
- Zaštitu i očuvanje prirodne strukture i vrijednosti prostora uz vodotoke i jezera (Skadarsko jezero, Krupac, Slano, Vrtac, Liverovići i dr.)

Za područja posebnih vrijednosti kontinentalne Crne Gore treba istražiti i utvrditi mjere zaštite sa ciljem očuvanja važne globalne ekološke funkcije velikih šumskih kompleksa i slivova rijeka, te očuvanja i korišćenja prirodnih djelova u prostorima veće koncentracije naselja.

**c) Područja posebnih vrijednosti prirode** koja predstavljaju nacionalna dobra i zahtijevaju jedinstveno upravljanje u državi su:

- prirodni parkovi i predjeli (nacionalni parkovi, regionalni parkovi, parkovi prirode i posebni prirodni predjeli);
- rezervati prirode (opšti i posebni);
- spomenici prirode;
- memorijalni spomenici;
- staništa pojedinih biljnih i životinjskih vrsta.

U nacionalnim parkovima prioritet je:

- Očuvanje prirode, razvijanje naučno-edukativnog i izletničkog turizma koji mora biti kontrolisan i organizovan;
- Oplemenjivanje i uređivanje postojećih stacionarnih, servisnih, uslužnih i drugih kapaciteta prvenstveno u granicama postojeće zauzetosti prostora, usklađeno sa interesima zaštite prirode;
- Uklanjanje ili promjena sadržaja koji su u konfliktu sa zaštitom prirode i okolinom, a nove locirati po pravilu izvan parkova, te tako podstaći razvoj naselja izvan granica parka.

Od ostalih vrijednih prostora naročito je važno očuvati prirodne karakteristike kontaktnih područja uz zaštićene cjeline i vrijednosti nezaštićenih djelova prostora, kao što su prirodne obale mora i vodotoka, prirodne šume, meandri, bare, rukavci, kultivisani pejzaž, budući da pripadaju ukupnoj prirodnoj i stvorenoj baštini, te državnim sistemima poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva sa posebnim uslovima i zahtjevima.

Posebno treba sistematski istraživati i sprovesti mjere zaštite područja crnogorskog karsta u cjelini, radi njegove ukupne osjetljivosti, a posebno zbog opasnosti od zagađenja podzemnih voda.

Za sva područja posebnih prirodnih vrijednosti (i/ili kulturnih) a koja su zaštićena nacionalnim zakonodavstvom ili međunarodnim sporazumima, moraju se izraditi planovi upravljanja i formirati odgovarajuće upravljačke strukture.

**d) Programi razvoja područja sa posebnim problemima i ograničenjima** kao što su brdsko-planinska, te rijetko naseljena područja, treba da naglase komponente prostornog uređenja sa gledišta optimalnih kapaciteta i razmještaja društvenih servisa, specifičnih i fleksibilnih prostornih oblika usluga i djelatnosti, te strateških prioriteta u stvaranju uslova za podsticanje razvoja koristeći iskustva ekonomija, resursima oskudnih, područja.

Na područjima sa ograničenjima u razvoju i degradirane životne sredine, jalovišta i otvorenih rudarskih kopova, treba sprovesti hitne mjere zaustavljanja iseljavanja stanovništva i degradacije resursa, te osiguranje nužne infrastrukture, a u prvim fazama kompleksnih programa za ta područja treba odrediti prioritete za poboljšanje stanja i istražiti mogućnosti koje pružaju prostorni uslovi u važećim planovima.

Sprovođenje nacionalnih programa za područja sa otežanim uslovima razvoja (Sjeverni region), vršiće se na temelju odredbi važećih prostornih planova uz potrebne izmjene i dopune, kao i razradu na nižim planskim nivoima.

**e) Revitalizacija ruralnih područja** temelji se, prioritetno, na zaustavljanju procesa napuštanja sela. Sistematskim mjerama treba usporiti emigracije i stvarati pravno-državne povoljne uslove rada, a naročito podsticati opstanak i razvoj početno malim, ali sigurnim ulaganjima u životni standard sela, uključujući kulturne i rekreacijske potrebe stanovništva i urbane uslove življenja. Isto tako, treba promovisati osnovne vrijednosti ruralnog nasljeđa, duhovnih i materijalnih dobara i tradicije, te obogaćivati veze grada i sela.

Ruralnom stanovništvu treba osigurati uslove za revitalizaciju kvalitetnih objekata, ali uz dužnu pažnju tradicionalnom graditeljstvu koja se odražava u poštovanju veličine, oblika i graditeljskih materijala. U cjelokupnom ruralnom prostoru treba osigurati savremeni infrastrukturni standard. Telekomunikacije i informatika su osnova za željene promjene u ruralnom prostoru, pa njihov razvoj treba posebno podsticati.

Poljoprivrednu proizvodnju treba organizovati primjereno karakteristikama pejzaža, te podsticati sisteme plasmata, prerade i usluga, uz potrebnu edukaciju i ostvarenje saobraćajno- infrastrukturnih veza.

Treba iskoristiti uticaj savremene informatičke tehnologije, koja će neutralisati mnoge prednosti grada nad selom. Naglasak mora biti usmjeren prema podizanju vrijednosti lokalnih primarnih proizvoda, korišćenju tradicionalnih vještina.

Treba težiti da prihodi i standard življenja na tim područjima bude u skladu sa onim u razvijenim područjima, a uslovi života ruralnog stanovništva približni uslovima gradskog stanovništva.

Oživljavanje seoske ekonomije treba da se temelji na kreativnoj integraciji savremenih potrošačkih i proizvodnih trendova, lokalne baštine, resursa, kulture i vještine.

Neophodno je donijeti više podsticajnih mjera za razvoj turizma na seoskim imanjima, ali i drugih vrsta turističke ponude u ruralnom prostoru. Politikom planiranja obrade zemljišta i revitalizacijom naselja treba brinuti i o turističkom kapacitetu ruralnog prostora.

Brdsko-planinsko područje Crne Gore predstavlja područje sa najvećim problemima aktiviranja poljoprivrede. Dio razvojnih pitanja obuhvataju posebni programi, kao što su oni za razvoj područja uz državnu granicu, razvoj infrastrukture, obnovu gazdinstava i ekološku sanaciju.

**f) Područja uz državnu granicu** zavise od okolnosti i uređenosti odnosa Crne Gore sa susjednim zemljama. Glavna razvojna usmjerenja odnose se na uređenje graničnih prelaza, razvoj pograničnih gazdinstava i dinamiku razmjene dobara, računajući na malogranični promet, zajedničke državne programe, posjećivanja i zapošljavanja, kulturne i privredne manifestacije i drugo.

Budući da su granična područja u različitom položaju, mjere će se odnositi na:

- Osnaživanje funkcija naselja i usluga, naročito onih, koje doprinose razvoju gazdinstava, kao i ublažavanju neravnoteže razvijenosti graničnih i ostalih područja države (podsticajne mjere, usmjerena ulaganja, poljoprivredni programi i infrastruktura);
- Postepeno uspostavljanje cjelovitih graničnih funkcija (od otvaranja saobraćajnih graničnih prelaza do viših stepena saradnje) i dalje unapređenje postignutog stepena razmjene;
- Uspostavljanje zajedničkih ekoloških kriterijuma korišćenja i zaštite graničnih resursa (vodotoci, prirodne cjeline, ribarstvo i dr.).

Prilikom izrade prostornih planova nižeg reda neophodno je dosljedno sprovesti odrednice i preporuke međunarodnih konvencija koje su korištene tokom izrade Plana (poglavlje 1.7).

### 3.6. Smjernice za izbor programa održivog razvoja

Principi i kriterijumi za izbor programa održivog razvoja dati su u poglavlju „Održivi razvoj kao vodeće opredjeljenje Prostornog plana“, a sprovodiće se i prema Nacionalnoj strategiji održivog razvoja Crne Gore (NSOR CG) (vidjeti poglavlje 1.1).

Principi navedeni u NSOR predstavljaju prizmu kroz koju su sagledani postojeći problemi i izazovi za održivi razvoj Crne Gore, odnosno okvir u kome su definisani ciljevi, zadaci i mjere za sprovođenje politika održivog razvoja. Oni, takođe, predstavljaju smjernice koje će voditi ukupan proces implementacije Prostornog plana Crne Gore.

Polazeći od gore-navedenog, održivi razvoj (kako u Crnoj Gori, tako i globalno) podrazumijeva:

- Uravnotežen i pravičan ekonomski razvoj koji se može održati u dužem vremenskom periodu;
- Smanjenje siromaštva, kroz osnaživanje siromašnih i obezbjeđivanje njihovog boljeg pristupa neophodnim uslugama i sredstvima;
- Učešće svih zainteresovanih strana u procesu odlučivanja (centralne i lokalne vlasti, nevladine organizacije, privatni/ poslovni sektor, profesionalne organizacije, sindikat), uz izgradnju dijaloga i povjerenja i uz razvoj društvenog kapitala;
- Pažljivo upravljanje i očuvanje (u najvećoj mogućoj mjeri) neobnovljivih resursa;
- Racionalna/održiva upotreba energije i prirodnih resursa (vode, zemljišta, šuma, itd.);
- Minimiziranje otpada, efikasno sprečavanje i kontrola zagađenja i minimiziranje ekoloških rizika;
- Unapređenje sistema obrazovanja i zdravstva i poboljšanja u pogledu ravnopravnosti polova;
- Zaštitu kulturnih identiteta.

### 3.7. Smjernice lokalnoj samoupravi za sprovođenje plana

Pored Zakonom o planiranju i uređenju prostora definisanim obavezama, prvenstveno oko poštovanja hijerarhije i usklađenosti planova, ovim planom se definiše i obaveza rezervisanja i čuvanja prostora za planirane namjene na nivou Crne Gore (infrastrukturni koridori, građevinsko zemljište, zaštite prirode i kulturnih dobara, poljoprivrednog i šumskog zemljišta, voda, eksploatacije mineralnih sirovina, upravljanje otpadom i unutrašnjom i prekograničnom regionalnom saradnjom). To znači da lokalne samouprave prilikom izrade svojih prostornih i urbanističkih planova, kao prostornu polaznu osnovu koriste izvode iz Prostornog plana Crne Gore za svoje teritorije. Obaveza obrade je da po sadržini i formi bude kompatibilna sa sadržinom i formom



Prostornog plana. Prilikom izrade prostornih planova nižeg reda neophodno je dosljedno sprovesti odrednice i preporuke međunarodnih konvencija koje su korištene tokom izrade Plana (poglavlje 1.7).

### **3.8. Institucionalna informatička podrška za ostvarivanje Prostornog plana**

Imajući u vidu potrebe primjene, praćenja i inovacije Prostornog plana, kao i potrebe prostornog i urbanističkog planiranja i zaštite životne sredine na drugim nivoima upravljanja, a na osnovu rezultata odgovarajućih stručnih i naučnih istraživanja, treba pristupiti sistematskom radu na uvođenju i razvoju prostornog (geografskog) informacionog sistema, usklađenog sa informacionim sistemom o životnoj sredini. Prioritetno će biti izrađen sam projekt razvoja informacionog sistema o prostoru (i međusobnog usklađivanja sa informacionim sistemom o životnoj sredini). Projekt će sadržati tri dijela: (1) dijagnozu stanja informatike o prostoru i životnoj sredini, statističkim i drugim informacionim sistemima; (2) koncepciju razvoja informacionog sistema o prostoru Crne Gore i (3) koncepciju razvoja informacionog sistema Prostornog plana.

Procesi u okviru ovog podsistema dekomponovani su na sljedeći način:

- 1.1. Razvoj i kontrola primjene pravila za upravljanje prostorom
  - Razvoj i uvođenje pravila za upravljanje prostorom
  - Kontrola primjene pravila za upravljanje prostorom
- 1.2. Upravljanje razvojem prostora
  - Planiranje aktivnosti u vezi sa razvojem prostora
  - Planiranje razvoja prostora
  - Realizacija detaljnog plana razvoja prostora
- 1.3. Upravljanje eksploatacijom i održavanjem prostora
  - Planiranje eksploatacije i održavanja prostora
  - Evidentiranje i analiziranje stanja prostora
  - Vršenje upravnih funkcija u vezi sa prostorom

Važan aspekt informatičke podrške je formiranje sveobuhvatnog sistema monitoringa prostora koji se sastoji od definisanja i praćenja ključnih baznih podataka i indikatora.

## 4. Preporuke za realizaciju plana

Da bi povećali efikasnost i pouzdanost realizacije odredbi (opšti principi i ciljevi, posebni principi i ciljevi, prostorni razvojni koncept i smjernice) neophodno je stvoriti preduslove u tri odlučujuće oblasti.

Osim navedenih studija, poželjno je da se završe strategije za razvoj po oblastima. Strategija razvoja energije Crne Gore do 2025; Strategija za razvoj proizvodnje hrane i razvoj ruralnih oblasti (crnogorska poljoprivreda i Evropska unija) i Strategija razvoja saobraćaja Crne Gore.

### 4.1. Zakonsko obezbjeđenje uslova za realizaciju plana

#### Izmjene i dopune zakona

Neophodni uslovi za sprovođenje Prostornog plana Crne Gore propisani su Zakonom o planiranju i uređenju prostora (članovi 11, 12, 13, 14, 15. i 16).

Iako je Prostorni plan urađen po odredbama starog Zakona o planiranju i uređenju prostora, vođeno je računa o zahtjevima propisanim važećim Zakonom. Proces izrade Prostornog plana pokazuje potrebu za izmjenama i dopunama postojeće zakonske osnove da bi se povećala efikasnost procesa kao takvog, ali isto tako da se poboljša koordinacija različitih srodnih sektora. Prioritet ima revizija *Zakona o planiranju i uređenju prostora*. Uporedo treba izvršiti reviziju, izmjenu ili dopunu važećih zakona koji regulišu materiju uređenja prostora, tj. *Zakona o građevinskom zemljištu* i *Zakona o izgradnji objekata*, kao i izmijenu i dopunu pojedinih sektorskih zakona koji su relevantni za uređenje prostora, a u prvom redu zakona kojima se reguliše materija zaštite prirode, kulturne baštine i održivog razvoja.

U roku od šest mjeseci nakon usvajanja Prostornog plana trebalo bi da se donese odluka o izmjenama i dopunama relevantnih zakona (npr. posebno zakona koji se odnose na prostorno planiranje, održivi razvoj i zaštitu životne sredine). Nakon usvajanja, trebalo bi definisati akcioni plan, uključujući sve odgovarajuće aspekte ovog procesa (finansiranje, međunarodnu saradnju, javne rasprave itd.). U narednom periodu od 3 do 5 godina treba sprovesti reforme i harmonizaciju zakonske regulative, formirati studijsku osnovu realizacijom studija i istraživanja pobrojanih u poglavlju 4.3.2, i time stvoriti uslove za reviziju Prostornog plana Crne Gore.

Trebalo bi takođe uzeti u obzir da se prostorno i urbanističko planiranje radi sa ciljem da se racionalno organizuju aktivnosti u prostoru i naseljima, uključujući veze među njima, i da se uspostavi harmonizovan i održivi razvoj i zaštita životne sredine. Da bi se strateški ciljevi realizovali, prostorno i urbanističko planiranje i planiranje zaštite životne sredine treba da dobiju neophodnu podršku, zakonodavnu i podršku javnosti.

#### Izgradnja institucionalnih kapaciteta

S obzirom na to da je materija uređenja prostora i naselja (i zaštite životne sredine) kompleksna i multidisciplinarna, neophodno je u Vladi Crne Gore obrazovati odgovarajuću posebnu instituciju za uređenje prostora, koja će ispunjavati državne nadležnosti u prostornom planiranju i obezbijediti međuresorno usklađivanje različitih ministarstava, državnih institucija, lokalnih vlasti, te privatnog i civilnog sektora. Ključni aspekt ove institucije je formiranje i implementacija Informacionog sistema o prostoru i sistema monitoringa.

U nadležnosti ove institucije bi trebalo da bude i pomoć lokalnim organima za planiranje. Kapacitet za prostorno planiranje i održivi razvoj ograničen je u malim opštinama i kroz razne opcije taj kapacitet i kvalitet lokalnog prostornog planiranja treba povećati realizacijom među-opštinske saradnje, formiranjem regionalnih institucija i dr.

### 4.2. Predlog prioritarnih akcija

Nakon usvajanja Prostornog plana, radi njegove operacionalizacije, preporučuju se sljedeće aktivnosti:

- Donošenje programa planiranja i uređenja prostora;
- Analiza usaglašenosti postojećih prostornih planova područja posebne namjene i prostornih planova opština i generalnih urbanističkih planova centara lokalnih zajednica sa Prostornim planom;
- Ubrzana izrada prostornih planova i generalnih urbanističkih planova lokalnih zajednica;
- Izrada planova za državne infrastrukturne sisteme (saobraćaj, energetika i dr.);
- Izrada i uspostavljanje jedinstvenog informacionog sistema Prostornog planiranja – GIS.

### 4.3. Aspekti institucionalne podrške implementaciji Prostornog plana Crne Gore

#### 4.3.1. Obaveze tijela, organizacija i institucija u toku realizacije Plana

Za izradu i realizaciju prostorno-planske dokumentacije i praćenje stanja u prostoru, utvrđuju se obaveze svih organa učesnika u procesu, kako slijedi:

##### Državni nivo

Skupština Crne Gore nakon usvajanja Prostornog plana Crne Gore, donosi:

- Petogodišnji program planiranja i uređenja prostora;
- Jednom godišnje razmatra i usvaja izvještaje o stanju uređenja prostora;
- Usvaja predloge planske dokumentacije na državnom nivou.

Vlada Crne Gore:

- Donosi petogodišnji program planiranja i uređenja prostora;
- Jednom godišnje utvrđuje izvještaje o stanju uređenja prostora;
- Utvrđuje odluke o pristupu izradi prostorno-planske dokumentacije od državnog značaja;
- Obrazuje savjet za prostorno uređenje radi stručne ocjene planskih dokumenata;
- Donosi odluku o utvrđivanju nacrtu planskih dokumenata na državnom nivou i
- Utvrđuje pravilnik o jedinstvenoj sadržini, metodološkom pristupu izrade i obrade prostorno-planske dokumentacije.

Ministarstvo za ekonomski razvoj:

- Priprema petogodišnji program planiranja i uređenja prostora;
- Priprema izvještaje o stanju uređenja prostora;
- Utvrđuje način i vodi dokumentacionu osnovu o prostoru;
- Formira i vodi jedinstven informacioni sistem o prostoru u saradnji sa lokalnom samoupravom - GIS;
- Priprema odluke o pristupu izrade prostorno-planske dokumentacije, na bazi petogodišnjeg i godišnjeg programa rada;
- Vodi postupak pripreme i izrade planske dokumentacije na državnom nivou;
- Izrađuje pravilnik o sadržini planskog dokumenta, bliže kategorije namjene površina, jedinstvene grafičke simbole i ostale sadržaje i
- Organizuje i vodi postupak javne rasprave o Nacrtu prostornog plana.

##### Nivo lokalne samouprave

Skupština jedinice lokalne samouprave:

- Donosi petogodišnji i jednogodišnji program planiranja i uređenja prostora;
- Jednom godišnje razmatra i usvaja izvještaje o stanju uređenja prostora i
- Usvaja predloge planske dokumentacije na lokalnom nivou.

Izvršni organ jedinice lokalne samouprave:

- Utvrđuje odluke o pristupu izradi prostorno-planske dokumentacije;
- Utvrđuje petogodišnji program planiranja i uređenja prostora;
- Donosi odluku o utvrđivanju nacrtu planskih dokumenata na lokalnom nivou;
- Jednom godišnje utvrđuje izvještaje o stanju uređenja prostora i
- Obrazuje opštinski savjet za prostorno uređenje radi stručne ocjene planskih dokumenat.

Sekretarijat za planiranje i uređenje prostora lokalne samouprave:

- Priprema petogodišnji program planiranja i uređenja prostora;
- Priprema izvještaje o stanju uređenja prostora;
- Utvrđuje način i vodi dokumentacionu osnovu o prostoru;
- Vodi informacioni sistema o prostoru, u saradnji sa resornim ministarstvom;
- Priprema odluke o pristupu izradi prostorno planske dokumentacije, na bazi petogodišnjeg i godišnjeg programa rada;
- Vodi postupak pripreme i izrade planske dokumentacije na lokalnom nivou i
- Organizuje i vodi postupak javne rasprave.

#### 4.3.2. Obezbjedenje studija neophodnih za realizaciju Plana

Ostvarivanje Prostornog plana može biti podržano realizacijom posebnih programa nadležnih organa Crne Gore (planova, projekata, strategija, politika, studija, ekspertiza, istraživanja i dr.) u sljedećim oblastima:

- Dugoročna demografska politika Crne Gore;
- Zemljišna politika Crne Gore;
- Nacionalni program za područja sa otežanim uslovima razvoja - Sjeverni region;
- Nacionalni program za prigranična područja;
- Program racionalnog korišćenja i štednje energije;
- Dugoročni razvoj energetike;
- Strategija proizvodnje hrane i razvoja ruralnih područja;
- Strategija razvoja pomorstva;
- Dugoročni program razvoja šumarstva;
- Planska i tehnička dokumentacija za razvoj saobraćajne mreže do 2020;
- Integralna zaštita životne sredine u Crnoj Gori, sa izradom katastarsa zagađivača komponenti životne sredine (vazduha, vode i tla);
- Zaštita i korišćenje voda sa izradom katastra sanitarnih zona zaštite vodoizvorišta;
- Zaštita prirodnih dobara i Strategija očuvanja i zaštite biodiverziteta sa Akcionim planom;
- Izrada Crvene knjige flore Crne Gore;
- Izrada Crvene knjige faune Crne Gore;
- Izrada prostorno-planerskog atlasa Crne Gore;
- Uvođenje katastra nepokretnosti i katastra podzemnih objekata i instalacija za čitavu teritoriju Crne Gore;
- Izrada državnih sektorskih karata (R 1:5000, 1:10.000 i 1:25.000);
- Izrada karata pogodnosti terena za urbanizaciju Crne Gore (R 1:5000, 1:10.000, 1:25.000, 1:50.000, 1:100.000);
- Izrada seizmogeoloških mikrorajonizacija i regionalizacija Crne Gore (R 1:5000, 1:10.000, 1:25.000, 1:50.000, 1:100.000 );
- Određivanje granica zaštićene okoline spomenika kulture;
- Izrada arheološke karte Crne Gore, uključujući i podmorje;
- Zaštita i revitalizacija nepokretnih kulturno-istorijskih dobara sa izradom plana zaštite (atlasa);
- Izrada programa upravljanja (menadžmenta) za urbana jezgra zaštićena nacionalnim zakonodavstvom;
- Program vitalno uređenih gradova i naselja u Crnoj Gori;
- Prostorne i urbanističke norme i standardi za opremanje naselja u Crnoj Gori;
- Projekat reforme sistema korišćenja građevinskog zemljišta;
- Program saradnje sa susjednim zemljama u oblasti prostornog uređenja i zaštite životne sredine, zaštite prirodnih dobara i razvoja turizma u prigraničnim područjima;
- Razvoj slobodnih zona u Crnoj Gori ;
- Prilagođavanje zakonske regulative u domenu prostornog i urbanističkog planiranja, zaštite životne sredine i izgradnje objekata u skladu sa propisima Evropske unije;
- Studija urbanih aglomeracija, kao osnova za opredjeljenje naselja, gdje treba izgraditi uređaje za tretman otpadnih voda
- Institucionalno-upravljački, informaciono-upravljački i ekonomski problemi regulacije u oblastima organizacije i uređenja prostora, razvoja naselja i zaštite životne sredine, u uslovima pluralističkog društva i uvođenja tržišnog sistema;
- Nacionalna šumarska strategija,
- Istraživanje prostornih faktora Crne Gore i istraživanje mjera za plansko usmjeravanje razvoja posebnih područja (prigranična, brdska, planinska i druga);
- Istraživanje obezbjeđivanja vode u pašnjačkim područjima (karst) ;
- Izrada metodologije za praćenje (monitoring) i ocjenu ostvarivanja (evaluacija) Prostornog plana Crne Gore;
- Procjena kapaciteta životne sredine i osjetljivosti prostora Crne Gore, sa izradom *karte ekološkog potencijala Crne Gore* sa elementima ekoloških *ograničenja i konflikata* i *karte ekološkog rizika* sa elementima *ekološke izdržljivosti* u postojećim i budućim (projektovanim) uslovima;
- Istraživanje obnovljivih energetske izvora i potencijala;
- Istraživanja za potrebe korišćenja vodenih resursa i upravljanje vodenim resursima;
- Istraživanje metodologije prostornog planiranja turističkih prostora i istraživanje potencijala za turizam i komplementarne aktivnosti;
- Istraživanje intelektualnog kapitala Crne Gore
- Program izbora potencijalnih lokacija za golf terene;

- Istraživanja osnovnih geoloških, hidrogeoloških, inženjersko-geoloških, geomorfoloških i inženjersko-seizmogeoloških odlika teritorije Crne Gore sa izradom odgovarajućih karata sa tumačima
- Studija o rezervama i kvalitetu mineralnih sirovina

## Anex – Pregled namjene korišćenja prostora i bilansa prirodnih resursa i potencijala

Tabela 14 – Pregled površina po namjeni korišćenja u Crnoj Gori

	Naziv	Površina u km <sup>2</sup>	Postotak (%)
1.	Poljoprivredno zemljište	5.145	37,00
2.	Šumsko zemljište	6.225	45,00
3.	Naselja, putevi, kamenjar, vodene površine i ostalo	2.442	18,00
<b>UKUPNO kopno – Crna Gora</b>		<b>13.812</b>	
1.	Unutrašnje morske vode	368	
2.	Teritorijalno more	2.172	
<b>Morski prostor Crne Gore (1+2)</b>		<b>2.540</b>	
3.	Epikontinentalni pojas	3.886	

Tabela 15 – Pregled najvažnijih neobnovljivih mineralnih sirovina

	Vrsta mineralne sirovine	Kategorija	Rezerve (u 10 <sup>3</sup> )
1.	Ugalj - mrkolignit	A+B+C1	80.976 t
		B+C1	123.640 t
		C1	27.928 t
2.	Tvrđi mrki ugalj	A+B+C1	16.700 t
		C1	22.546 t
		C1 + C2	103.000 t
3.	Treset	Procjena	31.000 m <sup>3</sup>
	Polutreset	Procjena	8.000 m <sup>3</sup>
4.	Crveni boksit	A+B+C1	37.000 t
		B+C1	3.156 t
		C1	6.951 t
		C2+D1	48.960 t
5.	Bijeli boksit	Bilansne rezerve	250 t
		Vanilansne rezerve	1.400 t
		Perspektivne	2.900 t
6.	Olovi i cink	B+C1	17.549 t
		C1	5.685 t
		C2	5.000 t
		C2+D1	46.330 t
7.	Bakar	C1	5.297 t
		C2	2.041 t
8.	Živa	Procijenjene (perspektivne)	Metala žive 5.430 t
9.	Arhitektonski – ukrasni kamen	A+B+C1	1.000 m <sup>3</sup>
		B+C1	860 m <sup>3</sup>
		Perspektivne	21.704 m <sup>3</sup>
10.	Bigar	Stijenske mase (SM)	400 m <sup>3</sup>
		Perspektivne rezerve SM	150 m <sup>3</sup>
11.	Tehničko-građevinski kamen	Praktično neograničene količine	
		A+B+C1 - kr	38.000 m <sup>3</sup>
		B+C1 - vul	650 m <sup>3</sup>
12.	Šljunak i pijesak	Nijesu računane rezerve. Djelimično obnovljive (deluvium i aluvium)	
13.	Opekarske gline	B+C1	1.300 t

		B+C1(+C1)	15.000 t
		Perspektivne	> 100.000 t
<b>14.</b>	<b>Cementni laporac</b>	A+B+C1	93.000 t
		Procijenjene	78.000 t
<b>15.</b>	<b>Dolomit</b>	Praktično neograničene količine	
		A+B+C1	81.000 t
		C1	32.000 t
<b>16.</b>	<b>Barit</b>	A+B+C1	344,85 t
		C1	66,5 t
		Perspektivne	36 t
<b>17.</b>	<b>Bentonit</b>	A+B+C1	2.430 t
		C2	25 t
		Procijenjene (perspektivne)	1.400 t
<b>18.</b>	<b>Rožac</b>	C1	1.210 t
<b>19.</b>	<b>Kvarcni pijesak</b>	C2	7.136 t
<b>20.</b>	<b>Morska so</b>	Morska voda je sirovina. Rezerve, odnosno eksploatacija zavisi od prirodne i industrijske proizvodnje.	
<b>21.</b>	<b>Nafta i gas</b>	Ukupni naftni potencijal podmorja (matične stijene je proračunat na $12,5 \cdot 10^9$ t). Za kontinentalni dio to nije računato.	
<b>22.</b>	<b>Podzemne vode</b>	Podzemne vode (kao mineralna sirovina), statičke i dinamičke rezerve u terenima Crne Gore do danas nijesu računane.	

\*Uglavnom po Sektorskoj studiji SS-AE 4.1. – prirodne karakteristike

**Tabela 16 – Pregled najvažnijih izvorišta vode procijenjene izdašnosti**

	Naziv	Mjera (lit/s)
<b>1.</b>	<b>Sliv Jadranskog mora</b>	25.000
<b>2.</b>	<b>Sliv Crnog mora</b>	21.300
<b>UKUPNO</b>		<b>46.300</b>

**Tabela 17 – Pregled korišćenja voda crpljenjem iz podzemnih izdani**

	Naziv	Mjera (lit/s)
<b>1.</b>	<b>Sliv Jadranskog mora</b>	5700
<b>2.</b>	<b>Sliv Crnog mora</b>	30
<b>UKUPNO</b>		<b>5730</b>

**Tabela 18 – Pregled obnovljivih hidroenergetskih resursa**

	Naziv	Mjera
<b>1.</b>	<b>Voda koja odlazi sa teritorije Crne GoreCrna Gora</b>	600 m <sup>3</sup> /s
<b>2.</b>	<b>Hidroenergetski potencijal</b>	9846 GWh godišnje
<b>3.</b>	<b>Tehnički iskoristiv hidroenergetski portencijal u prirodnom toku</b>	4798 GWh godišnje
<b>4.</b>	<b>Tehnički iskoristiv hidroenergetski portencijal sa prevođenjima</b>	6370 GWh godišnje
<b>5.</b>	<b>Iskorišćeni hidroenergetski portencijal u 2006. godini</b>	1877 GWh

**Tabela 19 – Pregled neobnovljivih elektroenergetskih resursa**

	Naziv	Mjera u GWh
<b>1.</b>	<b>Energetski potencijal uglja u Pljevljima</b>	130.000
<b>2.</b>	<b>Energetski potencijal uglja u Beranama</b>	70.000
<b>UKUPNO</b>		<b>200.000</b>

## Prostorno fizički pokazatelji po regionima i opštinama

**Tabela 20** - Pregled površina po namjeni korišćenja

			PPO	Poljoprivredno zemljište			Šumsko zemljište			Ostalo zemljište
			ha	Ukupno	%	Obradivo zemljište	šume	%	neobradivo zemljište	Naselja, putevi, kamenjar vode, Pov. I ostalo
PRIMORSKI REGION	1	Ulcinj	25500	11680	45.80	6560	9843	38.60	2231	3977
	2	Bar	59800	18478	30.90	5339	23795	39.79	7823	17527
	3	Budva	12200	4959	40.65	1050	6815	55.86	2043	426
	4	Kotor	33500	5630	16.81	2554	21704	64.79	10424	6166
	5	Tivat	4600	825	17.93	1265	3223	70.07	1890	552
	6	H.Novi	23500	8584	36.53	2083	13806	58.75	2154	1110
			159100	50156	31.52	18851	79186	49.77	26565	29758
SREDNJI REGION	7	Podgorica	144100	61841	42.92	20568	42224	29.30	22446	40035
	8	Cetinje	91000	19258	21.16	2991	42139	46.31	172	29603
	9	Danilovgrad	50100	17837	35.60	8168	30116	60.11	2246	2147
	10	Nikšić	206500	54510	26.40	12727	98216	47.56	12678	53774
			491700	153446	31.21	44454	212695	43.26	37542	125559
SJEVNI REGION	11	Kolašin	89700	27844	31.04	9149	53920	60.11	5479	7936
	12	Mojkovac	36700	13686	37.29	4696	18005	49.06	3773	5009
	13	Plav	48600	24735	50.90	8177	20046	41.25	3276	3819
	14	Andrijevica	28300	11636	41.12	5647	15058	53.21	2084	1606
	15	Berane	71700	29321	40.89	15743	33167	46.26	2016	9212
	16	Rožaje	43200	20237	46.84	9434	21066	48.76	5511	1897
	17	Bijelo Polje	92400	40380	43.70	23951	47440	51.34	2387	4580
	18	Pljevlja	134600	69144	51.37	28273	61098	45.39	15865	4358
	19	Žabljak	44500	22021	49.49	6361	13024	29.27	809	9455
	20	Plužine	85400	19730	23.10	7297	36976	43.30	7242	28694
	21	Šavnik	55300	32165	58.16	7093	10890	19.69	2743	12245
			730400	310899	42.57	125821	330690	45.28	51185	88811
			<b>1381200</b>	<b>514501</b>	<b>37.25</b>	<b>189126</b>	<b>622571</b>	<b>45.07</b>	<b>115292</b>	<b>244128</b>

**Napomena:** Podaci za šume, preuzeti su iz Uprave za nekretnine Crne Gore  
 Podaci za neobraslo šumsko zemljište, obuhvataju i dio kamenjara.  
 Za opštine Andrijevica i Tivat iskazani su interpolirani podaci.  
 U okviru iskazanih površina Urbanih i Ruralnih naselja, preklapaju se površine šumskog, i poljoprivrednog zemljišta, što nije moguće posebno iskazati.

Kumulativni strukturni pokazatelji za ostalo zemljište

1. Urbana i ruralna naselja
2. Putevi i ostala tehnička infrastruktura
3. Vodene površine (jezera i rijeke)
4. Neobraslo šumsko zemljište i kamenjar (115292+6478) ha

80708	ha
11000	ha
30650	ha
121770	ha
<b>244128</b>	<b>ha</b>



Tabela 21 - Pregled površina urbanih i ruralnih naselja

		Urbana naselja							Ruralna naselja				Ukupno ha	
		PPO		GUP	GUP/PPO	Stepen	Opština	GUP	broj	površine		Gustina		
		ha		ha	%	urban.	st/ha	st/ha	naselja	ha	%	st/ha		
PRIMORSKI REGION	1	Ulcinj	25500	<input type="checkbox"/>	9021	35.37	0.53	0.8	1.2	38	368	1.44	16.86	<b>9389</b>
	2	Bar	59800		6225	10.41	0.43	0.7	2.8	82	507	0.84	32.5	<b>6732</b>
	3	Budva	12200		4406	36.11	0.85	1.3	3.1	32	134	1.08	16.34	<b>4540</b>
	4	Kotor	33500		1800	5.37	0.75	0.7	7.3	55	267	79	16.38	<b>2067</b>
	5	Tivat	4600		3740	81.3	0.75	2.9	2.7	11	174	3.77	16.02	<b>3914</b>
	6	H.Novi	23500		7763	33.03	0.66	1.4	2.8	26	452	1.92	16.19	<b>8215</b>
			<b>159100</b>		<b>32955</b>					<b>244</b>	<b>1902</b>			<b>34857</b>
SREDNJI REGION	7	Podgorica	144100		8446	5.86	0.83	1.2	16.5	142	1400	0.97	8.26	<b>9846</b>
	8	Cetinje	91000		1587	1.74	0.83	0.2	9.7	93	458	0.5	8.29	<b>2045</b>
	9	Danilovgrad	50100		735	1.46	0.41	0.3	9.2	79	579	1.15	8.22	<b>1314</b>
	10	Nikšić	206500		5600	2.71	0.77	0.4	10.4	109	858	0.41	8.25	<b>6458</b>
			<b>491700</b>		<b>16368</b>					<b>423</b>	<b>3295</b>			<b>19663</b>
SJEVNI REGION	11	Kolašin	89700		924	1.03	0.3	0.1	3.2	69	741	0.83	4.89	<b>1665</b>
	12	Mojkovac	36700		445	1.21	0.41	0.3	9.2	14	441	1.2	4.87	<b>886</b>
	13	Plav	48600		442	0.91	0.38	0.3	12	22	608	1.25	4.95	<b>1050</b>
	14	Andrijevića	28300		181	0.64	0.18	0.2	5.9	23	491	1.73	505	<b>672</b>
	15	Berane	71700		1280	1.78	0.33	0.5	9.2	65	1690	2.56	4.91	<b>2970</b>
	16	Rožaje	43200		594	1.37	0.4	0.5	15.5	25	673	1.56	4.82	<b>1267</b>
	17	Bijelo Polje	92400		9500	10.28	0.31	0.5	1.7	97	2144	2.3	4.94	<b>11644</b>
	18	Pljevlja	134600		1177	0.87	0.61	0.3	18.5	158	1289	0.95	4.94	<b>2466</b>
	19	Žabljak	44500		2040	4.58	0.46	0.1	0.95	27	373	0.84	4.97	<b>2413</b>
	20	Plužine	85400		330	0.38	0.35	0.5	4.5	42	330	0.38	4.92	<b>660</b>
21	Šavnik	55300		109	0	0	0.05	0	26	386	0.69	4.95	<b>495</b>	
			<b>730400</b>		<b>17022</b>					<b>568</b>	<b>9166</b>			<b>26188</b>
			<b>1381200</b>		<b>66345</b>					<b>1235</b>	<b>14363</b>			<b>80708</b>

**Napomena:**
 SS-AE Organizacija i uređenje prostora (izvedeni podaci)

U okviru iskazanog broja ruralnih naselja, obuhvaćena su i manja urbana naselja

## Izvori/Literatura

### Izvori za opšta polazišta

*Agenda HABITAT*, Istanbul, 1996.  
*Agenda 21* Rio de Žaneiro, 1992.  
*Berlinska deklaracija*, UN, 2004.  
*Deklaracija o Crnoj Gori ekološkoj državi*, 1990. godine

### Dokumenti INTERREG IIIB-CADES

Kritički osvrt na realizaciju važeće prostorno-planske i urbanističke dokumentacije: prostorni planovi za područja posebne namjene, prostorni planovi opština i generalni urbanistički planovi  
*Ljubljanska deklaracija o prostornoj dimenziji održivog razvoja CEMAT*, Ljubljana, 2003.  
*Master planovi* (razvoja turizma, upravljanja čvrstim i tečnim otpadom i dr.).  
*Milenijumski razvojni ciljevi*, UNDP, februar 2003.  
*Projekat SS-AE. Sektorske i podsektorske studije (Analize i ekspertize) za potrebe Prostornog plana Crne Gore: Demografski razvitak; Elementarne nepogode i drugih hazardi&Strategija smanjenja seizmičkog rizika; Energetika; Kulturna baština; Odbrana i civilna zaštita; Pomorska privreda; Poljoprivreda, šumarstvo, lov i ribolov; Prirodne karakteristike; Prirodne i pejzažne vrijednosti prostora i zaštita prirode; Razvoj društvenih djelatnosti; Rudarstvo i industrija; Saobraćaj i komunikacije; Trgovina, bankarstvo, agencije i ostale usluge; Turizam; Upravljanje otpadom; Urbanizacija, razvoj naselja i funkcija urbanih centara; Vodoprivreda i hidrotehnički sistemi, GTZ, Vlada Republike Crne Gore, Univerzitet Crne Gore, RZUP, april-avgust 2005.*  
*Vodoprivredna osnova Republike Crne Gore*

### Studije/istraživanja

*Millenium Development Goals*, UNDP, february 2003.  
*Pravci razvoja CG ekološke države, Drugi i treći izveštaj, Ekološki ciljevi održivog razvoja Crne Gore i njihova integracija u privrednim djelatnostima*, ECPD, Podgorica, Beograd, Februar 1997.  
*Pravci razvoja CG ekološke države, Prvi izveštaj, Analiza dosadašnjeg razvoja i stanja životne sredine u Crnoj Gori*, ECPD, Podgorica, Beograd, Oktobar 1996.  
*Pripremna dokumentacija za rad na Prostornom planu Republike Crne Gore (u periodu 2003-2005): Radni projekt za izradu Plana; Program izade Plana, Pristup i metodologija rada; i Program izrade i projektne zadaci za dodatne ad hoc studije*, Montenegroinženjering, Institut za arhitektutu i urbanizam Srbije, Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Podgorica, Beograd, Ljubljana  
*Projekat SS-AE. Sektorske i podsektorske studije (Analize i ekspertize) za potrebe Prostornog plana Crne Gore: Demografski razvitak; Elementarne nepogode i drugih hazardi&Strategija smanjenja seizmičkog rizika; Energetika; Kulturna baština; Odbrana i civilna zaštita; Pomorska privreda; Poljoprivreda, šumarstvo, lov i ribolov; Prirodne karakteristike; Prirodne i pejzažne vrijednosti prostora i zaštita prirode; Razvoj društvenih djelatnosti; Rudarstvo i industrija; Saobraćaj i komunikacije; Trgovina, bankarstvo, agencije i ostale usluge; Turizam; Upravljanje otpadom; Urbanizacija, razvoj naselja i funkcija urbanih centara; i Vodoprivreda i hidrotehnički sistemi, GTZ, Vlada Republike Crne Gore, Univerzitet Crne Gore, april-avgust 2005.*  
*VISION PLANET, Strategies for Integrated Spatial Development of the Central European, Danubian and Adriatic Area. 1. Background Report. 2. Guidelines and Policy Proposals*, Vienna, January-April 2000.

### Razvojni i drugi dokumenti

*Agenda ekonomskih reformi*, Vlada Republike Crne Gore, Podgorica, mart 2003.  
*Agenda ekonomskih reformi od 2005. do 2007.*, Vlada Republike Crne Gore Podgorica, 2005.  
*Integral Solid Waste Management in the Republic of Montenegro*, Public Enterprise MONTENEGRO COAST, Podgorica, 1998.  
*Integralni tekst Prostornog plana Republike Crne Gore do 2000. godine*, Službeni list Republike Crne Gore, 17/1997.  
*Makroekonomski ambijenti u Crnoj Gori u 2004. godini*, Centralna banka Crne Gore, Podgorica, 2005.  
*Master plan. Strategija razvoja turizma do 2020. godine*, Ministarstvo turizma Vlade Republike Crne Gore, Podgorica, 2002.  
*Program razvoja planinskog turizma u Crnoj Gori*, Ministarstvo turizma Republike Crne Gore, Međunarodni institut za turizam, Ljubljana maj 2005. godine

*Prostorni plan područja posebne namjene za Morsko dobro Crne Gore (Predlog)*, RZUP, MonteCEP, Podgorica, Kotor, 2005.

*Prostorni plan Republike Crne Gore (1987) i Izmjene i dopune Prostornog plana Republike Crne Gore (1991. i 1997. godine)*.

*Pravci razvoja CG ekološke države*, ECPD, Podgorica, Beograd, 2002.

*Regional Water Supply System. General Layout*, Public Enterprise MONTENEGRO COAST, Podgorica, 1998.

*Strategija razvoja i redukcija siromaštva Crne Gore*, Vlada Republike Crne Gore, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Podgorica, 2003.

*Strategija razvoja turizma Crne Gore do 2010. godine*, Vlada Republike Crne Gore, Podgorica, 1996.

*Crnogorska poljoprivreda i Evropska Unija (Strategija razvoja proizvodnje hrane i ruralnih područja)*, Nacrt, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Vlade Republike Crne Gore, Podgorica, oktobar 2005.

*Strategija razvoja energetike Republike Crne Gore do 2025. godine (Realizovani energetske bilansi, knjiga A)*, Ministarstvo ekonomije Vlade republike Crne Gore, Ljubljana 2006.

*Strategija razvoja saobraćaja Crne Gore, Nacrt*, Ministarstvo saobraćaja Vlade Republike Crne Gore, Podgorica 2006.

*Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Gore, Nacrt*, Ministarstvo zaštite životne sredine i uređenja prostora Vlade Republike Crne Gore, Podgorica 2006.

*Strategija razvoja ribarstva Crne Gore i jačanje kapaciteta za implementaciju Zajedničke politike ribarstva u EU. 2006*, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede. Podgorica 2006.

## **Izvori za kartografske ilustracije i priloge**

*Prostorni plan Republike Crne Gore (1986, 1997)*, Republički zavod za urbanizam Podgorica

*Vodoprivredna osnova Crne Gore (2002)*, Institut Jaroslav Černi Beograd i JP Vodovod i kanalizacija Podgorica

*Studijska osnova – Sektorske studije i ekspertize (2005)*, RZUP Podgorica i Univerzitet Crne Gora Podgorica